

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง
ทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจาก
การพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร

วราภรณ์ ช่วยประคอง

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล
(งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560
มหาวิทยาลัยบูรพา

รหัสโครงการ: 258245
เลขที่สัญญา 47/ 2560

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง
ทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจาก
การพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร
Review and Development Strategy Adjustment of Eastern
Seaboard Development Program toward Asean Country in
Chantaburi Province: Alternative from Heavy Industry
Development to the Creation of Food Security System

วราภรณ์ ช่วยประคอง

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 มหาวิทยาลัยบูรพา ผ่านสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ เลขที่สัญญา 47/ 2560

Acknowledgment

This work was financially supported by the Research Grant of Burapha University through National Research Council of Thailand (Grant no. 47/2560)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการทบทวนและวิเคราะห์การตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก รวมถึงเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี วิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ การวิจัยเชิงประเมิณผลในเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ เช่น เอกสารและการสัมภาษณ์ เป็นต้น ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พยายามผนวกเศรษฐกิจจันทบุรีเข้าสู่วงจรรทุนนิยมโลก ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร และนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก แต่ความพยายามดังกล่าวได้ถูกต่อต้านโดยกลุ่มประชาสังคมในจังหวัดจันทบุรีแต่ไม่สามารถดำเนินงานได้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ การส่งเสริมประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี การฟื้นฟูการทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี การพัฒนาผลไม้อินจังหวัดจันทบุรี และการอนุรักษ์อาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี

Abstract

This research aimed to review heavy industrialization and analyze to counter of local civil society as well as to propose development strategies of food security system in Chanthaburi. The research methodology used was qualitative evaluation research based on historical method such as documentary research and interview. The result found that the heavy industrialization in globalization tried to integrate Chanthaburi economy into world capitalist circuit. However, the industrialization was counted by Chanthaburi civil society groups so that it could not implemented. The research propose development strategies of food security system in Chanthaburi as follow : small in-share fishery promotion, rice planting revival, fruit development and local food conservation.

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ.....	ก
สารบัญตาราง.....	ข
สารบัญภาพ.....	ค
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
การสำรวจวรรณกรรม.....	4
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	29
กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	33
วิธีดำเนินการวิจัย.....	34
2 ผลการศึกษาเกี่ยวกับการทบทวนและตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก.....	38
1. บริบททางประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรี.....	38
2. การประเมินทบทวนการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เข้ามาในจังหวัดจันทบุรี.....	49
3. การวิเคราะห์บทบาทในการตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก.....	58
3 ผลการศึกษาเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร ในจังหวัดจันทบุรี.....	81
1. ประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี.....	82
2. การทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี.....	93
3. ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี.....	124
4. อาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี.....	143
4 สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะและผลผลิต.....	153
1. ข้อค้นพบจากการวิจัย.....	153
2. อภิปรายผล.....	156
3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยขั้นต่อไป.....	158
4. ผลผลิตของโครงการ (Output).....	158
บรรณานุกรม.....	159

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 สถิติอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก ปี พ.ศ. 2547	13
2 ขั้นตอนและเทคนิคการวิจัยเชิงประเมิณผล	34
3 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่จะเป็นที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก	66
4 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นในพื้นี่เมืองใหม่	66
5 แสดงอัตราการระบายมลพิษทางอากาศด้านอุตสาหกรรมเหล็ก	67
6 ประเภทของขยะมูลฝอยและกากของเสียโดยประมาณจากกำลังการผลิตเหล็ก 5 ล้านตัน/ ปี	68
7 บทบาท ทำที่และการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่	80
8 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของประชาชนอำเภอเมือง จันทบุรีจำแนกตามความนิยมในการบริโภคผลไม้ (n = 400)	124
9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามด้านการยอมรับ	136
10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามแนวคิดเกษตรอินทรีย์	137
11 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามสิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับ เกษตรอินทรีย์	138
12 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามรูปแบบการปฏิบัติ เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์	138
13 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประโยชน์เชิงสัมพัทธ์ ของเกษตรอินทรีย์	139
14 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความเข้ากันได้ของ เกษตรอินทรีย์	140
15 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความซับซ้อนของ เกษตรอินทรีย์	141
16 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความสามารถทดลองได้	142
17 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรี จำแนกตามความนิยมการบริโภคอาหารคาว (n = 400)	143
18 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของประชาชนในอำเภอเมืองจันทบุรี จำแนกตามความนิยมการบริโภคอาหารหวาน (n = 400)	148

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1	อัตราขยายตัวของเศรษฐกิจจังหวัดจันทบุรี..... 2
2	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง..... 21
3	แผนภูมิภาพการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบ (A system Analysis of Sufficiency Economy)..... 22
4	กรอบแนวคิดของการวิจัย..... 33
5	ตัวแบบที่ 1 ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่บนชายฝั่ง การพัฒนาอุตสาหกรรมท่าเรือ น้ำลึกและย่านอุตสาหกรรม - แหลมสิงห์..... 56
6	ตัวแบบที่ 2 ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่ในทะเล การพัฒนาอุตสาหกรรมท่าเรือ น้ำลึกและย่านอุตสาหกรรม - แหลมสิงห์..... 57
7	ตัวแบบที่ 3 ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำอยู่บนเกาะถ้ำใหม่ในทะเล/ อุตสาหกรรม ปลายน้ำ อยู่บนฝั่ง..... 58
8	เงาะ..... 125
9	มังคุด..... 126
10	ลองกอง..... 126
11	ทุเรียน..... 127
12	หมุดไม้ใบชะมวง..... 144
13	แกงกะทิหน่อไม้กับปู..... 145
14	แกงเห็ดเสม็ด..... 146
15	แกงเนื้อหน่อสับปะรด..... 147
16	ปาต่องโก๋น้ำจิ้ม..... 149
17	ขนมเปียกปูนขาว (ขนมบัณฑิต)..... 149
18	การพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบมาบตาพุด..... 157

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดจันทบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถือว่าเป็นจังหวัดที่เป็นแหล่งอาหารทางการเกษตรมาอย่างยั่งยืน ดังจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์ สินค้า และบริการในจังหวัดจันทบุรีที่สำคัญในปัจจุบันนั้น จะเป็นพวกผลไม้เมืองร้อน อันได้แก่ ทุเรียน ลำไย เงาะ มังคุดและลองกอง ดังข้อมูลข้างล่างนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2555, หน้า 35)

- ยางพารา จากสถิติการเพาะปลูกปี พ.ศ. 2553 พบว่าปริมาณมีอัตราการผลิตยางพาราจำนวน 150,904 ตัน มีเนื้อที่เพาะปลูกเป็นจำนวน 712,795 ไร่

- ทุเรียน ในปี พ.ศ. 2553 มีผลผลิตได้จำนวน 217,165 ตัน โดยมีเนื้อที่เพาะปลูกในปี พ.ศ. 2553 เป็นจำนวน 183,551 ไร่

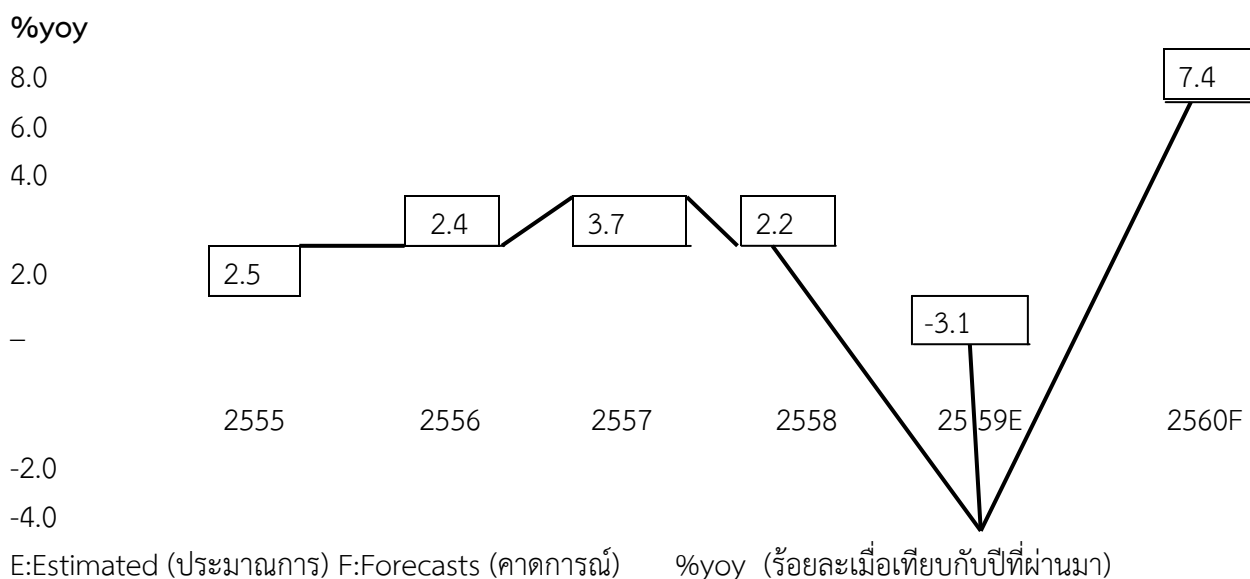
- มังคุด จากสถิติในปี พ.ศ. 2553 พบว่ามีผลผลิตได้จำนวน 76,716 ตัน มีพื้นที่เพาะปลูกโดยประมาณ 136,957 ไร่

- เงาะ จากสถิติการเพาะปลูกในปี พ.ศ. 2553 พบว่ามีผลผลิตจำนวน 148,633 ตัน มีเนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 117,341 ไร่

- ลำไย จากในปีพ.ศ. 2553 พบว่าลำไยให้ผลผลิตรวม 202,266 ตัน มีเนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 109,839 ไร่

- ลองกอง ในปี พ.ศ. 2553 พบว่าลองกองมีผลผลิต โดยรวม 50,658 ตัน โดยมีเนื้อที่เพาะปลูก 97,566 ไร่

แหล่งอาหารตามการเกษตรถือได้ว่าเป็นกลจักรในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth) พื้นที่ในจังหวัดจันทบุรีพบว่า โครงสร้างเศรษฐกิจในเชิงรายได้ยังเป็นภาคเกษตรกรรมถึงร้อยละ 55 ส่วนภาคอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ 7 ส่วนที่เหลือร้อยละ 38 จะเป็นภาคบริการ นอกจากนี้ โครงสร้างของแรงงานและประชากรในจังหวัดจันทบุรีที่มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 544,171 คน โดยมีการจ้างงานเท่ากับ 331,187 คน นั้นพบว่า ประชาชนยังอยู่ในภาคเกษตรถึงร้อยละ 50 ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ 8 และที่เหลือร้อยละ 42 อยู่ในภาคบริการ (สำนักงานคลังจันทบุรี, 2560) ดังนั้น กลไกในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth) ของจังหวัดจันทบุรี จึงยังคงเป็นการพัฒนาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากภาพที่ 1

ภาพที่ 1 อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจจังหวัดจันทบุรี
ที่มา: สำนักงานคลังจังหวัดจันทบุรี, 2560

จากภาพที่ 1 ซึ่งแสดงถึงอัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจจังหวัดจันทบุรี สำนักงานคลังจังหวัดจันทบุรี คาดประมาณการเศรษฐกิจของจังหวัดจันทบุรีในปี 2560 น่าจะมีการขยายตัวถึงร้อยละ 7.4 เมื่อเทียบกับปีก่อน พ.ศ. 2559 ที่เศรษฐกิจหดตัวร้อยละ -3.1 ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากสำนักงานฯ พิจารณาจากเครื่องชี้ด้านอุปทานที่ขยายตัวจากภาคเกษตรที่คาดว่าจะขยายถึงร้อยละ 27.3 จากปริมาณผลผลิตทุเรียน มังคุด ลำไย กุ้งขาว และมันสำปะหลังที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ภาคบริการขยายตัวร้อยละ 2.7 ส่วนภาคอุตสาหกรรมจะขยายตัวร้อยละ 1.5 ในขณะที่ด้านอุปสงค์นั้น คาดว่าจะมีการขยายตัวร้อยละ 11.0 จากการขยายตัวจากค้าชายแดน (สำนักงานคลังจังหวัดจันทบุรี, 2560, หน้า 1 - 2)

พัฒนาการของการเกษตรในฐานะที่เป็นแหล่งอาหารของจังหวัดจันทบุรีนั้น มิได้ดำเนินมาอย่างราบรื่น แต่มีความพยายามแทรกแซงของระบบอุตสาหกรรมหนักสมัยใหม่ เข้ามาตั้งตัวในจังหวัดเป็นระยะ ๆ แต่ความพยายามของอุตสาหกรรมหนักที่จะเข้ามาจัดตั้งในจังหวัดจันทบุรี ก็มักได้รับการตอบโต้จากภาคประชาสังคมจนไม่สามารถจัดตั้งได้ เช่น ความพยายามจัดตั้งโรงงานโซดาไฟที่อำเภอแหลมสิงห์ เป็นต้น ความพยายามของอุตสาหกรรมหนักที่เข้ามาแทรกแซงภาคการเกษตรในจังหวัดจันทบุรี ก็คือ การแทรกแซงของอุตสาหกรรมหนักในระบบทุนนิยมโลกในปัจจุบัน กล่าวคือ โลกาภิวัตน์ของระบบทุนนิยมโลกได้มีการสร้างยุทธศาสตร์ระดับโลก (Global Strategy) จากกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศอาเซียน 10 ประเทศ และประเทศอุตสาหกรรมอีก 6 ประเทศ (อาเซียน+6) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวมุ่งพัฒนาทุนนิยมในภูมิภาคอาเซียน โดยมีกลยุทธ์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2555, หน้า 35)

1. การสร้างคณาคมชนส่งระดับโลกในฐานะที่เป็นโลจิสติกส์
2. การสร้างศูนย์กลางของพลังงานที่ใช้ในการผลิต

3. การสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็กเพื่ออุตสาหกรรมรถยนต์

โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันที่เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ของโลกที่พยายามขยายตัวเข้ามาจัดตั้งในจังหวัดจันทบุรีที่เห็นได้ชัดก็คือ โครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและท่าเรือน้ำลึกเพื่อเป็นระบบโลจิสติกส์ในพื้นที่เกาะเปริด จังหวัดจันทบุรี โครงการดังกล่าวได้เข้ามาขับเคลื่อนในจังหวัดจันทบุรีในระยะแรกในรูปแบบโครงการศึกษาความเป็นไปได้ โดยมีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี รวมถึงการจัดเวทีทำความเข้าใจย่อยในพื้นที่ในหลายตำบลไม่ว่าจะเป็นตำบลเกาะเปริด ตำบลหนองซิม และตำบลเกวียนหัก แต่การขับเคลื่อนของโครงการดังกล่าวต้องยุติลงเมื่อได้รับการต่อต้านจากประชาชนอย่างกว้างขวางในจังหวัดจันทบุรี โดยการนำของสภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดจันทบุรีและองค์กรพันธมิตรที่รวมตัวกันเป็นเครือข่าย สาเหตุที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีต่อต้านโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและท่าเรือน้ำลึก ก็เนื่องจากความกังวลที่อาจต้องเผชิญกับผลกระทบของมลพิษที่โด่งดังของนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด ปัญหาผลกระทบที่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีเป็นกังวล อาทิเช่น ผลกระทบในอาชีพของชาวประมงชายฝั่งในพื้นที่เกาะเปริด ปากน้ำแหลมสิงห์ ตลอดจนจนถึงลุ่มน้ำเวฬุ หรือผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับการท่องเที่ยวในบริเวณชายหาดแหลมสิงห์ นอกจากนี้ อาจจะมีการไล่ที่คนจนเพื่อนำไปสร้างนิคมฯ หรือปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อการทำนา กุ้ง เป็นต้น

การต่อต้านของภาคประชาชนในจังหวัดจันทบุรีครั้งนี้นำไปสู่การลงนามยุติการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กขั้นต้น และต่อมาภายหลังได้พบว่าโครงการนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและท่าเรือน้ำลึกได้ถูกรัฐบาลผลักดันตัดสินใจไป โดยอ้างว่าได้มีการจัดตั้งที่เมืองทวาย ประเทศพม่าแทน อย่างไรก็ตาม ก็พบว่าภาคเกษตรทางอาหารที่สร้างระบบความมั่นคงอาหารของจังหวัดจันทบุรีก็ยังคงถูกทำลายโดยการพัฒนาอุตสาหกรรมอยู่ เนื่องจากจังหวัดจันทบุรีอยู่ในพื้นที่ของยุทธศาสตร์โลกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จากการสำรวจวรรณกรรมเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและระบบความมั่นคงอาหารพบว่ายังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวโดยตรงและยังไม่ปรากฏพื้นที่ศึกษาในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีแต่เพียงอย่างเดียว ดังตัวอย่างงานศึกษาของ Gyawali (2551) ธนันชัย มุ่งจิต และคณะ (2555) สุพรรณิ ไชยอำพร (2560) และ วีระ หวังสัจจะโชค (2557) เป็นต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าจังหวัดจันทบุรีควรมีการปรับตัวอย่างไรเพื่อรักษาความเป็นแหล่งอาหารของจังหวัดไว้ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงจัดทำโครงการ การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี: ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประเมินทบทวนการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักในกระแสโลกาภิวัตน์ที่พยายามเข้ามาจัดตั้งในจังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทในการตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก

3. เพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้จะเน้นศึกษาการพยายามเข้ามาของอุตสาหกรรมหนักภายใต้ยุทธศาสตร์โลกของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ โดยเริ่มตั้งแต่การผลักดันโครงการนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรจังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรในปี พ.ศ. 2550 และต่อมาในโครงการนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมการผลิตในปี พ.ศ. 2553

การสำรวจวรรณกรรม

การวิจัยโครงการการทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดทฤษฎีในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ (Heuristic Device) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยในโครงการวิจัยนี้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม
2. แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม

ในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น 2 ข้อย่อย คือ

1. ความหมายและประเภทของอุตสาหกรรม
2. พัฒนาการของอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก

1. ความหมายและประเภทของอุตสาหกรรม

การพัฒนาอุตสาหกรรมมีความหมายต่างจากคำว่า อุตสาหกรรม กล่าวคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมโดยอาศัยการผลิตแบบอุตสาหกรรม (Wield, 1988, p. 192) ส่วนอุตสาหกรรมหรือการผลิตแบบอุตสาหกรรมมีผู้ให้ความหมายทางวิชาการไว้ 3 ความหมายด้วยกันคือ (Ibid)

1. ความหมายแรก อุตสาหกรรม หมายถึงการผลิตนอกภาคการเกษตรหรือการผลิตที่ไม่ได้เกี่ยวโยงโดยตรงกับการใช้ที่ดิน ได้แก่ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการป่าไม้
- จุดอ่อนของอุตสาหกรรมในความหมายนี้ก็ถือเป็นความหมายที่แคบเกินไปจนไม่อาจครอบคลุมเรื่องอุตสาหกรรมเกษตรได้

2. ความหมายที่สอง อุตสาหกรรม หมายถึง การผลิตในสาขาการทำเหมืองแร่ หัตถอุตสาหกรรม (Manufacturing) และการพลังงาน หัตถอุตสาหกรรมในที่นี้จะหมายถึงการทำผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปจากวัตถุดิบ โดยการใช้มือหรือเครื่องมือหรือเครื่องจักร ดังนั้น หัตถอุตสาหกรรมจึงประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ผลิตภัณฑ์อาหาร เครื่องดื่มและยาสูบ สิ่งทอ เสื้อผ้าและรองเท้า ผลิตภัณฑ์ไม้ และเฟอร์นิเจอร์ กระดาษและการพิมพ์ ปิโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ อิฐ แก้ว และซีเมนต์ ผลิตภัณฑ์โลหะ เครื่องใช้ไฟฟ้า อุปกรณ์ขนส่ง

อุตสาหกรรมในความหมายที่สอง เป็นการเน้นชนิดของผลผลิตเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นความหมายที่ไม่สามารถแยกวิธีการผลิตออกจากกันได้ เช่น การไม่สามารถแยกระหว่างการผลิตโดยช่างฝีมือขนาดเล็กออกจากการผลิตในโรงงานขนาดใหญ่ได้

3. ความหมายที่สาม อุตสาหกรรม หมายถึง การจัดองค์การการผลิตในรูปแบบเฉพาะอย่างที่สามารถเพิ่มปริมาณสินค้าจำนวนมากได้อย่างต่อเนื่องในสังคม อุตสาหกรรมในความหมายที่สามเป็นความหมายกว้างที่มีได้จำกัดอยู่แค่เฉพาะการผลิตในโรงงาน แต่สามารถครอบคลุมอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมการเกษตร อุตสาหกรรมก่อสร้าง อุตสาหกรรมคมนาคมขนส่ง (ระพีพัฒน์ ภาสบุตร, 2537, หน้า 4)

ถ้าใช้อุตสาหกรรมในความหมายที่สามแล้วเราแบ่งประเภทของอุตสาหกรรมตามเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ ดังนี้ (ระพีพัฒน์ ภาสบุตร, 2537, หน้า 5 - 9)

1. ประเภทอุตสาหกรรมตามขนาดการผลิต การแบ่งประเภทอุตสาหกรรมตามเกณฑ์ภาคการผลิตจะพิจารณาจากขนาดของสินทรัพย์หรือเงินลงทุน จำนวนคน งาน ลักษณะและจำนวนเครื่องมือ เครื่องจักรอุปกรณ์ เทคโนโลยีในการผลิต อย่างไรก็ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้จะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ สำหรับกรณีของประเทศไทย มีการแบ่งประเภทอุตสาหกรรมตามขนาดการผลิต ดังนี้

1.1 อุตสาหกรรมในครัวเรือน (Home or Cottage Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่มีลักษณะการผลิตขนาดเล็กในบริเวณที่อยู่อาศัย โดยมีแรงงานในครอบครัวซึ่งมักจะใช้เวลาว่างจากการประกอบอาชีพ หรืออาจมีการจ้างแรงงานนอกครอบครัวมาทำงานร่วมด้วย อุตสาหกรรมประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนมากนัก เทคโนโลยีและเครื่องจักรในการผลิตอาจจะไม่ซับซ้อนแต่ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญในการผลิต ผลผลิตที่ใช้ไม่อาจนำไปใช้สอยในครัวเรือนหรือขายผ่านตลาด ตัวอย่างเช่น การทอผ้าโดยใช้กี่กระตุก

1.2 อุตสาหกรรมขนาดย่อม (Small - scale Industry) อุตสาหกรรมประเภทนี้สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันได้ใช้หลักเกณฑ์ทั้งด้านทรัพย์สินและแรงงานมาใช้ประกอบการพิจารณา ดังนั้นอุตสาหกรรมขนาดย่อมจึง หมายถึง อุตสาหกรรมที่มีสินทรัพย์ไม่เกิน 50 ล้านบาท มีแรงงานระหว่าง 10 - 49 คน ตัวอย่าง เช่น การทอผ้าโดยใช้เครื่องทอผ้าในดินแดง

1.3 อุตสาหกรรมขนาดกลาง (Medium - scale Industry) สำหรับประเทศไทยคือ อุตสาหกรรมการผลิตที่มีทรัพย์สินตั้งแต่ 51 - 200 ล้านบาท และมีการจ้างแรงงานระหว่าง 50 - 199 คน ตัวอย่าง เช่น การทอผ้าโดยใช้เครื่องทอผ้าแบบไร้กระสวย (Shuttle Less Loom)

1.4 อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (Large – scale Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่มีสินทรัพย์มากกว่า 200 ล้านบาท และใช้แรงงานตั้งแต่ 200 คนขึ้นไป ตัวอย่างเช่น อุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องทอผ้าแบบอัตโนมัติ

2. การจัดแบ่งประเภทอุตสาหกรรมตามขั้นตอนการผลิต

2.1 อุตสาหกรรมขั้นปฐมภูมิ (Primary Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่นำเอาทรัพยากรธรรมชาติหรือผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูป เช่น การทำเหมืองแร่ การขุดเจาะน้ำมัน อุตสาหกรรมเกษตร เป็นต้น

2.2 อุตสาหกรรมขั้นทุติยภูมิหรืออุตสาหกรรมขั้นกลาง (Secondary Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่นำเอาวัตถุดิบหรือผลผลิตที่ได้จากอุตสาหกรรมขั้นปฐมภูมิมาแปรรูปหรือผ่านกระบวนการผลิตเพื่อเปลี่ยนไปเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น เช่น อุตสาหกรรมเหล็ก อุตสาหกรรมรถยนต์ เป็นต้น

2.3 อุตสาหกรรมขั้นตติยภูมิหรืออุตสาหกรรมบริการ (Tertiary Industry) หมายถึง เกี่ยวกับการจำหน่าย แลกเปลี่ยน หรือให้บริการซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการสนับสนุนอุตสาหกรรมสองประเภทแรกให้สามารถดำเนินการไปด้วยความสะดวก เช่น การธนาคาร การค้า โรงพยาบาล

3. การจัดแบ่งประเภทอุตสาหกรรมตามลักษณะการผลิตขั้นสำเร็จรูป

โดยมีหลักพิจารณาจากน้ำหนักของผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ผลิตได้ รวมทั้งเงินทุน เครื่องจักร อุปกรณ์ และเทคโนโลยีซึ่งสามารถแบ่งประเภทได้ ดังนี้

3.1 อุตสาหกรรมหนัก (Heavy Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักร เงินลงทุนและแรงงานจำนวนมากในการผลิต โดยใช้เทคโนโลยีระดับสูงในการผลิต ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ผลิตได้จะมีน้ำหนักมาก เช่น อุตสาหกรรมเหล็ก อุตสาหกรรมเครื่องจักร

3.2 อุตสาหกรรมเบา (Light Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่ผลิต ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่น้ำหนักเบาโดยใช้เครื่องจักร เงินทุน แรงงาน และเทคโนโลยีระดับต่ำ เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ

4. การจัดแบ่งประเภทอุตสาหกรรมตามลักษณะสินค้าที่ผลิต

4.1 อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าทุน (Producer – Goods Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้าสำเร็จรูปอื่น ๆ ต่อไป เช่น การผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ เพื่อใช้ในการประกอบรถยนต์

4.2 อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าเพื่อการบริโภค (Consumer – Good Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าสำเร็จรูปเพื่อใช้ในการบริโภคโดยตรง มีได้ผลิตเพื่อใช้เป็นสินค้าขั้นกลางหรือวัตถุดิบในการผลิตสินค้าอย่างอื่น เช่น อาหารกระป๋อง เสื้อผ้าสำเร็จรูป

2. พัฒนาการของอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก

พัฒนาการของอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกที่ผ่านมานั้น เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ คือ

- 2.1 อุตสาหกรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออก
- 2.2 การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า
- 2.3 การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออก

2.1 อุตสาหกรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออก

ก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมภาคตะวันออกปรากฏอุตสาหกรรมดั้งเดิมอยู่แล้ว อุตสาหกรรมดั้งเดิมในที่นี้ หมายถึง การแปรรูปวัตถุดิบเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปภายใต้การครอบงำของสังคมนเกษตร (Wield, 1992, p. 188) ดังนั้นอุตสาหกรรมดั้งเดิมจึงมีรูปแบบต่าง ๆ คือ อุตสาหกรรมในครอบครัว หัตถกรรมช่างฝีมือ และอุตสาหกรรมรายย่อย (เลนิน, 2527, หน้า 49)

อุตสาหกรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกนับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา เป็นอุตสาหกรรมเกษตรที่สถาปนาขึ้นโดยคนจีนอพยพ คนจีนกลุ่มนี้มีวิถีคิดแบบผู้ประกอบการที่มีความรู้ต่าง ๆ เช่น การเดินเรือ การต่อเรือ การประมง การค้าขาย ดังนั้น เมื่อมาตั้งฐานในเขตชายฝั่งทะเลตะวันออก ชาวจีนอพยพเหล่านี้จึงได้ดำเนินการประกอบการอุตสาหกรรมตามลักษณะพื้นฐานวัตถุดิบของภาคตะวันออก (ธวัช ปุณโณทก, 2547, หน้า 122)

อุตสาหกรรมที่มีคนจีนอพยพเป็นผู้ประกอบการหลัก ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น โรงสีน้ำตาล โรงน้ำปลา อู่ต่อเรือ เป็นต้น

หลังสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 ระบบทุนนิยมโลกในยุคล่าอาณานิคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมภาคตะวันออก กล่าวคือ สนธิสัญญาบาวริงได้ก่อให้เกิดอุตสาหกรรมเกษตรรูปแบบใหม่ในภาคตะวันออก เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย (ธงชัย จิรวัดฉนวนวิช, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2548)

หลังจากการสร้างถนนสุขุมวิทอุตสาหกรรมเกษตรของภาคตะวันออกก็ยังคงมีพลวัตรอยู่จนถึงปัจจุบันแม้จะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของทุนนิยมแห่งชาติและโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก พลวัตรของอุตสาหกรรมเกษตรในปัจจุบันได้ปรากฏมาเป็นโรงงานสมัยใหม่ เช่น โรงปลาปน โรงน้ำแข็ง โรงงานอาหารกระป๋อง โรงงานแปรรูปผลิตภัณฑ์ยาง โรงงานห้องเย็น (อาคม ภูติภัทร, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548; ธงชัย จิรวัดฉนวนวิช, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2548; พฤทธิชาติ เชื้อไทย, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2548)

2.2 การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า

การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าในภาคตะวันออกเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503 – 2504 ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าของไทยเป็นการขยายตัวของหัตถอุตสาหกรรมภายในเพื่อตอบสนองตลาดภายในประเทศและแทนที่การนำเข้าสินค้าสำเร็จจากต่างประเทศ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 317)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าขึ้นอยู่กับกรอบทฤษฎีการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) ทฤษฎีการสร้างเติบโตทางเศรษฐกิจตั้งอยู่บนความเชื่อว่าการเพิ่มพูนรายได้แก่ประชาชนจะนำไปสู่การพัฒนาทางสังคม ทางการเมือง และบุคคลในเวลาต่อมาโดยธรรมชาติ ดังนั้นจึงควรให้ความสนใจแต่เฉพาะเรื่องการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของชาติ (Gross National Product) ให้เป็นไปอย่างรวดเร็วโดยใช้การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นตัวจักรสำคัญของการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth) (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2533)

การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเริ่มขับเคลื่อนตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2503 โดยได้ผนวกจังหวัดสมุทรปราการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาที่เน้นกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของการเติบโต (Growth Pole) ดังนั้นสมุทรปราการจึงเป็นจังหวัดภาคตะวันออกกลายเป็นพื้นที่เขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ ในการพัฒนาอุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าในสมุทรปราการเป็นอุตสาหกรรมเบาที่ใช้ทุนและเทคโนโลยีในระดับต่ำ เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานฟอกหนัง การมุ่งเน้นอุตสาหกรรมดังกล่าวเนื่องจากอุตสาหกรรมเบาจะช่วยให้เศรษฐกิจมีเสถียรภาพขึ้นและสอดคล้องกับความพร้อมของสมุทรปราการในการผลิตสินค้าด้วยทุนขนาดใหญ่รวมถึงการใช้เทคโนโลยีระดับสูง นอกจากนี้โรงงานในสมุทรปราการช่วงนี้ถือว่าเป็นอุตสาหกรรมในขั้นเริ่มต้น (Infant Industry) ซึ่งหมายถึงอุตสาหกรรมที่รัฐต้องเข้ามาคุ้มครองเพื่อสามารถแข่งขันกับสินค้านำเข้าจากต่างประเทศโดยรัฐจะเข้ามาแทรกแซงผ่านการใช้ภาษีศุลกากรและอภิสิทธิ์ในการลงทุนต่าง ๆ เช่น การตั้งกำแพงภาษี การควบคุมการนำเข้า การงดเว้นอากรขาเข้าเครื่อง การยกเว้นภาษีเงินได้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 317 – 318; วันชัย อย่างเสียว, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2548)

อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าของไทยได้พัฒนามาลำดับจนถึงจุดอิ่มตัว เนื่องจากการมีตลาดภายในแคบเกินไป ดังจะเห็นได้จากการเกิดปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงิน เนื่องจากต้องนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักรเพื่อการผลิต การที่อุตสาหกรรมดังกล่าวดูดซับแรงงานได้น้อยทำให้เกิดปัญหาว่างงาน รวมถึงการกระจุกตัวของโรงงานเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้รวมถึงปัญหาชุมชนแออัดในเมือง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 318)

2.3 การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออก

สถานการณ์ถึงจุดอิ่มตัวของการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม เริ่มต้นตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา ได้มีการวางมาตรการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม แต่มาตรการดังกล่าวสามารถพัฒนามาเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาการส่งออกในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 โดยในปี พ.ศ. 2525 นั้นรัฐบาลเปรม ติณสูลานนท์ ได้เพิ่มสิทธิประโยชน์แก่สินค้าอุตสาหกรรมส่งออก เช่น การยกเว้นภาษีนำเข้าวัตถุดิบเติมพิกัด การยกเว้นภาษีเงินได้ตั้งแต่ 3 – 8 ปี การอนุญาตให้บริษัทที่ได้รับส่งเสริมที่ดินเป็นของตนเอง นำบุคลากรจากต่างประเทศเข้ามาได้ และให้สามารถโอนเงินกำไรออกนอกได้ การใช้มาตรการผ่อนคลายการควบคุมเงินตรา การลดค่าเงินบาทหรือปรับอัตราแลกเปลี่ยนให้ลอยตัว และการสนับสนุนการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 318)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกถูกใช้เป็นเครื่องจักรสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมีวิสัยทัศน์ที่พึงปรารถนาของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries = NICs) วิสัยทัศน์ดังกล่าว คือ กำหนดเป้าหมายให้ไทยเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรมภายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และเป็นประเทศอุตสาหกรรมภายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 11)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้วางบทบาทพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นฐานอุตสาหกรรมใหม่ของประเทศเพื่อการกระจายพื้นที่การเติบโตทางเศรษฐกิจออกจากกรุงเทพฯ และเป็นประตูเชื่อมโยงการพัฒนาไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมถึงภาคเหนือ เนื่องจากพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีข้อได้เปรียบด้านทรัพยากรธรรมชาติและโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมหลายประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 18)

“ก๊าซธรรมชาติที่จะใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักในขั้นแรกนั้นได้มีการพัฒนาและวางท่อใต้ทะเลจากหลุมก๊าซในอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งที่บริเวณมาบตาพุดแล้ว ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศเอื้ออำนวยให้ก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ได้ มีที่ดินติดทะเลขนาดใหญ่เพียงพอที่จะขยายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ต่อไปได้ในอนาคต มีแหล่งน้ำจืดเพียงพอ และสามารถควบคุมปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้ นอกจากนี้ปัจจุบันยังมีโครงสร้างพื้นฐานหลักซึ่งค่อนข้างสมบูรณ์อยู่แล้วทั้งระบบถนนระบบไฟฟ้า มีท่าเรือพาณิชย์สัทธิบ และสนามบินอยู่ตะเภที่สำมารถใช้งานได้ที่ในอันที่จะช่วยสนับสนุนการขนส่งวัสดุอุปกรณ์ในช่วงระหว่างการก่อสร้างเพื่อพัฒนาพื้นที่เป้าหมายทั้งบริเวณแหลมฉบังและบริเวณมาบตาพุดรวมตลอดทั้งสำมารถพัฒนาระบบสื่อสารโทรคมนาคมได้ง่าย และประการสำคัญก็คือ พื้นที่เป้าหมายอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากเกินไปจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในระยะแรก”

ในการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกให้เป็นเครื่องจักร สำหรับการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นกลุ่มเทคโนโลยีด้านกรวางแผนพัฒนาคาดว่ากรพัฒนาอนุภาคจะมาถึงจุดที่เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราสูงอย่างสม่ำเสมอ (Take - off) ภายในปี พ.ศ. 2544 โดยจะมีผลตอบแทนการลงทุนภายใน (Internal Rate of Return) เท่ากับร้อยละ 11.5 (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 15, 121) ดังนั้นรัฐจึงได้มีการวางแผนพัฒนาภูมิภาคทางด้านอุตสาหกรรมแห่งแรกของประเทศไทยคือ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Shimomuna, n.d., p. 3)

ภายใต้กรอบวิสัยทัศน์ 50 ปี ดังกล่าวเทคโนโลยีได้วางแผนให้ภาคตะวันออกในอนาคตกลายเป็นประตูการค้าสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่ทันสมัยที่สุดของโลก (เสนาะ อุณาภูล, 2526 อ้างถึงใน เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง, 2546, หน้า 7) โครงการพัฒนาฯ พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ถึง พ.ศ. 2548 ได้มีการดำเนินการมาแล้วเป็น 2 ระยะ คือ โครงการระยะที่ 1 ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2537) และโครงการระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2539 – 2548 โครงการฯ ในช่วง 2 ระยะที่ผ่านมามีฐานะและบทบาทสำคัญต่อภาคตะวันออก คือ (สำนักงานพัฒนาพื้นที่, 2548, หน้า 1)

การพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development) เป็นแผนงานพัฒนาเศรษฐกิจแนวใหม่ของประเทศที่เริ่มต้นในทศวรรษ 2520 โดยเน้นการจัดโครงสร้างพื้นฐานทางอุตสาหกรรมที่ทันสมัยในระดับนานาชาติ พร้อมทั้งให้สิทธิประโยชน์แก่นักลงทุน

ในประเทศและต่างประเทศและอาศัยข้อได้เปรียบด้านแรงงานราคาถูกที่มีฝีมือ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

โครงการในระยะที่ 1 มีพื้นที่ครอบคลุมจังหวัดชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทรา โดยมีพื้นที่เป้าหมาย คือ มาบตาพุดและแหลมฉบัง เนื่องจากพื้นที่มาบตาพุดเป็นบริเวณที่มีท่าอากาศยานนานาชาติจากอ่าวไทยชั้นฝั่ง ก๊าซธรรมชาติดังกล่าวเป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีอันเป็นอุตสาหกรรมหลักที่จะนำประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ส่วนพื้นที่บริเวณแหลมฉบังเป็นบริเวณที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกอันจะเป็นเมืองท่าสมัยใหม่ของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540, หน้า 50)

ผลการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกตามโครงการระยะที่ 1 จากการประเมินโดยภาครัฐ พบว่าประสบความสำเร็จทางการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยรวมเพิ่มขึ้นประมาณ 3.8 เท่า ในขณะที่รายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 141,437 บาทต่อคนต่อปี เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยทั้งประเทศที่มีเพียง 61,355 บาทต่อคนต่อปี (เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง, 2546, หน้า 15)

แต่โครงการในระยะที่ 1 ต้องประสบปัญหาด้านการพึ่งพิงภายนอก เช่น การเป็นบริวารของกรุงเทพมหานครโดยเฉพาะการต้องใช้ท่าเรือคลองเตย การพึ่งพิงเครื่องจักร อุปกรณ์และวัตถุดิบจากต่างประเทศ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและมลภาวะสูงขึ้น เช่น ผลกระทบต่อชายหาดท่องเที่ยว การสูญเสียป่าชายเลนและปัญหาด้านสังคม เช่น การไม่สามารถสร้างชุมชนเมืองใหม่ เพราะแรงงานมีฝีมือไม่ได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานถาวรที่ภาคตะวันออก

อย่างไรก็ดี ภาครัฐบาลก็ได้สรุปว่าโครงการในระยะที่ 1 ประสบความสำเร็จเป็นด้านหลัก ดังนั้น จึงได้วางแผนต่อในโครงการระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 - พ.ศ. 2548 โครงการระยะที่ 2 เป็นการขยายผลในเชิงปริมาณมากขึ้น เช่น การเร่งรัดโครงการท่าเรือ การรุกสู่ภาคอีสานและประเทศอินโดจีน (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545, หน้า 14) การพัฒนาตามโครงการฯ ระยะที่ 2 ได้ขยายพื้นที่และเป้าหมายการพัฒนาเพิ่มเป็น 8 จังหวัดในภาคตะวันออก ได้แก่ ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี จันทบุรี ตราดและสระแก้ว (สำนักพัฒนาพื้นที่, 2548, หน้า 2 - 16)

ผลจากการพัฒนาโครงการในระยะที่ 2 พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2524 - พ.ศ. 2537 ยังคงประสบความสำเร็จด้านการเติบโตทางเศรษฐกิจ คือ เศรษฐกิจในพื้นที่ขยายถึง 3 เท่า ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวถึง 3.2 เท่า และมีการจ้างงานทางตรงและทางอ้อมประมาณ 460,000 คน (สำนักพัฒนาพื้นที่, 2548, หน้า 1 - 2)

ถ้าพิจารณาถึงสถานภาพการพัฒนาอุตสาหกรรมของ 9 จังหวัดในภาคตะวันออกจะพบข้อมูลดังตารางที่ 1 คือ

ในเก้าจังหวัดของภาคตะวันออกสามารถแบ่งระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามเกณฑ์รายได้จังหวัด คือ กลุ่มจังหวัดอุตสาหกรรมซึ่งมีรายได้อุตสาหกรรมมากกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดปราจีนบุรี

กลุ่มจังหวัดอุตสาหกรรม 5 จังหวัดยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 เขต คือ พื้นที่ศูนย์กลางความเจริญดั้งเดิมของประเทศ ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ และพื้นที่เขตอุตสาหกรรมของประเทศ

(Industrial Heartland) ได้แก่ บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกที่ประกอบด้วย จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี จังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดปราจีนบุรี พื้นที่เหล่านี้คือฐานอุตสาหกรรมหลักของประเทศ เนื่องจากทั้งสี่จังหวัดในปีพ.ศ. 2546 นั้นมีผลิตภัณฑ์มวลรวมมูลค่าคิดเป็นร้อยละ 12.5 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศและอัตราการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมเฉลี่ยร้อยละ 6.50 ต่อปี (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, หน้า 26)

ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดเกษตรกรรมซึ่งรายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร (การทำนา ทำสวน ทำไร่ ประมงและป่าไม้) ก็คือจังหวัดจันทบุรี จังหวัดสระแก้ว จังหวัดตราดและจังหวัดนครนายก ผู้วิจัยสามารถให้ข้อมูลสถานภาพการพัฒนาอุตสาหกรรมของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกได้ ดังนี้

1. จังหวัดสมุทรปราการ อุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรปราการในปัจจุบันสามารถสร้างรายได้ให้แก่จังหวัดถึงร้อยละ 80 และทำให้สมุทรปราการเป็นจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัวสูงสุดของประเทศ (ประภาส อัมพรรัตน์, อุตสาหกรรมจังหวัดสมุทรปราการ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2548) สมุทรปราการจึงถือได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงสุดในภาคตะวันออกเมื่อพิจารณาจากจำนวนโรงงาน แรงงานและเงินลงทุนอุตสาหกรรม (ดังตารางที่ 1)

จากทำเลที่ตั้งของจังหวัดสมุทรปราการทำให้จังหวัดได้เปรียบในการคมนาคมขนส่งเมื่อมีการเปิดสนามบินสุวรรณภูมิในอนาคต ดังนั้นรัฐจึงมีการวางแผนที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรปราการจากอุตสาหกรรมเบา เช่น สิ่งทอ พอกหนัง ไปสู่อุตสาหกรรมที่ต้องใช้บริการศูนย์โลจิสติกส์ เช่น อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์กระดาซ (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป, หน้า 27)

2. จังหวัดระยอง จังหวัดระยองได้ถูกกำหนดเป็นเมืองอุตสาหกรรมหลักที่จะนำประเทศไทยไปสู่ประเทศอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมปิโตรเคมี เคมีภัณฑ์ อุตสาหกรรมเหล็ก ดังนั้นภาคอุตสาหกรรมจึงเป็นภาคที่สร้างรายได้เป็นอันดับหนึ่งแก่จังหวัดระยองและมีอัตราการขยายตัวอย่างต่อเนื่องมาตลอด (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป, หน้า 11, 13) จากตารางที่ 1 จะพบว่าระยองเป็นจังหวัดที่มีรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเป็นอันดับที่ 2 ของภาคตะวันออกรองจากสมุทรปราการ คือ 277,896.15 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2547

3. จังหวัดชลบุรี อุตสาหกรรมเป็นภาคเศรษฐกิจที่สร้างรายได้มากเป็นอันดับหนึ่งของจังหวัดชลบุรี โรงงานอุตสาหกรรมหลักในจังหวัดในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ อุตสาหกรรมบริการ อุตสาหกรรมเกษตร อุตสาหกรรมก่อสร้างและอุตสาหกรรมแปรรูปไม้อุตสาหกรรม (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 3)

จากตารางที่ 1 จะพบว่าอุตสาหกรรมของจังหวัดชลบุรีมีสถานภาพสูงอันดับที่ 2 ในภาคตะวันออกรองจากจังหวัดสมุทรปราการ เมื่อพิจารณาจากจำนวนโรงงาน เงินทุน และจำนวนคนงาน

4. จังหวัดฉะเชิงเทรา อุตสาหกรรมในจังหวัดฉะเชิงเทราได้สร้างรายได้ให้แก่จังหวัดเกินกว่าร้อยละ 50 มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา หลังจากนั้นอุตสาหกรรมได้ทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นทุกปี ยกเว้นช่วงประสบวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ที่มีผลต่อทำให้อุตสาหกรรมฉะเชิงเทราชะงักลงช่วงหนึ่ง (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 6)

อุตสาหกรรมที่มีความสำคัญ 3 อันดับแรกของจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ อุตสาหกรรมแปรรูปโลหะ อุตสาหกรรมเครื่องมืออุปกรณ์การขนส่งและอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์โลหะ (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 7)

ในอนาคตอุตสาหกรรมของจังหวัดฉะเชิงเทราจะขยายไปสู่อุตสาหกรรมหนักมากขึ้น เนื่องจากการย้ายฐานการผลิตของโรงงานโตโยต้าจากอินโดนีเซียมาจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยมูลค่าการลงทุนกว่า 2 หมื่นล้านบาท โรงงานรถยนต์ดังกล่าวจะทำให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่องและขึ้นส่วนอีกจำนวนมาก (ครรชิต ปิ่นเจริญ, นักรูธุรกิจ, สัมภาษณ์ 3 พฤศจิกายน 2548)

5. จังหวัดปราจีนบุรี อุตสาหกรรมเป็นภาคที่สร้างรายได้เป็นอันดับ 1 แก่จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 โดยคิดเป็นร้อยละ 34.07 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด อุตสาหกรรมหลักในช่วงนี้ได้แก่ อุตสาหกรรมเกษตร เช่น โรงงานหน่อไม้ โรงงานกระดาษและผลิตภัณฑ์จากกระดาษ (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 28 - 29)

ตารางที่ 1 สถิติอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก ปี พ.ศ. 2547

จังหวัด	การผลิต (พิจารณาตามรายได้)	อุตสาหกรรมหลัก	จำนวนโรงงาน (แห่ง)	ผลิตภัณฑ์มวลรวม จังหวัด (ล้านบาท) ข้อมูลปี 2545	เงินลงทุน (ล้านบาท) ข้อมูลปี 2547	จำนวนคนงาน (คน)
1. สมุทรปราการ	อุตสาหกรรม	สิ่งทอ/ อาหาร/ เครื่องแต่งกาย	7,785	365,730.73	514,614.57	530,467
2. ชลบุรี	อุตสาหกรรม	เครื่องใช้ไฟฟ้า/ อิเล็กทรอนิกส์/ ท่องเที่ยว	3,413	268,622.47	238,108.58	242,620
3. ระยอง	อุตสาหกรรม	การปิโตรเคมี/ เคมีภัณฑ์	1,950	277,896.15	129,253.14	131,039
4. ฉะเชิงเทรา	อุตสาหกรรม	การแปรรูปโลหะ/ เครื่องมือ อุปกรณ์การขนส่ง/ ผลิตภัณฑ์ โลหะ	1,517	95,298.87	150,222.79	152,102
5. ปราจีนบุรี	อุตสาหกรรม	การแปรรูปเกษตรกรรม/ กระดาษ	805	51,297.72	38,305.92	39,630
6. จันทบุรี	เกษตรกรรม	การแปรรูปเกษตรกรรม	763	22,480.70	7,755.09	8,794
7. ตราด	เกษตรกรรม	การแปรรูปเกษตรกรรม	624	13,627.74	4,216.02	5,198
8. สระแก้ว	เกษตรกรรม	การแปรรูปเกษตรกรรม	475	20,057.26	9,313.36	10,172
9. นครนายก	เกษตรกรรม	การแปรรูปเกษตรกรรม	343	12,696.45	9,856.55	10,406

ที่มา: ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา

หลังจากมีการขยายเส้นทาง 304 และการกำเนิดเขตส่งเสริมการลงทุนเขต 3 ในจังหวัดปราจีนบุรี ทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตสมัยใหม่ เช่น โรงงานอุปกรณ์ไฟฟ้า โรงงานรองเท้าและเสื้อผ้า โรงงานผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2547 จะพบว่าการผลิตอุตสาหกรรมได้เพิ่มสัดส่วนรายได้ของจังหวัดปราจีนบุรีเป็นร้อยละ 52.20 (สินาท ชัมภรัตน์, อุตสาหกรรมจังหวัดปราจีนบุรี, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2548)

6. จังหวัดจันทบุรี เศรษฐกิจของจังหวัดจันทบุรีมีรายได้สูงสุดอยู่ที่ภาคการเกษตรเป็นหลัก เช่น สวนผลไม้ การประมง รองลงมา ได้แก่ การค้าอัญมณีและการค้าชายแดน (วันชัย ชินกุล, อุตสาหกรรมจังหวัดจันทบุรี, สัมภาษณ์, 27 ตุลาคม 2548; ประธานหอการค้าจังหวัดจันทบุรี, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2548)

อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ในจังหวัดจันทบุรีเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น อุตสาหกรรมผลิตผลิตภัณฑ์จากมันสำปะหลัง อุตสาหกรรมยางพารา อุตสาหกรรมปลาบ่อน อุตสาหกรรมแปรรูปผักและผลไม้กระป๋อง อุตสาหกรรมเก็บรักษาเมล็ดพืชด้วยไซโลและอุตสาหกรรมผลิตยางแท่ง (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 20)

7. จังหวัดตราด ในปี พ.ศ. 2547 รายได้ของจังหวัดส่วนใหญ่ร้อยละ 35.1 ยังขึ้นอยู่กับภาคการเกษตร เช่น การประมง สวนผลไม้ รองลงมา ได้แก่ สาขาการค้าปลีกค้าส่ง ร้อยละ 20.6 สาขาบริการคิดเป็นร้อยละ 14.3 ส่วนอุตสาหกรรมสร้างรายได้มูลค่าร้อยละ 8.5 จึงอยู่ในอันดับที่ 4 ของจังหวัด

โรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ในจังหวัดตราด เป็นโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ โรงงานมันสำปะหลัง โรงงานปลาบ่อน โรงงานผลิต น้ำแข็ง โรงงานน้ำปลา (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 25)

ในปัจจุบันอุตสาหกรรมที่กำลังได้รับความสนใจในจังหวัดตราด ได้แก่ โรงงานแปรรูปผลไม้และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (สุรพงษ์ ภูติภักดิ์, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดตราดและกรรมการสภาอุตสาหกรรมจังหวัดตราด, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2548)

8. จังหวัดสระแก้ว สระแก้วเป็นจังหวัดที่มีรายได้มาจากการเกษตร (ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด) การท่องเที่ยวและการค้าโดยเฉพาะการค้าชายแดน (ประเสริฐ โสภิตพัฒน์พงศ์, รองประธานหอการค้าจังหวัดสระแก้ว, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2548; จิระพันธ์ ปรีชาวิทย์, อุตสาหกรรมจังหวัดสระแก้ว, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2548)

การพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดสระแก้วถือว่าอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก จากตารางที่ 1 จะพบว่ามีโรงงานอุตสาหกรรม 343 โรง โดยมีเงินลงทุน 9,856.55 ล้านบาท และมีคนงาน 10,406 คน อุตสาหกรรมที่มีอยู่ของจังหวัดสระแก้วเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น โรงงานน้ำตาล โรงงานดอกไม้ โรงงานมันสำปะหลัง ส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) ในปัจจุบันมีจำนวน 361 โรง นอกจากนั้นเป็นงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ 6 แห่ง ซึ่งเป็นโรงงานอุตสาหกรรมการเกษตร 4 แห่ง และโรงงานอื่นอีก 2 แห่ง (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 32)

9. จังหวัดนครนายก รายได้ส่วนใหญ่ของจังหวัดนครนายกมาจากภาคเกษตรกรรมและการค้าส่ง - ค้าปลีกเป็นหลัก โดยภาคอุตสาหกรรมสร้างรายได้เพียงอันดับห้าของจังหวัด คือ ในปี

พ.ศ. 2548 จังหวัดนครนายกมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 260 โรง เงินลงทุน 6,988,977,683 ล้านบาทและมีคนงาน 10,584 คน (สุเทพ พลิวคผล, หัวหน้าฝ่ายโรงแรมอุตสาหกรรมจังหวัดนครนายก, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2548)

โรงงานอุตสาหกรรมในอดีตของจังหวัดนครนายกเกือบทั้งหมดเป็นโรงสีข้าว แต่ในปัจจุบันโรงสีข้าวลดลง เพราะอิทธิพลจากท่าเลที่ตั้งของจังหวัดนครนายกซึ่งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครทำให้เศรษฐกิจของท้องถิ่นจังหวัดนครนายกต้องประสบกับทุนขนาดใหญ่ เช่น ห้างสรรพสินค้าโลตัส ห้างสรรพสินค้าแมคโค (วิวัฒน์ อิงตระกูล, ประธานหอการค้าจังหวัดนครนายก, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2548)

โรงงานอุตสาหกรรมในปัจจุบันของจังหวัดนครนายกส่วนใหญ่ยังเป็นอุตสาหกรรมผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนั้นเป็นอุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมอโลหะ อุตสาหกรรมขนส่ง อุตสาหกรรมผลิตโลหะ อุตสาหกรรมเครื่องจักรกล และอุตสาหกรรมสิ่งทอ (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 33)

อย่างไรก็ดี การดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 2 ได้ขยายปัญหาผลกระทบในพื้นที่ภาคตะวันออกมากขึ้นด้วย ได้แก่ ปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น การประสบปัญหาการแข่งขันทางเศรษฐกิจจากสินค้าอุตสาหกรรมส่งออก ความตกต่ำของภาคเกษตรกรรม ปัญหาด้านการท่องเที่ยว อุบัติภัย อาชญากรรมและปัญหายาเสพติดที่สูงขึ้น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การขยายตัวของมลพิษ ปัญหาขยะจากชุมชนและโรงงาน การขาดแคลนน้ำอุปโภคและบริโภค (ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก, ม.ป.ป., หน้า 2 - 20)

เมื่อสรุปผลกระทบของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกตามเกณฑ์และแนวคิดของสุขภาพ เราสามารถแบ่งผลกระทบจากการพัฒนาภาคตะวันออก ออกเป็น 4 มิติใหญ่ คือ

1. ผลกระทบต่อสุขภาพทางกาย พบว่า โครงการฯ ส่งผลกระทบต่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ น้ำ เสียง รวมทั้งขยะพิษอุตสาหกรรม ดังนั้นในพื้นที่ซึ่งมีระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมสูงจึงมักเกิดปัญหาโรคที่เกี่ยวกับมลพิษ เช่น โรคระบบทางเดินหายใจ โรคผิวหนังและเนื้อเยื่อใต้ผิวหนัง โรคฝุ่นหิน (Silicosis) โรคฝุ่นฝ้าย (Byssinosis) (สมชาย จากศรี, สัมภาษณ์, 2546; อนันต์ พันธุ์เอก, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2548)

2. ผลกระทบต่อสุขภาพทางจิต พบว่า วิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมที่มาจากโครงการฯ ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางจิตใจของคนในภาคตะวันออก ได้แก่ ความเครียด ความผิดปกติทางจิตและปัญหาาระบบประสาท ปัญหาจิตใจเหล่านี้เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น อุบัติภัยจากการทำงานไม่เหมาะสม (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และพิชญา อันนันทวงศ์, ม.ป.ป.)

3. ผลกระทบต่อสุขภาพทางสังคม พบว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมตามโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกมีสหสัมพันธ์ทางตรงหรือทางอ้อมต่อการเกิดปัญหาทางสังคม คือ อุตสาหกรรมอาจส่งผลโดยตรงให้เกิดความไม่ปกติสุขทางสังคมหรืออาจส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองที่เป็นปัญหาโดยอ้อมไปมาสู่ความไม่ปกติสุขของสังคมในภาคตะวันออกในปัจจุบัน เช่น มีการเกิดอุบัติเหตุจากการคมนาคมขนส่งและกระบวนการผลิต ปัญหาอาชญากรรมที่สูงขึ้น ยาเสพติดเรื้อรัง ปัญหาโรคระบบสืบพันธุ์ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และพิชญา อันนันทวงศ์, ม.ป.ป.)

4. ผลกระทบต่อสุขภาวะทางจิตวิญญาณ พบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมของโครงการฯ ในพื้นที่ที่มีการดำเนินงานอย่างเข้มข้นจะก่อให้เกิดปัญหาสุขภาวะทางจิตวิญญาณ เช่น อัตราการฆ่าตัวตายและการทำร้ายตัวเองที่เพิ่มสูงขึ้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และพิชญา อันนันตวงศ์, ม.ป.ป.)

2. แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารในความหมายทั่วไป World Food Summit (1996) ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของแนวคิดด้านความมั่นคงทางอาหารว่า ได้เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2513 - 2522 ในภาวะที่ทั่วโลกกำลังประสบปัญหาการขาดแคลนธัญพืช ส่งผลให้เกิดวิกฤตด้านราคาอาหารพร้อม ๆ กับภาวะวิกฤตราคาน้ำมัน นอกจากนี้ แนวคิดด้านความมั่นคงทางอาหารได้ถูกนำมาใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรกในการประชุมอาหารโลกปี พ.ศ. 2517 โดยที่ประชุมมองความมั่นคงทางอาหารว่าเป็นปัญหาที่เกิดมาจากความ “ไม่พอเพียงทางด้านอุปทาน” ของประเทศหรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ตาม แนวคิดความมั่นคงทางอาหารก็ได้ถูกพัฒนาให้มีมิติที่ซับซ้อนขึ้นตามพลวัตความเข้าใจของผู้คนในเรื่องบทบาทอาหาร พัฒนาการที่สำคัญคือการเสนอว่าประเทศที่มีประชากรขาดแคลนอาหารจำนวนมากล้วนเป็นประเทศผู้ส่งออกอาหารทั้งสิ้น ดังนั้น การขาดแคลนอาหารไม่ได้เกิดจากอาหารไม่เพียงพอหรือขาดหลักประกันทางกฎหมายเท่านั้น แต่เกิดจากการเข้าถึงสิทธิด้านอาหารในทางการเมือง การขยายแนวคิดความมั่นคงทางอาหารจึงไม่ได้ผูกติดอยู่กับความพอเพียงของอุปทานอาหารในระดับมหภาคเท่านั้นอีกต่อไป แต่ยังต้องพิจารณาถึงมิติ “การเข้าถึง” และ “เสถียรภาพ” ในระดับบุคคลและครัวเรือนด้วย

World Food Summit (1996) สรุปว่า จากการที่แนวคิดความมั่นคงทางอาหารได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีผู้นิยมความมั่นคงทางอาหารไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งในด้านความหมาย และดัชนีชี้วัด อย่างไรก็ตาม นิยามที่เป็นที่รู้จักและได้รับการอ้างอิงมากที่สุดมาจากการประชุมสุดยอดอาหารโลก (WSF) ในปี พ.ศ. 2539 ซึ่งระบุว่า

ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง “...คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจ ในการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขา เพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นและสุขภาวะ”

จากความหมายข้างต้น องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO) ได้แบ่งและให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารออกเป็น 4 มิติย่อย ได้แก่

1. ความพอเพียง หมายถึง ความพอเพียงของปริมาณอาหารในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมถึงความช่วยเหลือทางอาหาร

2. การเข้าถึง หมายถึง การเข้าถึงทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ ทรัพยากรที่ว่าหมายรวมถึงความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่ง ๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ (รวมถึงสิทธิตามประเพณี เช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน)

3. การใช้ประโยชน์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาด และการรักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการ ซึ่งความ

ต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง โดยนัยยะนี้ จึงสัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าที่ไม่ใช่อาหารด้วย

4. เสถียรภาพ หมายถึง เพื่อจะมีเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน คริวเรือนและบุคคล จะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น วิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจร เช่น ภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล ในความหมายนี้ จึงครอบคลุมถึงทั้งมิติความปลอดภัยและการเข้าถึงอาหาร

ขณะเดียวกันเซาท์เซ็นเตอร์ ได้ขยายองค์ประกอบในความมั่นคงทางอาหารจากกรอบของเอฟเอโอ เพิ่มออกเป็น 5 มิติ คือ

1. การมีอาหารอย่างพอเพียง (Food Sufficiency) หมายถึง การกระจายอาหารและความต้องการทางโภชนาการขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในภูมิภาคทางเอเชียใต้ และแอฟริกาที่ยังมีปริมาณแคลอรีโดยเฉลี่ยต่อคนต่อวันน้อยมาก

2. การพึ่งพิงตนเองได้ (Autonomy) เป็นมโนทัศน์ในเชิงคุณภาพ (Qualitative Concept) ที่มีความเกี่ยวพันทั้งในระดับประเทศ และกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม ในระดับประเทศหรือระดับชาตินั้น การพึ่งพิงตนเองมีความหมายถึงการที่รัฐชาติไม่ยอมอยู่ภายใต้การควบคุม หรือการออกคำสั่งทางนโยบายจากต่างชาติหรือองค์กรอื่น ๆ ซึ่งในประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับการพึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศด้วย เนื่องจากการนำเข้าอาหารเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่บ่งบอกถึงความไม่สามารถที่จะผลิตอาหารได้เอง หากเมื่อใดก็ตามประเทศที่ส่งออกเกิดสงครามหรือวิกฤตใด ๆ ขึ้นมาก็จะทำให้ประเทศผู้นำเข้าอาหารได้รับผลกระทบตามไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ในเรื่องของภาระหนี้สินต่างประเทศซึ่งเป็นปัญหาโดยทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนานับเป็นปัจจัยสำคัญที่บั่นทอนระบบการพึ่งพิงตนเองด้านอาหาร เช่นกัน

3. ความเชื่อมั่น หมายถึงการที่สามารถเชื่อมั่นได้ว่ามีปริมาณอาหารสำรองอย่างพอเพียงในระหว่างความผันผวนของภูมิอากาศ ฤดูกาลในรอบปี รวมถึงปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจึงจำเป็นต้องแสวงหาแหล่งอาหารอันมั่นคง (Reliable Food Supplies) เพื่อสำรองไว้ให้กับคนในชาติ ซึ่งได้แก่ ผลผลิตที่ได้จากภายในประเทศ (Domestic Food Production) การนำเข้า การเข้าถึงแหล่งอาหารสำรอง นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อการธำรงรักษาไว้ซึ่งความปลอดภัยของอาหารอีกด้วย

4. ความเที่ยงธรรม (Equity) นับว่าเป็นมิติที่มีความสำคัญมากที่สุดประการหนึ่ง เพราะเป็นหนทางที่จะสร้างหลักประกันว่าทุก ๆ ปัจเจกและกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมจะสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเสมอภาคและเพียงพอ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ยากจนในสังคม เช่น เกษตรกรผู้ยากไร้ชาดแคลนในที่ทำกิน ซึ่งในกรณีนี้ก็ต้องจำเป็นต้องให้มีการปฏิรูปทางการเกษตรเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้าถึงทรัพยากรทางด้านเกษตรต่าง ๆ เช่นที่ดินทำกิน อันเป็นปัจจัยสำคัญหรือเป็นฐานของแหล่งอาหารที่จำเป็นเกือบทุกชนิดของคนยากจนในชนบท

5. ความยั่งยืน (Sustainability) การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) มีนัยถึงบริบทการพัฒนาที่คนในอนาคตสามารถประสบกับสิ่งที่ต้องการได้เหมือนกับคนในยุคปัจจุบันที่กำลังได้เข้าถึงและใช้ประโยชน์อยู่ หากกล่าวถึงความยั่งยืนในความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นมโนทัศน์ที่

พยายามให้คนรุ่นหลังได้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง ซึ่งการกระทำดังกล่าวจำเป็นต้องปรับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาที่ต้องสร้างความหมายให้มีนัยถึงการพัฒนาทั้งในเชิงปริมาณของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการมีคุณภาพที่ดีของคนในสังคมควบคู่กันไป เพราะไม่เช่นนั้นแล้วความมุ่งหวังความเจริญเติบโตในเชิงปริมาณทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวจะมีผลในระยะยาวทำให้เกิดจินตจำกัฏ ความเจริญ กล่าวคือจะมีมลพิษที่เป็นผลกระทบจากภายนอกในทางลบ (Negative Externalities) ซึ่งก่อให้เกิดความยั่งยืนในที่สุด

ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ASEAN Development Bank, 2013, p. 7 VII) ได้เสนอความหมายของความมั่นคงทางอาหารโดยพิจารณาว่ามี 3 องค์ประกอบหลัก คือ

1. ความพอเพียงของอาหาร (Food Availability) หมายถึง การมีปริมาณอาหารที่เพียงพออย่างต่อเนื่อง

2. การเข้าถึงแหล่งอาหาร (Food Access) หมายถึง ความสามารถที่จะได้รับอาหารที่มีคุณค่าได้เพียงพอในการบริโภค

3. การใช้ประโยชน์จากอาหาร (Food Utilization) หมายถึง การตอบสนองความต้องการอาหารและตรงกับรสนิยมทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ดี ในอีกด้านหนึ่งของความเป็นจริงที่ดำรงอยู่คู่กับความมั่นคงทางอาหาร ก็คือความไม่มั่นคงทางอาหาร สถานการณ์ของความมั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นอาจแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ก็คือ

1. ความไม่มั่นคงทางอาหารแบบเรื้อรัง (Chronic Food Insecurity) ซึ่งเป็นความไม่มั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นในระยะยาว

2. ความไม่มั่นคงทางอาหารในช่วงเปลี่ยนผ่าน (Transitory Food Insecurity) เป็นความไม่มั่นคงทางอาหารในระยะสั้น

3. ความไม่มั่นคงทางอาหารในบางฤดูกาล (Seasonal Food In Security) เป็นความไม่มั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นในระหว่างระยะยาวและระยะสั้น

เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ของความมั่นคงทางอาหารจากรายงานของ (FAO) พบว่า สถานการณ์ของความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหารของประเทศในกลุ่มอาเซียน 10 ประเทศ ซึ่งรวมถึงประเทศติมอเลสเต้ แต่ไม่รวมประเทศสิงคโปร์ จะพบว่าประเทศในอาเซียนโดยภาพรวมมีความก้าวหน้าในการต่อสู้กับความหิวโหยของประชาชน แต่ก็ยังมีประชาชนจำนวนมากที่ยังขาดอาหารที่จำเป็นต่อการมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและมีชีวิตชีวา กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากภาวะขาดแคลนอาหาร (Undernourishment) ซึ่งหมายถึง ประชากรที่ได้รับแคลอรีน้อยกว่าความต้องการขั้นต่ำในแต่ละวันนั้น ในแถบประเทศอาเซียนยังมีจำนวนของผู้ขาดแคลนอาหารอีกถึง 60.5 ล้านคน หรือคิดเป็นสัดส่วน 9.6 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ในระหว่างปี ค.ศ. 2014 - 16 ถึงแม้ว่าสถิติดังกล่าวจะลดลงจากเดิมในช่วงปี ค.ศ. 1990 - 92 ซึ่งประเทศอาเซียนในอดีตมีผู้ขาดอาหารถึง 137.5 ล้านคน หรือคิดเป็น 30.6 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด และเมื่อพิจารณาในรายประเทศก็ยังคงพบว่าในปัจจุบัน ประเทศในแถบอาเซียนที่ยังอยู่ในภาวะการขาดแคลนอาหารที่น่าเป็นห่วง เช่น ประเทศอินโดนีเซียที่มีจำนวนผู้ขาดแคลนอาหารถึง 19.4 ล้านคน ประเทศฟิลิปปินส์ 13.7 ล้านคน หรือ

ประเทศลาวมีสัดส่วนของผู้ขาดแคลนอาหารถึง 18.5 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด เป็นต้น (WHO, n.d., p. 1)

จากสถานการณ์การดำรงอยู่ของความไม่มั่นคงทางอาหารในอาเซียน ซึ่งปะทุออกมาเป็นวิกฤตการณ์ราคาอาหาร ในปี ค.ศ. 2007 - 2008 และนำไปสู่ การประชุมสุดยอดอาเซียนที่ประเทศไทย ผลการประชุม ดังกล่าวได้ถือเอา ความมั่นคงทางอาหารเป็นนโยบายในระดับต้น ๆ ดังนั้นการประชุมสุดยอดอาเซียน จึงได้กำหนดนโยบายความมั่นคงทางอาหาร ในการขับเคลื่อนเป้าหมายภาวะความมั่นคงทางอาหารดังกล่าว การประชุมในปี 2009 และแผนปฏิบัติการในเชิงยุทธศาสตร์ว่าด้วยความมั่นคงทางอาหาร (SPA - FS) 2009 - 2013 หลังจากที่ได้ดำเนินงานตามกรอบและแผนกลยุทธ์พบว่า คำนิยามและองค์ประกอบในมิติต่าง ๆ ของ ความมั่นคงทางอาหารในการประชุมสุดยอดอาหารโลก ค.ศ. 1996 พร้อมทั้งกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนนั้นยังมีความสอดคล้องสำหรับการปฏิบัติการอยู่ แต่การดำเนินการที่ผ่านมาไม่ประสบความสำเร็จและบทเรียนที่ต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องโภชนาการ ความปลอดภัยของอาหารและการบรรเทาความยากจน ดังนั้นไปสู่การพัฒนา และ SPA - FS ใหม่ ตามกรอบ ค.ศ. 2015 - 2020 (WHO, n.d., pp. 2 - 3)

กรอบ AIFS ในปัจจุบัน ได้กำหนดเป้าประสงค์วัตถุประสงค์ คำนิยาม หลักการอ้างอิง องค์ประกอบ ซึ่งเป็นกรอบในการจัดทำแผนกลยุทธ์ SPA - SS เป้าหมายของกรอบ AIFS และแผน SPA - FS ในปี ค.ศ. 2015 - 2020 ก็เพื่อให้หลักประกันต่อความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการในระยะยาว การปรับปรุงวิถีชีวิตของเกษตรกรในอาเซียน ในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์รองรับ ดังนี้ (WHO, n.d., p. 4)

1. เพื่อการผลิตอาหารเพิ่มขึ้นและยั่งยืน
2. ลดการสูญเสียพืชผลหลังการเก็บเกี่ยว
3. เพื่อส่งเสริมการค้าและตลาด สำหรับสินค้าเกษตรเพื่อสร้างหลักประกันเกี่ยวกับศักยภาพของอาหาร
4. เพื่อสร้างหลักประกันเกี่ยวกับเสถียรภาพทางอาหาร
5. เพื่อสร้างหลักประกันเกี่ยวกับความปลอดภัย คุณภาพและโภชนาการของอาหาร
6. เพื่อส่งเสริมให้เกิดความพอเพียงและการเข้าถึงปัจจัยนำเข้าทางการเกษตร
7. เพื่อแปลงเรื่องนโยบายการจัดการช่วยเหลือทางอาหารยามฉุกเฉินในภูมิภาคอาเซียน

นิยามของความมั่นคงทางอาหารใน กรอบ AIFS และแผนกลยุทธ์ SPA - FS ของปี ค.ศ. 2015 - 2020 ยังคงใช้ตามแนวคิดของการประชุมสุดยอดอาหารในปี ค.ศ. 1996 อยู่ โดยสินค้าที่สร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับแรก ๆ ของภูมิภาคอาเซียน ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง น้ำตาลและมันสำปะหลัง นอกจากนี้ ยังมีพวกรบศัตรู การประมง และพืชเศรษฐกิจหลักอีกด้วย

กรอบ AIFS นั้น มีองค์ประกอบหลัก 5 องค์ประกอบ ซึ่งเป็นกรอบในการพัฒนาแผนกลยุทธ์ต่อไปดังนี้ (WHO, n.d., p. 4)

องค์ประกอบที่ 1 ได้แก่ ความมั่นคงทางอาหารและความช่วยเหลือในภาวะขาดแคลนอาหารเร่งด่วน ซึ่งมีหลักคิดที่สำคัญคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับภาวะความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการจัดช่วยเหลือในภาวะฉุกเฉิน

องค์ประกอบที่ 2 ได้แก่ การพัฒนาการค้าอาหารอย่างยั่งยืน ซึ่งมีหลักคิดก็คือ การส่งเสริมการค้าและการตลาดอาหาร

องค์ประกอบที่ 3 ได้แก่ ระบบข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงอาหารแบบบูรณาการ ซึ่งมีหลักคิดที่สำคัญคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบข้อมูลดังกล่าวเพื่อให้สามารถพยากรณ์ วางแผน และติดตาม การจัดหาและใช้ประโยชน์เกี่ยวกับสินค้า อาหารขั้นพื้นฐาน

องค์ประกอบที่ 4 ได้แก่ นวัตกรรมทางการเกษตร ซึ่งมีหลักคิดที่สำคัญคือ การส่งเสริมการผลิตอาหารอย่างยั่งยืน การสนับสนุนการลงทุนในอาหารและอุตสาหกรรมเกษตรที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการระบุประเด็นที่ผุดขึ้นมาใหม่ เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร

องค์ประกอบที่ 5 ได้แก่ การพัฒนาการเกษตรที่นำไปสู่โภชนาการที่มีหลักคิดที่สำคัญคือ การใช้ข้อมูลในทางโภชนาการ เพื่อสนับสนุนนโยบายทางการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร การระบุนโยบายสถาบันและกลไก เพื่อการพัฒนาการเกษตรเพื่อนำไปสู่โภชนาการ รวมถึงหลักการพัฒนานโยบายการเกษตรที่มุ่งไปสู่โภชนาการและสร้างสมรรถภาพในการนำไปปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลต่อไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารตามความหมายของการประชุมสุดยอดอาหารของโลกที่นำมาเป็นกรอบในการกำหนดนโยบายความมั่นคงอาหารของอาเซียน ใน The AIFS Framework and SPA - FS 2015 - 2020 ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดความมั่นคงทางอาหารดังกล่าว สอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาของ King Bhumibol เนื่องจาก แนวคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความพอเพียงทางอาหาร (Food Sufficiency) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะก่อให้เกิด Food Security กล่าวคือในประสบการณ์ของประเทศไทยนั้น ความพอเพียงทางอาหารในครัวเรือนของเกษตรกรรายย่อยในชนบท ซึ่งยังคงดำรงชีวิตตามวิถีแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้กลายมาเป็นฐานสำคัญของความมั่นคงทางอาหารในระดับชาติ ดังเช่นกรณี เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง ที่เรียกว่า วิกฤตต้มยำกุ้ง ซึ่งมีผลทำให้เศรษฐกิจในเมืองต้องล่มสลายแต่ประเทศไทยก็สามารถผ่านวิกฤตการณ์ดังกล่าวไปได้ จากการมีพื้นฐานความมั่นคงทางอาหารในเขตชนบท เป็นตัวพยุงระบบเศรษฐกิจของประเทศไว้ ผมใคร่ขออธิบายคุณูปการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อประเทศอาเซียน ดังต่อไปนี้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามที่ประชาชนในประเทศรู้จักกันโดยทั่วไปในคำขวัญที่ว่า “สามห่วงสองเงื่อนไข” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไข เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ภาพที่ 2 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากภาพข้างต้น รองศาสตราจารย์ ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และดร.ปริญานุษ พิบูลสรารุช ได้อธิบายองค์ประกอบสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้

1. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลบนพื้นฐานของความถูกต้อง ความเป็นจริง ตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงาม โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ ทั้งในระยะสั้น ระยะยาว ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและส่วนรวมอย่างรอบคอบ

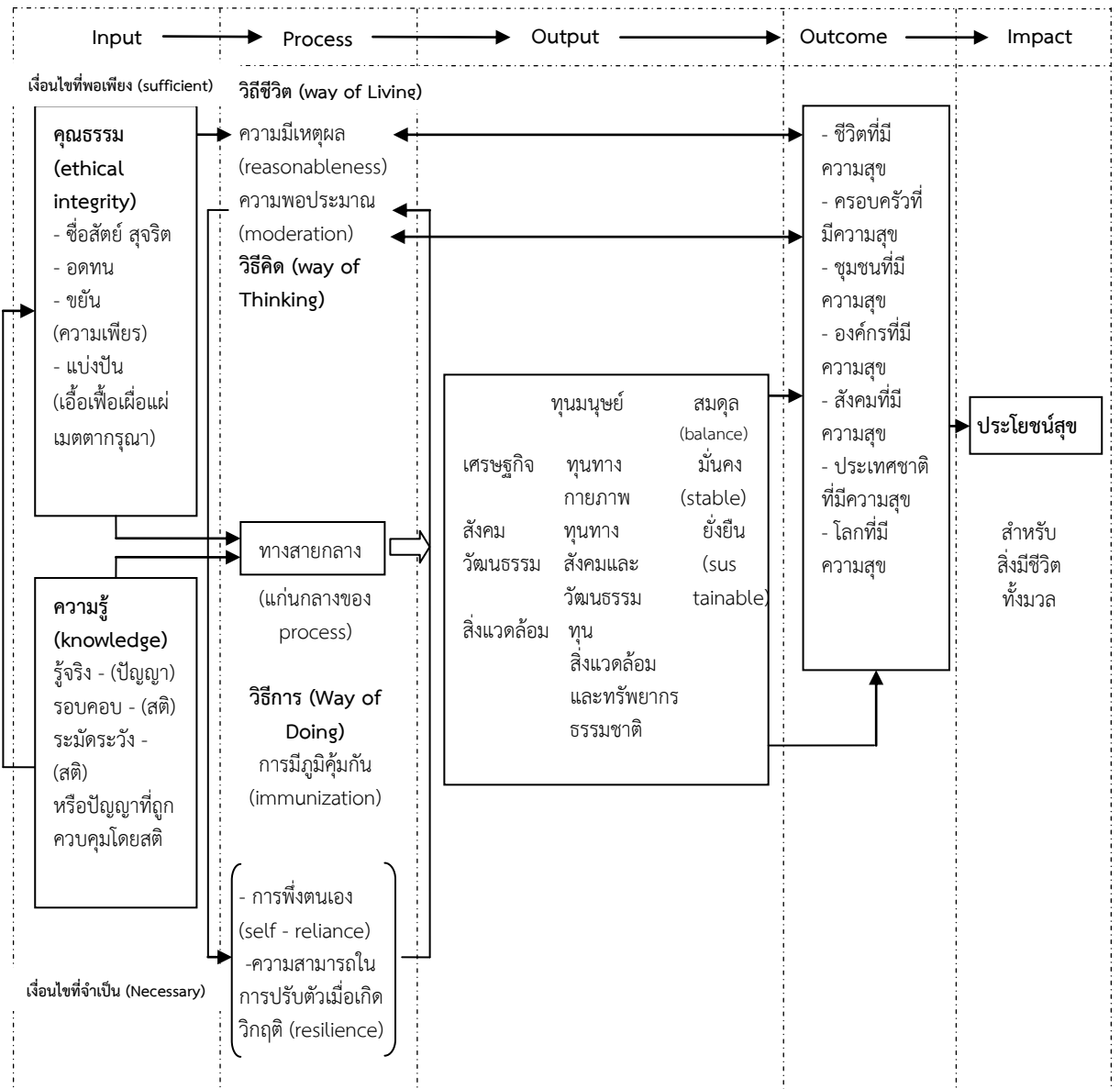
2. ความพอประมาณ หมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เป็นทุนเดิม ของตนเอง หรือภายในท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก่อนที่จะแสวงหาทรัพยากร แหล่งทุน วัตถุดิบ หรือสิ่งของ บริการต่าง ๆ จากภายนอก จึงจะเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างพอเหมาะ พอควร กับสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาจากภายใน โดยสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น โดยรักษาระดับความพอประมาณ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปจนขาดแคลน

3. การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่

4. การมีความรู้ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการตัดสินใจอย่างถูกต้อง และเป็นประโยชน์ จึงต้องมีการแสวงหาความรู้ เพิ่มพูนความรู้ จัดการความรู้ ต่อยอดความรู้ที่อยู่ตลอดเวลา ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในโลก

5. การมีคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างให้เป็นพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ประกอบด้วยด้านจิตใจ คือการตระหนักในคุณธรรม รู้ผิดชอบชั่วดี ซื่อสัตย์สุจริต ใช้สติปัญญาอย่างถูกต้องและเหมาะสมในการดำเนินชีวิต และด้านการกระทำคือมีความขยันหมั่นเพียร อดทน ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ รู้จักแบ่งปัน และรับผิดชอบในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ได้ใช้ทฤษฎีระบบ สรุปแนวความคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักสามห่วงสองเงื่อนไข ไว้ดังนี้ (อภิชัย พันธเสน, 2549)

ภาพที่ 3 แผนภูมิภาพการวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบ (A system Analysis of Sufficiency Economy)

ที่มา: อภิชัย พันธเสน, 2549

จะพบว่าเป้าหมายสูงสุดของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงก็คือเกิดผลที่เป็นประโยชน์สุขสำหรับสรรพชีวิตทั้งหมดซึ่งพัฒนามาจากผลลัพธ์ (Outcome) ก็คือสิ่งที่ปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน องค์กร และสังคมมีความสุข ผลลัพธ์และเป้าหมายขั้นสุดท้ายดังกล่าวเกิดจากการขับเคลื่อน

เศรษฐกิจพอเพียงที่ต้องอาศัยปัจจัยนำเข้า (2 ปัจจัยหลัก) คือปัจจัยด้านคุณธรรม ได้แก่ความซื่อสัตย์ สุจริต ความอดทนและการขยันหมั่นเพียร ส่วนปัจจัยด้านความรู้จะประกอบด้วยความรู้ที่รอบคอบ (สติและการรู้จริงในเรื่องบางอย่าง) ปัจจัยนำเข้าทั้ง 2 จะนำไปสู่ขบวนการแปรรูปซึ่งเป็นเรื่องของ ความมีเหตุผล ความพอประมาณ และการบริบทภูมิคุ้มกันวงทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นวิธีการดำเนินชีวิตอยู่ บนทางสายกลาง ผลจากการแปรรูปจะนำไปสู่ผลผลิตในรูปของทุนรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่ทุนมนุษย์ ทุน ภายภาพ ทุนทางสังคมวัฒนธรรมตลอดจนถึงทุนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่ในสภาพ สมดุล มั่นคงและยั่งยืน

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชานั้นสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศได้นิยาม ศาสตร์ พระราชาว่า หมายถึง บรรดาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ได้พระราชทานผ่านวิธีการต่าง ๆ ด้วยความมุ่งหมายที่จะพัฒนา ป้องกัน หรือแก้ไขปัญหาเพื่อประโยชน์สุขแก่เหล่าพสกนิกรและส่งผลถึงมนุษยชาติทั้งปวงให้สามารถดำรงชีวิต ได้อย่างมั่นคง สันติสุขและยั่งยืน

ศาสตร์พระราชา ประกอบด้วยองค์ความรู้ที่สำคัญ 3 ประการคือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา (Science of Development) ศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตน (Science of Behavior) และ ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน (Science of Co - existence)

1. ศาสตร์แห่งการพัฒนา

ศาสตร์แห่งการพัฒนาเป็นผลมาจากพระราชจริยวัตรของ King Bhumibol ซึ่งสามารถ สรุปลงเป็นประเด็นที่สำคัญ เช่น

1) ศาสตร์ว่าด้วยการจัดการน้ำ ได้แก่ ฝายต้นน้ำลำธาร หรือ Check Dam อ่างเก็บน้ำ เขาเต่า โครงการฝนหลวง เขื่อนแควน้อยบำรุงแดน เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เขื่อนขุนด่านปราการชล รวมถึงการจัดการน้ำลักษณะพิเศษ เช่น เครื่องช่วยอ่างเก็บน้ำ (อ่างพวง) โครงการชลประทานมูลโนะ และโครงการชลประทานบางนรา ประตุน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์ แก้มลิง คลองลัดโพธิ์ แก้ปัญหา น้ำเสีย เป็นต้น

2) ศาสตร์ว่าด้วยสหกรณ์ King Bhumibol ได้ทรงพระราชทานแนวทางสหกรณ์ อเนกประสงค์ และการดำเนินงานในหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น จัดตั้งเป็นสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด แนวทางสหกรณ์อเนกประสงค์ เป็นต้น

3) ศาสตร์ว่าด้วยการจัดการดิน ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรดินตามศาสตร์พระราช การพัฒนาทรัพยากรดินในภาคเหนือ การพัฒนาทรัพยากรดินภาคกลาง การพัฒนาทรัพยากรดินภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ การพัฒนาทรัพยากรดินภาคตะวันออก การพัฒนาทรัพยากรดินภาคใต้ เป็นต้น

4) ศาสตร์ว่าด้วยการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปลูกป่าในใจคน การปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก การปลูกป่าทดแทน การปลูกป่าโครงการการจัดการป่าไม้ การใช้ธรรมชาติช่วย ธรรมชาติการจัดการมลพิษในสิ่งแวดล้อมโดยใช้ “ธรรมชาติบำบัด” เป็นต้น

5) ศาสตร์ว่าด้วยนวัตกรรม ได้แก่ ฝนหลวง หล้าแฝก โครงการแก้มลิง การใช้น้ำมัน กลั่นบริสุทธิ์เป็นน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องยนต์ดีเซล การใช้น้ำมันกลั่นบริสุทธิ์เป็นน้ำมันหล่อลื่น สำหรับเครื่องยนต์สองจังหวะ ระบบโครงสร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าพลังงานจลน์และชุดสำเร็จเครื่อง กำเนิดไฟฟ้าพลังงานจลน์ เครื่องกลเติมอากาศที่ผิวน้ำหมุนช้าแบบทุ่นลอย “กังหันน้ำชัยพัฒนา”

เครื่องกลเติมอากาศแบบอัดอากาศและดูดน้ำ อุปกรณ์ควบคุมการผลักดันของเหลว ภาชนะรองรับของเสียที่ขับออกจากร่างกาย

6) ศาสตร์ว่าด้วยเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางหรือหลักในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุดการดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่มี 3 ขั้นตอน คือ

6.1 การผลิต ให้พึ่งตนเองด้วยวิธีง่าย ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีพอกิน

6.2 การรวมพลังกันในรูปแบบ หรือ สหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกัน ในด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา

6.3 การดำเนินธุรกิจโดยติดต่อ ประสานงาน จัดหาทุนหรือแหล่งเงิน

ในขั้นแรกที่เป็นการผลิตถือเป็นขั้นสำคัญที่สุด ให้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ในการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ไม่ว่าจะมียพื้นที่ถือครองน้อยกว่าหรือมากกว่า 15 ไร่ คือ

30% ใช้ชุดสระเก็บกักน้ำ

30% ใช้ปลูกข้าว

30% ใช้ปลูกพืชผัก ผลไม้ พืชไร่ ไม้ยืนต้น

10% ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ

ประโยชน์ของ "ทฤษฎีใหม่" สรุปได้ดังนี้

- ประชาชนพอยู่พอกินในระดับประหยัด เลี้ยงตนเองได้ ไม่อดอยาก

- ในหน้าแล้งก็สามารถนำน้ำที่เก็บกักไว้ในสระมาปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อย เช่น ถั่วต่าง ๆ ได้

โดยไม่ต้องอาศัยชลประทาน

- ในปีที่ฝนตกตามฤดูกาล ก็สามารถสร้างรายได้ให้ร่ำรวยได้

- ในกรณีที่เกิดอุทกภัย ก็สามารถฟื้นตัว และช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก

2. ศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตน

ศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตน เป็นการพัฒนาตนของบุคคล ทั้งในส่วนของความคิด จิตใจ วิธีการปฏิบัติ ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ และการประพฤติ ปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ซึ่งในที่นี้จะแยกเป็น 4 ส่วน คือ

1) พระราชจริยาวัตรเป็นต้นแบบ

ศาสตร์แห่งครองตนอีกส่วนหนึ่ง King Bhumibol ได้บำเพ็ญพระราชภารกิจ ซึ่งเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่เหล่าพสกนิกรทั้งปวง โดยพสกนิกรทั่ว ๆ ไปได้รับทราบกันโดยทั่วไปในพระราชจริยาวัตร ทั้งในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงงานในที่ต่าง ๆ ซึ่งในหลาย ๆ กรณีที่พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทในพื้นที่ที่ไม่สามารถเดินทางด้วยวิธีอื่นได้ พระองค์จะไม่ทรงย่อท้อหรือแสดงพระอาการเหน็ดเหนื่อย เพื่อบรรลุถึงพระภารกิจในการแก้ไขปัญหาให้พสกนิกรของพระองค์แสดงถึงหลักธรรมในเรื่องของความเพียรและความมุ่งมั่นในการทรงงาน ในส่วนของพระราชจริยาวัตรส่วนพระองค์ที่ทรงมีต่อบุคคลต่าง ๆ หรือพระราชจริยาวัตรที่มีต่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวง

นราธิวาสราชนครินทร์และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ซึ่งได้ทรงวางพระองค์อย่างเหมาะสมกับทุกสถานะ นอกจากนั้นในส่วนของ การดำรงพระองค์ในกิจส่วนพระองค์เป็นที่ทราบกันดีถึงการที่พระองค์ทรงครองพระองค์อย่างสมถะไม่ได้ใช้จ่ายแบบฟุ่มเฟือย ทั้ง ๆ ที่สามารถทรงกระทำอย่างนั้นได้ หลักการปฏิบัติพระองค์ดังที่ได้กล่าวมา เมื่อเปรียบกับคำกล่าวของปราชญ์โบราณเป็นคำพื้นบ้านก็จะตรงกับคำกล่าวที่ว่า “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส”

2) พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส

ตลอดรัชสมัยของการครองราชย์ของ King Bhumibol ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ พระองค์ใช้โอกาสในพระราชกรณียกิจนั้นพระราชทานพระบรมราโชวาท หรือพระราชดำรัสในกิจต่าง ๆ เหล่านั้น พระองค์จะทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทที่สามารถนำไปปรับใช้กับการดำเนินการต่าง ๆ ในหลายลักษณะ ซึ่งอาจแบ่งแยกได้เป็น ลักษณะการสร้างเสริมคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ลักษณะการส่งเสริมการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข สันติสุข สามัคคี ประองตอง ลักษณะการส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรม อนุรักษ์ความเป็นไทย ลักษณะการสร้างเสริมหรือเพิ่มเติมการพัฒนาศักยภาพของบุคคลหรือหน่วยงาน หรือความสามารถด้านต่าง ๆ ของประเทศ ลักษณะการส่งเสริมการศึกษาหาความรู้การพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ลักษณะการให้น้ำถึงสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยและการส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี

จะเห็นได้ว่าในพระบรมราโชวาทหรือพระราชดำรัสในแต่ละองค์นั้น พระองค์ทรงวางหลักการแนวพระราชดำริไว้อย่างรัดกุม ทั้งแยกแยะให้เห็นว่าความเชื่อมโยงต่อกันของความตั้งใจจริง ความคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักวิชา ความสามารถในการปฏิบัติงาน การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การปฏิบัติตามหลักศาสนา ล้วนเป็นที่ก่อให้เกิดของปัญญาที่เป็นความฉลาดรู้ รู้คิด รู้ปฏิบัติ อันเกิดจากการรู้คิดตามหลักการใช้เหตุผล ความสามารถการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุข ความเจริญแก่ตนเอง และประเทศชาติ โดยในส่วนที่เป็นพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสในโอกาสและวโรกาสต่าง ๆ มีจำนวนมากถึงกว่าสี่หมื่นองค์

3) การศึกษาเป็นพื้นฐานการประพฤติน การครองตน

King Bhumibol ทรงสนับสนุนการสร้างคนด้วยการศึกษาและการเรียนรู้ พระองค์ได้ทรงสนับสนุนการศึกษาของพสกนิกร โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นพื้นที่ที่การศึกษาของราชการยังไม่อาจให้บริการได้อย่างทั่วถึง พระองค์ทรงส่งเสริมให้มีระบบการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมและบุคคล เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคน พร้อมไปกับการปลูกฝังในการดำเนินชีวิตตามสภาพพื้นที่และวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ หรือนอกระบบโรงเรียน ได้มีพื้นฐานที่จะสามารถพัฒนาตนให้ดีขึ้นต่อไป สร้างคนที่มีคุณภาพที่จะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติ ไม่ตกไปอยู่ในแนวทางที่ไม่สมควร ซึ่งอาจก่อปัญหาหรือภาระต่อสังคมได้

4) สัมมาชีพ

การมีอาชีพที่เหมาะสมกับสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงประกอบอาชีพสุจริตเป็นปัจจัยสำหรับการดำรงชีพได้ เป็นปัจจัยแห่งการดำรงตน ประพฤตินและครองตนอยู่ในกฎเกณฑ์ของสังคม ในด้านการอาชีพนั้น สำหรับพสกนิกรที่อาจขาดแคลนปัจจัย เช่น ที่ทำกิน เงินทุน ความเสียเปรียบทางด้านทุน และวิชาการในการประกอบอาชีพ King Bhumibol ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เพื่อการแก้ปัญหาในเรื่องอาชีพของพสกนิกรของพระองค์มาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการที่ทรงแก้ไข

ปัญหาเรื่อง น้ำ ดิน ป่า สภาพแวดล้อม การจัดการที่ทำกิน การสร้างศูนย์เรียนรู้ การที่มีพระราชดำริให้มีโรงเรียนเกี่ยวกับการอาชีพ เช่น โรงเรียนพระดาบส การพระราชทาน เกษตรทฤษฎีใหม่ หรือการพระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็ล้วนแต่เป็นการสร้างเสริมการประกอบสัมมาชีพแก่พสกนิกรของพระองค์

3. ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน

King Bhumibol ทรงให้ความสำคัญกับภาพรวมของสังคมไทย ที่ต้องมีสภาวะของการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี ปรองดอง เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง และความเป็นอยู่ที่ดีของพสกนิกร ในการดำเนินการพัฒนาให้เป็นไปด้วยดีนั้น หากสังคมมีความสามัคคี ปรองดองและการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพเหตุผลซึ่งกันและกัน สำหรับพระราชกรณียกิจในเรื่องการอยู่ร่วมกัน ปรองดองและสงบสุข พระองค์ทรงได้พระราชทานไว้ในหลายโอกาส เช่น

1) พระราชดำรัส เรื่องความสามัคคี

King Bhumibol ทรงให้ความสำคัญในความรัก ความสามัคคีในภายในประเทศของชนทุกหมู่เหล่า รวมถึงความรักสามัคคีในภาพรวมของประเทศ พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ณ สถานที่และโอกาสต่าง ๆ ไว้มากมาย ตัวอย่างเช่น พระบรมราโชวาทที่พระราชทานเมื่อ 25 พฤษภาคม 2513 ว่า “ความสามัคคีนี้ หมายถึงว่า มีสิ่งใดที่อาจขัดแย้งซึ่งกันและกันบ้าง ก็ต้องปรองดองกันเสีย และหาทางออกโดยที่ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะความสามัคคีเป็นกำลังสูงสุดของหมู่ชน”

2) พระราชดำรัสเรื่องการอยู่ร่วมกันและความสงบสุข

พระราชดำรัสที่สำคัญที่พระองค์จะพระราชทานในทุกปี คือ พระราชดำรัส เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งพระองค์ทรงเตรียมเนื้อหา โดยมักจะนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่สำคัญในช่วงเวลาที่ผ่านมาในปีนั้น ๆ นำมาเตือนสติและสร้างความตระหนักให้ผู้เกี่ยวข้องนำไปพิจารณา ซึ่งในบางปีหากมีปัญหาในเรื่องการเกิดความแตกแยกทางความคิด หรือเหตุขัดแย้งกันในประเทศ พระองค์จะทรงชี้แนะด้วยพระราชดำรัสด้วย ซึ่งในทันทีได้คัดกรองเฉพาะพระราชดำรัสในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันและความสงบสุข มานำเสนอ

3) พระราชดำรัสเรื่องแก้ปัญหาความขัดแย้ง

ประเทศไทยได้ผ่านเหตุการณ์ความขัดแย้งทางความคิดในการบริหารราชการทางการปกครองประเทศมาหลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แม้จะได้ผ่านกาลเวลามาหลาย ๆ ปี ความขัดแย้งและการสร้างเงื่อนไขเพื่อการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารประเทศยังคงปรากฏขึ้นเป็นระยะ ๆ ในหลายครั้งที่ความขัดแย้งได้นำมาซึ่งความเสียหายต่อชีวิต ร่างกายของประชาชน และทรัพย์สินของประเทศชาติจำนวนมาก หากไม่มีพระบารมีของ King Bhumibol มาทรงระงับยับยั้งไว้ เหตุการณ์ก็จะยิ่งลุกลามใหญ่โตจนไม่อาจจะควบคุมให้อยู่ในวงจำกัดได้ การที่พระองค์จะทรงมีพระราชวินิจฉัยในปัญหาความขัดแย้งก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาสถานการณ์ที่เหมาะสม เนื่องจากเป็นกรณีเรื่องทางการเมือง ฉะนั้น เมื่อถึงคราวจำเป็นหรือสถานการณ์จะนำมาซึ่งความเสียหายอย่างใหญ่หลวง พระองค์จึงจะสามารถพระราชทานพระบรมราโชวาทวินิจฉัยเพื่อการแก้ไขปัญหา ซึ่งเมื่อมีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ก็จะมีพระกระแสรับสั่งในส่วนของเป้าหมายในการสร้างความสงบสุขของชาติบ้านเมือง

และประชาชน โดยจะไม่ได้ระบุในเรื่องวิธีการ และให้คู่ขัดแย้งรวมถึงฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไปพิจารณาวิธีการแก้ไขปัญหาเอง แต่มีเป้าหมายในเรื่องความสงบสุขของประชาชนเป็นหลัก แต่แต่ละครั้งของการเกิดความขัดแย้งเหตุการณ์สามารถยุติได้ในเวลาอันสั้น ส่งผลต่อสภาพจิตใจของประชาชน และฝ่ายต่าง ๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ และปัญหาก็จะคลี่คลายลงได้ในที่สุด เช่น เหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 หรือเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เป็นต้น

ผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินการตามศาสตร์พระราชานี้ในระดับนานาชาติ เป็นกรณีที่มีการถวายรางวัล ประกาศพระราชสดุดี และประกาศพระเกียรติคุณแก่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร อย่างเป็นทางการในพระราชกรณียกิจในงานสาขาต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงประกอบขึ้น ซึ่งยังผลประโยชน์ให้แก่เหล่ามนุษยชาติอย่างกว้างขวาง ดังนี้

1) **รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์** สหประชาชาติ โดย นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติได้ทูลเกล้าถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (รางวัล UNDP Human Development Life Time Achievement Award ซึ่งเป็นรางวัลชิ้นแรกของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP จัดทำขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร

2) **รางวัลหญ้าแฝกซุบสำริด (Vetiver Grass Bronze Award)** ฝ่ายวิชาการของภูมิภาคเอเชียของธนาคารโลก (World Bank's Asia Technical Department) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลหญ้าแฝกซุบสำริด (Vetiver Grass Bronze Award) เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2536 เพื่อเทิดพระเกียรติที่ทรงมีพระราชดำริให้ปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ

3) **รางวัลผู้นำโลกด้านทรัพย์สินทางปัญญา (Global Leader Award)** องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization : WIPO) ถวายรางวัลผู้นำโลกด้านทรัพย์สินทางปัญญา (Global Leader Award) ถือเป็นรางวัลอันมีเกียรติสูงสุด ที่องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก มอบให้แก่ผู้นำของโลก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เป็นผู้นำประเทศพระองค์แรกของโลกที่ได้รับรางวัลเกียรติยศนี้ ในฐานะที่ทรงมีบทบาทโดดเด่นในการส่งเสริมทรัพย์สินทางปัญญา และทรงให้การอุปถัมภ์นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์

4) **ประกาศพระราชสดุดีให้เป็นพระมหากษัตริย์นักอนุรักษ์ดินและน้ำดีเด่นของโลก** สมาคมป้องกันการชะล้างพังทลายของดินนานาชาติ (International Erosion Control Association) ทูลเกล้าฯ ถวายราชสดุดีให้เป็นพระมหากษัตริย์นักอนุรักษ์ดินและน้ำดีเด่นของโลก ดังปรากฏในประกาศพระราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติว่า “Honor Excellence in Soil and Water Conservation and Natural Resource Protection International and Award - King of Thailand” เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536

5) **รางวัลนักวิทยาศาสตร์ดินเพื่อมนุษยธรรม (The Humanitarian Soil Scientist)** สภาโลกแห่งปฐพีวิทยามีมติถวายรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดินเพื่อมนุษยธรรมแก่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เพื่อสดุดีพระเกียรติคุณให้เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วกัน และกราบบังคมทูลเชิญให้ทรงดำรงตำแหน่งสมาชิก อะ โลฟ เมมเบอร์ชิพ (A Life Membership)

6) รางวัล Gold Medal with Mention คณะกรรมการจัดงานบรัสเซลส์ ยูเรก้า มีมติเห็นชอบทูลเกล้าถวายรางวัลเทิดพระเกียรติคุณเป็น กรณีพิเศษ รางวัล Gold Medal with Mention หรือรางวัลสรรเสริญพระอัจฉริยภาพแห่งการใช้เทคโนโลยีอย่างมี ประสิทธิภาพ พร้อมประกาศเกียรติคุณเทิดพระเกียรติสำหรับโครงการทฤษฎีใหม่ (The New Theory) ณ งาน BRUSSELS EUREKA 2001

7) วันดินโลก (World Soil Day) สหภาพวิทยาศาสตร์ทางดินนานาชาติ (International Union of Soil Sciences - IUSS) ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้วันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปี เป็น “วันดินโลก (World Soil Day)” เพื่อรณรงค์ให้ทุกชาติ ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรดินที่มีต่อมวลมนุษยชาติ

ถึงแม้ King Bhumibol จะสวรรคตไปแล้ว แต่ภูมิปัญญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชายังคงเป็นแนวทางหลักในนโยบายของรัฐและวิถีชีวิตของประชาชนคนไทยโดยทั่วไป ดังนั้นเราจึงสามารถประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา ให้ยังผลไปสู่การบรรลุเป้าหมาย Food Security ของอาเซียนได้ กล่าวคือ

1. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืนและความมั่นคงทางอาหารตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals) เรายึดถือว่าแนวทางต่าง ๆ ในการบรรลุถึงความมั่นคงทางอาหารนั้น จะต้องไม่ไป sacrificing the resources of the future generations

การเชื่อมโยงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนยึดหลักการว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมตามหลักคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทุกกิจกรรมต้องตั้งอยู่บนฐานความรู้ โดยเฉพาะความรอบรู้ใน “ภูมิสังคม” และการมีคุณธรรม ผ่านกระบวนการที่ตั้งบนหลักการของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน แปรไปสู่ผลผลิต โดยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนการนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่าง ๆ

การเชื่อมโยงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการดำเนินการในหลายระดับและหลากหลายหน่วยงานตั้งแต่ระดับบุคคล/ ชุมชน/ องค์กร ทั้งที่ดำเนินการเอง มีการส่งเสริมโดยภาครัฐ ภาคประชาสังคมและภาคเอกชน ซึ่งสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในหลายเป้าหมาย โดยภารกิจสำคัญในการเชื่อมโยงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การจัดการองค์ความรู้ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงการรวบรวมตัวอย่างการขับเคลื่อนนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีผลต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในภาพรวมและรายเป้าหมาย/ เป้าประสงค์ของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายการพัฒนาต่าง ๆ และนำมาศึกษาและจัดการความรู้เชิงลึกตัวอย่างการขับเคลื่อนนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีผลต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรทฤษฎีใหม่ สอดคล้องกับการสร้าง Food Security ในประเทศอาเซียนโดยทั่วไป เนื่องจากผู้คนยากจนส่วนใหญ่

ของประเทศในอาเซียนนั้นอาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท ดังนั้น แนวทางที่จะนำไปสู่ Food Security จะต้องมุ่งไปสู่การพัฒนาชนบทและภาคเกษตรกรรม ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขจัดความหิวโหยและความยากจน นอกจากนี้เราจะพบอีกว่าประชาชนยากจนส่วนใหญ่ในชนบทนั้น ยังคงเน้นการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพขนาดเล็ก ทำให้แนวทางการทำงานด้าน Food Security จะต้องมุ่งไปสู่การปรับปรุงผู้ผลิตรายย่อยเป็นสำคัญ แนวทางที่กล่าวมาจึงเป็นสิ่งที่ประเทศไทยได้ดำเนินการมาแล้วตามเกษตรทฤษฎีใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นในปัจจุบันมีการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในลักษณะความร่วมมือทวิภาคีรวม 9 ประเทศ ได้แก่ ลาว เลโซโท กัมพูชา ทิมอร์เลสเต ซิลี ตองกา ฟิจิ ศรีลังกา และโมซัมบิก ขณะที่ยังมีราวอีก 13 ประเทศในหลายภูมิภาคที่แสดงความสนใจที่จะร่วมมือกับไทยอย่างจริงจังต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้ผู้ศึกษาได้สำรวจพบว่าสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

Gyawali (2551) ศึกษาเรื่อง “การประเมินความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเผ่าทาร์ูในเขตอำเภอตั้ง ประเทศเนปาล” ถึงแม้ว่าการผลิตธัญญาหารในประเทศเนปาลยังไม่เป็นปัญหาในระดับประเทศและระดับภูมิภาค แต่ในอำเภอตั้งในเขตตะวันตกกลางของประเทศเนปาลกำลังประสบกับปัญหาความมั่นคงทางด้านอาหารในระหว่างชาติพันธุ์และระหว่างกลุ่มชั้นวรรณะ การศึกษานี้จึงได้ประเมินปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยทางด้านสถาบันที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนและบ่งชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของการจัดการความมั่นคงทางด้านอาหารและกลยุทธ์ในการพัฒนาเพื่อยกระดับความมั่นคงทางด้านอาหารในกลุ่มชุมชนของชาติพันธุ์ทาร์ู ซึ่งการสุ่มตัวอย่างได้ใช้เทคนิคการสุ่มอย่างง่ายเพื่อเลือกตัวอย่างจำนวน 72 ครัวเรือน จากชุมชนชาติพันธุ์ทาร์ู จำนวน 12 หมู่บ้าน ในอำเภอตั้ง ในเขตตะวันตกกลาง เพื่อเก็บข้อมูลการผลิตพืชธัญญาหาร การบริโภคพืชธัญญาหาร การใช้ประโยชน์จากพืชธัญญาหารและข้อจำกัดทางด้านอาหาร เพื่อศึกษาความมั่นคงทางด้านอาหาร จากการศึกษาพบว่าประชากรในชุมชนทาร์ูส่วนใหญ่จะทำการเกษตรแบบพอเพียง ประชากรกลุ่มนี้จะถูกบังคับให้เป็นแรงงานทำงานที่ตนเองไม่มีถนัด ต้องพึ่งพาภาคนอกเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากไม่มีที่ดินถือครองเป็นของตนเอง มีรายได้ต่ำ ยากจน และไม่สามารถเข้าถึงการจ้างงานที่เป็นธรรม ไม่สามารถเข้าถึงสาธารณูปโภค ด้วยเหตุนี้ประชากรกลุ่มนี้จึงยังอยู่ในระบบการผลิตที่ไม่สามารถเลี้ยงชีพได้อย่างยั่งยืน การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าอาหารที่มีพอสำหรับครัวเรือนจะอยู่ในช่วง ร้อยละ 44 ถึง ร้อยละ 135 โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 88 ของความต้องการบริโภคของครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้พบว่ามีการครัวเรือนชุมชนทาร์ู ร้อยละ 32 ที่มีความมั่นคงทางด้านอาหาร และ ร้อยละ 35 มีความมั่นคงทางด้านอาหารบ้าง ในขณะที่ ร้อยละ 33 ไม่มีความมั่นคงทางด้านอาหาร จากการศึกษาพิชัญญาหาร (ข้าว ข้าวโพด และข้าวสาลี) พบว่าครัวเรือนจะได้รับพลังงานจากการบริโภคอาหารหลักคิดเป็นร้อยละ 85 - 90 ของสัดส่วนพลังงานจากการบริโภคทั้งหมดที่ครัวเรือนได้รับ โดยที่ครัวเรือนได้รับพลังงานจากข้าวคิดเป็นร้อยละ 86 ของสัดส่วนการบริโภคพืชธัญญาหารทั้งหมด การศึกษายังพบอีกว่าการกระจายที่ดินของขนาดฟาร์ม รายได้ในครัวเรือน กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน การเข้าถึงระบบชลประทาน และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

เกษตรกรจะมีอิทธิพลต่อสถานะความมั่นคงทางด้านอาหารจากการวิเคราะห์สมการถดถอยแบบ OLS พบว่าปัจจัยที่มีผลกับความมั่นคงทางด้านอาหารได้แก่ การส่งเสริมการเกษตร การยอมรับพันธุ์ข้าวปรับปรุงใหม่ มีรายได้ที่สูงขึ้น และการลดลงของการผลิตแอลกอฮอล์พื้นบ้าน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การผลิตแอลกอฮอล์พื้นบ้านจะใช้พืชธัญญาหารร้อยละ 27 และ 35 ของอาหารสำหรับการบริโภคในกลุ่มที่มีความมั่นคงทางอาหารหน่วยสุดท้าย และการบริโภคทั้งหมดในกลุ่มที่ไม่มีความมั่นคงทางอาหารตามลำดับ ซึ่งจะส่งผลไปถึงความไม่มั่นคงทางด้านอาหารในชุมชนชาติพันธุ์ทาร์ การวางแผนและการวางกลยุทธ์เพื่อพัฒนาระดับความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชนทาร์ ควรจะต้องพิจารณาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องและสาเหตุของการเกิดความไม่มั่นคงทางด้านอาหารในเขตชุมชนทาร์ ผู้นำและสถาบันในชุมชนจะเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตแอลกอฮอล์พื้นบ้าน และจะช่วยผลักดันให้เกิดการดำเนินการตามแผนกลยุทธ์ที่วางไว้ ความเข้าใจในศักยภาพของชุมชนและวัฒนธรรมของชุมชนเผ่าทาร์เป็นสิ่งแรกที่จะต้องทำ ก่อนที่จะดำเนินการเพื่อพัฒนาและยกระดับชีวิตความเป็นอยู่และความมั่นคงทางด้านอาหารของเขตชุมชนทาร์

ธันนชัย มุ่งจิต, บำเพ็ญ เขียวหวาน และเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (2555) ศึกษาเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) บริบทชุมชนบ้านแม่สุริน (2) ระบบการผลิตและความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน (3) ปัจจัย โอกาสและความเสี่ยงที่เกี่ยวข้อง และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน (4) วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ เก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะจง 2 กลุ่ม ประกอบด้วย ชาวบ้าน จำนวน 25 คน ตัวแทนองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน โดยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีชุมชนและการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการสำรวจชุมชนและสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยเน้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมผ่านเวทีพูดคุย วิเคราะห์สภาพแวดล้อมของชุมชนถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ผลการศึกษาพบว่า 1) บริบทของชุมชนบ้านแม่สุรินมีวิถีชีวิตผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนไทยใหญ่ คนเมืองและคนกะเหรี่ยง ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และมีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มาของอาหารประกอบด้วย การผลิต แหล่งธรรมชาติและหัวไร่ปลายนา การซื้อ และการแบ่งปันหรือทางวัฒนธรรมประเพณี 2) ชุมชนมีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหาร คือการมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอและยั่งยืน มีแหล่งอาหารที่หลากหลายจากธรรมชาติ สามารถหากินได้ตลอดปีตามฤดูกาล การมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอสำหรับซื้อหาอาหารที่มีความจำเป็น รวมถึงมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการกินตามภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตรต่อการผลิตอาหาร รูปแบบการใช้ประโยชน์และการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ รายได้และศักยภาพในการเข้าถึงหรือหาซื้ออาหารที่ต้องการ การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และการแบ่งปัน 4) ข้อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนประกอบด้วย การเสริมศักยภาพชุมชนในการจัดการแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การเสริมศักยภาพชุมชนในการผลิตพืชอาหารหลักที่มีความ

ปลอดภัย เพียงพอและหลากหลาย การเสริมศักยภาพชุมชนด้านการจัดการอาหารผ่านวิถีวัฒนธรรม ท้องถิ่น การเสริมศักยภาพชุมชนในวิถีการบริโภคอย่างรู้เท่าทัน และการเสริมศักยภาพบุคลากรในชุมชน ให้มีกลไกในการเฝ้าระวังความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชน ตลอดจนการสร้างการเรียนรู้ เรื่องความมั่นคงทางอาหารให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชน

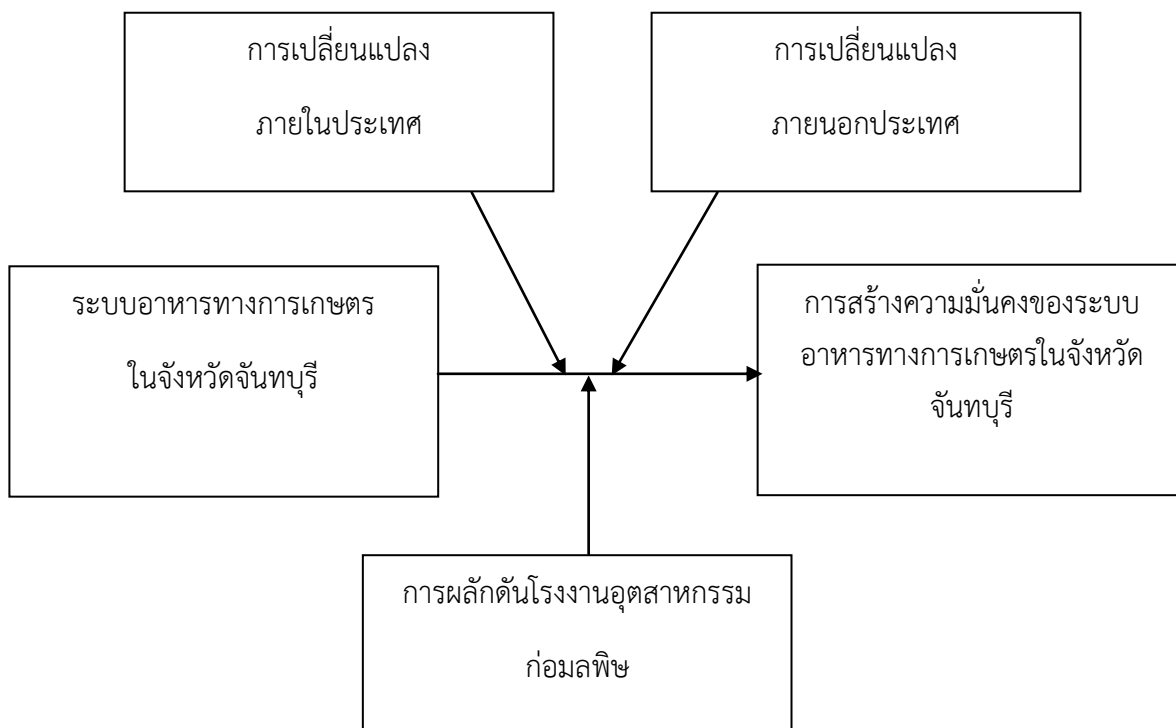
สุพรรณิ ไชยอำพร (2560) ทำการศึกษาเรื่อง ความมั่นคงทางอาหาร : สิ่งบ่งชี้ต่าง วัฒนธรรมในสังคมไทย มีเจตนามุ่งนำเสนอใน 3 ประเด็นหลักด้วยกัน คือ 1) ความหมายของความมั่นคงทางอาหารในทัศนะของชุมชน 2) สิ่งบ่งชี้ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในมิติสังคมและวัฒนธรรม และ 3) เปรียบเทียบสิ่งบ่งชี้ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจาก 2 ชุมชน ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม จำนวนรวม 30 คน (ชุมชนละ 15 คน) โดยชุมชนแรกเป็นชุมชนไทยมุสลิม อีกชุมชนเป็นชุมชนไทยพุทธ โดยมีการนำข้อมูลที่ได้นำมา วิเคราะห์จัดหมวดหมู่และทำการวิเคราะห์ตีความควบคู่ปรับไปตามหลักตรรกะ เทียบเคียงแนวคิด ทฤษฎี โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาประกอบ จากผลการศึกษา พบว่า ความหมายของความมั่นคงทางอาหารในทัศนะของชุมชน หมายถึง การมีระบบการผลิต และ/ หรือ ระบบการสรรหาอาหารที่มีความสมดุลกับการบริโภคที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชน และเมื่อทำการศึกษาถึงสิ่งบ่งชี้ความมั่นคงทางอาหารในมิติทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า มีการกล่าวถึงสิ่งบ่งชี้ความมั่นคงทางอาหารที่บ่งบอกถึงลักษณะของความมั่นคงทางอาหารของชุมชนด้วยกันทั้งหมด 19 สิ่งบ่งชี้ด้วยกัน ส่วนข้อเสนอแนะการวิจัยในครั้งนี้ แบ่งออกได้ 2 ประเด็น คือ 1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ ควรมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของแหล่งอาหารในชุมชน โดยการสำรวจทรัพยากรอาหาร/ แหล่งผลิตอาหารในชุมชน เพื่อสะท้อนภาพสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในท้องถิ่นให้ชาวชุมชนได้รับทราบและตระหนัก นอกจากนี้ ควรมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนสนทนาเป็นระยะ ๆ เพื่อหาหนทาง/ แนวทางที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในประเด็นการใช้/ การจัดการอาหารให้เกิดประสิทธิภาพ เพื่อจะได้วางแผนจัดการและการปรับตัวในทุกระดับ ฯลฯ 2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย ควรมีการศึกษานโยบายด้านการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น (อปท.) ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับกระทรวงและระดับรัฐ ว่านโยบายในแต่ละระดับมีความสอดคล้อง และ/ หรือ มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติหรือไม่ พร้อมทั้งควรมีการศึกษาถึงนโยบายเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของรัฐกับโลกทัศน์ความคิดของชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชนด้วยว่ามีความสอดคล้องหรือไม่ และมีปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้องต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2.2 ควรมีการพัฒนาตัวบ่งชี้/ ตัวชี้วัด ความมั่นคงทางอาหารในทุกระดับ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาติ พร้อมทั้งให้ชุมชนได้รับทราบ/ ตระหนัก และประเมินสถานะความเปราะบางความมั่นคงทางอาหารอย่างต่อเนื่อง อันถือได้ว่าเป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาติในเชิงรุกที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารของชาติได้อย่างยั่งยืน 2.3 ควรศึกษาแนวทางเสริมสร้างความตระหนักในเรื่องความมั่นคงทางอาหารและเครือข่ายบูรณาการเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

วีระ หวังสัจจะโชค (2557) ศึกษาเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารในอาเซียน: บทสำรวจร่วมสมัย โดยมีเป้าหมาย คือ ความเข้าใจสถานการณ์ด้านความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบันและเป็นข้อมูลในการกำหนดทางเรื่องของนโยบาย ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ในการดูแลประชาชนในด้านความมั่นคงทางอาหารให้อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น งานวิจัยชิ้นนี้พยายามศึกษาภาพรวมของความมั่นคงทางอาหาร ผ่านข้อมูลของประเทศในอาเซียน ทั้งในความร่วมมือระดับภูมิภาค และข้อมูลโดยสังเขปของแต่ละประเทศสมาชิกอาเซียน เพื่อสำรวจสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบันของอาเซียนว่ามีประเทศใดมีความมั่นคงทางอาหารอยู่ในระดับสูง และประเทศใดมีความเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร รวมถึงการพิจารณามิติต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงต่อความมั่นคงทางอาหาร ทั้งเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม และประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน เพื่อให้เห็นภาพของความมั่นคงทางอาหารในอาเซียนแบบข้ามสาขาวิชาและเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ การรวมตัวกันของประชาคมอาเซียนในปี ค.ศ. 2013 ควรให้ความร่วมมือด้านความมั่นคงทางอาหาร โดยเน้นที่การผลิตสินค้าเกษตรอย่างยั่งยืน ในขณะที่ส่งเสริมการแข่งขันของอาหาร สินค้าเกษตร และป่าไม้ในภูมิภาค การสร้างความร่วมมือทางด้านความมั่นคงทางอาหารของประเทศสมาชิกอาเซียนจึงต้องยึดหลักกติการะหว่างประเทศมากกว่าเรื่องผลประโยชน์ระดับชาติ และการสร้างความกลมกลืนระหว่างคุณภาพและมาตรฐานของอาหาร และต้องสร้างมาตรฐานในการรับรองการค้าระหว่างประเทศอย่างเป็นทางการ ข้อเสนอแนะต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในอาเซียน 6 ประเด็นหลัก คือ 1) กรอบการทำความเข้าใจด้านความมั่นคงทางอาหารไม่สามารถมองในระดับชาติ (National Level) เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือระดับภูมิภาค (Regional Level) ในการจัดการปัญหาความมั่นคงทางอาหาร 2) การสร้างแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการในการดูแลด้านความมั่นคงทางอาหารไม่ใช่เพียงความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกในอาเซียน แต่ต้องรวมถึงความร่วมมือจากภาคเอกชนและภาคประชาสังคมที่ทำงานเรื่องความมั่นคงทางอาหารด้วย ควรมีการจัดประชุมหาความร่วมมือดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง 3) การสร้างความมั่นคงทางอาหารผ่านการสร้างผลผลิตทางการเกษตรที่ยั่งยืนและการสร้างกรอบการค้าและความร่วมมือในภูมิภาคที่ส่งเสริมกระบวนการผลิตและค้าขายอาหาร 4) การผลิตอาหารในลักษณะของการเกษตรในเขตเมือง (Urban Agriculture) ควรถูกให้ความสำคัญและนำมาศึกษาสำหรับการปรับใช้ในแต่ละประเทศสมาชิกในอาเซียน 5) การขับเคลื่อนด้านความมั่นคงทางอาหารต้องมีระบบฐานข้อมูลด้านความมั่นคงทางอาหารที่ชัดเจน มีการพัฒนาฐานข้อมูลอย่างต่อเนื่อง และทุกฝ่ายสามารถเข้าถึงข้อมูลดังกล่าวได้ และ 6) ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาด้านความมั่นคงทางอาหาร ทั้งในด้านของทางวิทยาศาสตร์อาหาร อุตสาหกรรมเกษตร และด้านเศรษฐกิจสังคม ในการลดปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารและส่งเสริมความเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบของงานวิจัย เพื่อให้สามารถเข้าใจความมั่นคงทางอาหารในทุกมิติ

กรอบแนวคิดของการวิจัย

จากการสำรวจทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้ คือ

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดของการวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการวิจัยดังกล่าว สามารถอธิบายได้ว่าจังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีระบบอาหารจากพืชผลทางการเกษตรมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่การปลูกข้าวมาจนถึงผลไม้เมืองร้อนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเกษตรดังกล่าวก็มีพัฒนาการตามลำดับโดยเฉพาะในยุคร่วมสมัย ปัจจัยหลักที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบอาหารจากการเกษตรของจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่ก่อมลพิษ (Dirty Industry) กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่มาจากภายนอกประเทศที่ถือว่าจังหวัดชายฝั่งทะเล เช่น จันทบุรี อยู่ในส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ระดับโลกของทุนนิยม ปัจจัยภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเกษตรที่ผลิตอาหารในจันทบุรี เช่น การขยายการปลูกยางที่เป็นพืชเชิงเดี่ยวและไม่ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร จากการพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เราสามารถนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารทางการเกษตรในจังหวัดจันทบุรีได้โดยมีกลยุทธ์ เช่น ประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี การทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี และอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. วิธีวิทยาในการศึกษา

แนวทางการศึกษา (Methodological Approach) ที่จะนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิทยาการศึกษาสังคมแนวสหวิทยาการแบบข้ามพหุสาขาวิชา (Transdisciplinary) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะสลายพรมแดนระหว่างสาขาวิชา ภายใต้ความเชื่อที่ว่าสาขาวิชาต่าง ๆ นั้น ไม่ได้มีการแบ่งแยกมาตั้งแต่เริ่มต้น ในทางตรงกันข้ามสาขาวิชาต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งสาขาวิชาหนึ่งย่อมมีจุดกำเนิดมาจากสาขาวิชาอื่น

หลักการข้ามพหุสาขาวิชาในครั้งนี้จะถูกใช้เพื่อทำให้เกิดการเติมเต็มซึ่งกันและกัน ที่เป็นเช่นนั้น เพราะสภาพปัญหาหรือสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม ณ ปัจจุบัน มีความสลับซับซ้อน ทำให้การวิเคราะห์สังคมโดยใช้ศาสตร์หรือสาขาวิชาเดียวอาจมีข้อจำกัด เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจำเป็นต้องมีความหลากหลายทางกระบวนทัศน์ (Paradigms) ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

ส่วนวิธีการวิจัย (Research Method) ในการวิจัยนี้จะใช้การวิจัยเชิงประเมินผล (Evaluation Research) ในเชิงคุณภาพ เนื่องจาก โจทย์วิจัยเรื่อง การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์ การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัด จันทบุรี : ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร มุ่งการประเมิน ทบทวนและนำผลจากการประเมินมาวางข้อเสนอยุทธศาสตร์อันเป็นลักษณะของการวิจัย ประเมินผล การวิจัยประเมินผลเป็นกรณีตัวอย่างของการวิจัยเชิงประยุกต์เนื่องจากการประเมินผล เป็นการตัดสินเชิงคุณค่า (Value Judgment) เกี่ยวกับการดำเนินการ ดังนั้น จึงเป็นการแสวงหาความรู้จากการดำเนินการโดยมีคุณค่าเป็นเกณฑ์ประเมินผล เช่น ค่านิยมเรื่องประสิทธิภาพ ประสิทธิผล สมรรถิผล ความเสมอภาค ความเป็นธรรม ความพึงพอใจ เป็นต้น

รูปแบบการวิจัยประเมินผลมี 2 รูปแบบสำคัญคือ การประเมินช่วงก่อรูป (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินในช่วงการติดตามผลหรือทบทวนการดำเนินโครงการและการประเมินผลสรุป (Summative Evaluation) เป็นการประเมินผลโครงการเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน ในการเลือกรูปแบบวิธีการวิจัยเชิงประจักษ์ผลตามตารางที่ 2 ผู้วิจัยจะต้องพิจารณาสาระสำคัญของรูปแบบการวิจัยดังนี้ (Patton, 1990; Neuman, 2006, pp. 26 - 27)

ตารางที่ 2 ขั้นตอนและเทคนิคการวิจัยเชิงประเมินผล

ขั้นตอนการวิจัย	เทคนิคการวิจัย
1. วัตถุประสงค์การวิจัย	การวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อประเมินผลการดำเนินงาน
2. ลักษณะของคำถามวิจัย	คำถามเกี่ยวกับเกณฑ์การประเมินผล เช่น ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ความพึงพอใจ
3. ตัวอย่างหัวข้อวิจัย	ประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
4. กรอบความคิดของการวิจัย	ใช้คำถามวิจัยหรือกรอบแนวคิดชี้แนวทาง
5. สมมติฐานการวิจัย	ไม่จำเป็นต้องมีหรือต้องมีสมมติฐาน
6. การใช้ตัวอย่าง	การสุ่มตัวอย่างหรือการเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพ

ขั้นตอนการวิจัย	เทคนิคการวิจัย
7. เครื่องมือวิจัย	เครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
8. การตรวจสอบคุณภาพการวิจัย	การตรวจสอบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
9. การเก็บรวบรวมข้อมูล	เทคนิคเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
10. การวิเคราะห์ข้อมูล	การใช้สถิติหรือการตีความหมาย

ในกระบวนการทำวิจัยประเมินผลสามารถเลือกใช้วิธีการเชิงปริมาณและ/ หรือเชิงคุณภาพได้ไม่ว่าจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

ในเรื่องกรอบความคิดของการวิจัยนั้นผู้วิจัยอาจใช้คำถามวิจัยประเมินผลเป็นตัวนำในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพได้หรือสร้างกรอบความคิดในเชิงปริมาณที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตามก็ได้

ในการตั้งสมมติฐานการวิจัยนั้นในการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งใช้คำถามวิจัยนำก็ไม่จำเป็นต้องมีสมมติฐานทางการ แต่ผู้วิจัยก็จะกระบวนการเดาคำตอบภายในใจระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล ส่วนในการวิจัยเชิงปริมาณจะมีการเขียนสมมติฐานที่เป็นทางการล่อจากกรอบความคิดในการวิจัย

การใช้ตัวอย่างในการวิจัยจะสามารถใช้ทั้งเทคนิคการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพคือการสุ่มตัวอย่างในเชิงปริมาณจะมุ่งความเป็นตัวแทนของประชากร ในขณะที่การเลือกตัวอย่างคุณภาพจะมุ่งการตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหลัก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เทคนิคในเชิงปริมาณ เช่น แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ หรือแบบทดสอบ เป็นต้น ส่วนเทคนิคในเชิงคุณภาพ เช่น แนวการสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยประเมินผลก็สามารถใช้เทคนิคในเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพได้ ได้แก่ การวิเคราะห์ทางสถิติและการตีความทางสังคม

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลของวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการรวบรวมข้อมูลด้วย 5 วิธีการ คือ

ก. การศึกษาเอกสารและตัวบท เอกสารที่จะใช้ในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภท คือ เอกสารขั้นต้น (Primary Data) เช่น จดหมายเหตุ บันทึกของทางราชการ และเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เป็นต้น รวมถึงการศึกษาตัวบทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เอกสาร เช่น วิดีทัศน์ สารคดี เป็นต้น

ข. การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เพื่อศึกษาความทรงจำในอดีตของผู้คนในชุมชน การสัมภาษณ์ในลักษณะนี้จะเป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาอ้างอิงและอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ของงานวิจัยโดยผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ (Field Research)

ค. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In - dept Interview) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key - Informants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data Satiation)

ง. การสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เป็นการแสวงหาข้อสรุปจากการอภิปรายของกลุ่มคนที่สถานภาพเดียวกันจำนวน 5 - 7 คน ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความทรงจำ/ พุดคุยในประเด็นต่าง ๆ ตามกรอบในการวิจัย ประกอบกับการเสวนาเฉพาะกลุ่มนี้ก็จะเป็นการตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน

จ. การสังเกตการณ์ (Observation) การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตได้ 2 ประเภท คือ

- *การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participative observation)* คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมเรียนรู้พัฒนารูปแบบของระบบให้มีความสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การเข้าร่วมประชุม การตั้งประเด็น การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การทดลองปฏิบัติระบบ แลกเปลี่ยนสินค้า และการสังเกตการณ์พฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

- *การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participative observation)* คือ การที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในฐานของผู้สังเกตการณ์แต่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริง

3. การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้

ก. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบของข้อมูลนั้น จะต้องตรวจสอบแหล่งที่มา ที่เน้นการตรวจสอบบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

ข. การเปรียบเทียบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological Triangulation) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจซักถามผู้ให้ข้อมูลหลังจากสรุปผลการศึกษา เพื่อความแน่นอนว่าข้อสรุปนั้นเที่ยงตรงตามความเป็นจริงหรือไม่

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้เป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย มาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อที่จะนำไปสู่การตีความ (Hermeneutic) ซึ่งจะเป็นการทำความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิเคราะห์ ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559)

ก. การจำแนกและจัดระบบข้อมูล เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ โดยผู้วิจัยจะทำการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล หาแบบแผนความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ภายใต้บริบททางสังคมเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจกับความหลากหลายและความแตกต่างของข้อมูลที่รวบรวมมา

ข. การหาความสัมพันธ์ของข้อมูลในเชิงเหตุและผล จะใช้การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) ที่เน้นความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผลระหว่างเหตุการณ์ในอดีตกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต

บทที่ 2

ผลการศึกษเกี่ยวกับการทบทวนและตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่น ในจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเรื่องการทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

1. บริบททางประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรี
2. การประเมินทบทวนการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในจังหวัดจันทบุรี
3. การวิเคราะห์บทบาทในการตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก

1. บริบททางประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรี

ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น ได้มีการศึกษาค้นพบหลักฐานว่าจังหวัดจันทบุรีมีชุมชน 3 บริเวณที่สำคัญคือ อำเภอมะขาม เขาวง อำเภอท่าใหม่ และบ้านคลองบอน อำเภอโป่งน้ำร้อน ที่อำเภอมะขามค้นพบเครื่องหินขัด ถ้าเขาวง อำเภอท่าใหม่ พบเครื่องมือหินขัดและเครื่องปั้นดินเผา บริเวณบ้านคลองบอนเป็นที่ราบเชิงเขา ซึ่งเป็นชุมชนค่อนข้างใหญ่ มีแหล่งน้ำและร่องน้ำที่อุดมสมบูรณ์ บริเวณใกล้เคียงพบถ้ำจำนวนมาก ชาวบ้านแถบนั้นพบขวานหินขัด เศษภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ประเภทหินวางกระจัดกระจายอยู่ในถ้ำ สันนิษฐานว่าบริเวณดังกล่าวแต่เดิมคงเป็นที่อยู่ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาได้อพยพมาอยู่ที่ราบ บริเวณที่ราบปล้ำธาร แอ่งน้ำ ตามแนวร่องน้ำพบหินกรวด และมีร่องรอยหินที่มนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เลือกลงมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ขวานหินขัด กำไลหิน เครื่องมือหินสำหรับขุดดิน บนพื้นที่ราบพบเศษภาชนะดินเผา กระจายเชือกทาบกระจ่ายอยู่ทั่วไป ชนกลุ่มที่อยู่อาศัยบริเวณนี้ไม่มีใครทราบว่าเป็นใครมาจากไหน แต่ชนกลุ่มนี้ได้มีการติดต่อกับชุมชนกลุ่มอื่นเป็นกลุ่มชนที่จัดอยู่ในยุคหินใหม่อายุประมาณ 2,000 - 3,000 ปี เป็นชุมชนที่ผ่านการเร่ร่อน มีการตั้งหลักฐานค่อนข้างแน่นอนแล้ว รู้จักการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ (อรรรรณ ไจกล้ำ, 2542, หน้า 31)

เมื่อพัฒนามาถึงยุคประวัติศาสตร์พบว่า จันทบุรีมีชุมชนที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 คือ เมืองเพนียด บางครั้งชาวบ้านเรียกว่าเมืองนางกาไว จากหลักฐานทับหลังถลาบบริวัต เมืองกาไวเป็นเมืองของชาวชองซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่เป็นบรรพบุรุษของคนตราด จันทบุรีและระยองในปัจจุบัน การดำรงอยู่ของชาวชองมีหลักฐานจากตำนานที่เรียกว่าตำนานของแม่ย่ากาไว ตำนานได้เล่าว่าเมืองกาไวมีกษัตริย์ครองเมืองพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัตต์ และมีพระราชโอรสอยู่ 2 พระองค์ คือ เจ้าไกรวงษ์และเจ้าพงษ์สุริยมาศ เมื่อพระนางจงพิพัฒน์ พระมเหสีสิ้นพระชนม์ พระเจ้าพรหมทัตต์ได้อภิเษกสมรสใหม่กับพระนางกาไวและมีพระราชโอรสด้วยกันอีก

1 พระองค์ คือ พระไวยะทัศน์ พระนางกาไวเกรงว่าพระโอรสของตนจะไม่ได้ครองเมือง จึงออกอุบายให้พระเจ้าพรหมทัศน์ส่งพระราชโอรสอันเกิดจากพระมเหสีองค์เดิมไปครองเมืองใหม่ ซึ่งมีความทุรกันดารมากในสมัยนั้นคือเมืองในเขตอำเภอโป่งน้ำร้อน (สมัย สุทธิธรรม, 2541, หน้า 5 - 6; ธรรม พันธุศิริสด, 2544, หน้า 6 - 10; อรรวรรณ ไจกล้า, 2542, หน้า 68)

ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัศน์สิ้นพระชนม์ พระนางกาไวจึงสถาปนาให้พระราชโอรสของตนขึ้นครองเมือง พระราชโอรสทั้งสองของพระมเหสีเดิมไม่พอพระทัยจึงยกทัพหมายจะมาชิงเอาเมืองคืน โดยได้ขอความร่วมมือจากกษัตริย์ขอมที่เมืองนครธม เมื่อกองทัพของพันธมิตรยกทัพมาตั้งค่ายที่ตำบลพลับพลา ก่อนเข้าตีเมืองกาไว พระนางกาไวเกรงว่าจะสู้ศึกไม่ได้พร้อมทั้งออกอุบายหว่านทองไปทั่วบริเวณที่ผ่าน เพื่อล่อทหารไม่ให้ติดตามไล่ทัน สถานที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า “ทองทั่ว” มาจนถึงทุกวันนี้ (สมัย สุทธิธรรม, 2541, หน้า 5 - 6; ธรรม พันธุศิริสด, 2544, หน้า 6 - 10)

ต่อมาเมื่อขอมมีอำนาจก็ได้เข้ามาปกครองจันทบุรี และตั้งชื่อเมืองใหม่ว่า “จันทบูร” ซึ่งมาจากภาษากัมพูชาว่า “จันขอมโบว์” แปลว่า “เมืองจันทสมบูรณ” (พระครูธรรมสรคุณ และธรรม พันธุศิริสด, 2541, หน้า 9) ขอมได้เข้ามาปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 1400 - 1800 เป็นเวลา 400 ปี หลักฐานสำคัญที่ยังปรากฏร่องรอยปรากฏให้เห็นอยู่ก็คือ ศิลาคาริกภาษาขอมโบราณและทับหลังแบบไพรกเมงที่บริเวณเชิงเขาสระบาป หรือศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุกที่วัดเพนียด (สมัย สุทธิธรรม, 2541, หน้า 7; ประสิทธิ์ ธนพัฒนากุล, 2544)

จันทบุรีคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของขอมเรื่อยมาจนสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 - 1763) จันทบุรีจึงเป็นอิสระ เนื่องจากตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ขอมประสบความหายนะทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง เนื่องจากการโหมสร้างปราสาทหิน จำนวน 600 แห่ง ดังนั้น ทั้งจามปาและไทยได้ประกาศตนเป็นเอกราช (อรรวรรณ ไจกล้า, 2542, หน้า 38)

จันทบุรีเมื่อเป็นอิสระแล้ว ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าจันทบุรีขึ้นอยู่กับสุโขทัยหรือไม่ ในสมัยอยุธยาอาณาจักรไทยทางฝ่ายใต้ซึ่งมีราชธานีอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี (เมืองอู่ทอง) เข้ายึดจันทบุรีไว้ได้ จันทบุรีจึงถูกรวมเข้ากับอยุธยาเรื่อยมา ทั้งนี้ปรากฏหลักฐานเมื่อพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893 ทรงประกาศว่ากรุงศรีอยุธยามีประเทศราช 16 หัวเมือง ซึ่งมีจันทบุรีอยู่ด้วยเมืองหนึ่ง

ที่ตั้งของตัวเมืองจันทบุรี สันนิษฐานว่าน่าจะย้ายจากเมืองเพนียด ตั้งแต่ขอมหมดอำนาจในพุทธศตวรรษที่ 18 มาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านหัววัง ตำบลพุงทะเล (ปัจจุบันคือตำบลจันทนิมิต) ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะเมืองเดิมมีภูเขา และแม่น้ำขนาบอยู่ไม่สามารถขยายตัวเมืองให้ใหญ่ได้และคงจะเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ เดิมตัวเมืองคงจะตั้งใกล้ทะเลลึก เรือเดินทะเลเข้ามาจอดได้สะดวก ต่อมาฝั่งทะเลขยายตัวออกไป การเดินเรือไปยังตัวเมืองคงไม่สะดวกจึงจำเป็นต้องย้ายทำเลไปหาที่ตั้งใหม่ บริเวณตัวเมืองที่บ้านหัววังได้พบหลักฐานที่เป็นชุมชนเก่าแก่ มีร่องรอยศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น ค้นพบใบเสมาหลายชิ้น และยังมีแนวคันดินที่ปรากฏร่องรอยให้เห็น ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวได้มีราษฎรเข้าไปสร้างบ้านเรือนอาศัยหมดแล้ว

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีกลุ่มคนจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดจันทบุรี คนจีนเหล่านี้เดินทางมาโดยการค้าเรือสำเภาเพื่อแสวงหาโชคในแถบคาบสมุทรมาลายูและถิ่นทะเลต่าง ๆ คนจีนที่เข้ามาอยู่ในจันทบุรีประกอบด้วยคน 5 กลุ่ม คือ จีนฮกเกี้ยน จีนแต้จิ๋ว จีนแคะ จีนกวางตุ้งและจีนไหหลำ (ประสิทธิ์ ธนพัฒนากุล, 2544)

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 ได้ย้ายตัวเมืองจันทบุรี จากพุงทะลายมายังบ้านลุ่มฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133 - 2148)

สาเหตุการย้ายจากพุงทะลายมายังบ้านลุ่ม คงจะเนื่องจากพระนเรศวรมหาราชทรงเล็งเห็นความสำคัญของจันทบุรีทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ประกอบที่เดิมเป็นที่ราบค่อนข้างลุ่มมีน้ำท่วมขัง เมื่อมีความคับแคบ ส่วนที่ใหม่เป็นที่ราบลุ่มเป็นที่ราบลาดสูงชัน เหมาะในการเป็นที่อาศัยและป้องกันเมือง เนื่องจากอยู่ห่างจากแม่น้ำจันทบุรี ประมาณ 500 เมตร โดยมีหล่มคั่นอยู่ทางทิศตะวันออก และตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองเป็นคลองทำสิ่งและคลองทำข้างซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำจันทบุรี ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเป็นที่หล่มป่าเลนน้ำเค็ม ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศตะวันตก 1 กิโลเมตร มีคลองน้ำใสไหลจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองผ่านป่าเลนน้ำเค็มไปออกแม่น้ำจันทบุรีทางทิศใต้ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของบ้านลุ่มดังกล่าว จึงเหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัย และการป้องกันเมือง (อรรณพ ใจกล้า, 2542, หน้า 40 - 41)

จะเห็นว่าจันทบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการเมือง เศรษฐกิจมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สำหรับเมืองจันทบุรีที่บ้านลุ่มตั้งเป็นที่ทำการของเจ้าเมืองมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2378 รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองใหม่ที่บ้านเนินวงเพื่อตั้งรับศึกญวน แต่ราษฎรส่วนใหญ่ไม่นิยมย้ายไปอยู่เพราะกันดารน้ำ สมัยรัชกาลที่ 5 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองมายังบ้านลุ่มอีกครั้งหนึ่ง

จันทบุรีสมัยธนบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นฐานสำคัญในการกอบกู้เอกราชจากพม่า การที่พระเจ้าตากสินทรงเลือกเมืองจันทบุรีเป็นแหล่งพักพิง รวบรวมพล เสบียงอาหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ เพื่อกอบกู้เอกราช มีเหตุผลหลายประการคือ (อรรณพ ใจกล้า, 2542, หน้า 43 - 48)

1. ด้านยุทธศาสตร์ เนื่องจากที่ตั้งของจันทบุรีเป็นเมืองสำคัญ ชายทะเลตะวันออกที่สามารถติดต่อกับเมืองอื่น ๆ ได้สะดวก เช่น หัวเมืองปักษ์ใต้ เขมร ถ้ามีปัญหาในการทำสงครามสามารถหลบหนีได้ง่าย

2. ด้านเศรษฐกิจ เมืองจันทบุรีเป็นเมืองท่าที่สำคัญและเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ ฉะนั้นจึงสามารถรวบรวมเสบียงอาหารได้ง่าย ประกอบกับพระเจ้าตากสินเคยเสด็จมาค้าขาย ฉะนั้นจึงมีความชำนาญในเส้นทางดังกล่าว และพระองค์ยังมีมิตรที่เป็นพ่อค้าซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ในการรวบรวมกำลังคนเพื่อกอบกู้เอกราช

3. ด้านเชื้อชาติ เนื่องจากจันทบุรีมีชาวจีนแต่จิวจำนวนมาก ซึ่งเป็นเชื้อชาติเดียวกับพระเจ้าตากสิน ทำให้พระองค์ได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มชนเหล่านี้ในการกอบกู้เอกราช

ในระหว่างที่กรุงศรีอยุธยาตกอยู่ในวงล้อมของพม่า พระเจ้าตากสินยศในขณะนั้นคือพระยาวชิรปราการ ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกได้ประมาณ 500 คน ยกออกจากกรุงศรีอยุธยาทางด้านตะวันออกในวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น 6 ค่ำ ปีจอ พ.ศ. 2309 มุ่งไปทางนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรีและระยอง หลังจากตีเมืองระยองได้แล้ว พระเจ้าตากสินได้ตั้งตนเป็นรัฐอิสระในขณะนั้นเนเมียวสีหบดี แม่ทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นได้มีหนังสือบอกให้พระยาจันทบุรียอมอ่อนน้อม ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ทำให้พระยาจันทบุรีแข็งต่อพระเจ้าตากสิน เพราะมีกำลังเหนือกว่า และได้รับการสนับสนุนจากกรมการเมืองระยอง พระยาจันทบุรีได้หาทาง

กำจัดพระเจ้าตากสินโดยนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป นำเสด็จพระเจ้าตากสินจากระยองพระองค์ได้เดินทัพเข้าจันทบุรี โดยทางบกใช้เวลา 5 วัน ถึงบ้านพลอยแหวน ตำบลบางกะจะ ซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนของชาวจีนที่มีขนาดใหญ่ พระองค์ได้ทราบข่าวว่าพระยาจันทบุรีมีความประสงค์ร้ายต่อพระองค์ตั้งปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีตอนหนึ่งว่า

“.....ฝ่ายพระยาจันทบุรี จึงให้หลวงปลัดกับขุนหมื่นมีชื่อออกนำทัพเป็นอุบายให้กองทัพหลวงเลี้ยวไปทางใต้ตัวเมืองจะให้ข้ามน้ำไปปากตะวันออก แล้วจะยกพลทหารออกโจมตี เมื่อข้ามน้ำครั้งทรงทราบจึงให้นายบุญมี มหาดเล็ก ขึ้นม้าควบไปห้ามทหารกองหน้ามิให้ไปตามหลวงปลัดนำนั้น ให้กลับข้างขวางตรงเข้าประตูท่าช้าง เสด็จประทับพลตำบลวัดแก้ว ริมเมืองจันทบุรี จึงให้พลทหารตั้งกองทัพรอบพระวิหารวัดแก้ว ซึ่งเสด็จประทับอยู่นั้น”

จากข้อความในพระราชพงศาวดารข้างต้น กองทัพพระเจ้าตากสินเมื่อหยุดตั้งทัพที่บ้านพลอยแหวน ตำบลบางกะจะ แล้ว ได้ยกทัพมายังตัวเมืองทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ ตามอุบายของพระยาจันทบุรี เข้าโจมตีเมื่อกองทัพข้ามน้ำไปปากตะวันออก คงจะหมายถึงข้ามแม่น้ำจันทบุรีไปทางตะวันออก แต่พระองค์ทรงทราบอุบายเสียก่อนจึงให้นายบุญมี มหาดเล็ก ไปห้ามมิให้ทหารกองหน้าเดินตามหลวงปลัดจันทบุรี พระเจ้าตากสินได้ยื่นคำขาดให้พระยาจันทบุรีออกมาเจรจากันนอกตัวเมืองแต่พระยาจันทบุรีไม่ยอมออกมา พระเจ้าตากสินตระหนักว่ากองทัพของพระองค์อยู่ในที่คับขัน เพราะอาจถูกข้าศึกเข้าโอบล้อมโจมตีได้ พระองค์จึงตรัสสั่งทหารให้หุงอาหารรับประทานที่เหลือให้เททิ้ง พร้อมทั้งให้ทำลายหม้อข้าวหม้อแกงให้หมด พร้อมทั้งแจ้งแก่ทหารว่าในคืนนี้จะเข้าโจมตีเมืองจันทบุรีไปหาข้าวกินในเมือง ถ้าตีไม่ได้ก็ให้ตายเสียด้วยกัน พระองค์โปรดให้ยกทัพพายหน้าเข้าทางตะวันออกเฉียงเหนือจัดทหารไทยจีนลอบเข้าไปประจำอยู่ทุกด้าน พระเจ้าตากสินสามารถยึดเมืองจันทบุรีได้สำเร็จ โดยเข้าตีเมืองจันทบุรีทางประตูท่าช้าง ทางทิศเหนือในคืนวันอาทิตย์เดือน 7 ปีกุน พ.ศ. 2310 ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาได้ 2 เดือน

เมื่อพระเจ้าตากสินยึดเมืองจันทบุรีได้แล้ว ได้เข้ายึดเมืองตราด สามารถควบคุมชาวจีนที่เป็นเจ้าของเรือสำเภาได้ตลอดแนวทะเลและมีอำนาจเหนือริมฝั่งทะเลตะวันออกได้ทั้งหมด จากนั้นพระองค์ได้ต่อเรือรบ และรวบรวมอาวุธ เเสบียงอาหาร พอถึงเดือน 11 ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาได้ 6 เดือน ทรงยกพลด้วยเรือรบ 100 ลำ กำลังพลไทยจีน 5,000 คน ออกจากจันทบุรีล่องไปตามลำน้ำจันทบุรีไปออกปากอ่าว และเลียบฝั่งทะเลเข้าปากน้ำพระยา ตีค่ายพม่าที่ธนบุรี หลังจากนั้นทรงยกกองทัพไปตีพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นที่พระนครศรีอยุธยา สามารถขับไล่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 7 เดือน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยมีปัญหาทางสัมพันธภาพกับญวน เนื่องจากปัญหาในลาวและเขมร เนื่องจากลาวและเขมรเป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างไทยกับญวน ทำให้ไทยและญวนต่างทำสงครามเพื่อแย่งชิงดินแดนดังกล่าว ในสมัยรัชกาลที่ 3 ไทยเกิดกระทบกระทั่งกับญวน เนื่องจากเจ้าอนุวงศ์ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์เอาใจออกห่างจากไทยไปสวามิภักดิ์ต่อญวน ทำให้ไทยและญวนต้องทำสงครามตลอดสมัยรัชกาลที่ 3 กองทัพไทยได้ยกเข้าไปในดินแดนญวนและเข้าตีเมืองตามรายทางต่าง ๆ ได้หลายเมืองจนกระทั่งยึดเมืองไซ่ง่อนได้ใน พ.ศ. 2377 รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชดำริว่า เหตุบาดหมางจะทำให้ญวนเข้าตีกรุงเทพฯ จึงทรงดำเนินการป้องกันพระนครเนื่องจากที่ตั้งของจันทบุรีมีความสำคัญในการสกัดกั้นญวน รัชกาลที่ 3 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมมหาประยูรวงศ์

(ดิศ บุนนาค) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลัง ออกมาสร้างกำแพงเมืองจันทบุรี พระยาพระคลังเห็นว่าเมืองเก่าที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปหลังหมู่บ้านราษฎร ถ้ามีข้าศึกเข้ามาทางน้ำก็จะถึงหมู่บ้านราษฎรก่อน จะไม่สามารถป้องกันได้ จึงได้รื้อป้อมกำแพงเมืองเก่า แล้วมาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านเนินวง ซึ่งอยู่ระหว่างบางกะจะกับเมืองเก่า บ้านเนินวงตั้งอยู่บนที่สูงมีทำเลเหมาะในการตั้งฐานทัพไว้รับศึกญวน

ภายหลังที่สร้างเมืองใหม่ที่บ้านเนินวงเรียบร้อยแล้ว ทางราชการได้อพยพราษฎรจากเมืองเก่ามาอยู่ ปรากฏว่าราษฎรส่วนมากไม่เต็มใจมาอยู่เนื่องจากเมืองใหม่อยู่บนที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 30 เมตร และอยู่ห่างจากคลองน้ำใสซึ่งเป็นคลองที่แยกตัวมาจากแม่น้ำจันทบุรีไม่น้อยกว่า 1 กิโลเมตร ทำให้ราษฎรไม่ได้รับความสะดวกในเรื่องน้ำที่จะบริโภค ปัญหาดังกล่าวทำให้ราษฎรส่วนใหญ่ยังคงอยู่ที่เมืองเก่า ส่วนผู้ที่อยู่บ้านเนินวงส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการ กรมการเมือง เจ้าเมือง ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวเรียกว่า บ้านท่าเนียน

เนื่องจากราษฎรไม่เต็มใจที่จะไปอยู่บ้านเนินวง เนื่องจากปัญหาขาดแคลนน้ำประกอบกับสงครามระหว่างไทยกับญวนได้สงบลง เมื่อญวนตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส รัชกาลที่ 4 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเลือกอยู่ได้ตามความสมัครใจจนเจ้าเมืองยังคงอยู่บ้านเนินวง จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายตัวเมืองกลับไปตั้งที่บ้านลุ่มตามเดิม

ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสจันทบุรี 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2419 และ พ.ศ. 2427 พระองค์ได้เสด็จประพาสน้ำตกพลั่ว น้ำตกคลองนารายณ์ เมืองใหม่บ้านเนินวง ตลาดบางกะจะ ตลาดพลั่ว เขาพลอยแหวน ป้อมที่แหลมสิงห์ และเมืองเก่า ตลอดเวลาที่เสด็จพระองค์ทรงสังเกตความเป็นอยู่ของราษฎร เพื่อจะได้ทราบทุกข์สุขของราษฎร นับว่าเป็นกษัตริย์ไทยองค์แรกในราชวงศ์จักรีที่ได้สัมผัสใกล้ชิดกับราษฎรในเมืองจันทบุรี ทุกคนไม่ว่าชาติใด ภาษาใดต่างให้ความจงรักภักดีต่อรัชกาลที่ 5 ซึ่งเห็นได้จากการต้อนรับเสด็จ การถวายสิ่งของต่าง ๆ จนกระทั่งเต็มลำเรือไม่มีที่บรรจุทุก เหตุการณ์ดังกล่าวเหล่านี้ทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงรักและห่วงใยเมืองจันทบุรีมาก ดังจะเห็นได้จากพระองค์ทรงร้อนพระทัยเมื่อครั้งฝรั่งเศสเข้ายึดครองจันทบุรีไว้เป็นประกัน เพื่อให้ไทยปฏิบัติตามสัญญาฉบับลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 จันทบุรีเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แหล่งก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือบ้านคลองบอน ตำบลชับตาเมา อำเภอโป่งน้ำร้อน ซึ่งจัดอยู่ในยุคหินใหม่ (อรรณณ ใจกล้า, 2542, หน้า 51 - 52)

ฝรั่งเศสได้ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเข้าในอินโดจีนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 ในระยะแรกเข้ามาปกครองญวน หลังจากนั้นพยายามขยายอิทธิพลเข้ามาในลาวโดยอ้างว่าลาวเคยเป็นของญวนมาก่อน เมื่อฝรั่งเศสได้ญวนแล้วควรจะได้ลาวด้วย สำหรับลาวในรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ภายใต้การปกครองของไทย บางครั้งก็ขึ้นกับญวนเมื่อญวนมีความเข้มแข็ง ฉะนั้นลาวจึงมีสภาพเป็นดินแดนสองฝ่ายฟ้า ความขัดแย้งในดินแดนลาวดังกล่าวทางฝ่ายไทยได้เสนอให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการปักปันเขตแดนขึ้น แต่ไม่สามารถทำงานตามที่มุ่งหวังได้ ในเวลาต่อมาฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อบีบบังคับให้ไทยยอมรับข้อเสนอของฝรั่งเศสทำให้เกิดการสู้รบกัน ฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดเรียกเรื่องผลประโยชน์จากไทย ในที่สุดไทยต้องยอมลงนามในสัญญาลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 จากสัญญาดังกล่าวฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองจันทบุรีไว้เป็นประกันเพื่อให้ไทยปฏิบัติตามสัญญา ไทยได้เคลื่อนย้ายกองทหารไปไว้ที่ชลบุรี เพื่อป้องกันความขัดแย้งกับฝรั่งเศส ระหว่างที่ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรีทางฝ่าย

บ้านเมืองได้ทำการปรับปรุงการปกครอง เท่าที่สามารถทำได้ภายในขอบเขตที่จำกัด ในระยะแรกที่ฝรั่งเศสเข้ามาในจันทบุรีได้สร้างความตื่นตกใจแก่คนไทย แต่ในเวลาต่อมาทั้งคนไทยและฝรั่งเศสสามารถปรับเข้าหากันได้ การเข้ามาของฝรั่งเศสทำให้เศรษฐกิจในจันทบุรีเฟื่องฟู พ่อค้าคนจีนร่ำรวยจากการค้าขายกับฝรั่งเศส

ในระยะที่ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรี (พ.ศ. 2436 - 2447) ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสหลายเรื่อง คือ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโจรขโมย ปัญหาการเก็บภาษีอากร ปัญหาคนในบังคับของฝรั่งเศส ปัญหาการชำระคดี ปัญหาเรื่องพิพาทเรื่องที่ดิน ปัญหาเรื่องสุรา การพนัน และปัญหาการจัดตั้งพลตระเวน ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ทาคความหนักใจมากที่สุด คือปัญหาคนในบังคับฝรั่งเศสและปัญหาการชำระคดี โดยฝรั่งเศสจะใช้ปัญหาทั้ง 2 ประการ แผลขยายอำนาจเข้ายึดครองจันทบุรี ผลที่เกิดขึ้นคือ ผู้ว่าราชการเมืองแทบไม่มีอำนาจปกครองราชอาณาจักรไทย ไม่สามารถทำอะไรรุนแรงได้เนื่องจากฝรั่งเศสมีกำลังอาวุธเหนือกว่าและสิ่งสำคัญที่สุดคือทางบ้านเมืองพยายามทำทุกวิถีทาง เพื่อให้ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจันทบุรีให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ แต่ฝรั่งเศสจะให้การยึดครองจันทบุรีเป็นข้อต่อรอง เรียกร้องผลประโยชน์จากไทย การเจรจาเพื่อให้ฝรั่งเศส ถอนทหารออกจากจันทบุรีต้องเจรจากันถึง 3 ครั้ง จึงประสบความสำเร็จ ครั้งแรกระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2443 ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2445 ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2447 ปัญหาที่นำมาเจรจาได้แก่ ปัญหาในบังคับฝรั่งเศส ปัญหาไทยต้องสูญเสียดินแดนตรงข้ามเมืองหลวงพระบางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ฝั่งซ้ายแม่น้ำคอบ ด้านซ้าย และตราดให้แก่ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงถอนทหารออกจากจันทบุรีแล้วเข้ายึดตราดแทน

การเมืองการปกครอง ในพ.ศ. 2449 รัฐบาลได้รวมเมืองจันทบุรี ชลุม ระยอง เป็นมณฑลจันทบุรี ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสถอนทหารออกจากตราด มณฑลจันทบุรีมีเมืองตราดเพิ่มอีกเมืองหนึ่ง มณฑลจันทบุรีจะมีที่ว่าการมณฑลอยู่ที่จันทบุรีรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลจึงได้ยกเลิกมณฑลและออกพระราชบัญญัติระเบียบการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 โดยจัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอ จังหวัดมีฐานะเป็นหน่วยบริหารราชการแผ่นดิน มีข้าหลวงประจำจังหวัด และกรมการจังหวัดเป็นผู้บริหาร

ใน พ.ศ. 2493 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้เสด็จประทับที่สวนบ้านแก้ว โดยทรงซื้อที่ดินบริเวณบ้านแก้ว จำนวน 687 ไร่ ในขณะที่พระองค์ทรงประทับที่สวนบ้านแก้ว พระองค์ได้ทรงประโยชน์แก่ราษฎรในจังหวัดจันทบุรีมากมาย เช่น ทรงฟื้นฟูและส่งเสริมการท่องเที่ยว คิดค้นทำผลิตภัณฑ์จากเสื่อจนกระทั่งทำให้เสื่อจันทบุรีเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของจันทบุรีในปัจจุบัน

จากบริบททางประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรีที่ผ่านมา พบว่ามีผลให้เกิดการก่อรูปสถานการณ์ของจังหวัดจันทบุรีในปัจจุบัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและคุณภาพชีวิต ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ สภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดจันทบุรี ในปี 2553 พบว่า ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 80,734 บาทต่อปี เป็นลำดับที่ 6 ของภาคตะวันออก และเป็นลำดับที่ 42 ของประเทศ โดยทั้งจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวม 43,691.4 ล้านบาท รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสาขาเกษตรมากที่สุด ถึงร้อยละ 37.20 คิดเป็นมูลค่า 16,266.9 ล้านบาท รองลงมาเป็นสาขาการขนส่ง การขายปลีกฯ ร้อยละ 16.40 คิดเป็นมูลค่า 7,163 ล้านบาท และสาขาการศึกษา ร้อยละ 7.20 คิด

เป็นมูลค่า 3,146.3 ล้านบาท อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ร้อยละ 9.40 เศรษฐกิจสำคัญที่มีผลต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก, ออนไลน์, 2556) ได้แก่

1. ด้านอัญมณีและเครื่องประดับ จันทบุรีเป็นแหล่งเจียระไนพลอยที่สำคัญและยังคงมีเอกลักษณ์ของตนเองที่สามารถดำเนินธุรกิจได้อีกนาน เนื่องจากรู้วิธีการเพิ่มคุณค่าของอัญมณีที่ได้มาจากท้องถิ่นและจากต่างประเทศ ทำให้อัญมณีและเครื่องประดับมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของจังหวัด

ในปัจจุบันชาวจันทบุรีส่วนหนึ่งที่แต่เดิมยึดอาชีพเจียระไนพลอยได้เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจทำให้แรงงานเจียระไนพลอยถูกเลิกจ้าง ก็หันไปประกอบอาชีพอื่นเช่นกัน รวมทั้งความรู้ด้านการออกแบบและขึ้นเรือน เครื่องประดับ การบรรจุภัณฑ์จำเป็นต้องพัฒนาบุคลากรด้านอัญมณีให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาชีพสามารถสืบทอดการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอัญมณีอย่างต่อเนื่องและเพียงพอต่อความต้องการของอุตสาหกรรมอัญมณีเมื่อภาวะเศรษฐกิจที่ฟื้นตัวในโอกาสต่อไป

แม้ว่า จังหวัดจันทบุรีจะมีชื่อเสียงด้านการเจียระไนพลอยแต่ก็ยังคงมีปัญหาสำคัญ ได้แก่ การรับรองมาตรฐานสินค้าและขาดการส่งเสริมการตลาดที่จะขยายตลาดเดิมและเจาะตลาดใหม่ที่จะเข้าถึงผู้ซื้อโดยตรง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดมาตรฐานพลอยไทย กำหนดมาตรฐานการประกันคุณภาพสินค้าอัญมณีและเครื่องประดับเพื่อให้สามารถกำหนดราคาและออกใบรับรองเป็นไปตามผลการตรวจวิเคราะห์ รวมทั้งส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ด้านการตลาด เพื่อสร้างการรับรู้และยอมรับในมาตรฐานพลอยไทย

2. ด้านเกษตร จันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพสูงในการผลิตสินค้าเกษตร เนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม จึงมีความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารที่มีคุณภาพ มาตรฐานสากล ที่นอกจากจะใช้บริโภคภายในจังหวัดแล้วยังส่งออกต่างประเทศที่ถือได้ว่าเป็นครัวของโลกแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งผลิตผลไม้ที่สำคัญของประเทศ ประกอบด้วย ทุเรียน เงาะ มังคุด ซึ่งในปี 2555 ปริมาณผลผลิตผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี ทุเรียน 206,175 ตัน มังคุด 69,550 ตัน เงาะ 145,663 ตัน

สถานการณ์ผลผลิตผลไม้จังหวัดจันทบุรีปี 2556 พบทุเรียน เงาะลดลงจากปีที่แล้ว ขณะที่ มังคุดและลองกองเพิ่มขึ้น จังหวัดเตรียมพร้อมวางแผนป้องกันผลผลิตล้นตลาดราคาตกต่ำ เน้นการกระจายสินค้าออกจากแหล่งผลิตรวมทั้งแปรรูปเพิ่มมูลค่า จากข้อมูลการค้าการณผลผลิตผลไม้ของจังหวัดจันทบุรีในปี 2556 จากสำนักงานเกษตรจังหวัดจันทบุรีพบว่าผลไม้ส่วนใหญ่ออกดอกต่ำกว่าปีที่ผ่านมาเนื่องจากสภาพอากาศแปรปรวน ทั้งนี้ผลผลิตทุเรียนเบื้องต้นคาดว่าจะให้ผลผลิตประมาณ 172,401 ตัน เปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมาลดลงร้อยละ 0.37 เงาะในเบื้องต้นคาดว่าจะให้ผลผลิตประมาณ 140,300 ตัน มังคุดในเบื้องต้นคาดว่าจะปีนี้ผลผลิต ประมาณ 82,830 ตัน

ขณะเดียวกันได้ตรวจพบสารเคมีตกค้างในร่างกายของเกษตรกรของจังหวัดจันทบุรีถึงร้อยละ 19 - 20 ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดำเนินการผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพ มาตรฐานอาหารปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค เพื่อให้สามารถจำหน่ายเพื่อการส่งออกได้เพิ่มขึ้น โดยพัฒนาการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้มาตรฐานสากล (มาตรฐานฟาร์ม และมาตรฐานโรงงาน) รวมทั้งรณรงค์ส่งเสริมเกษตรกรอินทรีย์ มีโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลไม้เพียงพอ จัดตั้งศูนย์ขยายผล

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริเพื่อถ่ายทอดให้มีการทำการเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น ตลอดจนการตรวจสอบรับรองคุณภาพไปยังต่างประเทศและจะต้องเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิต โดยพัฒนาแหล่งน้ำ ต้นทุนเพื่อการเกษตร การวิจัยพันธุ์ การดูแล การเก็บเกี่ยว การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร ขณะเดียวกันสนับสนุนการกระจายสินค้าออกนอกแหล่งผลิตที่ผ่านตลาดกลางระดับจังหวัด/ อำเภอ และสถาบันเกษตรกรให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ตามระบบ Logistic ทั้งด้านการรวบรวมผลไม้ คัดแยก บรรจุภัณฑ์และการขนส่ง ตลอดจนการสร้างตลาดใหม่รองรับในต่างประเทศ ประกอบด้วยประเทศ ยุโรป อเมริกา เอเชีย และอาเซียน โดยเฉพาะประเทศกัมพูชาและเวียดนาม ตลอดจนตลาดปลายทาง ภายในประเทศ รวมทั้งส่งเสริมและพัฒนาเกษตรอินทรีย์ สนับสนุนการตลาดด้านประชาสัมพันธ์เพื่อหาตลาดรองรับอย่างต่อเนื่องตามแผนระยะยาว

ปัญหาคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ จังหวัดจันทบุรีประสบปัญหาคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำเป็นประจำทุกปี สาเหตุเนื่องมาจากสินค้าทางการเกษตรเกือบทุกชนิดมีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิตช่วงระยะสั้น และมีอายุการเก็บรักษาหลังการเก็บเกี่ยวระยะสั้นเช่นกัน ก่อให้เกิดผลผลิตล้นตลาด รวมทั้งเกษตรกรขาดความรู้ทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรทำให้ผลผลิตไม่มีคุณภาพ นอกจากนี้เกษตรกรยังไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาอีกด้วย

3. ด้านการท่องเที่ยว ถึงแม้จังหวัดจันทบุรีมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย แต่การพัฒนาส่งเสริมรูปแบบท่องเที่ยวใหม่ ๆ หรือสนับสนุนจุดขายแหล่งท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ การท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพ ยังมีดำเนินการน้อย จึงจำเป็นต้องพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยว มีความสะดวกในด้านการคมนาคมเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว และมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงนิเวศ และเชิงเกษตรมากขึ้น เพื่อคงสภาพแวดล้อมที่สวยงาม ปราศจากมลพิษอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดอย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญจำเป็นต้องมีการตลาดและการประชาสัมพันธ์ทั้งในและต่างประเทศ และส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จังหวัดได้หารือร่วมกับภาคเอกชนให้มีเทศกาลท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรีตลอดทั้งปีอย่างต่อเนื่อง เน้นประชาสัมพันธ์จุดขาย รวมทั้งพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมในการให้บริการ และมีการประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดในทุกด้านควบคู่กันไป เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไป นอกจากนี้ในปีงบประมาณ 2552 จังหวัดได้รับงบประมาณก่อสร้างท่าเทียบเรือเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวและการค้าทางเรือในภูมิภาคซึ่งจะเป็นจุดขายที่โดดเด่น ซึ่งจังหวัดร่วมกับภาคเอกชนเร่งดำเนินการขับเคลื่อนให้ปรากฏเป็นรูปธรรมต่อไป

4. ด้านการค้าชายแดน จังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่แนวชายแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชา โดยมีจุดผ่านแดนบ้านแหลมและบ้านผักกาด อำเภอโป่งน้ำร้อน เป็นศูนย์กลางการค้าชายแดน เชื่อมโยงกับจังหวัดพระตะบองและกรุงไพลินของกัมพูชา จังหวัดจันทบุรีจึงมีศักยภาพในการพัฒนาการค้าการลงทุนและการเชื่อมโยงกับประเทศกัมพูชาและประเทศเวียดนาม ภายใต้ยุทธศาสตร์ความร่วมมือ อีรวดี – เจ้าพระยา - แม่น้ำโขง (ACMECS) รวมทั้งประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายส่งออกผลไม้ไปกัมพูชาและเวียดนาม (โดยผ่านกัมพูชา) มีประมาณถึง 10% ของผลผลิตทั้งหมดของจังหวัดและมีแนวโน้มสูงขึ้น เนื่องจากในปีงบประมาณ 2552 จังหวัดได้รับงบประมาณก่อสร้างโรงงานแปรรูปผลไม้ เพื่อการเก็บรักษาในพื้นที่ชายแดนบ้านแหลม ในการดำเนินการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้านภายใต้ ACMECS ให้เป็นไปอย่างรวดเร็วจำเป็นต้องดำเนินการ

ส่งเสริมความสัมพันธ์โดยมีการไปมาหาสู่และมีกิจกรรมความร่วมมือด้านต่าง ๆ ร่วมกัน อนึ่งในปัจจุบันศูนย์บริหารราชการชายแดนบ้านแหลมเปิดให้บริการตั้งแต่วันที่ 9 มีนาคม 2552 เป็นต้นไป แต่เส้นทางคมนาคมระหว่างโรงงานแปรรูปผลไม้และศูนย์บริหารราชการชายแดนบ้านแหลม ซึ่งอยู่บนเส้นทางหลักเข้าสู่พื้นที่ชายแดนที่ผู้ประกอบการและรถขนส่งสินค้าจะต้องไปดำเนินการวิธีที่ศูนย์บริหารราชการชายแดนยังมีสภาพที่ไม่เหมาะสม จำเป็นต้องพัฒนาเส้นทางดังกล่าว พร้อมทั้งพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจุดผ่านแดนต่าง ๆ ในจังหวัด เพื่อกระจายสินค้าเป็นไปอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันจะต้องพัฒนาระบบข้อมูลการค้าชายแดน และพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ

ด้านสังคมและคุณภาพชีวิต สถานการณ์ด้านสังคมและคุณภาพชีวิตในจังหวัดจันทบุรีสามารถแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก, ออนไลน์, 2556)

1. ด้านสาธารณสุข จังหวัดจันทบุรีมีสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ จำนวน 120 แห่ง เป็นโรงพยาบาล 14 แห่ง เป็นโรงพยาบาลรัฐ 12 แห่ง เอกชน 2 แห่ง สถานีนอมนามัย 106 แห่ง อัตราส่วนแพทย์ 1 คน ต่อประชากร 2,888 คน ซึ่งดีกว่าเกณฑ์มาตรฐาน คือแพทย์ 1 คน ต่อประชากร 3,300 คน แสดงให้เห็นถึงความพร้อมของจังหวัดในการให้บริการทางสาธารณสุข ส่วนดัชนีที่อยู่อาศัยและการคมนาคมอยู่ในระดับสูง

2. ด้านสุขภาพอนามัย ผลการดำเนินพัฒนาสุขภาพประชาชนจังหวัดจันทบุรีในภาพรวมพบว่า ประชากรมีอายุขัยเฉลี่ยมากขึ้นจากเมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ในปี 2549 เพศชาย มีอายุขัยเฉลี่ย 70.78 ปี เพศหญิง 78.70 ในปี 2550 เพศชายมีอายุขัยเฉลี่ยเพิ่มขึ้น เป็น 73.08 ปี เพศหญิง 80.29 ปี อัตราเพิ่มประชากรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยในปี 2549 มีอัตราเพิ่มร้อยละ 0.86 และลดลงเหลือร้อยละ 0.78 พบว่า อัตราทารกตายคิดเป็น 5.12 ต่อเด็กเกิดมีชีวิตพันคน ไม่พบมารดาตาย ส่วนสาเหตุการตายมากที่สุด คือ มะเร็ง อัตรา 90.43 ต่อแสน สถานการณ์และแนวโน้มการเจ็บป่วยพบว่ากลุ่มโรคติดต่อและโรคเอดส์ มีแนวโน้มลดลง โรคติดต่อที่ยังเป็นปัญหาของพื้นที่ ได้แก่ โรคไข้เลือดออก อูจจาระร่วงเฉียบพลันและมาลาเรีย ส่วนกลุ่มโรคไม่ติดต่อและโรคเรื้อรังที่สำคัญซึ่งมีสาเหตุจากพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสม มีแนวโน้มลดลง อัตราป่วยในปี พ.ศ. 2552 เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2551 พบว่าอัตราป่วยด้วยโรคหัวใจขาดเลือดลดลงร้อยละ 97.47 และอัตราป่วยด้วยโรคมะเร็ง ลดลงร้อยละ 94.14 ปัญหาสุขภาพจิตพบว่าอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จคิดเป็นร้อยละ 8.30 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไม่เกิน ร้อยละ 6.30 ต่อแสนประชากร ปัญหาจากสารเคมีและโรคจากการประกอบอาชีพพบว่าผู้มีปริมาณสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตกค้างในร่างกายระดับเสี่ยง และไม่ปลอดภัยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ไม่ให้เกินร้อยละ 5 จากการตรวจเลือดวิเคราะห์หาปริมาณเอ็นไซม์โคลีนเอสเตอเรสในประชาชนจังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - 2552 พบประชาชนที่อยู่ในภาวะเสี่ยงและไม่ปลอดภัยต่อสารเคมี ร้อยละ 24.14, 19.69 และ 18.43 ตามลำดับ การเข้าถึงหลักประกันสุขภาพ จังหวัดจันทบุรีเริ่มดำเนินงานตามนโยบายสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ในปี 2544 ซึ่งพบวก่อนเริ่มนโยบายฯ ความครอบคลุมของการมีหลักประกันสุขภาพคิดเป็นร้อยละ 70 ในปี 2552 พบว่า ประชาชน มีหลักประกันด้านสุขภาพร้อยละ 99.30

3. คุณภาพชีวิตของประชาชน ดัชนีคุณภาพชีวิต (HDI) ของจังหวัดจันทบุรีลดลงจากปี พ.ศ. 2548 เท่ากับ 0.717 ซึ่งอยู่ในระดับค่อนข้างดี สูง เป็นลำดับที่ 26 ของประเทศ เป็น 0.637 และเป็นลำดับที่ 45 ของประเทศในปี พ.ศ. 2550

4. ความต้องการพัฒนาด้านสังคม จากข้อมูลสถิติทางสังคมจังหวัดจันทบุรียังมีสถานการณ์การเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังและโรคที่มีสาเหตุจากพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง เอ็ดส์ อุบัติเหตุ ประชาชนมีความเสี่ยงและไม่ปลอดภัยจากสารเคมีตกค้างในร่างกาย สังคมไม่ปลอดภัย ครอบครัวแตกแยก เยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยง ค่านิยมสถาบันการศึกษา สื่อและสังคมที่กระตุ้นให้เกิดค่านิยมทางวัตถุส่งผลกระทบต่อประชาชนในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน ดังนั้น จังหวัดจันทบุรีจึงมุ่งเน้นให้เกิด “เมืองจันทน์น่าอยู่” คือ ประชาชนจังหวัดจันทบุรีมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินการสร้างสุขภาพและลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพ ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาตลอดจนการเรียนรู้ สร้างความมั่นคงทางอาชีพที่สอดคล้องกับท้องถิ่นตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมครอบครัวอบอุ่นชุมชนเข้มแข็ง โดยมุ่งไปที่เยาวชนเป็นสำคัญ พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การรักษาความมั่นคงปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชายแดน

ภายใต้พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 รัฐบาลได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์ระบบราชการไทย (พ.ศ. 2551 - พ.ศ. 2555) มีประเด็นยุทธศาสตร์ดังนี้

1. ยกระดับการให้บริการและการทำงานเพื่อตอบสนองความคาดหวังและความต้องการของประชาชนที่มีความสลับซับซ้อน หลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

2. ปรับรูปแบบการทำงานให้มีลักษณะเชิงบูรณาการ เกิดการแสวงหาความร่วมมือและสร้างเครือข่ายกับฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

3. มุ่งสู่การเป็นองค์กรที่มีขีดสมรรถนะสูง บุคลากรมีความพร้อมและความสามารถในการเรียนรู้ คิดริเริ่มเปลี่ยนแปลงและปรับตัวได้อย่างเหมาะสมต่อสถานการณ์ต่าง ๆ

4. สร้างระบบการกำกับดูแลตนเองที่ดี เกิดความโปร่งใส มั่นใจและสามารถตอบสนองได้รวมทั้งทำให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเองต่อประชาชน และต่อสังคมโดยรวม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องดำเนินการ ดังนี้

4.1 พัฒนาบุคลากรทุกส่วนราชการในจังหวัดให้ทันสมัย ปรับเปลี่ยนการดำเนินงานเชิงบูรณาการและมีขีดความสามารถสูง สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ คำนึงด้วยความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร

4.2 พัฒนาระบบการให้บริการประชาชนรูปแบบต่าง ๆ ในลักษณะเชิงบูรณาการ

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดจันทบุรีมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ร้อยละ 45.61 ของพื้นที่จังหวัดทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดจันทบุรีได้ชื่อว่า พื้นที่ชุ่มน้ำแห่งหนึ่งของประเทศ พื้นที่ป่าหังป่าบกและป่าชายเลน มีลุ่มน้ำสาขาย่อย 4 ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย ลุ่มน้ำวังโตนด ลุ่มน้ำจันทบุรี ลุ่มน้ำเวฬุ และลุ่มน้ำโตนเลสาป มีแร่ธาตุที่สำคัญได้แก่ หอยขาว ดินขาว และหินอุตสาหกรรมก่อสร้าง โดยมีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ดังนี้ (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก, ออนไลน์, 2556)

1. ปัญหาป่าไม้ ป่าสงวนถูกบุกรุกทำลายเพื่อการปลูกพืชอื่น ๆ และการเลี้ยงกุ้ง ซึ่งมีการทิ้งร้างในเวลาต่อมา เนื่องจากราคาตกต่ำและทรัพยากรทางการท่องเที่ยวชายฝั่งทะเลที่ขาดการจัดระเบียบ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการดังนี้

1.1 จัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและจัดทำผังเมือง

1.2 พัฒนาศูนย์ขยายผลการพัฒนาจากโครงการพระราชดำริที่จะให้ความรู้ สร้างความตระหนักในคุณค่าทรัพยากรป่าไม้ โดยปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมด้วยการปลูกป่า สร้างฝายต้นน้ำ ลำธาร การปลูกแฝกป้องกันการไหลของดิน ให้อุดมสมบูรณ์กลับคืนมา เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์ที่เป็นบ่อเกิดความหลากหลายทางชีวภาพที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

1.3 เพิ่มมาตรการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกและลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ในพื้นที่เขตรอยต่อ 5 จังหวัด อย่างต่อเนื่อง

1.4 สร้างแนวป้องกันไฟป่าเพื่อลดการสูญเสียพื้นที่ป่าโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมอาสาสมัครของเยาวชนในการพิทักษ์ป่า

2. ปัญหาน้ำกัดเซาะชายฝั่งทะเล ปัญหาน้ำกัดเซาะชายฝั่งทะเลที่มีมากขึ้นเป็นเรื่องทางเทคนิคและใช้งบประมาณค่อนข้างสูง จึงควรให้หน่วยงานในส่วนกลางแก้ไขโดยเร่งด่วนด้วยการบูรณาการของหน่วยงานในส่วนกลาง ได้แก่ กรมทรัพยากรและชายฝั่งทะเล และกรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี สำหรับการกำจัดขยะมูลฝอยซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนเมืองของทั้งประเทศ ควรให้หน่วยงานในส่วนกลางที่รับผิดชอบศึกษารูปแบบที่เหมาะสมชัดเจนเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งจะทำให้มีการใช้จ่ายงบประมาณแผ่นดินของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เป็นไปอย่างคุ้มค่า

3. ปัญหาอุทกภัย จังหวัดจันทบุรีประสบปัญหาอุทกภัยเป็นประจำทุกปี สาเหตุเกิดจากพื้นที่ป่าที่ลดน้อยลงจากการปรับเปลี่ยนไปเป็นสวนผลไม้เป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับอ่างกักเก็บน้ำและหนองน้ำที่มีอยู่จำนวนไม่มากทำให้มีพื้นที่ชุ่มชื้นที่จะชะลอและกักเก็บน้ำไว้ค่อนข้างจำกัด อีกทั้งบริเวณตัวเมืองในปัจจุบันมีการก่อสร้างรुक้ำทางน้ำหลากหลาย และมีการถมที่กีดขวางการระบายน้ำจากท่อลอดและสะพาน ทำให้ความสามารถในการระบายน้ำน้อยลง ตามลำดับ ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญหาอุทกภัยจังหวัดรุนแรงขึ้น สรุปได้ดังนี้

3.1 การพัฒนาเมืองและเขตชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ และกีดขวางทางระบายน้ำหลากหลาย และการลดสภาพเก็บกักน้ำของทุ่งสระบาปที่ทำหน้าที่เป็นแก้มลิงที่สำคัญในปัจจุบัน

3.2 สภาพต้นเขินของแม่น้ำจันทบุรี โดยไม่ได้มีการขุดลอกหรือปรับปรุงร่องน้ำ ตั้งแต่สะพานบ้านลาวจนถึงปากแม่น้ำ และการสร้างสิ่งกีดขวางทางน้ำทั้งสองฝั่งแม่น้ำจันทบุรี

3.3 พื้นที่เสี่ยงต่อดินถล่มและน้ำท่วมฉับพลัน บริเวณเทือกเขาศิขณภูฏองจะต้องดำเนินการแก้ไขมิฉะนั้นถ้าเกิดเหตุการณ์ดินถล่มขึ้นมาจะมีผลต่อสภาพน้ำท่วมด้านท้ายน้ำ

3.4 ปัญหาด้านอุทกภัย ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตัวเมืองและชุมชนตอนล่างใกล้ชายฝั่งทะเลโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บริเวณเขตอำเภอเมืองจันทบุรี ซึ่งมีปริมาณฝนตกชุกในเขตลุ่มน้ำประกอบกับการระบายน้ำล่าช้า เนื่องจากคลองต่าง ๆ ต้นเขินมีการขยายตัวของผังเมือง และ

ประสบกับอิทธิพลการหนุนของน้ำทะเลจะอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำจันทบุรี ซึ่งสภาพภูมิประเทศที่เอื้อให้มีปริมาณน้ำไหลหลากในลุ่มน้ำจันทบุรี ทำให้ประสบอุทกภัยรุนแรงในปี พ.ศ. 2542 ปี พ.ศ. 2546 และปี พ.ศ. 2549 โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองจันทบุรี (พื้นที่เศรษฐกิจ)

4. ปัญหากล้นจากข้อมูล ณ วันที่ 27 มีนาคม 2556 ของสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดจันทบุรี พบว่าจังหวัดจันทบุรีได้ประกาศพื้นที่ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉินภัยแล้งไปแล้วทั้งสิ้น 9 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอขลุง โป่งน้ำร้อน มะขาม แก่งหางแมว เขาคิชฌกูฏ สอยดาว ท่าใหม่ นายายอาม และอำเภอเมือง คงเหลืออำเภอแหลมสิงห์ อำเภอเตยว ที่ยังไม่ประกาศพื้นที่ประสบภัยแล้งโดยทั้ง 9 อำเภอที่ประกาศพื้นที่ประสบภัยพิบัติภัยแล้งมีทั้งสิ้น 46 ตำบล 447 หมู่บ้าน ประชาชนได้รับความเดือดร้อนประมาณ 50,000ครัวเรือน 120,000 คน

2. การประเมินบทบาทของการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในจังหวัดจันทบุรี

ตามจริงในจังหวัดจันทบุรีมีการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบโรงงานเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปแต่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมการเกษตรเป็นหลัก เช่น โรงงานน้ำตาล โรงงานปลาป่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความพยายามที่จะพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมการผลิต (Manufacturing) เช่น โรงงานอาหารกระป๋องขนาดเล็กหรือขนาดกลาง (SMEs) โรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับการต่อต้านจากประชาชนภายในจังหวัดที่ผ่านมาโดยตลอดก็จะเป็นโรงงานที่จะก่อมลพิษ (Dirty Industry) กรณีการต่อต้านที่เด่นชัดครั้งแรกก็คือ การต่อต้านโรงงานโซดาไฟในเขตอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นก็ได้มีการต่อต้านโรงงานในรูปแบบนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่พยายามจะเข้ามาจัดตั้งในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมี 2 กรณีด้วยกันคือ

1. นิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดจันทบุรี
2. นิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

การขยายตัวของอุตสาหกรรมสมัยใหม่และอุตสาหกรรมหนักในจังหวัดจันทบุรีเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการผนวกโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์โดยใช้อุตสาหกรรมดังกล่าวเป็นกลไกสำคัญหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งหมายถึงกระบวนการผนวกทุนนิยมไทยเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก การขยายตัวของทุนนิยมโลกดังกล่าวดำเนินการภายใต้กรอบที่เรียกว่า “อาเซียน + 6” ได้ร่วมกันวางยุทธศาสตร์ระดับโลก เพื่อก้าวเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์อย่างเต็มตัว โดยมีกลยุทธ์ที่สำคัญ 3 มาตรการ คือ (ปราโมทย์ สุขุม, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555)

1. การสร้างคมนาคมขนส่งระดับโลก (Global Transport) โดยมีเป้าหมายเพื่อลดต้นทุนเกี่ยวกับโลจิสติกส์ในกระบวนการสินค้าและบริการ เช่น การสร้างท่าเรือน้ำลึกนานาชาติ การสร้างรถไฟความเร็วสูงรางเดี่ยว การสร้างสนามบินที่รองรับการขนส่งสินค้า เป็นต้น
2. การสร้างศูนย์กลาง (HUB) ของพลังงานที่ใช้ในการผลิต เช่น การสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินหรือโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในแถบภูมิภาคนี้

3. การสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็กเพื่ออุตสาหกรรมรถยนต์ เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศต้องการใช้เหล็กมากที่สุดแต่มีปัญหาแหล่งเหล็กที่เมืองโกเบ ในขณะที่แหล่งที่มีใกล้ถึงประเทศออสเตรเลีย ดังนั้นญี่ปุ่นจึงเสนอขึ้นในแถบประเทศอาเซียน เช่น ไทย พม่าหรือกัมพูชา

การขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกในภูมิภาคนี้ได้นำไปสู่การปรับตัวของประเทศในกลุ่มประเทศอาเซียนในการที่จะรวมพลังกันเพื่อต่อสู้ทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมโลก ดังนั้นจึงได้เกิดการเขตเสรีทางการค้าขึ้นมาในรูปแบบที่เรียกว่าการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนนั้นมีแผน (Blueprint) ที่เป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญ คือ (ปรัชญาเปี่ยมพงศ์สานต์, 2555)

1. การสร้างตลาดและฐานการผลิตอันเดียวกันของอาเซียน
2. การพัฒนาภูมิภาคให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันในระลอกโลกาภิวัตน์
3. การเป็นภูมิภาคที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศ
4. การผนวกภูมิภาคเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก

1. นิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดจันทบุรี

การพยายามเข้ามาของอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ในรูปของโครงการขนาดใหญ่ ครั้งแรกก็คือ การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดจันทบุรี การนิคมแห่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญต่อโครงการดังกล่าว เนื่องจากการสำรวจความเหมาะสมของที่ตั้งโครงการพบว่า พื้นที่ตั้งโครงการมีสภาพภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มเหมาะสมในการก่อสร้างโดยไม่ต้องมีการปรับระดับพื้นที่ และไม่ได้กีดขวางทางน้ำตามธรรมชาติแต่อย่างใดประกอบกับพื้นที่โครงการเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์จึงไม่มีชุมชนอาศัยอย่างหนาแน่น ปัจจุบันมีเพียงประชาชนส่วนหนึ่งที่เข้าไปประโยชน์ในพื้นที่โดยไม่ได้รับอนุญาต (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10 - 1) นอกจากนี้ยังมีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการของชุมชนที่เอื้อต่อการจัดตั้งนิคมที่สำคัญคือ

1. ระบบถนนและการคมนาคมขนส่ง

ถนนสายหลักที่ผ่านเข้าสู่ตัวพื้นที่โครงการได้อย่างสะดวก คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) มีขนาด 4 ช่องจราจรและเกาะกลาง ตัดผ่านบริเวณด้านทิศเหนือของพื้นที่โครงการ โดยมีถนนที่แยกเข้าสู่พื้นที่โครงการ 2 แห่ง ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3399 (หนองสีงา - แหลมเสด็จ) เป็นถนนแอสฟัลท์มีขนาด 2 ช่องจราจร เชื่อมพื้นที่โครงการและพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบในชุมชนใกล้เคียงและถนนหนองน้ำใส เป็นถนนแอสฟัลท์มีขนาด 2 ช่องจราจร แยกจากถนนสุขุมวิทและตรงเข้าสู่พื้นที่โครงการ สำหรับถนนภายในพื้นที่โครงการพบว่าถนนที่มีอยู่ภายในโครงการในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นถนนลูกรังบดอัด ซึ่งใช้ประโยชน์เพื่อการสัญจรภายในพื้นที่และขนส่งผลผลิตทางการเกษตรบางส่วนมีสภาพทรุดโทรม สำหรับถนนที่ตัดผ่านภายในพื้นที่โครงการที่สำคัญ เช่น ถนนสายหนองแหวน ถนนสายเตาหม้อ - คลองขุด เป็นต้น (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10 - 3)

2. ระบบไฟฟ้าและการใช้ไฟฟ้า

จังหวัดจันทบุรีอยู่ในพื้นที่ของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเขต 2 (ภาคกลาง) โดยมีการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดจันทบุรีรับผิดชอบหน้าที่ในการจ่ายไฟในเขตจังหวัดจันทบุรีโดยตรง มีกำลังผลิต

กระแสไฟฟ้าจากเครื่องยนต์ดีเซลประมาณ 480 กิโลวัตต์ ในปี พ.ศ. 2548 มีการจำหน่ายกระแสไฟฟ้าตามประเภทของผู้ใช้ 4 ประเภท ได้แก่ ที่อยู่อาศัย สถานธุรกิจและอุตสาหกรรม สถานที่ราชการและสาธารณะ และอื่น ๆ คิดเป็นจำนวนกระแสไฟฟ้าทั้งสิ้น 623,153,206.08 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง สำหรับอำเภอ นายายอามและอำเภอท่าใหม่ มีการจ่ายกระแสไฟฟ้ารวม 94,072,900.69 และ 80,781,464.27 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาการใช้ไฟฟ้าตามหมู่บ้านต่าง ๆ พบว่ามีไฟฟ้าใช้จำนวน 720 หมู่บ้าน จากจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 721 หมู่บ้าน ซึ่งพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลนายายอาม มีจำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ทั้งสิ้น 1,135 ครัวเรือน (ร้อยละ 98 ของครัวเรือนทั้งหมด) ส่วนพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลนายายอามมีจำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ทั้งสิ้น 856 ครัวเรือน (ร้อยละ 87.53ของครัวเรือน) (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10 - 3)

3. ระบบประปา/ แหล่งน้ำดิบ

ในปี พ.ศ. 2548 จังหวัดจันทบุรีมีผู้ใช้น้ำประปา 34,781 ราย กำลังการผลิตเท่ากับ 22,377,600 ลูกบาศก์เมตร ปริมาณน้ำจำหน่าย 9,119,615 ลูกบาศก์เมตร และในปี พ.ศ. 2549 จังหวัดจันทบุรีมีการให้บริการน้ำประปาได้ครอบคลุมเกือบทุกครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 99.57 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมี 4 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ที่ได้ให้บริการน้ำประปาแก่ประชาชนทุกครัวเรือน คือ อำเภอเมืองจันทบุรี อำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอนายายอามและกิ่งอำเภอเขาชีเมื้อง โดยอำเภอที่มีการให้บริการน้ำประปาน้อยที่สุด คือ อำเภอแก่งหางแมว มีการให้บริการน้ำประปาคิดเป็นร้อยละ 97.30 (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10-3 – 10-4)

สำหรับแหล่งน้ำนั้นมีลำน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่โครงการซึ่งตั้งอยู่บริเวณ ตำบลวังโตนด อำเภอนายายอาม และตำบลรำพัน อำเภอท่าใหม่ รวม 2 สายที่เกี่ยวข้องกับโครงการ คือ

- (1) คลองวังโตนด (แหล่งน้ำใช้) ไหลผ่านโครงการทางทิศตะวันออกมีระยะทางห่างจากพื้นที่โครงการประมาณ 3.5 กิโลเมตร สภาพลำน้ำคลองวังโตนดในบริเวณดังกล่าวจะมีน้ำไหลตลอดปี
- (2) คลองไร่ญวน (แหล่งน้ำที่รองรับน้ำทิ้งจากโครงการ) อยู่ทางทิศตะวันตกของพื้นที่โครงการ มีปริมาณน้ำค่อนข้างน้อย

กลุ่มพื้นที่ตั้งโครงการ ประกอบด้วย ตำบลวังโตนดและตำบลรำพัน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดหากมีการพัฒนาโครงการฯ โดยมีสภาพเศรษฐกิจสังคมชุมชนไม่แตกต่างกัน ครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้เป็นหลัก โดยมีการปลูกเงาะมากที่สุด รองลงมาคือทุเรียนและมังคุด นอกจากนี้ยังปลูกแก้วมังกร ลองกอง และสละ เป็นต้น (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10 - 4)

โดยพื้นที่ที่คาดว่าจะจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรจังหวัดจันทบุรีตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอมืองจันทบุรี ไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ระยะทางประมาณ 30 กิโลเมตร มีพื้นที่รวม 893 ไร่ 3 งาน 81 ตารางวา โดยอยู่ในเขตพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งวิสัย ตำบลวังโตนด อำเภอนายายอาม และพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งมหาทิว ตำบลรำพัน อำเภอท่าใหม่ ลักษณะทั่วไปของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีความสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 3 - 5 เมตร ภายในพื้นที่โครงการประกอบด้วยพื้นที่สวนผลไม้ สระเก็บน้ำ ที่โล่งว่าง และกองดินที่เกิดจากการขุดสระน้ำ พื้นที่บางส่วนมีสิ่งปลูกสร้างของประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งวิสัย จะมี

ลักษณะเป็นที่ราบ สลับทุ่งหญ้าและปลูกบางส่วน นอกจากนี้ยังพบนาข้าว สระน้ำ และป่าเสม็ดบ้าง เล็กน้อย (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10 - 1)

โครงข่ายคมนาคมและขนส่งในพื้นที่โครงการและจังหวัดจันทบุรี ใช้เส้นทางบกเป็นหลัก โดยมีการเชื่อมโยงเครือข่ายถนนที่สำคัญ ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 304 (มีนบุรี - ฉะเชิงเทรา - พนมสารคาม) ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 34 (บางนา - บางปะกง) ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 314 (บางปะกง - ฉะเชิงเทรา) ทางหลวงชลบุรี - พัทยา (สายใหม่) ทางหลวงแผ่นดิน 3 (พัทยา - สัตหีบ - ระยอง - แกลง - จันทบุรี) ทางหลวงแยกสาย 331 (มาบตาพุด - ระยอง) เป็นต้น (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10 - 1)

ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรจังหวัดจันทบุรีนั้นมีแนวคิดในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรจังหวัดจันทบุรี โดยการกำหนดรูปแบบความเหมาะสมในการจัดตั้งในรูปแบบของการแปรรูปสินค้าการเกษตรที่ปลอดภัยและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยใช้วัตถุดิบที่เป็นผลผลิตด้านการเกษตรประเภทผลไม้ พืชและผักเป็นหลัก โดยมีแนวคิดในการดำเนินโครงการดังนี้ (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 8-29 - 8-30)

1. แนวคิดการออกแบบเบื้องต้นในการวางผังแม่บทการใช้ประโยชน์ที่ดิน พิจารณาจากลักษณะภูมิศาสตร์ การเข้าถึงพื้นที่ การใช้ที่ดินโดยรอบ และตำแหน่งที่ตั้งโครงการ โดยการวางผังหรือการแบ่งพื้นที่อุตสาหกรรมเป้าหมายอย่างเหมาะสมกับประเภทอุตสาหกรรมในพื้นที่โครงการ ให้สอดคล้องกับความสูงต่ำของพื้นที่โครงการและพื้นที่โดยรอบโครงการ รวมถึงการวางหรือจัดอุปกรณ์หรือสิ่งก่อสร้างในพื้นที่ลุ่มต่ำ แนวทางการไหลเวียนของน้ำ ทิศทางลม แสงแดด ฝน และการไหลของน้ำในช่วงฤดูฝน เพื่อป้องกันการสูญเสียจากภัยธรรมชาติ การลดการใช้พลังงาน การลดต้นทุนในการก่อสร้าง และการบริหารจัดการในอนาคต

2. สภาพแวดล้อมของที่ตั้งโครงการ ที่ตั้งของแหล่งชุมชน แหล่งน้ำทางธรรมชาติ แหล่งน้ำทางการเกษตรโดยรอบ พื้นที่เกษตร พื้นที่ป่า อาคารและสิ่งปลูกสร้าง รวมถึงอาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีแผนในอนาคต (ตลาดกลางสินค้าเกษตรภาคตะวันออก) เพื่อวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินจะมีความสอดคล้องกับตำแหน่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในพื้นที่ของตลาดกลางสินค้าเกษตรภาคตะวันออกเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของทั้ง 2 โครงการ

3. หลักเกณฑ์และเงื่อนไขและข้อกำหนดการออกแบบเบื้องต้นทางด้านวิศวกรรม โดยใช้เกณฑ์ของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เพื่อวางกำหนดแนวทางในการออกแบบเบื้องต้น

4. การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าทางการเกษตร จะใช้หลักการแนวคิดแบบอุตสาหกรรมเชิงเศรษฐศาสตร์นิเวศน์ เป็นการจัดการแบบผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มอุตสาหกรรมในเรื่องของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งด้านวัตถุดิบ ความต่อเนื่องของผลผลิต การใช้ทรัพยากรน้ำ พลังงาน สิ่งอำนวยความสะดวกและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับประเภทอุตสาหกรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนโดยรอบ

อย่างไรก็ดี เงื่อนไขการลงทุนโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดจันทบุรี อ้างว่าเป็นโครงการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกรในการผลิตและยกระดับคุณภาพสินค้าเกษตร และเพื่อรองรับวัตถุดิบทางการเกษตรของจังหวัดจันทบุรี ดังนั้น เพื่อให้การดำเนิน

โครงการบรรลุมรดกประสงคของนโยบายดังกล่าว รัฐบาลจึงให้ความเห็นชอบให้ศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าว ตามมติ ครม. เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2548 การลงทุนของโครงการเป็นการลงทุนโดยภาครัฐ กล่าวคือเป็นการร่วมลงทุนระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี (อบจ.) ร้อยละ 40 และจังหวัดจันทบุรี ร้อยละ 60 ของมูลค่าการลงทุนทั้งหมด 670,691 ล้านบาท ในการพัฒนาโครงการ ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินการก่อสร้าง 3 ปี และระยะเวลาดำเนินการเชิงธุรกิจ 30 ปี (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 9 - 1)

นอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดสมมติฐานราคาค่าเช่าพื้นที่สำหรับเขตอุตสาหกรรมทั่วไป ไร่ละ 35,000 บาท (ราคาปี พ.ศ. 2550) โดยยกเว้นค่าเช่า 5 ปีแรก หลังจากผู้ประกอบการเริ่มดำเนินกิจการหรือก่อสร้างโรงงานแล้วเสร็จ และคิดค่าเช่าเพิ่มขึ้นร้อยละ 15 ทุก 10 ปี เช่นเดียวกันกับราคาเช่าพื้นที่เขตพาณิชย์กรรม ในส่วนของค่าบริการและบำรุงรักษาสิ่งอำนวยความสะดวกค่าบริการ 700 บาทต่อไร่ต่อเดือน และเพิ่มขึ้นร้อยละ 15 ทุก 10 ปี ค่าน้ำประปาและค่าบริการบำบัดน้ำเสีย คิดในราคาลูกบาศก์เมตรละ 14 บาท และค่าบริการบำบัดน้ำเสีย ในอัตราลูกบาศก์เมตรละ 8 - 10 บาท (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 9 - 1)

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจตรวจสอบเบื้องต้นของพื้นที่โครงการ พบว่า การพัฒนาพื้นที่โครงการดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและชาวสวนที่มีที่ดินทำกินในบริเวณพื้นที่โครงการ นอกจากนี้จะสูญเสียที่ดินทำกินแล้วยังสูญเสียทรัพย์สินต่าง ๆ อีกด้วย ดังนั้น ทางผู้รับผิดชอบโครงการจึงได้พิจารณาอัตราค่าชดเชย โดยรวบรวมข้อมูลของส่วนราชการ เช่น ราคาประเมินที่ดินของกรมที่ดิน อำเภอนาใหม่และอำเภอนายายอาม บัญชีประเมินราคาชดเชยไม้ผลและไม้ยืนต้นของกรมชลประทาน ปีพ.ศ. 2538 และการประเมินราคากลางก่อสร้างส่วนโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลของแต่ละตำบลในพื้นที่และใกล้เคียง นำมาประกอบการพิจารณาอัตราชดเชยหรือราคาการก่อสร้างต่าง ๆ โดยรอบโครงการ โดยพบว่า มีพื้นที่สาธารณประโยชน์ 2 แปลง คือ (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 8 - 2)

1. พื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งวิสัย ตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม พื้นที่ 787 - 1 - 24 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตดูแลพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลวังโดนด
2. พื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งหมาหิว ตำบลรำพัน อำเภอนาใหม่ พื้นที่ 837 - 0 - 38 ไร่ อยู่ในเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลรำพัน

ส่วนการพิจารณาอัตราค่าชดเชยจากผลกระทบของโครงการตามพื้นที่สาธารณประโยชน์ทั้ง 2 แห่งนั้น การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยมีหลักเกณฑ์ในการชดเชย ดังนี้ (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 8 - 3)

1. การชดเชยที่ดิน พื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งวิสัย ตำบลวังโดนด มีคนบุกรุกเข้าไปทำประโยชน์ที่ดิน จำนวน 3 ราย รวม 11 ไร่ 2 งาน ได้เข้าไปปลูกไม้ผล เช่น เงาะ มังคุด ทุเรียน ไม้หอม และสวนยางพารา ซึ่งค่าชดเชยที่ดินไม่มีการจ่ายเงินชดเชยแต่จะจ่ายค่าเสียโอกาสที่ดินให้ทดแทน โดยจ่ายไร่ละ 2,500 บาท ส่วนในแปลงที่ 2 พื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งหมาหิว ตำบลรำพัน มีการขอให้ประโยชน์ในที่ดินกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลรำพันบ้าง แต่เมื่อโครงการเริ่มก็จะถอนการใช้ประโยชน์ในที่ดินออกจากโครงการ จึงไม่พบผู้บุกรุกทำประโยชน์ที่ดิน

2. การชดเชยสิ่งปลูกสร้าง ในพื้นที่แปลงที่ 1 ไม่พบสิ่งปลูกสร้างของเกษตรกรในพื้นที่ แต่พบสิ่งปลูกสร้างสาธารณประโยชน์ของบ้านหนองสิรา หมู่ 8 ในส่วนของอัตราค่าชดเชยสิ่งปลูกสร้าง จะใช้ราคาบัญชีแสดงปริมาณราคาวัสดุและแรงงานแนบท้ายข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 ขององค์การบริหารส่วนตำบลวังโดนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี มาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาจ่ายค่าชดเชย

3. การชดเชยไม้ผล - ไม้ยืนต้น ในพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งวิสัยและพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งหมาทิว ได้มีการสำรวจตรวจนับไม้ผลและไม้ยืนต้นของเจ้าของสวนแต่ละราย โดยอัตราค่าชดเชยได้ใช้ค่าทดแทนต้นไม้และไม้ผลของกรมชลประทานในการพิจารณาจ่ายเงินค่าชดเชย

2. นิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก อำเภอลแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

การพยายามเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก ในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทยให้ความสนใจ นั้น เนื่องจากเมื่อพิจารณาถึงสภาพของพื้นที่สองแห่งที่จะใช้ในการจัดตั้ง คือ พื้นที่บริเวณอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และพื้นที่อำเภอลแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี จะพบว่า เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมเป็นอันดับแรกในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีความพร้อมในด้านสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดหาแหล่งน้ำและความได้เปรียบในด้านการขนส่งผลิตภัณฑ์ไปยังกลุ่มผู้ใช้ในประเทศ ประกอบกับอยู่ใกล้แหล่งอุตสาหกรรมที่ปัจจุบันกระจุกตัวอยู่ในภาคตะวันออก ขณะที่พื้นที่อำเภอระโนด จังหวัดสงขลาไม่มีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่เอื้ออำนวยและไม่มีนิคมอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ (สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย, 2553 ค, หน้า 0 - 8, 1 - 24)

หากวิเคราะห์การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในจังหวัดจันทบุรีภายใต้แนวคิดระดับโลกแล้วก็จะพบว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวมีความเชื่อมโยงอย่างชัดเจนกับการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ นิคมอุตสาหกรรมเหล็ก คือ กลยุทธ์ในการพัฒนาของกลุ่มประเทศในเขตอาเซียน โดยมีการวางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาให้ประเทศไทยและกัมพูชาเป็นเสมือน “อ่าวเปอร์เซียที่ 2” ทั้งนี้เพราะพื้นที่คาบเกี่ยวของทั้งสองประเทศในประเทศไทยมีน้ำมันอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งมีการประเมินกันว่าหากมีการขุดเจาะน้ำมันเหล่านี้มาใช้ประโยชน์จะก่อให้เกิดมูลค่ากว่า 5 ล้านล้านบาท ดังนั้นเพื่อที่จะบรรลุยุทธศาสตร์ดังกล่าวจึงต้องมีการวางรูปแบบการพัฒนาเอาไว้ 2 รูปแบบหลัก ๆ คือ (อเนก นาคะบุตร, สัมภาษณ์, 29 กันยายน 2554; ปราโมทย์ สุขุม, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555)

1. การพัฒนาระบบขนส่งและโลจิสติกส์ โดยเฉพาะการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกและการพัฒนาระบบขนส่งทางอากาศ ด้วยภูมิประเทศของภาคตะวันออกที่มีความเหมาะสมเมื่อเทียบกับภูมิประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ กล่าวคือ พื้นที่ภาคตะวันออกสามารถที่จะสร้างท่าเรือน้ำลึกได้นอกเหนือไป จากที่เรือน้ำลึกที่มีอยู่ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็สามารถพัฒนาสนามบินอุ้งให้เป็นสนามบินในเชิงพาณิชย์ได้ ขณะเดียวกันภาคตะวันออกก็เป็นแหล่งที่ตั้งของภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะสามารถเชื่อมโยงการผลิตของภาคอุตสาหกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้

2. ความจำเป็นที่จะต้องมีโรงงานถลุงเหล็ก เพื่อรองรับการขยายตัวของประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันอุตสาหกรรมเหล็กยังมีลักษณะกระจายตัวไปยังประเทศต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์ที่สำคัญในการผลิตเหล็กอยู่ที่ประเทศออสเตรเลีย แต่ประเทศที่เป็นผู้ค้าเหล็กรายใหญ่อยู่ที่อินเดีย ขณะที่ประเทศที่มีความต้องการใช้เหล็กมากที่สุดกลับไปอยู่ที่ญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นเองก็ไม่สามารถผลิตเหล็กเพื่อตอบสนองความต้องการในประเทศได้ ทั้งนี้เพราะเรื่องภัยพิบัติจากธรรมชาติ ดังนั้นหากกลุ่มอาเซียนสามารถที่จะตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กภายในประเทศใดประเทศหนึ่งได้ นั้นย่อมหมายถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นอย่างมหาศาลสำหรับภูมิภาคและประเทศที่เป็นแหล่งที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก ดังนั้นเพื่อให้บรรลุยุทธศาสตร์การพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ดังกล่าว แต่ในประเทศไทยปัจจุบันมีเพียงโรงงานหลอมเหล็กแต่ไม่มีโรงงานถลุงเหล็ก ดังนั้นการหาพื้นที่ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมจึงมีความจำเป็นและมีความสำคัญเพื่อที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว ดังนั้นจังหวัดจันทบุรีจึงเป็นจังหวัดที่ถูกวางบทบาทให้เป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก ทั้งนี้เพราะมีสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยในการจัดตั้งท่าเรือน้ำลึกและมีต้นทุนในทางเศรษฐกิจที่ต่ำกว่าพื้นที่อื่น ๆ

นอกจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นแล้วหากพิจารณาหากวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาพื้นที่รอยต่อระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชาแล้วก็จะพบว่าที่ผ่านมาั้นทางรัฐบาลประเทศกัมพูชาต้องการที่จะพัฒนาจังหวัดเกาะกงให้กลายเป็นเมืองท่าและเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมรถยนต์ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นหากมองความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจแล้วก็จะพบว่าจังหวัดจันทบุรีอยู่เป็นเส้นทางการขยายตัวของระบบทุนนิยม กล่าวคือเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดเกาะกงของประเทศกัมพูชาและพื้นที่มาบตาพุดของประเทศไทย ทั้งนี้หากสามารถที่จะประสานการพัฒนาของพื้นที่ทั้งสองเข้าด้วยกันแล้วก็จะนำมาซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยและกัมพูชา (อเนก นาคะบุตร, สัมภาษณ์, 29 กันยายน 2554)

สำหรับแนวทางในการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึกในจังหวัดจันทบุรีนั้น สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทยมีความต้องการใช้พื้นที่รวมประมาณ 14,250 ไร่หรือประมาณ 22.8 ตารางกิโลเมตร มีการแบ่งการใช้พื้นที่เป็นรูปแบบต่าง ๆ ต่อไปนี้ (สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย, 2553 ง, หน้า 6 - 35)

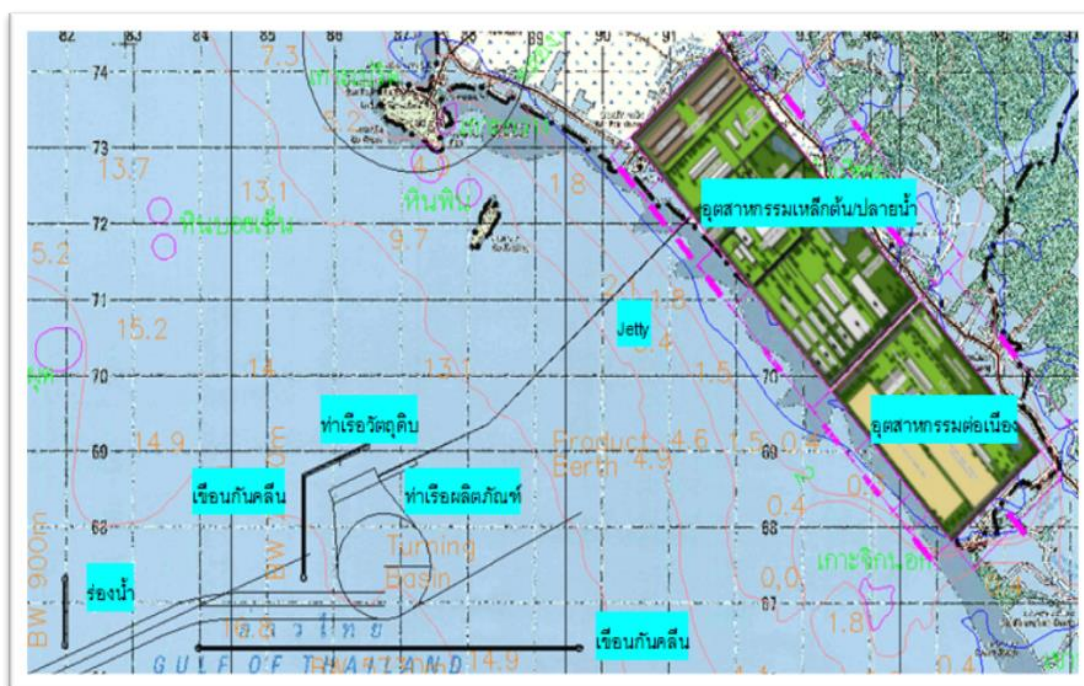
1. พื้นที่สำหรับรองรับอุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำ พื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ หรือประมาณ 4.8 ตารางกิโลเมตร
2. พื้นที่สำหรับรองรับอุตสาหกรรมเหล็กปลายน้ำ พื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ หรือประมาณ 3.2 ตารางกิโลเมตร
3. พื้นที่สำหรับรองรับอุตสาหกรรมต่อเนื่อง พื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ หรือประมาณ 4.8 ตารางกิโลเมตร
4. พื้นที่สำหรับรองรับการพัฒนาเมืองใหม่ใช้พื้นที่สูงสุดประมาณ 6,250 ไร่ หรือประมาณ 10.0 ตารางกิโลเมตร

สำหรับแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ทางสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย มีทางเลือกในการพัฒนา 3 ทางหลัก ๆ ด้วยกัน คือ

1. ทางเลือกที่ 1 : ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่บนชายฝั่ง
2. ทางเลือกที่ 2 : ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่ในทะเล
3. ทางเลือกที่ 3 : ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำอยู่บนเกาะถ้ำใหม่ในทะเลและอุตสาหกรรมปลายน้ำอยู่บนฝั่ง

ตัวแบบที่ 1 : ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่บนชายฝั่ง

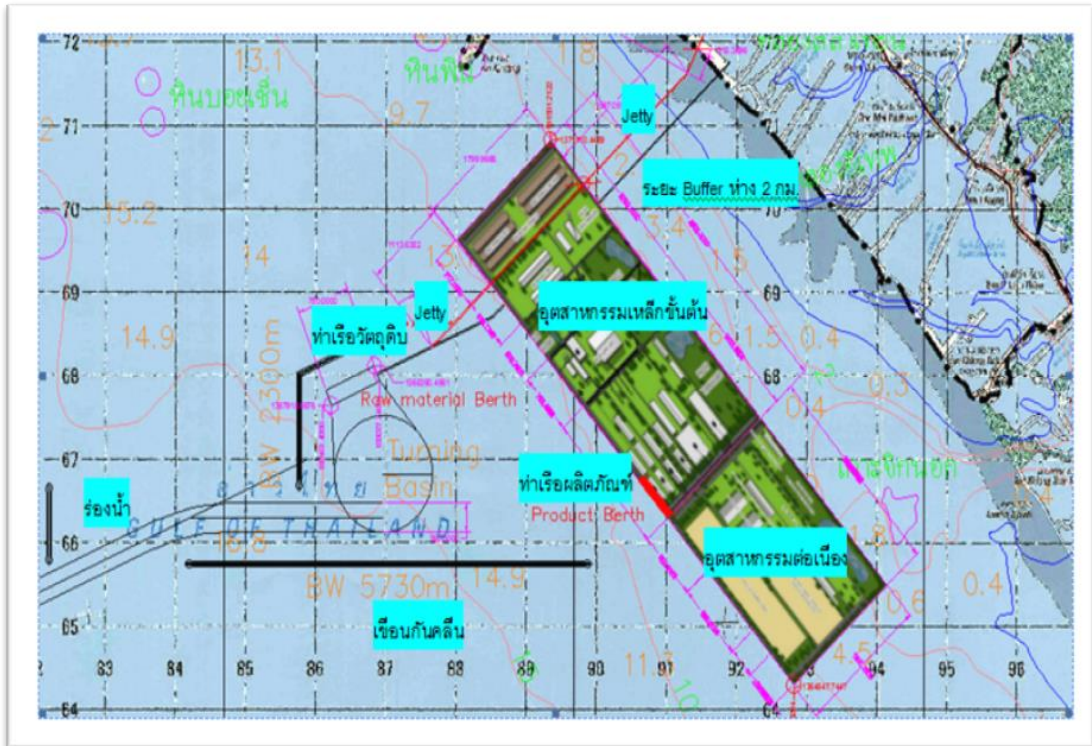

ภาพที่ 5 ตัวแบบที่ 1 ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่บนชายฝั่ง การพัฒนาอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึกและย่านอุตสาหกรรม – แพลมสิงห์

ที่มา: ผลการศึกษา (ร่างสุดท้าย) โครงการศึกษารูปแบบและความเหมาะสมในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าอย่างยั่งยืน, นำเสนอต่อที่ประชุมสาธารณะพื้นที่ศึกษา อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา 27 - 28 ตุลาคม 2553

ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กในรูปแบบนี้กำหนดให้เขตที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมอยู่บนชายฝั่งทะเลทั้งหมด โดยมีเนื้อที่ในการประกอบการทั้งหมดประมาณ 8,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ตั้งของอุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำประมาณ 5,000 ไร่ และอุตสาหกรรมต่อเนื่องประมาณ 3,000 ไร่ (พื้นที่เป็นชายฝั่งทะเล ประกอบไปด้วยลานกองวัตถุดิบ โรงถลุงเหล็ก โรงงานแร่ซินเตอร์ โรงผลิตถ่านโค้ก โรงไฟฟ้า สำหรับส่วนที่ยื่นออกไปนอกทะเล คือท่าเรือน้ำลึก ซึ่งประกอบด้วยท่าเรือผลิตภัณฑ์ ท่าเรือวัตถุดิบ เขื่อนกันคลื่น สะพาน ร่องน้ำ)

ตัวแบบที่ 2 : ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่ในทะเล

ภาพที่ 6 ตัวแบบที่ 2 ย่านนิคมอุตสาหกรรมทั้งหมดอยู่ในทะเล การพัฒนาอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึก และย่านอุตสาหกรรม – แหลมสิงห์

ที่มา: ผลการศึกษา (ร่างสุดท้าย) โครงการศึกษารูปแบบและความเหมาะสมในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าอย่างยั่งยืน, นำเสนอต่อที่ประชุมสาธารณะพื้นที่ศึกษา อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา 27 - 28 ตุลาคม 2553

ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กในรูปแบบนี้กำหนดให้เขตที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ในทะเลทั้งหมด โดยที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่องจะอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลประมาณ 2 กิโลเมตร และอยู่ที่ระดับน้ำลึก 7 - 10 เมตร ที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในทะเลนี้เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการถมทะเลประมาณ 8,000 ไร่ (เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำประมาณ 5,000 ไร่ และอุตสาหกรรมต่อเนื่องประมาณ 3,000 ไร่)

ตัวแบบที่ 3 : ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำอยู่บนเกาะถ้ำใหม่ในทะเล/ อุตสาหกรรมปลายน้ำอยู่บนฝั่ง

ภาพที่ 7 ตัวแบบที่ 3 ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำอยู่บนเกาะถ้ำใหม่ในทะเล/ อุตสาหกรรมปลายน้ำอยู่บนฝั่ง

ที่มา: ผลการศึกษา (ร่างสุดท้าย) โครงการศึกษารูปแบบและความเหมาะสมในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าอย่างยั่งยืน, นำเสนอต่อที่ประชุมสาธารณะพื้นที่ศึกษา อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา 27 - 28 ตุลาคม 2553

ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กในรูปแบบนี้กำหนดให้เขตที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมประกอบไปด้วย 2 พื้นที่ คือ พื้นที่แรกเป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำประมาณ มีพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ อยู่กลางทะเลเกิดขึ้นจากการถมทะเล ส่วนพื้นที่ที่สองเป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่องอยู่บนชายฝั่งมีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่

3. การวิเคราะห์บทบาทในการตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก

ในการวิเคราะห์บทบาทและการตอบโต้การพัฒนาอุตสาหกรรมหนักของประชาสังคมท้องถิ่น ในจังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยจะนำเสนอกรณีศึกษาที่สำคัญ 2 กรณีคือ

1. บทบาทของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีในการตอบโต้และยุติการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร
2. บทบาทของประชาสังคมท้องถิ่น ในจังหวัดจันทบุรีในการตอบโต้และยุติการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

1. บทบาทของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีในการตอบโต้และยุติการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร

การตอบโต้ของประชาสังคมจังหวัดจันทบุรีเริ่มต้นจากความรู้สึกรังเกียจกังวลของประชาชนในพื้นที่จากผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นการสร้างนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร งานการศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากการนิคมฯ ได้สรุปความสำคัญ สภาพปัญหาและความวิตกกังวลในพื้นที่ดังกล่าว 2 ตำบล ดังนี้ (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10-17 – 10-20)

1. สภาพปัญหาและความวิตกกังวลต่อโครงการที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่ตำบลวังโตนด
2. สภาพปัญหาและความวิตกกังวลต่อโครงการที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่ตำบลลำพัน

1. สภาพปัญหาและความวิตกกังวลต่อโครงการที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่ตำบลวังโตนด

ชุมชนตำบลวังโตนด อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรีนั้น เป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญของการจัดตั้งโครงการ หากพิจารณาถึงสภาพปัญหาที่คนในชุมชนประสบอยู่และยังไม่ได้รับการแก้ไขสามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

1.1 ปัญหาน้ำเสีย มีสาเหตุเชื่อมโยงหลายประการ กล่าวคือ แหล่งน้ำธรรมชาติที่เกษตรกรในพื้นที่ใช้ในการเกษตร ประกอบด้วย คลองน้ำซับ คลองวังปลา และคลองกระแจะ โดยในหน้าแล้งปริมาณน้ำในคลองจะมีน้อยมาก ส่วนในหน้าฝนจะมีปริมาณมาก และมีทิศทางการไหลเริ่มจากคลองน้ำซับและออกสู่ทะเลที่คลองกระแจะ ทั้งนี้พบว่า โรงงานแปรรูปสัตว์น้ำ - ห้องเย็นกุ้ง มีการระบายน้ำที่ผ่านการบำบัดแล้วลงสู่คลองน้ำซับ อย่างไรก็ตาม แม้วาน้ำที่ระบายออกมาจะไม่เกินเกณฑ์มาตรฐานของทางกระทรวงอุตสาหกรรม แต่ก็ยังคงมีความเค็มสูง เกษตรกรจึงทำคันดินกั้นน้ำเค็มไม่ให้ไหลเข้าพื้นที่ ประกอบกับการที่เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และยาปราบวัชพืช เพื่อบำรุงรักษาต้นไม้ที่ปลูก จึงทำให้สารเคมีตกค้างอยู่ภายในดินและแหล่งน้ำ การทำคันดินจึงทำให้น้ำไม่สามารถไหลออกสู่ทะเลได้

นอกจากนี้ในช่วงที่น้ำมาก จะมีน้ำทะเลไหลเข้าบริเวณคลองกระแจะ ดังนั้น เกษตรกรจึงทำประตูน้ำกั้นน้ำเค็มไม่ให้ไหลเข้ามา ลักษณะเช่นนี้จึงยังทำให้น้ำในคลองไม่สามารถระบายลงสู่ทะเลได้ จึงทำให้เกิดปัญหาน้ำเสียในที่สุด ซึ่งปัญหาดังกล่าวสร้างความเสียหายให้แก่ผลผลิตของเกษตรกรหลายครัวเรือน

1.2 ปัญหาการว่างงาน มักจะเป็นการว่างงานแฝงในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตช่วงเดือนเมษายนถึงกรกฎาคม เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของตำบลประกอบอาชีพทางการเกษตร เมื่อผ่านช่วงของการเก็บเกี่ยวผลผลิตและการจำหน่ายผลผลิตแล้วจะว่างงาน

1.3 ปัญหาด้านการกระจายผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำ เนื่องจากปริมาณผลผลิตที่มีจำนวนมากในบางฤดูกาล ทำให้ผลผลิตเกินความต้องการของตลาดและผู้บริโภค ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำ รวมถึงไม่มีแหล่งจำหน่ายผลผลิตที่แน่นอนทำให้การระบายผลผลิตไม่มีประสิทธิภาพ

1.4 ปัญหาความต้องการแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์เพื่อเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้ง เนื่องจากประชาชนในพื้นที่มากกว่าร้อยละ 90 ทำการเกษตร ความต้องการใช้น้ำเพื่อการเกษตรจึงมีค่อนข้างสูง

อย่างไรก็ดี ความวิตกกังวลเกี่ยวกับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรจังหวัด จันทบุรี ในพื้นที่ตำบลวังโตนดนั้นชาวบ้านในพื้นที่ยังคงมีข้อสงสัยเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการ ดังนี้

1.1 ความชัดเจนของประเภทโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมที่จะดำเนินการ เป็นโรงงาน ประเภทใด ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด

1.2 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารงานในลักษณะของนิคมอุตสาหกรรม ได้แก่ ความแตกต่างของการดำเนินงานนิคมอุตสาหกรรมกับโรงงานอุตสาหกรรมทั่วไป ผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินงาน

1.3 แหล่งน้ำที่ใช้ในกระบวนการผลิต ปริมาณน้ำ ความเพียงพอต่อความต้องการ ผลกระทบต่อการใช้น้ำของชุมชน

1.4 กระบวนการในการป้องกัน/ การจัดการน้ำเสีย ขยะ หรือมลพิษต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจาก โรงงานภายใต้เขตงานนิคมอุตสาหกรรม

1.5 ผู้รับผิดชอบหลักในกรณีที่เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของ ประชาชน

2. สภาพปัญหาและความวิตกกังวลต่อโครงการที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่ตำบลรำพัน

ชุมชนตำบลรำพัน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรีนั้น เป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญของการ จัดตั้งโครงการ หากพิจารณาถึงสภาพปัญหาที่คนในชุมชนประสบอยู่และยังไม่ได้รับการแก้ไข สามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

2.1 ปัญหาน้ำเสีย พบว่าโรงงานแปรรูปสัตว์น้ำ – ห้างเย็นกึ่ง มีการระบายน้ำที่ผ่านการ บำบัดแล้วลงสู่คลองน้ำซับ แต่ยังคงมีความเค็มสูง เกษตรกรจึงทำคันดินกันทำให้น้ำไม่สามารถไหล ระบายลงสู่ทะเลได้ ซึ่งเป็นสภาพปัญหาเดียวกันกับตำบลวังโตนดที่ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียใน ที่สุด

2.2 ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งเกษตรกรบางส่วนต้อง จ้างแรงงานจากต่างจังหวัดเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตให้ทันเวลา ซึ่งแรงงานส่วนใหญ่จะมาจากทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเจ้าของสวนจะติดต่อกับผู้รับเหมาตกลงราคา ระยะเวลาการทำงาน แล้วจึง รับคนงานมาทำงานเมื่อครบกำหนดก็จะส่งกลับ หรือการจ้างแรงงานแบบตกลงราคาต่อกิโลกรัม โดย ในช่วงเวลาที่มาทำงานนั้น จะอยู่อาศัยในสวนของผู้ว่าจ้างแต่ละราย

2.3 ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ในระยะ 2 - 3 ปีที่ผ่านมา ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำเป็น ปัญหาที่เกษตรกรประสบอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากปริมาณผลผลิตที่มีจำนวนมากในบางฤดูกาล ทำให้ ราคาผลผลิตตกต่ำ รวมถึงไม่มีแหล่งจำหน่ายผลผลิตที่แน่นอน จนเกษตรกรคิดว่าเป็นเรื่องปกติ หาก ได้รับการพยุงราคาก็นับว่าดี แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรได้พยายามช่วยเหลือตนเองให้หลุดพ้นจาก ราคาผลผลิตที่ตกต่ำ โดยการนำสินค้าไปขายยังพื้นที่อื่นหรือนำเอาไปแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่แปลกใหม่

2.4 ปัญหาน้ำแล้ง การขาดแคลนน้ำ ในช่วงฤดูแล้งประมาณ 3 เดือน (กุมภาพันธ์ - เมษายน) โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ที่ 10 บ้านโป่งมะม่วงหวานและหมู่ที่ 8 บ้านไร่เก่า มีการใช้น้ำจาก

สระน้ำบริเวณพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งมหาวิห โดยจะสูบน้ำจากสระมาลงลำรางเพื่อให้ชาวบ้านในพื้นที่ไปใช้ต่อ

2.5 ปัญหาน้ำท่วม ช่วงเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ที่ 2 บ้านเตาหม้อ เนื่องจากคลองระบายน้ำไม่ทัน ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหากับนาข้าว ซึ่งหากท่วมเกิน 5 วัน นาข้าวจะได้รับความเสียหายอย่างมาก ในพื้นที่ต่ำระดับน้ำจะท่วมประมาณ 30 - 100 เซนติเมตร ที่นาประมาณ 50 - 80 เซนติเมตร

อย่างไรก็ดี ความวิตกกังวลเกี่ยวกับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรจังหวัดจันทบุรี ในพื้นที่ตำบลราษีไศลนั้น ชาวบ้านในพื้นที่ยังคงมีข้อสงสัยเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการดังนี้

2.1 รูปแบบและแนวทางการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร

2.1.1 โรงงานในนิคมอุตสาหกรรมเป็นโรงงานประเภทใด ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด

2.1.2 ประเด็นการผันน้ำจากแหล่งน้ำอื่น ควรนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจด้วย เพราะหากต้องมีการผันน้ำมายังพื้นที่แสดงว่าในพื้นที่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำจึงต้องหาน้ำจากแหล่งอื่น หากจัดตั้งนิคมฯ ซึ่งใช้น้ำมากอาจเป็นการเพิ่มปัญหาได้

2.2 ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ

2.2.1 ผลประโยชน์ที่ชี้ว่าราษฎรในพื้นที่จะได้รับการจ้างงานเพื่อเข้าสู่ระบบนิคมอุตสาหกรรมนั้นอาจไม่ใช่ ณ ปัจจุบันในตำบลราษีไศลต้องจ้างแรงงานจากต่างถิ่นเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้นหมายถึงการขาดแคลนแรงงานในพื้นที่ หากมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมจริง แรงงานก็คงเป็นแรงงานต่างถิ่นเป็นส่วนมากเช่นกัน

2.2.2 จากการศึกษาดูงานของ กนอ. มหาชัย ยอมรับว่าในภาพรวมการดำเนินงานค่อนข้างดี มีรายได้มาก มีการจ้างงานจริง แต่อาจมีปัญหาระง่อนแง่นของแรงงานในโรงงาน

2.3 ผลกระทบสิ่งแวดล้อม จากแหล่งน้ำที่ใช้ในกระบวนการผลิต ปริมาณน้ำ ความเพียงพอต่อความต้องการ ผลกระทบต่อการใช้น้ำของชุมชน ผลกระทบกับแหล่งน้ำในพื้นที่ ในกรณีการปนเปื้อน น้ำขุ่น ปริมาณน้ำลดลง ปริมาณน้ำใต้ดินถูกดึงไปใช้ในกิจการนิคมฯ ทำให้ปริมาณน้ำลดลง

2.3.1 กนอ. มีการวางแผนการใช้น้ำในนิคมฯ ได้รัดกุมมากน้อยเพียงใด ใช้น้ำจากแหล่งใด โดยในฤดูแล้งส่งผลกระทบต่อชาวบ้านหรือไม่

2.3.2 ปัจจุบันในพื้นที่ได้รับผลกระทบเรื่องน้ำเสีย ซึ่งเกิดจากหลายสาเหตุ ทั้งจากการใช้สารเคมีของเกษตรกร และการระบายน้ำเค็มของโรงงานแปรรูปสัตว์น้ำ - ห้างเย็นกุ้ง ลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยที่ยังไม่มีหน่วยงานใดดำเนินการจัดการให้ได้ จึงเกิดความไม่ไว้วางใจในการบริหารจัดการของการนิคมอุตสาหกรรมที่จะมาดำเนินการในพื้นที่

2.3.3 การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งมีหลายโรงงานในพื้นที่อาจจะก่อปัญหาได้มากกว่า

นอกจากนี้ การคาดการณ์ผลกระทบทางสังคมโดยภาพรวมของการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในจังหวัดจันทบุรี สามารถสรุปได้ ดังนี้ (การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2550, หน้า 10-28 – 10-29)

1. ด้านประชากร

1.1 จำนวนประชากร เมื่อโครงการก่อตั้งขึ้นทำให้ประชากรจากต่างถิ่นเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนรอบโครงการทำให้อัตราความหนาแน่นของประชากรที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น

1.2 การอพยพโยกย้ายเข้าสู่พื้นที่ตั้งโครงการ ผลจากการมีโรงงานทำให้ผู้คนต่างถิ่นเดินทางมาเพื่อขายแรงงานและมุ่งหวังเข้าทำงานในนิคมฯ เกิดการแข่งขันแรงงาน ทำให้แรงงานในท้องถิ่นมีอัตราเสี่ยงในการว่างงาน หากไม่มีการสร้างเงื่อนไขในการรับพนักงาน

1.3 ทำให้บริเวณโดยรอบที่ตั้งโครงการฯ มีชุมชน/ แหล่งที่อยู่อาศัยแห่งใหม่เกิดขึ้น เนื่องจากความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มขึ้นทำให้มีความต้องการด้านที่อยู่อาศัยตามมา ทำให้มีการเช่าที่ดิน หรือเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อสร้างบ้านพัก/ ที่อยู่อาศัย

1.4 เมื่อประชากรจากแหล่งอื่น ๆ มุ่งสู่นิคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้อัตราภาวะการณั้เจริญพันธุ์ของประชากรเปลี่ยนไป เนื่องจากมีการสร้างครอบครัวและการแต่งงาน/ อยู่อาศัยร่วมกันของหนุ่มสาว

2. ด้านเศรษฐกิจและสังคม

2.1 ผลจากการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ซื่อ - ขายสินค้า เป็นธุรกิจมากขึ้น ดังนั้นคาดว่าอัตราของราคาสินค้ามีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไป ทำให้สินค้าอาจจะมีการปรับราคา

2.2 ในกรณีที่ชุมชนมีผู้มาอยู่อาศัยในพื้นที่มากขึ้น โดยลักษณะ/ พฤติกรรมของแต่ละบุคคลแตกต่างกันออกไป ดังนั้น เมื่อผู้คนอยู่อาศัยรวมกัน การดิ้นรน/ แก่งแย่งแข่งขันต่าง ๆ มีมากขึ้น อาจก่อให้เกิดปัญหาสังคม เช่น การลักเล็กขโมยน้อย คาดว่าความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้น

3. ด้านสถาบัน

3.1 สถาบันครอบครัวในพื้นที่อาจได้รับผลกระทบเกี่ยวกับสังคมเมือง เนื่องจากในชุมชนชนได้รับการพัฒนาด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสาธารณูปโภค - สาธารณูปการ ฯลฯ ซึ่งคาดว่าต้องมีการจัดระบบ/ ระเบียบกับชุมชน ให้สวยงามเรียบร้อย โดยเฉพาะการจัดสภาพชุมชน บ้านเรือนให้น่าอยู่อาศัย และถูกสุขอนามัย

3.2 การให้บริการด้านสาธารณสุขขั้นมูลฐานเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยและเป็นคนงานในนิคมอุตสาหกรรมมากขึ้นดังนั้นการให้บริการด้านสาธารณสุข อาทิ สถานพยาบาล สถานีอนามัยตลอดจนโรงเรียน เพื่อรองรับเด็กเล็กที่ติดตามบิดา - มารดา และเกิดมีชีพขึ้นให้เพียงพอ

4. ด้านวัฒนธรรม

4.1 การเปลี่ยนแปลงและปรับวิถีการดำเนินชีวิต คือ จากสังคมชนบทเป็นสังคมเมืองเมื่อมีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในพื้นที่ความเจริญต่าง ๆ เข้ามา การดำเนินชีวิตประจำวัน อาจจะต้องปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะกิจกรรมการทำงานของนิคมอุตสาหกรรม

กล่าวคือ ต้องทำงานเป็นแบบกะ (เช้า - บ่าย - ค่ำ) โดยทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ซึ่งจะทำให้ต้องปรับสภาพการดำเนินชีวิตจากพื้นฐานการทำงานมาหากินของชาวบ้านดั้งเดิม ทั้งจากการทำเกษตรกรรมและการรับจ้างทั่วไป ซึ่งแรงงานบางส่วนอาจจะเข้าสู่การเป็นแรงงานในนิคมอุตสาหกรรม ดังนั้นคาดว่าแรงงานในส่วนของการรับจ้างทั่วไปอาจจะได้รับผลกระทบ

4.2 โครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่ศึกษามีลักษณะของสังคมแบบขยาย ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ อาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งคาดว่ากลุ่มชนคนรุ่นใหม่ นิยมสร้างครอบครัวในลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ดังนั้น เมื่อนิคมอุตสาหกรรมเกิดการแยกตัวและมีครอบครัวเป็นเอกเทศของหนุ่มสาว ในวัยแรงงานจะเกิดขึ้น

5. ด้านความสัมพันธ์หญิงชาย

กรณีที่มี - ภรรยา ทำงานในนิคมอุตสาหกรรมด้วยกัน และลักษณะการทำงานเป็นกะ โอกาสที่จะหยุดพักผ่อนตรงกันน้อยลงอาจทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนไป

จากฐานความรู้วิถีชีวิตกึ่งพลของประชาชนในพื้นที่ของตำบลลำพันและตำบลวังโตนด จึงได้มีการก่อรูปของฝ่ายต่อต้าน ซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้านตำบลลำพันและตำบลวังโตนด นายองค์การบริหารส่วนตำบลลำพัน และกำนันผู้ใหญ่บ้าน ร่วมกับอาจารย์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ฝ่ายต่อต้านได้เสนอหลักการและเหตุผลต่อต้านนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในจังหวัดจันทบุรี คือ (เจริญ ปิตารมณ, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

1. ประสพการณ์ของปัญหา ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรกรรมโรงงานบริษัท จันทบุรีซีฟู๊ดส์ จำกัด พบว่า ก่อให้เกิดปัญหาน้ำเสีย ปัญหากลิ่นและน้ำกักชุมชน จึงเกิดการฟ้องร้องระหว่างชาวบ้านกับโรงงาน นอกจากนี้ ยังมีประสพการณ์ของโรงงานยางพาราที่อำเภอแกลง จังหวัดระยองหรือโรงงานมันสำปะหลังที่ก่อให้เกิดผลกระทบเช่นเดียวกัน

2. ปัญหาความไม่มั่นใจในเหตุผลของฝ่ายสนับสนุน กล่าวคือฝ่ายต่อต้านเห็นว่าอุตสาหกรรมจังหวัดและสภาอุตสาหกรรมจันทบุรี ไม่สามารถตอบปัญหาเกี่ยวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน และไม่โปร่งใสในการเปิดเผยข้อมูลให้ชัดเจนว่าจะแปรรูปสินค้าเกษตรอะไรบ้าง เพราะถ้าไม่ระบุสินค้าอย่างเจาะจงก็จะไม่สามารถควบคุมผลกระทบที่เกิดขึ้นได้

3. การมองว่าการสร้างนิคมฯ ไม่ค่อยเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในจังหวัดจันทบุรี เช่น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาผลไม้ล้นตลาดได้ หรือการไม่ช่วยสร้างงานให้กับแรงงานท้องถิ่น แต่เป็นการจ้างแรงงานต่างด้าวกัมพูชา ดังจะพบตัวอย่างได้จากโรงงานบริษัท จันทบุรีซีฟู๊ดส์ จำกัด ที่จ้างแรงงานกัมพูชาถึง 80 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนี้ แรงงานกัมพูชายังส่งผลกระทบต่อปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชนในจังหวัดจันทบุรีด้วย

กระบวนการต่อต้านนิคมดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากที่ฝ่ายสนับสนุน เช่น สภาองค์การบริหารส่วนตำบลลำพัน กลุ่มข้าราชการฝ่ายปกครองของจังหวัด สภาอุตสาหกรรม เป็นต้น ฝ่ายสนับสนุนได้อ้างหลักการและเหตุผล เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกรในการผลิตและยกระดับคุณภาพสินค้าเกษตร และเพื่อรองรับวัตถุดิบทางการเกษตรของจังหวัดจันทบุรีได้นำเสนอต่อกรม.สัจจร ของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ได้รับการพิจารณาเห็นชอบ หลังจากนั้นกรมโยธาธิการได้เริ่มเคลื่อนไหวก่อสร้าง การติดประกาศผังเมืองให้เป็นเขตพื้นที่โรงงานในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลลำพัน แต่ได้รับการต่อต้านจากฝ่ายต่อต้านโดยการทำหนังสือคัดค้าน ต่อมากรมโยธาธิการได้ลงมาสำรวจความคิดเห็นกับ

ชาวบ้านที่ตำบลลำพันและพบว่า มีการต่อต้านการประกาศให้เป็นเขตพื้นที่โรงงานอย่างกว้างขวาง ดังนั้น จึงยังคงให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่ไม่สามารถสร้างโรงงานได้อย่างเช่นเดิมอยู่ (เจริญ ปิตารมณ, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

กล่าวโดยสรุปแล้ว โครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมในรูปแบบนิคมการเกษตร ในจังหวัดจันทบุรี จึงถูกล้มเลิกไปจากการต่อต้านของคนส่วนใหญ่ ในจังหวัดจันทบุรีอันเนื่องมาจากความกังวลต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากโรงงานในนิคมฯ นั้นเอง

2. บทบาทของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีในการตอบโต้และยุติการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึกก็ได้รับการต่อต้านจากประชาสังคมในจังหวัดจันทบุรีเช่นเดียวกับนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร เนื่องจากความกังวลที่มีต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้น จากโครงการดังกล่าว เราจะเห็นได้จากแม้แต่บริษัทที่ปรึกษาเองก็ยังไม่ศึกษาเห็นผลกระทบที่จะตามมาของโครงการทั้งในช่วงระหว่างการก่อสร้างและช่วงการดำเนินการทั้ง 3 ตัวแบบ ผู้วิจัยจึงขอสรุปผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามตัวแบบการพัฒนาแต่ละตัวแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย, 2553 ง)

ตัวแบบที่หนึ่ง : การพัฒนาอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึกและย่านอุตสาหกรรมอยู่บนชายฝั่งทั้งหมด ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นมีดังนี้

ช่วงการก่อสร้าง : ระหว่างการก่อสร้างทำเทียบเรือน้ำลึกย่านอุตสาหกรรมเหล็กจะต้องมีการดำเนินการขุดลอกร่องน้ำเพื่อเพิ่มระดับความลึกของร่องน้ำเดิมเพื่อให้เรือขนส่งวัตถุดิบขนาดใหญ่จอดเทียบท่าได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการขุดร่องน้ำจะทำให้เกิดการฟุ้งกระจายของตะกอน มีผลทำให้น้ำขุ่น ปริมาณตะกอนแขวนลอยในน้ำเพิ่มขึ้น ผลกระทบจากปริมาณตะกอนที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดการบดบังแสงที่ส่องสู่ทะเล ส่งผลให้การสังเคราะห์แสงของแพลงก์ตอนพืชทำให้แพลงก์ตอนพืช มีการสังเคราะห์แสงลดลงตะกอนที่ฟุ้งกระจายและตกทับถมลงมาที่ตะกอนผิวหน้าเดิมอาจทำให้ความอุดมสมบูรณ์บริเวณผิวดินลดลง ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของสัตว์หน้าดิน เพราะจะทำให้หายใจลำบากส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำที่มีความสามารถเคลื่อนที่จำกัด

ช่วงการดำเนินการ : หากมีการเปิดดำเนินการโรงงานถลุงเหล็ก คาดการณ์ว่ากิจกรรมการขนส่งวัตถุดิบจากเรือเดินสมุทร อาจมีความเสี่ยงการรั่วไหล และการปนเปื้อนเกิดจากการทำความสะอาดของน้ำมัน จากเรือขนส่งวัตถุดิบลงสู่ชายทะเล ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสังคมสัตว์ทะเลหน้าดิน เช่น ปลากระบอก ปูทะเล และกุ้งแชบ๊วย หากนำสัตว์น้ำดังกล่าวมารับประทาน อาจส่งผลกระทบต่อผู้บริโภค ส่วนย่านอุตสาหกรรมเหล็กจะมีผลกระทบด้านน้ำเสียและน้ำหล่อเย็นที่ได้รับจากการดำเนินการของ สำนักงานที่อยู่อาศัย โรงอาหาร โรงผลิตแร่ซินเตอร์ เตาถลุงเหล็ก เตาปีโอเอฟ โรงงานหล่อเหล็กกล้าอย่างต่อเนื่อง และโรงงานผลิตโค้ก ที่จะปล่อยลงสู่ทะเล

ตัวแบบที่สอง : การพัฒนาอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึกและย่านอุตสาหกรรมอยู่ในทะเลทั้งหมด ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นมีดังนี้

ช่วงการก่อสร้าง : ผลกระทบจากการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกจะมีผลกระทบกับระบบนิเวศทางทะเลคล้ายพัฒนาอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึกและย่านอุตสาหกรรมอยู่บนชายฝั่งส่วนการก่อสร้างย่าน

อุตสาหกรรมทั้งหมดในทะเล ด้วยการถมทะเลพื้นที่ประมาณ 8,000 ไร่ จะทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ชายฝั่งทะเล บริเวณปากแม่น้ำเวฬุ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ทำลายแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งจะทำให้เกิดการฟุ้งกระจายของตะกอน มีผลทำให้น้ำขุ่น ปริมาณตะกอนแขวนลอยในน้ำเพิ่มมากขึ้น การก่อสร้างพื้นที่ย่านอุตสาหกรรมหลักในทะเลทั้งหมด จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเร็ว และความเร็วการไหลของน้ำทะเลริมชายฝั่ง ส่งผลกระทบต่อการกัดเซาะพื้นที่ริมชายฝั่งทะเลเป็นบริเวณกว้างและรุนแรงตลอดชายฝั่งจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญตลอดแนวชายฝั่งจังหวัดจันทบุรีและตราด เช่น หาดแหลมสิงห์ แหลมเสด็จ อ่าวคู้กระเบน หาดคู้วิมาน และพื้นที่หมู่เกาะช้าง

ช่วงการดำเนินการ : หากมีการเปิดดำเนินการโรงงานถลุงเหล็ก คาดการณ์ว่าจะเกิดผลกระทบจากกิจกรรมการขนส่งวัตถุดิบของเรือเดินสมุทรและการดำเนินงานย่านอุตสาหกรรมหลักต่อระบบนิเวศทางทะเลคล้าย กรณีย่านอุตสาหกรรมบนชายฝั่ง โดยการมีพื้นที่ถมทะเลขนาด 8,000 ไร่ ทำให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลปากแม่น้ำเวฬุ มีการเปลี่ยนแปลงทำลายแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งประมงพื้นบ้าน รวมทั้ง จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเร็ว และความเร็วการไหลของน้ำทะเลริมชายฝั่ง ส่งผลกระทบต่อการกัดเซาะพื้นที่ริมชายฝั่งทะเลเป็นบริเวณกว้างและรุนแรงตลอดชายฝั่งจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญตลอดแนวชายฝั่งจังหวัดจันทบุรีและตราด เช่น หาดแหลมสิงห์ แหลมเสด็จ อ่าวคู้กระเบนอัน หาดคู้วิมาน และพื้นที่หมู่เกาะช้าง

ตัวแบบที่สาม : ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำอยู่บนเกาะถ้ำใหม่ในทะเล/ อุตสาหกรรมปลายน้ำอยู่บนฝั่ง

ช่วงการก่อสร้าง : ผลกระทบจากการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเลคล้ายกับทางเลือกที่ 2 กรณีย่านอุตสาหกรรมบนฝั่งส่วนการก่อสร้างย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำบนเกาะถ้ำใหม่ในทะเล ด้วยการถมพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ จะทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ชายฝั่งทะเล จะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเลคล้ายกับทางเลือกที่ 3 ย่านอุตสาหกรรมทั้งหมดบนเกาะถ้ำใหม่ในทะเล เพียงแต่พื้นที่ชายฝั่งถูกทำลายลดลง

ช่วงการดำเนินการ : หากมีการเปิดดำเนินการโรงงานถลุงเหล็ก คาดการณ์ว่าผลกระทบจากกิจกรรมการขนส่งวัตถุดิบของเรือเดินสมุทรและการดำเนินงานย่านอุตสาหกรรมหลักต่อระบบนิเวศทางทะเลคล้ายกับ กรณีย่านอุตสาหกรรมบนฝั่ง ส่วนพื้นที่ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำบนเกาะ 5,000 ไร่ จะทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ชายฝั่งทะเล และมีผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเลคล้ายกับกรณีย่านอุตสาหกรรมทั้งหมดบนเกาะถ้ำใหม่ทางทะเล เพียงแต่พื้นที่ชายฝั่งถูกทำลายลดลง

เมื่อพิจารณาถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่อุตสาหกรรมหลักและพื้นที่เมืองใหม่จากรายงานการใช้พื้นที่ จะพบว่าพื้นที่ที่จะใช้นั้นทับซ้อนกับที่ดินทำกินของประชาชนบางส่วน ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่โครงการ สามารถแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่โครงการอุตสาหกรรมหลัก จะทับซ้อนพื้นที่ของส่วนบุคคลและพื้นที่สาธารณะและพื้นที่เมืองใหม่ โดยพื้นที่ทั้งสองจะทับซ้อนที่ดินส่วนบุคคลและสาธารณะประโยชน์ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่จะเป็นที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลัก

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน	พื้นที่ (ตร.กม.)	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วนในพื้นที่ ทั้งหมด (ร้อยละ)
1. พื้นที่เกษตรกรรม			
1.1 เกษตรกรร้าง	0.21	131.25	5.16
1.2 สถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	3.82	2,387.50	94.84
1.3 พืชสวน	0	0	0
1.4 นาข้าว	0	0	0
รวมพื้นที่เกษตรกรรม	4.03	2,518.75	84.01
2. พื้นที่ป่าไม้	0.06	37.50	1.30
3. พื้นที่ชุมชนและสิ่งก่อสร้าง	0.11	68.75	2.33

ที่มา : สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย (ฉ) (การศึกษาส่วนที่ 2 การปรับปรุงคุณภาพชีวิต ชุมชนและการพัฒนาเมืองใหม่เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กแบบยั่งยืน : ร่างรายงานฉบับสุดท้าย, 2553, หน้า 5/ 14)

ตารางที่ 4 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นในพื้นในเมืองใหม่

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน	พื้นที่ (ตร.กม.)	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วนในพื้นที่ ทั้งหมด (ร้อยละ)
1. พื้นที่เกษตรกรรม			
1.1 เกษตรกรร้าง	4.33	2,706.25	42.4
1.2 สถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	4.72	2,950.00	46.27
1.3 พืชสวน	0.02	12.50	0.24
1.4 นาข้าว	1.13	706.25	11.09
รวมพื้นที่เกษตรกรรม	10.21	6,381.25	84.23
2. พื้นที่ป่าไม้	0.05	31.25	0.38

ที่มา : สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย (ฉ) (การศึกษาส่วนที่ 2 การปรับปรุงคุณภาพ ชีวิต ชุมชนและการพัฒนาเมืองใหม่เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กแบบยั่งยืน : ร่าง รายงานฉบับสุดท้าย, 2553, หน้า 5/ 14)

นอกจากผลระบดดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการประเมินว่าหากมีการดำเนินการโครงการดังกล่าวพื้นที่ อาจจะนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบต่อการใช้ที่ดิน

พื้นที่ศึกษา อ.แหลมสิงห์ หากพัฒนาพื้นที่ย่านอุตสาหกรรมอยู่บนฝั่งทั้งหมด 12.8 ตร.กม. และพื้นที่เมืองใหม่ 10 ตร.กม. จะส่งผลให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลง 22.8 ตร.กม. พื้นที่ชุมชนเพิ่มขึ้น 10 ตร.กม. และพื้นที่อุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น 12.8 ตร.กม. หากพัฒนาพื้นที่ย่านอุตสาหกรรมอยู่ในทะเลทั้งหมด 12.8 ตร.กม. และเมืองใหม่ 10 ตร.กม. จะส่งผลให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลง 10.0 ตร.กม. และพื้นที่ชุมชนเพิ่มขึ้น 10.0 ตร.กม. ส่วนพื้นที่อุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น 12.8 ตร.กม. จะอยู่บนเกาะถมใหม่ในทะเล และการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำและปลายน้ำอยู่ในทะเลรวม 8 ตร.กม. ส่วนอุตสาหกรรมต่อเนื่อง 4.8 ตร.กม. อยู่บนฝั่ง และพื้นที่เมืองใหม่ 10 ตร.กม. จะส่งผลให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลง 14.8 ตร.กม. และพื้นที่ชุมชนเพิ่มขึ้น 10.0 ตร.กม. ส่วนพื้นที่อุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น 4.8 ตร.กม. ดังแสดงในรูปที่ 6.2.2 - 5

2. มลภาวะทางอากาศ

มลภาวะทางอากาศที่จะเกิดขึ้นหากมีการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กนั้น มีการคาดการณ์ว่าจะเกิดขึ้นในขั้นของการเตรียมวัตถุดิบ เช่น โรงงานเตรียมสินแร่ซินเตอร์ (Sintering Plant) โรงงานผลิตโค้ก (Coking Plant) เป็นต้น โรงงานถลุงเหล็ก (Iron Making Plant) โรงงานผลิตเหล็กกล้า (Steel Making Plant) และโรงงานหล่อเหล็กกล้าชนิดต่อเนื่อง (Continuous Casting Plant) ก่อให้เกิดมลภาวะต่าง ๆ มากซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุดิบต่าง ๆ ที่ใช้ โดยทั่วไปมลภาวะที่สำคัญได้แก่ ฝุ่นละออง (Particulates) ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจน โลหะหนักที่ละลายจากการหลอมละลาย สารอินทรีย์ระเหยต่าง ๆ จากการเผาไหม้ของเชื้อเพลิง (VOCs) สาร Carcinogen Agents เช่น PCDD/ F, PCB, PAH

ตารางที่ 5 แสดงอัตราการระบายมลพิษทางอากาศด้านอุตสาหกรรมเหล็ก

ชนิดของมลพิษทางอากาศ	อัตราการระบายสารมลพิษ (กิโลกรัม/ วัน)	
	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
ฝุ่นละออง (Particulates)	4,510.4	29,640.3
ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์	15,607.2	89,087.9
ก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจน	12,026.8	57,657.8
เบนซีน	5.0	250.0
ไดออกซิน	8.4	109.5

ที่มา: บริษัทอิมเมจ พลัส คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 2553

3. มลภาวะทางน้ำ

สำหรับมลภาวะทางน้ำที่อาจเกิดขึ้นตามมาหากมีการดำเนินการนิคมอุตสาหกรรมเหล็กจากการคาดการณ์นั้น จะมีดังต่อไปนี้

1. มลภาวะทางน้ำจากอุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำ/ ปลายน้ำ น้ำเสียที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะเกิดจากน้ำที่ใช้ในกระบวนการผลิต ได้แก่ น้ำหล่อเย็น น้ำล้างทำความสะอาด น้ำเสียจากระบบบำบัดน้ำเสียจากเครื่องดักจับฝุ่นเปียก (Wet Scrubber) และน้ำเสียจากส่วนสำนักงาน ซึ่งมีปริมาณที่เกิดขึ้นประมาณ 37,500 – 45,833 ลูกบาศก์เมตร/ วัน

2. มลภาวะทางน้ำจากอุตสาหกรรมต่อเนื่อง น้ำเสียที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะเกิดจากน้ำที่ใช้ในกระบวนการผลิต และน้ำเสียจากสำนักงานและพนักงาน โดยปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นสามารถคำนวณได้จากร้อยละ 80 ของปริมาณที่ใช้ตั้งนั้นอุตสาหกรรมต่อเนื่องจะมีปริมาณน้ำเสียเกิดขึ้นเท่ากับ $12,000 \times 0.8 = 9,600$ ลูกบาศก์เมตร/ วัน

3. น้ำเสียจากเมืองใหม่ น้ำเสียที่เกิดขึ้นในเมืองใหม่ จะเป็นน้ำเสียทั่วไปซึ่งปริมาณที่เกิดขึ้นสามารถคำนวณได้จากร้อยละ 80 ของปริมาณน้ำใช้ ดังนั้นเมืองใหม่จะมีน้ำเสียที่เกิดขึ้น $13,000 \times 0.8 = 10,400$ ลูกบาศก์เมตร/ วัน

4. ชยะ การพัฒนาโครงการประกอบด้วยอุตสาหกรรมเหล็กต้นน้ำ/ ปลายน้ำ อุตสาหกรรมต่อเนื่องและเมืองใหม่จะมีผลต่อปริมาณชยะและกากของเสีย โดยปริมาณกากของเสียและชยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากย่านอุตสาหกรรมเหล็กและเมืองใหม่

ตารางที่ 6 ประเภทของชยะมูลฝอยและกากของเสียโดยประมาณจากกำลังการผลิตเหล็ก 5 ล้านตัน/ ปี

ประเภทชยะ/ กากของเสีย	หน่วย	ปริมาณ
1.ชยะฝอยทั่วไป		
1.1 เมืองใหม่	ลบ./ วัน	83.2
1.2 บุคลากรที่ทำงานในพื้นที่	ลบ./ วัน	23.5
2.การของเสียจากขบวนการผลิต		
2.1 Slang	ล้านตัน/ ปี	1.03 - 1.56
2.2 BOF Slang	ล้านตัน/ ปี	0.43 - 0.55
2.3 Desulfur Slang	ล้านตัน/ ปี	0.01 - 0.10
2.4 Rubble + Mill Scalle	ล้านตัน/ ปี	0.08 - 0.18
2.5 Collected Dust	ล้านตัน/ ปี	0.06 - 0.22
2.6 Tar	ล้านตัน/ ปี	0.04 - 0.08
2.7. Wastewater Sludge	ตัน/ ปี	2.160 - 7,130

ที่มา: บริษัทอิมเมจ พลัส คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 2553

จากผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กฯ ไม่ว่าจะใช้ตัวแบบไหน ตัวแบบหนึ่งในสามตัวแบบก็ตาม ได้นำมาสู่การก่อรูปการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมจังหวัดจันทบุรี ตามความเห็นของผู้วิจัย พบว่า ยังมีลักษณะที่เรียกว่า “NIMBY” (Not In My Backyard) ซึ่ง NIMBY เป็นปัญหาใหญ่ในสังคมทุนนิยมตะวันตกเมื่อ 4 - 5 ทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวโดยเฉพาะ

สังคมไทยกว่า 10 ที่ผ่านมาก่อเกิดปรากฏการณ์การต่อต้านคัดค้านโรงงานหรือภาคการผลิตที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่หลายต่อหลายครั้ง เช่นกรณีของภาคตะวันออก การต่อต้านนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด การต่อต้านโรงงานกำจัดขยะเจเนโก้ การต่อต้านโรงไฟฟ้าถ่านหินหรือโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ เป็นต้น การออกมาต่อต้านดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมและผลกระทบจากพัฒนาอุตสาหกรรม ประเด็นที่ต้องพิจารณาหากทุกชุมชนหรือทุกหมู่บ้านออกมาคัดค้านและต่อต้านไม่ยอมให้โรงงานอุตสาหกรรมหรือภาคการผลิตต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ใกล้บ้านหรือใกล้ชุมชนของตนแล้ว จะย้ายหรือให้โรงงานอุตสาหกรรมหรือกิจกรรมเหล่านี้ไปอยู่ ณ สถานที่แห่งใด (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2551, หน้า 263 - 264)

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว NIMBY จึงเป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะการต่อสู้คัดค้านหรือการแก้ไข ปัญหาเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง/ ชุมชนที่ตนเองอาศัยเป็นหลักและผลภักการให้ชุมชนอื่น ๆ ได้รับความเดือดร้อนจากตนเอง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวในลักษณะนี้ไม่ใช่การแก้ไขปัญหาย่างแท้จริง เพราะสภาพปัญหาจะยังคงอยู่เพียงจะไม่เกิดขึ้นกับชุมชนหมู่บ้านของตนเองเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามอาจนำไปสู่การสร้างปัญหาและภาระให้กับชุมชนอื่น ๆ กล่าวคือ “ห้ามเอาอะไรมาไว้ที่ข้างบ้านไม่ว่าจะเป็นบ้านของตัวเองหรือของใครก็ตาม” หรืออีกนัยยะหนึ่งก็คือ “ห้ามสร้างปัญหาขึ้นบนแผ่นดินนี้ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านนี้หรือหมู่บ้านไหนในประเทศ” (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2551, หน้า 265 - 269)

การรับรู้ของภาคประชาชนเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี เกิดขึ้นภายหลังจากที่บริษัทอิมเมจ พลัสฯ เริ่มลงพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจและชี้แจงกับชาวบ้าน ณ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองขี้ม ในครั้งนั้นทางบริษัทได้ขอใช้เวลาในการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหนองขี้มเพื่อทำความเข้าใจกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเกี่ยวกับโครงการศึกษาการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ ภายหลังจากชี้แจงของบริษัทครั้งนั้นได้มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลได้แสดงความเห็นต่อโครงการศึกษาเพื่อจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลัก ผลปรากฏว่าสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองขี้มไม่เห็นด้วยกับการเข้ามาศึกษา รวมถึงการเข้ามาจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี เพราะเกรงว่าหากมีการเข้ามาจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักนั้นก็จะก่อให้เกิดปัญหามลพิษในพื้นที่ ดังที่ตัวแทนของภาคประชาชนคนหนึ่งที่ได้สะท้อนให้กับผู้วิจัยฟังว่า (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

“...ที่เขาไปครั้งแรกไปที่ อบต.หนองขี้ม อบต.ประชุมอยู่ เขาขอเวลาเข้าไปคุยกับสภาฯ เสร็จแล้วครั้งนั้นเขาถือว่าเป็นการจัดเวทีครั้งที่ 1....ตอนครั้งแรกที่ไป อบต.หนองขี้ม เขาก็พูดแต่แรกเลยว่าเขาไม่เอา เขากังวลเรื่องมลพิษ ว่ามีอุตสาหกรรมหนักก็จะเจอแบบนี้ เรื่องอะไรเหล่านี้...แต่ก็เสียรู้ อบต. หนองขี้ม ก็เสียรู้ เช่นชื่อไปให้เขาเรียบร้อยแล้วเลย (เขาปลอมลายเซ็นด้วย : ผู้เข้าร่วมเสวนาจำนวนหนึ่งแสดงความเห็นออกมา)”

ต่อมาทางบริษัทอิมเมจ พลัสฯ ก็ได้ลงไปชี้แจงทำความเข้าใจกับองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ โดยการลงไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับสมาชิกในศูนย์ต่อสู้เอาชนะความยากจนภาคประชาชน จังหวัดจันทบุรี ผลการชี้แจงในครั้งนั้นก็ออกมาเช่นเดียวกันกับการชี้แจงที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองขี้ม กล่าวคือ ภาคประชาชนในพื้นที่ไม่เห็นด้วยกับการเข้ามาศึกษา รวมถึงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ดังความเห็นของสมาชิกศูนย์ต่อสู้เอาชนะความยากจนภาคประชาชนคนหนึ่งที่อยู่ในเหตุการณ์ในวันนั้นแล้วว่า (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

“...พอเรามีข้อมูลพื้นฐานอยู่แล้วว่าภาคประชาชนจะต้องไปหาใคร ฉะนั้นครั้งที่ 2 เขาก็เลยไปที่ ศตจ.. (ศูนย์ต่อสู้เอาชนะความยากจนภาคประชาชน จังหวัดจันทบุรี : ผู้วิจัย) ไปหาที่จังหวัดจันทบุรีเขาประชุม ก็อาศัยที่ประชุมเข้าไปพูดคุย ไปที่ ศตจ. ก็ไม่เอาอีก... ศตจ.ก็โดนปลอมลายเซ็น ทีม ศตจ.ก็ถูกปลอมลายเซ็นหลายคน”

เมื่อการลงพื้นที่ชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้นำท้องถิ่นและแกนนำภาคประชาชนทั้ง 2 เวทีพบกับอุปสรรคอันอาจกระทบต่อการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กทางบริษัทอิมเมจ พลัสฯ จึงปรับยุทธศาสตร์ศาสตร์ในการทำงานใหม่ กล่าวคือ การเข้าไปพบปะพูดคุยกับประชาชนในพื้นที่โดยตรงผ่านการประสานงานของกำนันผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่กระทั่งทางบริษัทฯ สามารถจัดเวทีเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศได้ทั้งหมด 17 เวทีในพื้นที่ต่าง ๆ ของอำเภอแหลมสิงห์ เนื้อหาของการจัดเวทีทั้งหมดจะเป็นการชี้แจงให้เห็นถึงความสำคัญและความต้องการใช้เหล็กในประเทศไทย และการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กจะส่งผลดีหรือผลเสียอย่างไรบ้าง ประชาชนในพื้นที่ที่มีความกังวลอะไรบ้างหากมีการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในอำเภอแหลมสิงห์ รวมถึงการให้บริการทางด้านสาธารณสุขโรคและสาธารณสุขการและการบริการสาธารณสุขว่าที่ผ่านมาประสบปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และหากมีการปรับปรุงการให้บริการสาธารณสุขเหล่านี้จะมีผลอย่างไรต่อประชาชนในพื้นที่ ดังที่ตัวแทนของภาคประชาชนที่ได้เข้าร่วมเวทีที่ทางบริษัทอิมเมจ พลัสฯ เล่าให้กับผู้วิจัยฟังว่า (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

“...เค้าติดต่อผ่านกำนันผู้ใหญ่บ้าน...แล้วก็ไปจัดตามวัด ก็มานั่งคุยกัน มีแบบสอบถามมาถามว่าถ้าทำโรงงานถลุงเหล็กจะดีไหม มีรายได้ไหม โรงพยาบาลแหลมสิงห์เป็นอย่างไร ถ้าขนาดใหญ่ขึ้นจะดีไหม”

“ในเวทีย่อย เขาจะพูดถึงความต้องการใช้เหล็ก แล้วโยงเข้าไปถึงอุตสาหกรรมเชิงนิเวศว่าเป็นอย่างไร หลังจากนั้นก็จะแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ที่จะมีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก และเขาก็จะให้แสดงความเห็นว่ากังวลอะไรแล้วต้องการแก้ไขอย่างไร”

สำหรับบรรยากาศภายในเวทีชี้แจงนั้น พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ที่เข้าฟังการชี้แจงไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่ แต่ไม่มีใครกล้าแสดงความคิดเห็นในเวทีในทาง

ตรงกันข้ามเมื่อปิดเวทีแล้วกลับมีการจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์การเข้ามาศึกษารวมถึงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักไปต่าง ๆ นานา ที่เป็นเช่นนี้เพราะประชาชนเหล่านี้กังวลกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาทั้งปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะมลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ รวมถึงปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งอันเนื่องมาจากเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำที่จะเกิดขึ้นจากการเริ่มทะเล ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ประชาชนในพื้นที่ได้มีโอกาสรับรู้จากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มาบตาพุด รวมถึงสภาพวิถีชีวิตของประชาชนที่ต้องทนและแบกรับกับสภาพปัญหาอันเกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ปรากฏให้เห็นตามสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตามแล้วแต่เมื่อไม่มีการแสดงความเห็นในพื้นที่จึงถูกตีความไปว่าประชาชนในพื้นที่ไม่มีใครคัดค้านการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

“ปฏิกริยาที่เห็น คือ คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย แต่เขาไม่พูด แต่เขารู้สึกว่าทำไมถึงต้องมาเลือกที่นี่ เขาพูดหลังเวทีแต่ไม่ได้แสดงความเห็นในระหว่างเวที มันก็เลยกลายเป็นว่าในเวทีไม่มีใครคัดค้าน ดังนั้นในตัวเล่มก็เลยออกมาในลักษณะนั้น”

หลังจากเวทีย่อยได้ตามเป้าหมายจำนวนหนึ่งแล้วทางบริษัทอิมเมจ พลัสฯ ก็มีแนวคิดในการจัดเวทีในระดับจังหวัดเพื่อสอบถามความคิดเห็นของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กระทั่งวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2533 บริษัทอิมเมจ พลัสฯ จึงได้ทำหนังสือถึงภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรี เพื่อเชิญชวนให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2533 ณ โรงแรมนิเว แทรเวล ลอดจ์ จังหวัดจันทบุรี โดยการประชุมครั้งนี้เป็นกิจกรรมหนึ่งของการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการจัดตั้งอุตสาหกรรมหลัก กิจกรรมที่ทางบริษัทจะจัดขึ้นในวันดังกล่าวนั้นภาคเข้าเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมมาบตาพุด ปัญหาการขยายตัวของเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ระยอง พัทยา เป็นต้น ปัญหาการต่อต้านการลงทุนในโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของภาครัฐและภาคเอกชน และการบรรยายเกี่ยวกับแนวคิดการบริหารจัดการระบบอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ (Eco - Industrial Town) ทั้งในกรณีศึกษาในประเทศแถบยุโรปและประเทศญี่ปุ่น และความเป็นไปได้ในประเทศไทยเกี่ยวกับการจัดตั้งระบบอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ ช่วงบ่ายเป็นการสรุปความเห็น/ ความต้องการของประชาชนจังหวัดจันทบุรี (เป็นกิจกรรมสืบเนื่องจากการเสวนาย่อยรอบที่ 1) และการรับฟังความคิดเห็น/ ปัญหา/ ความต้องการของจันทบุรี (เป็นกิจกรรมที่เพิ่มเติมจากการเสวนาย่อยรอบที่ 1)

กล่าวได้ว่าการจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ ถือเป็นจุดเปลี่ยนและแรงกระเพื่อมที่สำคัญของแนวคิดในการศึกษาและจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักในจังหวัดจันทบุรี ทั้งนี้เพราะภาคประชาชนพื้นที่ออกมาต่อต้านคัดค้านอย่างชัดเจน กระทั่งนำไปสู่การล้มเวทีการประชุมและมียื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดให้สั่งยุติการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลัก ดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะกล่าวในส่วนถัดไป

สำหรับการจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ทางบริษัทอิมเมจ พลัสฯ ได้ประสานงานมายังศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจน ภาคประชาชน จังหวัดจันทบุรี (ศตจ.ปชช.) เพื่อให้ศตจ.ปชช. เป็นผู้ประสานงานกับภาคประชาชนในพื้นที่ให้เข้าร่วมเวทีดังกล่าว เมื่อทราบความ

เคลื่อนไหวๆ ในลักษณะเช่นนี้ กลุ่มแกนนำภาคประชาชนในพื้นที่จึงได้นัดประชุม ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อเตรียมการในการคัดค้านการศึกษาและการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก ซึ่งที่ประชุมครั้งนั้นมีข้อสรุปร่วมกัน คือ (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

1. ให้แกนนำภาคประชาชนในแต่ละพื้นที่ คัดเลือกประชาชนที่จะเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการในวันดังกล่าว โดยให้คัดเลือกประชาชนที่เป็นผู้ที่กล้าแสดงความคิดเห็นและกล้าแสดงออกที่เป็นเช่นนั้นเพราะแกนนำภาคประชาชนเหล่านี้มีบทเรียนจากเวทีที่ผ่านมาซึ่งประชาชนที่เข้าร่วมการเวทีมักไม่แสดงออกให้เห็นในเชิงคัดค้านหรือไม่เห็นด้วย ทั้งที่ในความเป็นจริงเห็นเหล่านี้ไม่เห็นกับการเข้ามาจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม

2. มีการนัดหมายกันว่าประชาชนที่จะเข้าร่วมเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการจะต้องไม่เซ็นชื่อใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะที่ผ่านมามีการปลอมแปลงลายเซ็นเกิดขึ้นในหลาย ๆ ครั้งทำให้เกิดความหวาดวิตกว่าจะมีการนำลายเซ็นของประชาชนไปใช้ในการกล่าวอ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมในการศึกษาและจะไม่เข้าห้องประชุมจนกว่าจะมีการส่งสัญญาณจากแกนนำภาคประชาชน

3. มอบหมายให้ตัวแทนผู้เข้าร่วมประชุมจัดเตรียมป้ายที่แสดงให้เห็นถึงการต่อต้านคัดค้านการตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในจังหวัดจันทบุรี เพื่อใช้ในการเคลื่อนไหวในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2554

4. ที่ประชุมมีข้อสรุปร่วมกันว่าจะล้มเวทีในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2554 โดยมอบหมายให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์ไพโรจน์ แสงจันทร์ เป็นผู้นำในการล้มเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการในวันดังกล่าว

กระทั่งถึงวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2553 ณ โรงแรมนิว แทรเวล ลอดจ์ จังหวัดจันทบุรี ตัวแทนประชาชนจากพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรีต่างเดินทางมายังสถานที่นัดหมาย แต่เมื่อถึงเวลาเริ่มดำเนินการประชุมกลับไม่มีประชาชนเข้าร่วมประชุมและไม่มีใครยอมเซ็นชื่อเพื่อเข้าร่วมประชุมปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สร้างความสงสัยให้กับตัวแทนจากบริษัทอิมเมจ พลัสฯ เป็นอย่างมากกระทั่งต้องมาสอบถามกับประธาน ศตจ.ปชช. หลังจากทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะเจรจาและประสานงานกันได้ ประชาชนเหล่านี้ก็ได้รับสัญญาณให้เข้าร่วมประชุม ภาพของบรรยากาศในวันดังกล่าวถูกถ่ายทอดให้แก่ผู้วิจัยว่า (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

“เราก็ตลบหลังเขา ไปยืนที่หลังเวทีนู่น แล้วไอ้คนที่ลงทะเบียนก็ทำหน้าง ๑ ประมาณาว่าทำไมมาแล้วไม่ลงทะเบียน คือ ทุกคนมาแล้วไปรวมกลุ่มหรือเดินไปรวมตัวกันที่สระน้ำบ้าง หน้าโรงแรมบ้าง หน้าล๊อบบี้บ้าง ลานจอดรถบ้าง คือ ทุกคนมาแล้วไม่มีใครเข้า ไม่มีใครเซ็นชื่อ...เขาก็ง ๑ โดยเฉพาะคนที่ชื่อสุเวศ”

หลังจากเข้าห้องประชุมผู้ดำเนินรายการ ซึ่งเป็นตัวแทนจากภาคประชาชนก็พยายามที่จะชี้แจงให้ถึงเหตุผลและความเป็นมาของการจัดเวทีและพยายามปลุกระดมให้ประชาชนที่เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นต่อการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่

เมื่อทำความเข้าใจและชี้แจงเหตุผลในการจัดการประชุมครั้งนี้เรียบร้อยแล้ว ตัวแทนของบริษัทอิมเมจ พลัสฯ เริ่มกล่าวถึงอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ โดยพยายามยกตัวอย่างของการจัดการ

อุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ทั้งจากประเทศญี่ปุ่นและกรณีของประเทศในแถบยุโรปความเป็นไปได้ในประเทศไทยเกี่ยวกับการจัดตั้งระบบอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ หลังจากพูดถึงแนวคิดในเรื่องอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ทั้งในบริบทต่างประเทศและประเทศไทยแล้ว ตัวแทนบริษัทก็เริ่มพูดถึงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักในจังหวัดจันทบุรี โดยยกเอาพื้นที่ของอำเภอแหลมสิงห์มาแสดง พร้อมกับแสดงให้เห็นแผนผังของพื้นที่ที่จะมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม พื้นที่เมืองใหม่และพื้นที่กันชน (Buffer Zone)

ภายหลังจากการนำเสนอพื้นที่ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลักแล้ว ตัวแทนของภาคประชาชนที่ได้มีการนัดหมายไว้ (ผศ.ไพโรจน์ แสงจันทร์) ก็ลุกขึ้นแสดงความคิดเห็นในทำนองว่าตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ที่ประสบความสำเร็จในประเทศอื่น ๆ นั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายปัจจัย แต่กรณีของประเทศไทยนั้นบทเรียนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มาตาพุด คือ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวในการจัดการกับการพัฒนาอุตสาหกรรมและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมถึงจริยธรรมของนักการเมือง จริยธรรมของผู้ประกอบการนั้นมีความแตกต่างกันท้ายที่สุดหากต้องการนำเอาแนวคิดแบบอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์เข้ามาดำเนินการในประเทศไทยจริงก็ให้นำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ในการแก้ไขปัญหาพื้นที่ที่มีปัญหา เช่น มาตาพุดหรือพื้นที่ที่มีปัญหาก่อน หลังจากการขึ้นแสดงความเห็นของ ผศ.ไพโรจน์ แสงจันทร์ ประชาชนกลุ่มอื่น ๆ ที่มีความวิตกกังวลกับปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาก็ทยอยกันขึ้นแสดงความเห็นและข้อกังวลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เมื่อเห็นสถานการณ์บนเวทีมีที่ท่าไม่ดีตัวแทนของบริษัทฯ จึงหาทางออกด้วยการประกาศยุติเวทีเอาไว้ชั่วคราว โดยการพักรับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

การยุติเวทีชั่วคราวของผู้จัดงานกลับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเหล่านี้มีโอกาสได้พูดคุยและแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ดังนั้นเมื่อกลับเข้ามายังห้องประชุมอีกครั้งแกนนำและประชาชนที่เข้าร่วมประชุมเหล่านี้จึงไม่ยอมให้มีการจัดเวทีประชุมต่อไป ดังนั้นจึงมีการส่งแกนนำภาคประชาชน (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชาญศักดิ์ บุญเรือง ประธานสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรี) ขึ้นไปบนเวทีเพื่ออ่านแถลงการณ์คัดค้านการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมหลักในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เนื้อหาของแถลงการณ์ในวันนั้นมีว่า

“...บทเรียนในการจัดตั้งพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมหนักที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด นิคมอุตสาหกรรมลำปาง นิคมอุตสาหกรรมกบินทร์บุรี และอื่น ๆ ล้วนก่อให้เกิดมลภาวะที่เป็นพิษ คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมของพี่น้องประชาชนอย่างร้ายแรงตลอดมา อีกทั้งจังหวัดจันทบุรีนั้นมิ่ววิถีชีวิต มีระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์ พี่น้องชาวจันทบุรีประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมงพื้นบ้าน นอกจากนี้จังหวัดได้ประกาศให้จังหวัดจันทบุรีเป็นพื้นที่สีเขียว ที่ปลอดจากมลภาวะใด ๆ ดังนั้น เราชาวจังหวัดจันทบุรีจึงขอแสดงเจตนารมณ์ในการคัดค้านการจัดตั้งอุตสาหกรรมหนักทุกชนิด ทุกประเภท ที่จะลงมาในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี และพร้อมที่จะติดตามและคัดค้านความเคลื่อนไหวใด ๆ ที่แสดงถึงความพยายามที่จะนำอุตสาหกรรมหนักลงมาจังหวัด”

หลังจากนั้นก็มีการนำป้ายที่มีการเตรียมการไว้ออกมาซึ่งตามจุดต่าง ๆ รอบบริเวณการจัดการ พร้อม ๆ กับการลงชื่อเพื่อคัดค้านการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่และการเชิญชวนให้ประชาชนที่เข้าร่วมงานออกมาประท้วง เมื่อเกิดสถานการณ์ในลักษณะนี้ขึ้น เป็นผลให้เวทีไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้

ต่อมาแกนนำและภาคประชาชนภายใต้การนำของนายธีระ วงศ์เจริญ และ ร.ต.ต.ปัญญาวัฒน์ กระทุ่ม ประธานศูนย์ต่อสู้เอาชนะความยากจนภาคประชาชน จังหวัดจันทบุรี ก็ได้นำมวลชนจำนวนหนึ่งเข้ายื่นหนังสือเพื่อคัดค้านการก่อสร้างโรงงานถลุงเหล็กผ่านนายมานพ วีระอาชากุล รองผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี โดยเนื้อหาในหนังสือฉบับดังกล่าวพยายามที่จะชี้แจงต่อผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีว่าการเข้ามาของบริษัทอิมเมจ พลัสฯ ในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีเพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ตำบลเกาะเปริด ตำบลหนองขี้มและตำบลเกวียนหักนั้น บริษัทฯ เข้ามาสอบถามความคิดเห็นเฉพาะกลุ่มผู้นำเท่านั้น ขณะที่ประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องไม่ได้รับรู้และไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเสวนาแต่อย่างใด

นอกจากนี้สมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรีก็ได้ท้วงติงการให้สัมภาษณ์ของนายวิกรม วัชระคุปต์ ผู้อำนวยการสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย ที่ให้สัมภาษณ์ผ่านหนังสือพิมพ์ ASTV ผู้จัดการ ในวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2553 ที่ว่า “พื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี มีความโดดเด่นมากที่สุดทั้งการยอมรับจากชุมชนและใกล้พื้นที่อุตสาหกรรมต่อเนื่อง” ซึ่งสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรีได้ให้ความเห็นว่า การให้สัมภาษณ์ในลักษณะดังกล่าวไม่ตรงกับข้อเท็จจริงของประชาชนในพื้นที่ ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับข้อมูลต่าง ๆ ที่ทางบริษัทอิมเมจ พลัสฯ ได้ดำเนินการไป ในหนังสือฉบับดังกล่าวสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรียังได้แสดงเจตนากรณีในการคัดค้านการจัดตั้งอุตสาหกรรมหนักทุกชนิดทุกประเภทที่จะเข้ามาดำเนินการในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี และเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ก็พร้อมที่จะคัดค้านการเคลื่อนไหวที่แสดงถึงความพยายามที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมหนักในจังหวัดจันทบุรี (หนังสือสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรี, 2553)

ไม่เฉพาะแต่การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนกลุ่มดังกล่าวเท่านั้น ในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2553 ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า จังหวัดจันทบุรี ก็ออกแถลงการณ์เพื่อแสดงจุดยืนในการ “รักษามาตุภูมิ” ไม่ให้กลุ่มนายทุนเข้ามาฉกฉวย ทำลาย คุณภาพ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี

ผลของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในครั้งนั้น ถือได้ว่าสร้างแรงสั่นสะเทือนให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายกระทั่งวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 นายวิกรม วัชระคุปต์ ผู้อำนวยการสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทยและคณะ ต้องเข้าพบเพื่อชี้แจงข้อมูลข้อเท็จจริงการดำเนินการของโครงการตามมติคณะรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจ และรายงานความก้าวหน้าต่อผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี (สถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย, 2553 จ, หน้า 3 - 11)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในพื้นที่ก็ไม่ได้หยุดเพียงเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามพวกเขา กลับรวมตัวและผนึกกำลังจนกลายเป็นเครือข่ายสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรีและเครือข่ายพันธมิตร 58 องค์กร โดยมีวัตถุประสงค์ในการรวมตัว คือ การต่อต้านและคัดค้านการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่ กระทั่งนำไปสู่การจัดเวทีสาธารณะขึ้นในวันที่ 9

กันยายน พ.ศ. 2553 เรื่อง “คนจันทร์คิดอย่างไรกับนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก” ณ ลานหน้าศาลากลางจังหวัดจันทบุรี โดยมีการเชิญวิทยากรจากหลากหลายภาคส่วนเข้าร่วมสัมมนา ไม่ว่าจะเป็น

ภาควิชาการ : รศ.บัญญัติ สุขศรีงาม อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, อ.โอฬาร ถิ่นบางเตียว คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ผศ.เจริญ ปิยามรัมย์ อดีต อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี

ภาคประชาชน :

- จากพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง เช่น นายสุทธิ อัจฉาชัย ผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก, นายน้อย ใจตั้ง ประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด

- จากพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ต.วชิรวิญญ์ จันทร์เขี้ยว นายกเทศมนตรีตำบลโป่งน้ำร้อน, นางอินทรา ภูเจริญ ที่ปรึกษาเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดจันทบุรี

ภาคเอกชน : ตัวแทนจากบริษัทอิมเจ พลัส จำกัด

ช่วงเย็นของวันดังกล่าวเครือข่ายของภาคประชาชนเหล่านี้ก็ได้ยื่นหนังสือแสดงความไม่เห็นชอบของประชาชนจังหวัดจันทบุรี ถึงนายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) ผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี (โดยมีนายณรงค์ ธีร์จันทรางกูร ปลัดจังหวัดจันทบุรี เป็นผู้รับหนังสือ) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดจันทบุรี เนื้อหาในหนังสือทางสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรี พยายามชี้แจงเกี่ยวกับสภาพของจังหวัดจันทบุรี ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรี, 2553)

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัดจันทบุรี “เน้นการเป็นศูนย์กลางการค้าผลไม้ปลอดสารพิษและเป็นแหล่งค้าพลอยชั้นดีของโลก ประชาชนอยู่ในสังคมเย็นเป็นสุข” โดยที่ผ่านมาจังหวัดจันทบุรีเป็นศูนย์กลางการผลิตผลไม้ที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงของประเทศและมีพื้นที่เกษตรกรรมรวม 3,571 ตารางกิโลเมตร โดยผลไม้ที่จังหวัดจันทบุรีผลิตได้คิดเป็นมูลค่าไม่ต่ำกว่า 15,000 ล้านบาทต่อปี และหากพิจารณามูลค่ารวมของสินค้าเกษตรทั้งหมดในจังหวัดจันทบุรี คิดเป็นมูลค่า 33,982 (ข้อมูลปี พ.ศ. 2551)

2. จังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยว ในปี พ.ศ. 2551 มีนักท่องเที่ยวเดินทางยังจังหวัดจันทบุรีกว่า 1.1 ล้านคน ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าจากการท่องเที่ยวได้ถึง 2,100 ล้านบาท

3. จังหวัดจันทบุรีเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง เช่น มีพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มแม่น้ำเวฬุกว่า 4,000 ไร่ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ที่คาดหมายว่าจะมีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก ขณะเดียวกันพื้นที่ดังกล่าว ก็มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ชายเลนมากที่สุดในประเทศไทยและกำลังจะมีรายได้จากการตกลงขายคาร์บอนเครดิตให้กับผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมของประเทศญี่ปุ่น

4. การเข้ามาศึกษาเพื่อจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในจังหวัดจันทบุรีนั้นละเลยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทั้งในระดับชุมชนและระดับจังหวัด ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้ตัดสินใจและสะท้อนความคิดเห็น ซึ่งประชาชนเหล่านี้จะต้องเป็นผู้รับผลกระทบจากการเข้ามาของโครงการดังกล่าว

ท้ายที่สุดของกิจกรรมในวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2553 นั้น สมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรีและเครือข่าย 58 องค์กร ได้ประกาศเจตนารมณ์โดยการแถลงการณ์คัดค้านการจัดตั้งนิคม

อุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ภายใต้ “ปฏิญญา จันทบุรี” โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. คัดค้าน กีดกันการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมหนัก โรงงานถลุงเหล็กหรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ
2. กอบกู้วิถีวิถีวัฒนธรรมชุมชนชาติว่าด้วยโลกร้อน โดยใช้หลักการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล
3. ปฏิรูปการศึกษาของชาติ เพื่อให้การศึกษาที่มองเห็นวิถีและชีวิตของสรรพสิ่งบนความเอื้ออาทรและหลีกเลี่ยงระบบทุนนิยม หลักเหลียงอัตตา
4. สร้างและส่งเสริมคุณธรรม เพื่อหล่อเลี้ยงสังคม ชุมชนและปัจเจกบุคคล
5. สร้างสื่อเพื่อเป็นพลังสร้างสรรค์และกระตุ้นสังคมให้เห็นถึงภัยที่ตามมากับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

นอกจากรูปแบบวิธีการเคลื่อนไหวกีดกันและคัดค้านในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว กลไกอีกรูปแบบหนึ่งที่เครือข่ายสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรีและเครือข่ายพันธมิตรนำมาใช้เพื่อต่อต้านโรงงานนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก คือ การสร้างความรู้และความเข้าใจกับประชาชนโดยทั่วไป โดยการการออกไปปลิวและแผ่นพับเพื่อชี้แจงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาจากนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก รวมถึงการวิเคราะห์ให้เห็นถึงศักยภาพการพัฒนาของจังหวัดจันทบุรี เพื่อที่จะทำ ให้เห็นถึงความเหมาะสมที่จะมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่

การใช้กลไกทางสื่อสารมวลชนและการสร้างเครือข่ายกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษในการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวอีกวิธีการหนึ่งที่ภาคประชาชนจังหวัดจันทบุรีนำมาใช้ ภาพของการใช้กลไกการเคลื่อนไหวในลักษณะนี้เห็นได้จากการร่วมกันแถลงข่าวของ นายสุทธิ อัมชาศัย ผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก, ร.ต.ต.ปัญญาวัฒน์ กระทุ่มเขต ประธานศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) จังหวัดจันทบุรี, ผศ.ไพโรจน์ แสงจันทร์ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก, นางอินทรา ภูสุวรรณ ที่ปรึกษาเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดจันทบุรี, นายธีระ วงษ์เจริญ ประธานศูนย์สิทธิกรรมธรรมชาติไม่แรด จ.จันทบุรี และนายชุมพล เลิศรัฐการ นักวิชาการอิสระจังหวัดตราด ในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 เพื่อให้ยกเลิกการศึกษาในการใช้พื้นที่จังหวัดจันทบุรีตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในจังหวัดตราด

อย่างไรก็ดี เพราะเครือข่ายฯ ได้ตระหนักถึงจากบทเรียนจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน ฯลฯ ซึ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดมลภาวะที่เป็นพิษคุกคามต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันยุทธศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรีก็ไม่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก เพราะยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดเน้นการส่งเสริมการเป็นศูนย์กลางการค้าผลไม้ปลอดสารพิษแหล่งค้าพลอยระดับโลก ดังนั้นหากมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในจังหวัดจันทบุรี ย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยการแถลงข่าวครั้งนี้เครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ได้เสนอให้รัฐบาลยกเลิกการศึกษาการจัดตั้งอุตสาหกรรมเหล็ก จังหวัดจันทบุรีและโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ที่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด รวมทั้งยุติการขยายอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก ทั้งนี้

หากรัฐบาลไม่ปฏิบัติตามจะมีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนร่วมกันทั้ง 3 จังหวัดและในนามเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมกับคนมาบตาพุดจะยื่นฟ้องศาลปกครองระยองให้ระงับหรือให้มีการจัดทำการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (หนังสือพิมพ์ ASTV ผู้จัดการ, 12 กรกฎาคม 2553)

หลังจากการเคลื่อนไหววันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2553 สมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรีก็มีการเคลื่อนไหวอีกครั้ง กล่าวคือ ในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 ได้มีหนังสือจากสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรีถึงผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อขอรับทราบความคืบหน้าในการดำเนินงานส่งหนังสือคัดค้านแผนการก่อสร้างและดำเนินการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมหนักถึงนายกรัฐมนตรี ซึ่งสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรีขอให้ทางผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีชี้แจงเป็นลายลักษณ์อักษรมายังศูนย์ประสานงานสมัชชาสภาองค์กรชุมชนฯ และหากทางจังหวัดไม่ดำเนินการตามข้อเรียกร้องทางสมัชชาสภาองค์กรชุมชนฯ ให้ความเห็นว่าจะดำเนินการยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีด้วยตนเอง (สมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรี, 2553)

ผลสืบเนื่องจากการเคลื่อนไหวของสมัชชาสภาองค์กรชุมชนและเครือข่ายภาคประชาชน 58 องค์กรและประชาชนในจังหวัดจันทบุรีนั้น เป็นเสมือนแรงกดดันให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคประชาธิปัตย์ จังหวัดจันทบุรี (นายธวัชชัย อนุภาพพงษ์, นายยุคล ชนะวัฒน์ปัญญา, นายพงศ์เวช เวชชาชีวะ) ต้องทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (นายชัยวุฒิ บรรณวัฒน์) เพื่อคัดค้านการศึกษาการก่อสร้างโรงงานถลุงเหล็ก

ภายหลังการยื่นหนังสือฉบับดังกล่าว นายธวัชชัย อนุภาพพงษ์ ได้ออกมาแจ้งกับประชาชนในพื้นที่ว่า กลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดจันทบุรีได้ประสานกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมยืนยันว่าจะไม่มีการก่อสร้างโรงงานถลุงเหล็กในเขตอำเภอแหลมสิงห์และอำเภอขลุง (สำนักงานพรรคประชาธิปัตย์ จังหวัดจันทบุรี, 2553)

เมื่อผู้คนหันเห่ความคิดในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็กเริ่มจางลง ภาคประชาชนในจังหวัดจันทบุรีจึงมีการนัดปรึกษาพูดคุยเพื่อสรุปบทเรียนในการเคลื่อนไหวต่อต้าน คัดค้านที่ผ่านมา การสรุปบทเรียนในวันดังกล่าวภาคประชาชนเหล่านี้พบอุปสรรคสำคัญที่มีผลต่อการเคลื่อนไหว คือ พวกเขาเหล่านี้ไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหว ที่เป็นเช่นนั้นเพราะไม่สามารถขอเอกสารหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้ อันเป็นผลให้ภาคประชาชนไม่ทราบยุทธศาสตร์ รวมถึงแนวทางการดำเนินงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเตรียมการที่จะเข้ามาลงทุนในพื้นที่ ดังนั้นในการประชุมวันดังกล่าวภาคประชาชนเหล่านี้จึงมีข้อสรุปรวมกันว่าจะอาศัยช่องของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 56 และมาตรา 58 เพื่อเป็นแนวทางในการร้องเรียนไปสู่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเป็นผู้ขอข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษารวมถึงความเป็นไปได้ในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในจังหวัดจันทบุรีจากสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย (การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554)

กระทั่งวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ก็มีหนังสือถึงประธานสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรี แจ้งการได้รับข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องร้องเรียน

ลงวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 และแจ้งว่าสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติกำลังดำเนินการกับเรื่องร้องเรียนตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542

หลังจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้รับหนังสือร้องเรียนจากภาคประชาชนจังหวัดจันทบุรีแล้ว คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ จึงได้มีหนังสือไปยังกระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งกระทรวงอุตสาหกรรมมีหนังสือชี้แจงกลับมาถึงประธานอนุกรรมการด้านสิทธิชุมชน (นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ) สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 เพื่อชี้แจงข้อเท็จจริงโครงการศึกษาความเป็นไปได้ตามนโยบายส่งเสริมการลงทุน การผลิตเหล็กขั้นต้นเพื่อผลิตเหล็กคุณภาพสูง เนื้อหาในหนังสือฉบับดังกล่าวเป็นการตอบข้อซักถาม/ชี้แจงการดำเนินงานศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในตอนท้ายของหนังสือฉบับดังกล่าวได้ระบุว่า อุปสรรคในการดำเนินงานศึกษาในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีนั้น พบว่ากลุ่มสมัชชาสภาองค์กรชุมชน/เครือข่ายประชาชน 58 องค์กรยังขาดความเข้าใจในวัตถุประสงค์ เป้าหมายและกระบวนการดำเนินงานศึกษาของโครงการ ซึ่งมีความเข้าใจว่าโครงการนี้เป็นการศึกษาในระดับโครงการที่จะก่อสร้างโรงงานถลุงเหล็กขั้นต้นในจังหวัดจันทบุรี ทั้งนี้ผู้รับผิดชอบในการดำเนินโครงการศึกษาอยู่ระหว่างความพยายามในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อวัตถุประสงค์โครงการให้กับกลุ่มสมัชชาสภาองค์กรชุมชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ เพื่อเป็นข้อมูลแลกเปลี่ยนต่อการสร้างทัศนคติของโครงการ

ในวันดังกล่าวนี้ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ทำหนังสือถึงประธานสมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรี เกี่ยวกับการขอให้พิจารณายกเลิกแผนการก่อสร้างและดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ซึ่งสำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีชี้แจงว่าได้ส่งเรื่องให้กระทรวงอุตสาหกรรมและจังหวัดจันทบุรีพิจารณาและให้แจ้งผลการพิจารณาแก่สมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรีทราบโดยตรง

ต่อมาเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2553 การนิคมแห่งประเทศไทย ได้ทำหนังสือถึงประธานสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรี เพื่อชี้แจงการดำเนินการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมหนักในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี เนื้อหาในหนังสือดังกล่าวชี้แจงว่าการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) ยังไม่มีแผนงานโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ดังกล่าว

ข้อยุติในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เกิดขึ้นเมื่อมีการเคลื่อนไหวมายังวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2553 ภาคประชาชนในนามของสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรีและเครือข่ายได้ร่วมกันจัดเวทีสาธารณะอีกครั้งภายใต้ชื่อ “ร่วมดับไฟร้อน ก่อนไฟโรงงานเผาเมืองจันท” ในการจัดเวทีสาธารณะครั้งนั้นมีตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กเข้าร่วมไม่ว่าจะเป็นรองผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดจันทบุรี ผู้แทนจากสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (นายแพทย์นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ) ตัวแทนภาคประชาชน และผู้แทนภาคราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ผลจากการจัดเวทีในครั้งนี้ได้นำไปสู่การลงนามยุติการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ทั้งนี้ ตัวแทนสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่งประเทศไทยได้สรุปว่าจะนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้นำเสนอต่อกระทรวงอุตสาหกรรมเป็นข้อมูลประกอบในการยุติโครงการนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

ความสำเร็จในการต่อต้านโครงการศึกษาเพื่อจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ในครั้งนี้ ก็พบว่าเกิดขึ้นการประสานระหว่างกลุ่มอำนาจกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มการเมืองในองค์กรปกครองท้องถิ่น กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและภาคประชาชนในพื้นที่ หากวิเคราะห์การออกมาเคลื่อนไหวของกลุ่มคนต่าง ๆ ในการต่อต้านนิคมอุตสาหกรรมเหล็กครั้งนี้ ก็พบว่าต่างคนต่างมีวัตถุประสงค์ในการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกันออกไป เช่น กรณีของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเปริดออกมาเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องธุรกิจของตนเอง ทั้งนี้เพราะหากมีการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็กรวมถึงอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องในตำบลตำบลจะกระทบต่อฟาร์มเลี้ยงกุ้งของตนเอง

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย พบว่า นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนดังกล่าวมีบ่อกุ้งในพื้นที่ตำบลเกาะเปริดและตำบลใกล้เคียงกว่า 200 - 300 บ่อ ขณะเดียวกันที่ดินที่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่านนี้ถือครองอยู่ก็นับหลายพันไร่ (ไพเชษฐ์ รินทรานุรักษ์, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2555) ดังนั้นจึงมีผู้กล่าวเปรียบเปรยไว้ว่าหากนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่านนี้ขายที่ดินทั้งหมดของตนเองที่ถือครองอยู่นิคมอุตสาหกรรมเหล็กก็จะสามารถจัดตั้งได้ในพื้นที่ ไม่เฉพาะแต่การปกป้องธุรกิจของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเปริดเท่านั้น ความพยายามที่จะปกป้องธุรกิจของตนเองยังแสดงให้เห็นได้จากการออกมาเคลื่อนไหวของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางชั้น ที่ไม่ต้องการให้รีสอร์ตของตนเองได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ขณะที่กลุ่มคนเหล่านี้ก็กลัวสูญเสียพื้นที่ทางการเมือง ดังนั้นหากไม่ยื่นข้างประชาชนในพื้นที่แล้วพวกเขาเหล่านี้ อาจจะต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองไป

ในอีกมุมหนึ่งการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนบางกลุ่มก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ มีความหวาดวิตกว่าการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมจะกระทบต่ออาชีพที่ตนเองทำอยู่ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนที่ทำนากุ้งก็เกรงว่าจะมีปัญหาเกี่ยวกับน้ำเสีย ขณะที่กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพประมงก็เกรงว่าจะเกิดสูญพันธุ์ของสัตว์น้ำเพราะการปล่อยของเสียและน้ำที่เกิดจากการหล่อเย็น กระทั่งจะนำไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ ขณะที่ประชาชนบางกลุ่มก็หวาดกลัวบทเรียนจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด รวมถึงบทเรียนและผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ด้วยความพยายามที่จะปกป้องผลประโยชน์ที่สิทธิของตนเองดังกล่าวจึงนำไปสู่การรวมตัวกันเพื่อคัดค้านต่อต้านการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรม ปรัชญาการดังกล่าวจึงมีลักษณะที่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองผู้ยิ่งใหญ่ของโลกอย่างอดัม สมิท (Adam Smit : ค.ศ. 1723 - 1790) เคยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนตัวกับผลประโยชน์ส่วนรวมในทำนองที่ว่า “เพราะความเห็นแก่ตนเองของมนุษย์ จึงทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม” ภาพการเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ สามารถสรุปได้ในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 บทบาท ทำที่และการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่

พื้นที่ กลุ่ม	องค์กรปกครอง ท้องถิ่น	การปกครองท้องถิ่น	สภาองค์กรชุมชนตำบล
ตำบลเกาะเปริด	ผู้นำองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นออกมา ต่อต้านการจัดตั้งนิคม อุตสาหกรรมเหล็ก	ร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่น (ทั้งนี้เพราะโครงสร้าง อำนาจในพื้นที่อยู่บน ฐานของระบบเครือ ญาติ)	ไม่ค่อยมีบทบาทในการ เคลื่อนไหว (สภาองค์กร ชุมชนไม่มีความเข้มแข็ง)
ตำบลบางชัน	ผู้นำองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นออกมา ต่อต้านการจัดตั้งนิคม อุตสาหกรรมเหล็ก	ร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่น	มีการจัดตั้งสภาองค์กร ชุมชนตำบลบางชันขึ้น เพื่อเป็นองค์กรของภาค ประชาชนในการ เคลื่อนไหวต่อต้านนิคม อุตสาหกรรมเหล็ก
ตำบลหนองขี้ม	ผู้นำองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นออกมา ต่อต้านการจัดตั้งนิคม อุตสาหกรรมเหล็ก	สนับสนุนให้มีการจัด ตั้งนิคมอุตสาหกรรม เหล็กในพื้นที่	ไม่ค่อยมีบทบาทในการ เคลื่อนไหว (สภาองค์กร ชุมชนไม่มีความเข้มแข็ง)

บทที่ 3

ผลการศึกษเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนา ในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเรื่อง การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี ดังนี้

จากการต่อต้านการเข้ามาของอุตสาหกรรมหนักที่ก่อมลพิษ (Dirty Industry) ของกลุ่มประชาสังคมในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตรและนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและท่าเรือน้ำลึก มีคำถามที่ตามมาคือ จังหวัดจันทบุรีจะนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาจังหวัดต่อไปในอนาคตอย่างไรแทนที่การพัฒนาในรูปแบบอุตสาหกรรมหนักดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าจังหวัดจันทบุรีควรมีการปรับตัวเพื่อรักษาความเป็นแหล่งอาหารของจังหวัด การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในที่นี้ใช้ความหมายของที่ประชุมสุดยอดเกี่ยวกับอาหารของโลกในปี 2539 (World Food Summit, 1996) ที่ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารว่า หมายถึงสถานการณ์ที่ทุกคนในทุกเวลา สามารถเข้าถึงอาหารได้ทั้งด้านกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ อย่างพอเพียง ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการที่ตรงกับรสนิยมของตนเองเพื่อชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง

จากนิยามดังกล่าวจะพบว่า แนวคิดความมั่นคงทางอาหารนั้น ตั้งอยู่บนองค์ประกอบสามเสาหลักที่สำคัญคือ (World Food Summit, 1996)

1. ความพอเพียง หมายถึง ความพอเพียงของปริมาณอาหารในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมถึงความช่วยเหลือทางอาหาร
2. การเข้าถึง หมายถึง การเข้าถึงทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ ทรัพยากรที่ว่าหมายถึงความถึงความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่ง ๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ รวมถึงสิทธิตามประเพณี เช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน
3. การใช้ประโยชน์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาด และการรักษาสุขภาพและสุขอนามัย เพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการซึ่งความต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง โดยนัยยะนี้ จึงสัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าที่ไม่ใช่อาหารด้วย
4. เสถียรภาพ หมายถึง เพื่อจะมีเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน คริวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น วิกฤตทางทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตาม

วงจร เช่น ภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล ในความหมายนี้ จึงครอบคลุมถึงทั้งมิติ ความพอเพียงและการเข้าถึงอาหาร

ผู้วิจัยเห็นว่ากิจกรรมที่มีศักยภาพในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรีที่สำคัญมี ดังนี้

1. ประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี
2. การทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี
3. ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี
4. อาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี

1. ประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี

เมื่อพิจารณาการพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรีนั้น การทำประมงชายฝั่งถือว่าเป็นหนึ่งในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรี เนื่องด้วยการทำประมงดังกล่าวจะเป็นการทำประมงในลักษณะทำการผลิตเพื่อขายในตลาดท้องถิ่นเท่านั้น มิได้ส่งออกไปขายยังต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ อย่างไรก็ตามอำเภอที่ติดกับชายฝั่งทะเลของจังหวัดจันทบุรีมี 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอขลุง และอำเภอท่าใหม่

ประมงชายฝั่งในปัจจุบันของจังหวัดจันทบุรีมีพัฒนาการมาจากการทำประมงพื้นบ้านในอดีต ประมงพื้นบ้านในที่นี้ หมายถึง การประมงที่ยังไม่มีพลังการผลิต และเทคโนโลยีที่ทันสมัยเหมือนกับปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการหากินเพื่อยังชีพ เหลือแล้วจึงขายหรือแบ่งปันกันในชุมชน การทำประมงดังกล่าวในยุคแรก ๆ จะใช้เรือแจว สมัยก่อนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดจันทบุรี มักจะทำประมงกันทั้งนั้นและใช้เรือแจวกันทุกบ้าน บ้านหนึ่งมีเรือแจว 1 ลำ เป็นอุปกรณ์ในการหาปลาและมีเครื่องมือที่ทำเองโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น ไม้ไผ่ ไม้ระกำมาทำคันเบ็ด ทำลอบทำแหลนแทงกุ้ง แทงปู เรือที่ใช้แจวจะทำมาจากเรือซุดที่ได้มาจากการตัดต้นไม้ ทั้งต้นแล้วนำมาซุดเบิกด้วยความร้อน การออกเรือทำประมงหาปลา ต้องออกตอนตี 2 ตี 3 แล้วแต่คลื่นลมตอนไหนดี ช่วงตี 2 ตี 3 นั้นคลื่นสงบ คลื่นจะมาแรงเอาตอน 7 โมงเช้า ออกเรือไปทำประมงสมัยก่อนแบบชาวบ้าน คือ ตกปลาเล็ก เช่น ปลาหู ปลาหางกิ้ง ได้ทีละ 10 - 20 ตัว ไม่ได้มากมายอะไร เก่งหน่อยก็ได้ปลาอินทรี สมัยนั้นกิโลละ 6 สลึง เบ็ดใช้เบ็ด 3 สาย (ธีรวัลย์ ศิลารัตน์, 2550, หน้า 74)

หากปลาใหญ่กินเบ็ดก็ต้องดึงเรือ บางครั้งเจอลมแรงระหว่างอยู่ในทะเล เข้าฝั่งไม่ได้ ต้องเลยไปเข้าฝั่งที่ปากน้ำประแส ระยอง แล้วจึงค่อย ๆ เลาะฝั่งกลับมา โดยปกติชาวประมงจะต้องออกเรือประมาณตี 2 แล้วจึงตกปลาเรื่อยไปเกือบทั้งวันจนถึง 4 โมงเย็น ได้ปลาบ้างไม่ได้บ้าง บางครั้ง 3 วัน ไม่ได้ปลาเลยก็มี ส่วนใหญ่ได้ไม่เกิน 10 ตัว นำมาขายกิโลละ 10 สลึง ส่วนใหญ่นำมาขายให้เสี่ยฮวด ซึ่งก่อนหน้านั้นที่เสี่ยฮวดยังไม่ได้รับซื้อปลาต้องเอาไปขายที่ท่าแฉลบ เขตจันท (เสรี สมัครสมาน, สัมภาษณ์, 2557)

นอกจากใช้เรือแจวทำประมงแล้วยังใช้ค้าขายได้ เช่น การไปซื้ออ้อยจากหนองบัวใส่เรือไปขายที่ตราด ขากลับซื้อข้าวมาเลี้ยงเบ็ด ข้าวทางแคว้นนั้นถูกกว่าแหลมสิงห์ สมัยนั้นเกวียนละ 80 บาท แหลมสิงห์เกวียนละ 100 กว่าบาท ใส่มาได้ 10 เกวียน ใช้เรือ 5 - 6 วา ตอนหลังเริ่มมีเรือยนต์ เรือ

แจวกก็ค่อย ๆ เลิกใช้กันไป ผมมีเรือยนต์ตอนอายุ 45 ปี เรือแจวเริ่มเลิกใช้ประมาณปี พ.ศ. 2508 (เสรี สัมภาษณ์, สัมภาษณ์, 2557)

การประมงในจังหวัดจันทบุรีเกิดขึ้นภายใต้รูปแบบการผลิต เรียกว่า ผู้ผลิตรายย่อยอิสระ (Petty Primary Producer) หมายความว่า เป็นรูปแบบการผลิตของชาวประมงทั่วไป โดยจะเป็นเจ้าของเรือขนาดเล็กหรือที่เรียกว่า เรือประมงพื้นบ้าน โดยจะใช้เป็นอุปกรณ์สำคัญในการทำประมง วิธีการหาปลาของเรือประมงพื้นบ้านนั้นมีอุปกรณ์ไม่มาก อาทิ เบ็ดราว ลอบ แหหลนแหงุ้งและแห เป็นต้น การทำประมงในยุคนี้จะมีอุปกรณ์ในการหาปลาที่ประดิษฐ์เองจากภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน กล่าวคือ เป็นวิธีการผลิตแบบเล็ก ๆ ที่สร้างขึ้นโดยชาวประมงพื้นบ้าน จากสภาพภูมินิเวศของธรรมชาติในการทำมาหากินเพื่อยังชีพ

รูปแบบการผลิตแบบนี้มีเป้าหมายเพื่อยังชีพ เน้นวิธีการเอาไว้บริโภค คือ การกินการใช้มากกว่าการทำประมงเพื่อมุ่งสู่การขายเป็นหลัก กล่าวคือ สัตว์น้ำที่เหลือจากการทำประมงเพื่อบริโภคก็นำมาแลกเปลี่ยนกันและทำเค็มเอาไว้กินหน้ามรสุม ในกรณีที่ไม่สามารถจะออกเรือหาปลาได้ เพราะทะเลมีคลื่นลมแรง นอกจากนั้น ชาวประมงในจังหวัดจันทบุรียังมีการทำนาควบคู่กับการทำประมงอีกด้วย โดยเฉพาะบริเวณบ้านคลองกลอยจะมีนาข้าว ส่วนใหญ่คนโบราณจะมีนาข้าวปลูกเอาไว้เพื่อกินหลังจากที่หมดหน้าการทำนาแล้ว จะออกทะเลหาปลาเพื่อนำมาเป็นกับข้าวและนำมาแลกเปลี่ยนกันระหว่างตำบล (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

ช่วงการใช้เรือแจว การทำประมงพื้นบ้านในช่วงแรกของชาวบ้านในจังหวัดจันทบุรีนั้น มีเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตคือ การใช้เรือที่ทำด้วยไม้ซุงทั้งต้นหรือทั้งท่อนหรือที่เรียกว่า เรือแจว วิธีการคือ การขุดด้านบนให้เป็นรางแล้วเปิดปากออกให้กว้าง ถากหัวและท้ายให้เรียวขีดขึ้นตามส่วน เรียกว่า เรือขุด ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านใช้เรือประเภทนี้แจวเรือออกไปหาปลา ชาวประมงในจังหวัดจันทบุรีส่วนมากเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต กล่าวคือเป็นเจ้าของเรือเล็ก ๆ หรือที่เรียกว่า ประมงรายย่อย ซึ่งมีขนาดความยาวประมาณ 10 ศอกหรือ 3 วา ต่อมาได้มีการพัฒนาต่อจากไม้เข้ามาเล็กน้อยเพื่อให้เรือใหญ่ขึ้น คนโบราณเรียก เรือโกรน การทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เรือแจว ซึ่งชาวประมงในอดีตจะออกทะเลคนเดียว ใช้วิธีการแจวเรือ วางอวน อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบด้วย แห เบ็ดราว แหหลนแหงุ้ง ลอบปูทะเล เป็นต้น (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

การทำประมงเป็นการหาสัตว์น้ำจากการส่งกุ้ง การใช้ลอบดักปู การใช้แหลม การใช้แหทอดกุ้ง แหทอดปลา เป็นต้น มักจะหากินอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งจะไม่ได้ออกเรือไปไกลถึงทะเล การทำประมงพื้นบ้านทำการประมงตั้งแต่คลองท่าแฉลบ นั่นคือแม่น้ำจันทบุรี สิ้นสุดที่หัวสิงห์ หรือที่เรียกว่า ปากอ่าว ส่วนมากอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง คนโบราณจะทำการประมงไปไม่ได้ไกลอย่างมากสุดคือคลองท่าแฉลบ คลองบางสระเก้า ซึ่งใช้วิธีการแจวเรือไปตามแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อกันของแม่น้ำจันทบุรี น้ำตามคลองต่าง ๆ เป็นน้ำเค็ม ตลอดความยาวของคลองในแม่น้ำจันทบุรีมีป่าไม้โกงกางและต้นแสม ขึ้นอยู่ตลอดริมสองฝั่งคลอง โดยเป็นที่อนุบาลสัตว์น้ำในทะเลที่มาวางไข่ สัตว์น้ำที่ได้เป็นพวกปลาตามแม่น้ำลำคลอง เช่น ปลาจวด ปลาเกด ปลากุเลา กุ้ง ปูดำ เป็นต้น (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

แต่ในปัจจุบันการประมงขนาดย่อมพัฒนามาใช้เครื่องยนต์ การทำประมงพื้นบ้าน โดยเริ่มมีการพัฒนาโดยมีเทคโนโลยีในการผลิตจากเรือแจวธรรมดา มาเป็นเรือที่ใช้เครื่องยนต์ดีเซล ขณะนั้น

เครื่องยนต์เรือประมงชายฝั่งมีขนาดเล็ก ได้แก่ เครื่องยนต์ 2 แรงครึ่งถึง 3 แรง ราคาเครื่องยนต์สมัยนั้นประมาณ 1,000 กว่าบาท เมื่อชาวประมงมีเครื่องยนต์ก็สามารถออกเรือหาปลาได้ทุกวัน และสามารถออกหาปลาในทะเลได้ไกลจากเดิมที่หากินตามแม่น้ำลำคลอง สามารถออกไปปากอ่าวแม่น้ำจันทบุรีสู่ทะเล ห่างฝั่งประมาณ 5,000 เมตร หากินบริเวณเกาะนมสาว ซึ่งถือว่าสมัยนั้นมีระยะทางที่ห่างจากฝั่งที่ไกล เนื่องจากอดีตเรือแจวไม่สามารถไปถึงได้ ปลาที่หาได้ก็เป็นปลาที่มีขนาดใหญ่กว่าปลาในแม่น้ำลำคลอง ปลาในทะเลจำนวนมาก ดังคำที่ นายกสมาคมประมงแหลมสิงห์ กล่าวไว้ว่า “แค่เกาะนมสาวแค่นี้ก็หากันไม่หวาดไม่ไหวแล้ว” (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

สัตว์น้ำที่ได้ต่างจากเรือแจวจะได้เป็นจำพวก ปลาใหญ่ เช่น ปลาอินทรี ปลาทุ ปลาปลั่ง แต่อยู่ในแม่น้ำลำคลองก็จะมีปลาจวด ปลากด ปลากุเลา พวกปลาในแม่น้ำลำคลองตัวไม่ใหญ่มาก เมื่อชาวประมงในจังหวัดจันทบุรีเริ่มมีเครื่องยนต์ดีเซลเข้ามา จึงทำให้ได้ผลผลิตคือ ปลาจำนวนมาก ส่วนนี้ทำให้เริ่มมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อปลาจากชาวประมงพื้นบ้านเป็นบางส่วน ส่งผลให้ตลาดเริ่มกระจายออกไป พ่อค้าคนกลางจะติดต่อพ่อค้าในจังหวัดจันทบุรี บางสระแก้ว พลับ เพื่อนำปลาที่ซื้อมาจากชาวประมงพื้นบ้านเพื่อนำไปขายในที่ต่าง ๆ ทั้งในตัวจังหวัดและตำบลอื่น ๆ โดยรอบ (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557) ดังนั้น ในช่วงนี้ชาวประมงในจังหวัดจันทบุรีจึงมีลักษณะที่เรียกว่า ผู้ผลิตรายย่อยอิสระ (Petty Commodity Producers)

ชาวประมงที่เริ่มมีการเก็บหอมรอมริบ จากการแจวเรือประมงพื้นบ้านหาปลามาซื้อเครื่องยนต์ เนื่องจากบางคนมีหลายอาชีพ คนที่ขยันมีนาเป็นของตนเองก็จะทำนาเพื่อเอาข้าวไว้กิน หลังจากหมดหน้าการทำนาแล้วก็ไปออกทะเลหาปลา ซึ่งส่วนมากคนในแถบนี้จะประกอบอาชีพหมุนเวียนกัน สิ่งไหนที่เหลือจากการบริโภคก็จะนำเอาไปขาย ให้กับพ่อค้าในท้องถิ่นบ้าง มีเงินเก็บสะสมก็นำมาซื้อเครื่องยนต์ดีเซลจากในตัวเมืองจันทบุรี เพื่อที่จะหาปลาได้มากขึ้น ในช่วงนี้ถือว่าวงการประมงในจังหวัดจันทบุรีจะเริ่มมีการขายเกิดขึ้น

อย่างไรก็ดี แรงงานในช่วงการใช้แรงงานในครอบครัวยังไม่มีจ้าง แต่เป็นการช่วยกันในครอบครัว ซึ่งสามารถแบ่ง แรงงานออกเป็น 3 รูปแบบ ได้ดังนี้ คือ

1. รูปแบบการใช้แรงงานตัวเอง การทำประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรี ในช่วงการใช้เทคโนโลยีการผลิต คือ การใช้เรือแจว จะใช้แรงงานตัวเองในการทำประมงพื้นบ้าน กล่าวคือ เจ้าของเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จะออกเรือหาปลาเพียงลำพัง เพราะอุปกรณ์หาปลาก็มีเพียงแค เบ็ดราว แหลนแทงกุ้ง ลอบ เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมากกว่า 1 คน เรือที่ใช้ในการหาปลาจะใช้วิธีการแจวไปตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งไม่ได้ออกไปนอกทะเล หรือปากอ่าวแม่น้ำจันทบุรี การประมงลักษณะนี้จะไม่มิตันทุนในการออกหาปลา เพราะ เรือแจวไม่ต้องใช้น้ำมัน ใช้เพียงแรงของคนในการแจวเรือเท่านั้น อุปกรณ์ในการหาปลาก็หาเอาตามธรรมชาติ จำพวก คันเบ็ดจะใช้ไม้ไผ่ เป็นอุปกรณ์หาปลาที่หาได้เองตามธรรมชาติ สัตว์น้ำที่ได้จะมีขนาดไม่ใหญ่มาก เพราะเป็นสัตว์น้ำในแม่น้ำลำคลอง จำพวก ปลาจวด ปลากด ปลากุเลา กุ้ง ปูดำ เป็นต้น (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

2. รูปแบบการใช้แรงงานของสมาชิกในครอบครัว เมื่อการพัฒนาการประมงพื้นบ้านพัฒนามาจนถึงเทคโนโลยีการผลิตที่มีการใช้เครื่องยนต์เข้ามา ทำให้เจ้าของปัจจัยการผลิต เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานประมงที่ต้องใช้คนเพิ่มมากขึ้น แรงงานที่หาได้ในช่วงเริ่มแรก นั้นคือ

แรงงานครอบครัว กล่าวคือ เป็นแรงงานที่ไม่ต้องใช้การจ้างงานแต่เป็นการไปช่วยกันทำมาหากิน เพราะเมื่อมีการเข้ามาของเครื่องยนต์ดีเซล ทำให้เรือประมงพื้นบ้านที่ติดเครื่องยนต์สามารถออกทะเลไปหาปลาได้ไกลมากขึ้น ไม่จำกัดพื้นที่เฉพาะบริเวณแม่น้ำลำคลองเท่านั้น ผลที่ตามมาคือจำนวนสัตว์น้ำที่มากขึ้น ตัวใหญ่ขึ้น และมีปริมาณที่มากขึ้นกว่าสัตว์น้ำที่อยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ทำให้แรงงานที่ใช้จะต้องเพิ่มขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสัตว์น้ำที่จับได้ (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

3. รูปแบบการใช้แรงงานเพื่อนบ้านในชุมชน การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตของเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรีจากเรือแจวธรรมดามาใช้แรงงานตัวเอง มาสู่การติดเครื่องยนต์ดีเซลที่ต้องเริ่มมาใช้แรงงานในครอบครัว ซึ่งนอกจากแรงงานในครอบครัวแล้วยังมีแรงงานที่เป็นเพื่อนบ้านในชุมชนที่ว่างจากการทำมาช่วยในการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งแรงงานเพื่อนบ้านในชุมชนนี้จะได้ผลตอบแทน คือ สัตว์น้ำที่ร่วมกันจับมาได้กับเจ้าของเรือประมง โดยจะแบ่งสัตว์น้ำส่วนหนึ่งให้กับเพื่อนในชุมชนที่ได้มาช่วยออกเรือหาปลา กล่าวคือ การออกเรือหาปลาถ้าเป็นคนในครอบครัวก็จะถือว่าช่วยกัน ถ้าเป็นเพื่อนในชุมชนก็จะมีส่วนแบ่งจากการจับปลาที่ร่วมกันหามาได้เป็นการตอบแทน (ประเสริฐ เนินริมหนอง, สัมภาษณ์, 2557)

สถานการณ์ของประมงชายฝั่งขนาดเล็ก กำลังประสบปัญหากระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาส่งผลกระทบต่ออาชีพชาวประมงของประเทศไทย เนื่องจากสถานการณ์ของสหภาพยุโรปหรือ (EU) ได้ให้ใบเหลืองกับไทยจากปัญหา IUU Fishing หลังจากที่ก่อนหน้านี้ไทยถูกปรับลดอันดับไปอยู่ใน Tier 3 จากรายงานสถานการณ์การค้ามนุษย์ของประเทศไทยเมื่อเดือนมิถุนายน 2557 โดยการให้ใบเหลืองหรือประกาศเตือนอย่างเป็นทางการของสหภาพยุโรปในครั้งนี้ มีความแตกต่างจากการลดอันดับใน TIP Report ของสหรัฐฯ เนื่องจาก TIP Report เป็นเครื่องมือทางการทูตที่ใช้ผลักดันให้รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ แก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ แต่ไม่มีมาตรการตอบโต้ทางการค้าใด ๆ ในขณะที่กฎระเบียบ IUU ของสหภาพยุโรปถูกสร้างขึ้นเพื่อช่วยขจัดปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ไร้การรายงานและไร้การควบคุม โดยเพิ่มมาตรการคว่ำบาตรการนำเข้าอาหารทะเลจากประเทศที่เพิกเฉยต่อการแก้ไขปัญหา IUU fishing เข้าไป

อย่างไรก็ดี สหภาพยุโรปมองว่าประเทศไทยไม่ได้แสดงถึงความพยายามอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมต่อการขจัดปัญหาดังกล่าวอย่างเพียงพอ จึงให้ใบเหลืองแก่ไทยเพื่อเป็นการตักเตือนอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนเมษายน 2558 ที่ผ่านมา ผลที่ตามมาคือไทยจะมีเวลา 6 เดือน ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกคว่ำบาตรการนำเข้าอาหารทะเลจากสหภาพยุโรป โดยจะมีการตรวจสอบและประเมินความคืบหน้าของปัญหาดังกล่าวอีกครั้งในเดือนตุลาคม 2558 ที่จะถึงนี้ (พริมา อัครยุทธ, 2558)

การประมงที่ผิดกฎหมายไม่ได้เป็นประเด็นใหม่ในอุตสาหกรรมประมง จากข้อมูลพบว่า IUU fishing เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีปริมาณลดลง และทำให้ผู้ที่ทำประมงอย่างถูกกฎหมายต้องเสียเปรียบ อีกทั้งยังทำลายระบบนิเวศและทำให้ชุมชนชายฝั่งอ่อนแอลง ทั้งนี้จากข้อมูลพบว่าผลิตภัณฑ์อาหารทะเลทั่วโลกที่มาจากประมงที่ผิดกฎหมาย มีปริมาณสูงถึง 11 - 26 ล้านตันต่อปี คิดเป็น 15% ของปริมาณผลิตภัณฑ์อาหารทะเลทั้งหมด หรือคิดเป็นมูลค่ากว่า 10,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สหภาพยุโรปในฐานะผู้นำเข้าอาหารรายใหญ่ของโลกจึงตั้งกฎระเบียบนี้ขึ้น เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2554 เพื่อป้องกัน ขจัด และขัดขวาง การประมงที่ผิดกฎหมายให้หมดสิ้นไป โดยได้

ขอความร่วมมือจากรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อผลักดันให้ทุกฝ่ายปฏิบัติตามข้อตกลงด้านการประมงทั้งของในประเทศนั้น ๆ และข้อตกลงสากล

อย่างก็ตามกฎระเบียบการประมงที่ผิดกฎหมายครอบคลุมถึงเรือประมงในทุกสัญชาติ ทุกประเภท และทุกน่านน้ำ ที่มีการเดินเรือทั้งจากและไปยังสหภาพยุโรป และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวสหภาพยุโรปจึงได้กำหนดให้ต้องมีการชี้แจงถึงแหล่งที่มาและความถูกต้องทางกฎหมายของการทำประมง และจำแนกกลุ่มประเทศที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (พริมา อัครยุทธ, 2558)

- (1) กลุ่มที่ไม่เกี่ยวข้องกับ IUU Fishing
- (2) กลุ่มประเทศที่ได้รับ “ใบเหลือง” ตักเตือนให้มีการปรับปรุงแก้ไข
- (3) กลุ่มประเทศที่ได้รับ “ใบแดง” ซึ่งจะโดนคว่ำบาตรการนำเข้าสินค้าประมง

ดังนั้นอุตสาหกรรมประมงไทยอาจสูญเสียมูลค่าการส่งออกสูงถึง 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หากประเทศไทยไม่สามารถแก้ไขปัญหาการประมงที่ผิดกฎหมายได้ ในปี พ.ศ. 2557 ประเทศไทยถือเป็นผู้ส่งออกสินค้าประมงรายใหญ่นับเป็นอันดับ 3 ของโลก โดยมูลค่าการส่งออกปลา กุ้ง ปลาหมึก และอาหารทะเลแปรรูปไปยังสหภาพยุโรปสูงถึง 700 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อปี ทั้งนี้กว่า 58% ของผลิตภัณฑ์ประมงที่ไทยส่งออกไปยังสหภาพยุโรป เป็นอาหารสำเร็จรูปหรืออาหารกระป๋องโดยส่วนใหญ่เป็นทูน่ากระป๋องและกุ้งแปรรูป (พริมา อัครยุทธ, 2558)

ศูนย์บัญชาการการแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย (ศปมพ.) ภายใต้รัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ถูกจัดตั้งขึ้นโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เพื่อแก้ไขปัญหาการประมงที่ผิดกฎหมายในประเทศไทย อีกทั้งยังมีการจัดตั้งศูนย์ควบคุมการแจ้งเรือเข้า – ออก หรือ Port – in – Port - out จำนวน 28 แห่งในจังหวัดชายทะเลทั่วประเทศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการตรวจตราและตรวจสอบ รวมถึงควบคุมเรือประมงที่มีระวางบรรทุกมากกว่า 30 ตันกรอส โดยเรือดังกล่าวต้องแจ้งข้อมูล อาทิ รหัสใบอนุญาต ชนิดเครื่องมือจับปลา และข้อมูลลูกเรือแก่ศูนย์ควบคุมภายใน 24 ชั่วโมงก่อนการเข้าหรือออกจากท่าเรือ (พริมา อัครยุทธ, 2558)

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ที่ผ่านมา รัฐบาลยังได้เริ่มใช้พระราชบัญญัติการประมงฉบับใหม่ ที่แก้ไขจากฉบับเดิมเมื่อปี 1947 โดยมีการปรับปรุงมาตรการควบคุมเรือเข้า - ออกและมีบทลงโทษผู้กระทำประมงผิดกฎหมายอย่างเด็ดขาดมากขึ้น อาทิ การเพิ่มค่าปรับการประมงผิดกฎหมายเป็น 30 ล้านบาทจากเดิม 2 แสนบาท (พริมา อัครยุทธ, 2558)

นอกจากการเคลื่อนไหวของภาครัฐแล้ว ภาคเอกชนและผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ยังได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มทำงานเฉพาะกิจขึ้น (Task Force) เพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ กลุ่มทำงานเฉพาะกิจประกอบด้วย ผู้ผลิต ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร (NGOs) และผู้ค้าปลีกชั้นนำ อาทิ Costco, WM Morrison Supermarkets, Sodexo, เจริญโภคภัณฑ์อาหาร (CPF), ไทยยูเนียนฟรอสเซ่น (TUF), องค์กร Oxfam, และ Environmental Justice Foundation (EJF) เป็นต้น โดยผู้ผลิตเหล่านี้ได้ประกาศเลิกทำสัญญาและหยุดซื้อวัตถุดิบจากคู่ค้าที่ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติการประมง 2558 หรือเกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์ ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวนี้ยังรวมถึงนโยบาย Shrimp Task Force ซึ่งผู้ประกอบการจะลดการใช้ปลาปนจากเรือประมงให้เหลือเพียง 10 - 20 เปอร์เซ็นต์ และหันไปใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหลือจากอุตสาหกรรมปลาทูน่าและซูริมิแทน (พริมา อัครยุทธ, 2558)

การประเมินผลการดำเนินการและมาตรการการแก้ไขปัญหาการประมงผิดกฎหมาย นับตั้งแต่คณะกรรมาธิการยุโรปได้ออกคำประกาศแจ้งเตือน หรือให้ใบเหลืองกับประเทศไทย อันเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยในฐานะรัฐเจ้าของธงเรือ (Flag State) รัฐเจ้าของท่า (Port State) รัฐชายฝั่ง (Coastal State) และรัฐเจ้าของตลาด (Market State) ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามพันธกรณีของกฎหมายสากล และได้มีการดำเนินการเพื่อป้องกัน ยับยั้งและกำจัดการทำประมงแบบ IUU ปลอ่ยให้เรือประมงที่ติดธงไทยทำการประมงที่ผิดกฎหมายขาดการรายงานและไร้การควบคุม ทั้งในบริเวณน่านน้ำภายในและต่างประเทศ มิได้กำกับดูแลการทำประมงทะเลในน่านน้ำไทยให้เกิดความยั่งยืน (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

นอกจากนี้ ยังไม่สามารถติดตาม ควบคุม ดูแลกระบวนการตรวจสอบย้อนกลับสำหรับสัตว์น้ำและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ทั้งที่นำเข้ามาเพื่อการแปรรูปและส่งไปจำหน่ายยังประเทศในเครือสหภาพยุโรปได้อย่างโปร่งใส และมีประสิทธิภาพที่จะช่วยป้องกันความเสี่ยงของผลิตภัณฑ์ประมงแบบ IUU มิให้มีการซื้อขายผ่านประเทศไทยและส่งออกไปยังตลาดประชาคมยุโรป ทำให้สหภาพยุโรปในฐานะของรัฐเจ้าของตลาด จำเป็นที่จะต้องดำเนินการตามกฎระเบียบสหภาพยุโรป ที่ (EC) No.1005/ 2008 ว่าด้วยการจัดตั้งระบบของประชาคมยุโรปเพื่อป้องกัน ยับยั้ง และกำจัดการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม โดยตามกระบวนการเบื้องต้นคณะกรรมาธิการฯ จะออกคำประกาศแจ้งเตือนอย่างเป็นทางการ พร้อมทั้งให้คำแนะนำรัฐบาลไทยในการปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบ ตลอดจนมาตรการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มีความโปร่งใส และมีประสิทธิภาพเพื่อให้สินค้า สัตว์น้ำและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำของตนที่จะส่งไปยังสหภาพยุโรปไม่เป็นสินค้าที่เกิดจากการประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

ภายหลังจากการได้รับใบเหลืองรัฐบาลไทยโดยหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ออกคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 10/ 2558 ลงวันที่ 29 เมษายน 2558 เรื่องการ แก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม โดยได้จัดตั้ง “ศูนย์บัญชาการแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย” (Command Center for Combating Illegal Fishing) เรียกโดยย่อว่า ศปมผ. (CCCCIF) เป็นศูนย์เฉพาะกิจขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี โดยมีผู้บัญชาการทหารเรือเป็นผู้บัญชาการศูนย์ฯ และให้มีอำนาจที่สำคัญ คือ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

(1) การกำหนดแนวทางและจัดทำแผนปฏิบัติการแห่งชาติในการแก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม ตลอดจนกำกับดูแลการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนนั้น รวมทั้งการทำความเข้าใจกับสหภาพยุโรป

(2) ควบคุมสั่งการ กำกับดูแล และประสานการปฏิบัติการทั้งปวงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และส่วนราชการอื่นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม

(3) พิจารณา เสนอแนะ ปรับปรุง แก้ไขเพิ่มเติม รวมทั้งพัฒนากฎหมาย กฎ ระเบียบ ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาการทำการประมงที่ผิดกฎหมายให้เป็นมาตรฐานสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันการทำการประมงผิดกฎหมายและบดทลงโทษที่เหมาะสม

(4) ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเร่งยกระดับความร่วมมือกับประเทศที่สาม โดยเฉพาะประเทศที่เรือที่ชักรงไทยเข้าไปทำการจับปลาในน่านน้ำของประเทศนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศ และ (5) ฯลฯ

ต่อมาหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ในการออกคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 24/ 2558 ลงวันที่ 5 สิงหาคม 2558 เรื่องการแก้ไขปัญหาการทำการประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม เพิ่มเติม เพื่อควบคุมจำนวนเรือประมงและเครื่องมือบางประเภทตามที่ ศปมผ. รายงานข้อมูล โดยอ้างว่าเพื่อเป็นการจัดการให้เกิดความสมดุลกับทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีอยู่ในน่านน้ำไทย โดยมีการกำหนดบดทลงโทษที่รุนแรงสำหรับผู้ฝ่าฝืนคำสั่งฉบับนี้ หรือประกาศที่ออกตามคำสั่งนี้ โดยต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับตั้งแต่ 1 แสนบาท ถึง 5 แสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

ตลอดระยะเวลา 5 เดือนเศษ (29 เมษายน – ปัจจุบัน) ศปมผ. ได้จัดประชุมคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเกือบทุกสัปดาห์ รวม 18 ครั้ง โดยได้เชิญภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมประชุมด้วย แต่จากข้อมูลผลการประชุมทั้งที่ปรากฏต่อสื่อสาธารณะ ประชาชน และการรายงานต่อหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ กลับไม่ปรากฏข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาคมการประมงแห่งประเทศไทยและสมาคมการประมงน่านน้ำไทยเลย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคณะกรรมการฯ มิได้รับฟังหรือมีการหยิบยกข้อมูลดังกล่าวขึ้นพิจารณา

วิธีการดำเนินการของ ศปมผ. ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีส่วนใหญ่อ้างอิงเป็นการเลือกรับฟังแต่เฉพาะข้อมูลจากกรมประมงและผู้แทนองค์กรเอกชนบางคน เพื่อใช้ในการตัดสินใจ จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อผู้ประกอบการประมงเกือบทุกภาคส่วน เช่น (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

(1) การรับฟังความเห็นของกรมประมงเกี่ยวกับข้ออ้างของการทำการประมงเกินศักยภาพผลผลิตทดแทนของสัตว์น้ำตามธรรมชาติ โดยใช้ผลการสำรวจและศึกษาทางวิชาการที่ทำโดยปราศจากความสมบูรณ์ รอบด้านในทุกมิติ บนพื้นฐานของสถิติตัวเลข และข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง เป็นปัจจุบัน ทั้งในเรื่องจำนวนเรือที่มีอยู่จริง จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้จริง โดยไม่รับฟังความคิดเห็นของนักวิชาการ และข้อมูลที่แตกต่างจากสมาคมการประมงที่เกี่ยวข้อง จนนำไปสู่การตัดสินใจออกคำสั่งลดการลงแรงประมงโดยการบังคับให้เรือประมงที่ไม่จดทะเบียนหรือไม่มีใบอนุญาตใช้เรือ หรือไม่มีอาชญาบัตร หรือมีใบอาชญาบัตรผิดประเภท ต้องหยุดทำการประมงโดยสิ้นเชิง ซึ่งส่งผลให้เรือประมงจำนวนมากกว่า 3,000 ลำ ต้องหยุดกิจการทั้งหมด โดยที่ภาครัฐไม่มีมาตรการใด ๆ ออกมารองรับและไม่รับฟังปัญหาหรือสาเหตุที่ทำให้ผู้ประกอบการไม่สามารถจดทะเบียนหรือขอใบอนุญาตใช้เรือหรือขออาชญาบัตรได้

(2) การยกเลิกเครื่องมือประมงบางประเภท แม้จะมีเอกสารถูกต้องครบถ้วน เช่น เครื่องมืออวนรุน รั้ว ไชมาน ลี ฯลฯ โดยอ้างว่าเป็นเครื่องมือที่ทำลายล้างทรัพยากร ทั้ง ๆ ที่ในทาง

วิชาการสามารถลดศักยภาพในการทำลายของเครื่องมือดังกล่าวให้อยู่ในกฎเกณฑ์ที่เป็นสากล หรือ กำหนดมาตรการรองรับในการดูแล ชดเชย หรือลดผลกระทบไว้ล่วงหน้าได้

(3) การกำหนดเขตการประมงโดยไม่มีผลการศึกษาทางวิชาการเชิงประจักษ์ใด ๆ รองรับ แต่ใช้วิธีให้กลุ่มชาวประมงไปเจรจาตกลงกันเองตามความพอใจ ซึ่งทำให้ข้อยุติที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างกันไปตามความต้องการของชาวประมงในแต่ละจังหวัดชายทะเล ทั้งการกำหนดเขตดังกล่าว ยังเป็นการก้าวล่วงอำนาจของคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด ตามพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558 ที่มีผลบังคับใช้แล้วอีกด้วย

(4) การกำหนดเงื่อนไขในการทำประมง เช่น การกำหนดวันหยุดทำการประมงตาม เวลาปฏิทิน โดยมีได้คำนึงถึงวันที่ในการขึ้น - ลงของน้ำตามธรรมชาติ การกำหนดให้ใช้ตาอวนขนาดใหญ่ในพื้นที่ โดยไม่ทราบข้อมูลว่าอวนที่มีขนาดตาดังกล่าวไม่มีจำหน่ายในท้องตลาด ฯลฯ คำสั่งหรือ ประกาศต่าง ๆ ที่ออกมาบังคับใช้นั้น มิได้คำนึงถึงวิถีชีวิต ธรรมชาติ สภาพอากาศ ความเป็นไปได้ในการประกอบอาชีพ ผลกระทบต่อภาคธุรกิจต่อเนื่อง และประชาสังคมที่ต้องพึ่งพาสัตว์น้ำจาก ชาวประมงในการประกอบอาชีพหรือเพื่อการบริโภค และ (5) ฯลฯ

ผลกระทบและความเสียหายจากการดำเนินการดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื้ออย่างกว้างขวางทั้งในระดับจุลภาคและมหภาคต่อกิจการประมงของประเทศ และอุตสาหกรรมต่อเนื่องกับกิจการประมง ตลอดจนกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของประชาชน ซึ่งพอสรุป ได้โดยสังเขป ดังนี้ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

(1) เรือประมงจำนวนมากกว่า 3,000 ลำ ที่มีมูลค่าการลงทุนมากกว่า 15,000 ล้านบาท ไม่สามารถนำไปใช้ประกอบกิจการประมงหรือใช้ประโยชน์อื่นเพื่อให้เกิดผลในทางเศรษฐกิจของประเทศต่อไปได้ รวมทั้งเจ้าของเรือและครอบครัวจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คน ขาดรายได้สำหรับใช้จ่ายในการดำรงชีพและจุนเจือครอบครัว ขาดรายได้ในการจ่ายเป็นค่าเล่าเรียนของลูกหลาน การรักษาพยาบาล และใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

(2) ลูกเรือประมงทั้งที่เป็นคนไทยและคนต่างด้าวไม่น้อยกว่า 60,000 คน ตกงาน ในจำนวนนี้มีลูกเรือที่เป็นคนไทยไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 หรือประมาณ 12,000 คน ขาดรายได้ในการดำรงชีพ และใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุนเจือครอบครัว ซึ่งคาดว่าจะมีจำนวนไม่น้อยกว่า 36,000 คน

(3) ธุรกิจหรือผู้ประกอบการต้นทางอันประกอบไปด้วย โรงงานน้ำแข็ง ผู้ค้ำน้ำมัน ผู้ค้ำวัสดุ และอุปกรณ์ประมง เกษตรกรผู้ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ และผู้ค้าส่งต่าง ๆ นับหมื่นรายขาดแคลน รายได้หรือมีรายได้ลดลงจากการถูกบังคับให้เรือหยุดทำการประมง

(4) ธุรกิจหรือผู้ประกอบการกิจการต่อเนื่องอันประกอบไปด้วย ท่าเทียบเรือ องค์กรสะพานปลา (หน่วยงานของรัฐ) แพปลา ห้องเย็น โรงงานแปรรูปเบื้องต้น (ล้าง) อุตสาหกรรมแปรรูป สัตว์น้ำ ทั้งโรงงานปลากระป๋อง โรงงานปลาป่น โรงงานแปรรูปสัตว์น้ำอบแห้ง โรงงานอาหารสัตว์ โรงงานน้ำปลา โรงงานปลาเค็ม - ปลาแห้ง พ่อค้า - แม่ค้า ผู้ค้าสัตว์น้ำ ผู้ประกอบกิจการขนส่ง ผู้ส่งออก ฯลฯ นับหมื่นราย ต้องได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนวัตถุดิบ ขาดแคลนสินค้า ขาดการจ้างงาน เนื่องจากเรือประมงกว่า 3,000 ลำ ที่ต้องหยุดทำประมงเหล่านี้ เป็นแหล่งที่มาของวัตถุดิบ (ปีละกว่า 1,000,000 ตัน) อันเป็นห่วงโซ่อุปทานห่วงแรกของสายโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมประมง

และผลิตภัณฑ์ประมงแปรรูป ส่งผลให้ธุรกิจหรือผู้ประกอบการปลายน้ำไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้

(5) การเสื่อมราคาของเรือประมง จำนวนมากกว่า 3,000 ลำ อันเนื่องมาจากไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ และก่อให้เกิดรายได้ ทั้ง ๆ ที่เรือเหล่านั้นยังสามารถใช้เป็นหน่วยการผลิตและสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับประชาชนและประเทศชาติ และสามารถพยุงความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของประชาชนคนไทยในภูมิภาคของประเทศได้ และ (6) ฯลฯ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

ในเดือนพฤษภาคม 2558 ผลการประชุมของ ศปมผ. ได้กำหนดให้กรมเจ้าท่าทำการตรวจสอบจำนวนเรือประมงในระบบทั้งหมด ซึ่งในการตรวจครั้งแรกพบว่าเรือประมงที่ได้รับใบอนุญาตจากกรมเจ้าท่าอยู่กว่า 49,860 ลำ ปัญหาที่ทุกฝ่ายลงความเห็นในขณะนี้คือ การทำประมงเกินขนาด ดังนั้น เพื่อลดจำนวนเรือประมง จำเป็นจะต้องเอาเรือที่ขาดการต่ออายุออกจากระบบเป็นอันดับแรก ซึ่งมีเรือที่ขาดการต่ออายุต้องถอนใบอนุญาตทั้งสิ้น 7,809 ลำ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

จากกรณีดังกล่าวทำให้ภาครัฐขยายเวลาให้แก่เรือประมงที่ตกสำรวจมาทำการขึ้นทะเบียนภายในเดือนสิงหาคม 2558 พร้อมปรับการแก้ไขปัญหาลักษณะนี้โดยใช้มาตรา 44 (คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 24/ 2558) เพิ่มมาตรการงดจดทะเบียนเรือไทยสำหรับทำการประมง หรือเรืออื่นตามที่ ศปมผ. ประกาศกำหนด และห้ามเปลี่ยนประเภทเรือเข้ามาเป็นเรือประมง (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

อย่างไรก็ตาม ได้มีการสำรวจสำมะโนทะเบียนเรือใหม่อีกครั้งโดย ศปมผ. ในช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม 2558 พบเรือประมงตามที่ขึ้นทะเบียน 11,700 ลำ ส่วนอีก 8,024 ลำไม่พบ ซึ่งเรือจำนวนนี้กรมเจ้าท่าได้รับคำสั่งว่าต้องถอนใบอนุญาตทั้งหมดในเดือนพฤศจิกายน 2558 โดยอาศัยมาตรา 44 (คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 42/ 2558) (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

นอกจากนี้กรมเจ้าท่ายังพบว่า “ในเวลานั้นทหารเรือที่ทำหน้าที่สำรวจเรือประมงยังขาดความเข้าใจธรรมชาติของชาวประมงว่าเขามีระยะเวลาออกเรือ บ้าง 15 วัน บ้างออกเรือเข้าตักเย็นจึงกลับ ทำให้การเข้าไปตรวจภายในวันเดียวไม่พบเรือประมงของชาวบ้าน มีจำนวนมากที่ตกสำรวจ จนเกิดเรื่องร้องเรียนตามข่าว และต่อมาหลังการถอนใบอนุญาตรอบที่ 2 ชาวประมงได้ส่งหนังสือร้องเรียนถึง พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี” (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

มาตรการแก้ปัญหาแบบหักดิบของรัฐบาลที่มุ่งลดจำนวนเรือประมงในระบบ แต่กระทบกับชาวประมงจำนวนมาก เมื่อเรื่องร้องเรียนถูกส่งตรงถึงนายกรัฐมนตรี จึงออกมาตรการเยียวยาอีกครั้งด้วยการเปิดให้ชาวประมงที่ถูกถอนใบอนุญาตสามารถยื่นอุทธรณ์เพื่อทำการตรวจสอบใหม่ในระหว่างวันที่ 29 มกราคม – 28 กุมภาพันธ์ 2559 (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

จากสถานการณ์ดังกล่าวมีผู้มายื่นอุทธรณ์จำนวน 2,293 ราย ซึ่ง ศปมผ. เห็นว่า หากเป็นกรณีที่เกิดจากความผิดพลาดของเจ้าหน้าที่ให้คืนสิทธิ์ให้แก่เรือประมงจำนวนดังกล่าวทันที กรมประมง กรมเจ้าท่า ร่วมกับ ศปมผ. จึงตรวจสอบอีกครั้งพบว่า เรือประมงที่ถูกถอนใบอนุญาตจำนวน 157 ลำ เกิดจากความผิดพลาดของเจ้าหน้าที่จึงคืนสิทธิ์ให้ทั้งหมด คงเหลือเรือประมงที่เข้าแจ้ง

อุทธรณ์แต่ยังไม่ได้รับการคืนสิทธิ์ แบ่งเป็นเรือประมงพื้นบ้านจำนวน 1,622 ลำ เรือประมงพาณิชย์ 514 ลำ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

ในช่วงที่ผ่านมา จำนวนเรือประมงลดลงเรื่อย ๆ จากยอดเรือประมงเดิมประมาณ 50,000 ลำ ปัจจุบันลดเหลือ 38,704 ลำ เป็นเรือประมงพาณิชย์ 12,092 ลำ (ขนาด 10 ตันกรอส ขึ้นไป) นอกนั้นเป็นเรือประมงพื้นบ้าน อย่างไรก็ตามการทำประมงนอกจากการจดทะเบียนเรือกับกรมเจ้าท่าเรือดังกล่าวยังต้องมีอาชญาบัตรจากกรมประมงร่วมด้วย ซึ่งในจำนวนเรือประมงพาณิชย์ทั้งหมดพบว่ามี 10,991 ลำ ที่มีอาชญาบัตรและจดทะเบียนถูกต้องจากกรมเจ้าท่า อีก 1,101 ลำ ไม่มีอาชญาบัตรหรือใบอนุญาต (นับรวมเรือประมงพาณิชย์ 514 ลำ ที่เป็นปัญหาข้างต้นด้วย)

นอกจากนี้เรือจำนวนดังกล่าวกลายเป็นความกังวลของรัฐบาลไทยและสหภาพยุโรป จึงเห็นพ้องกันว่าต้องควบคุมเรือจำนวนดังกล่าว โดยให้มาแจ้งจุดจอด และให้เจ้าหน้าที่จากกรมเจ้าท่าทำการตรึงพังกาเรือพร้อมทำเครื่องหมายบนเรือประมง หากนำเรือออกทำการประมงเจ้าหน้าที่สามารถเข้าจับกุมได้ทันที เป็นการใช้มาตรา 44 เพื่อแก้ปัญหาอีกครั้ง (คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 53/ 2559)

สำหรับเรือประมงที่ต้องออกจากระบบจะได้รับการเยียวยาจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการให้เบงก์รัฐออกสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำให้ผู้ที่มีเรือประมงผิดกฎหมาย วงเงินสินเชื่อ 1,000 ล้านบาท ซึ่งได้มีการเพิ่มวงเงินสินเชื่ออีก 500 ล้านบาท และขยายวัตถุประสงค์ให้รวมไปถึงชาวประมงที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ รวมไปถึงการจ่ายเงินช่วยเหลือแก่ชาวประมงที่ได้รับผลกระทบจากการยกเลิกเครื่องมือประมงบางอย่าง เช่น อวนรุน และการซื้อเรือคืนจากชาวประมงที่สมัครใจเปลี่ยนอาชีพ โดยนำไปจมนำปะการังเทียมต่อไป ซึ่งใช้งบประมาณรวม 1,459.10 ล้านบาท (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

นอกจากนี้การดำเนินการแก้ไขปัญหาประมง IUU ในความรับผิดชอบของกรมประมง ในช่วงที่ผ่านมา นอกจากการควบคุมจำนวนเรือประมงที่ต้องทำงานร่วมกับกรมเจ้าท่าแล้ว กรมประมงที่เป็นหน่วยงานหลักดูแลผู้ประกอบการเกี่ยวกับประมงทั้งประเทศต้องจัดทำแผนประมงแห่งชาติ แก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับสากล ควบคุมเครื่องมือประมง กำหนดช่วงเวลาทำประมง สำรวจจำนวนทรัพยากรสัตว์น้ำเพื่อแก้ปัญหาการประมงเกินขนาดในระยะยาว ตามข้อเสนอแนะของสหภาพยุโรปไปจนถึงการทำ MOU ร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการติดตาม เฝ้าระวัง และตรวจสอบ ทั้งการการออกใบอนุญาตทำการประมงใหม่ การพัฒนา ระบบ VMS (Vessel Monitoring System) และเพิ่มตำแหน่งผู้สังเกตการณ์บนเรือ (Observer Onboard) ออกทำหน้าที่สังเกตการณ์บนเรือประมงนอกน่านน้ำ จัดทำแผนการบริหารจัดการประมงทะเล (FMP) โดยแบ่งเขตพื้นที่ทำการประมงให้ระหว่างเรือประมงพื้นบ้านและเรือประมงพาณิชย์ เพิ่มความเข้มงวดในการตรวจสอบความถูกต้องของการออกใบรับรองการจับสัตว์น้ำ (Catch Certificate: CC) และ ใบรับรองการแปรรูปสัตว์น้ำ (Processing Statement: PS) กับทุกโรงงานที่ยื่นขอทุกครั้งเมื่อเรือบรรทุกสินค้าออกจากท่า โดยเรือดังกล่าวต้องได้รับการรับรองในบัญชีรายชื่อของสหภาพยุโรป (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

นอกจากนี้มีการปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบการบริหารจัดการประมง เร่งรัดการออกกฎหมายฉบับรองภายใต้พระราชกำหนด (พ.ร.ก.) การประมง 2558 กฎหมาย ลำดับรองทั้งสิ้น 91

ฉบับ ออกกฎหมายแล้ว 87 ฉบับ ซึ่งกำหนดอัตราโทษเพิ่มขึ้นจาก พระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) การประมง 2558 ที่ถูกยกเลิกไป ด้วยเหตุผลที่ พ.ร.บ. ดังกล่าวยังขาดมาตรการติดตาม ควบคุม และเฝ้าระวังการทำการประมงในน่านน้ำไทยและนอคน่านน้ำไทย รวมทั้งยังขาดการบริหารจัดการการทำการประมงให้สอดคล้องกับการผลิตสูงสุดของธรรมชาติให้สามารถทำการประมงได้อย่างยั่งยืน (ไทยพับลิก้า, ออนไลน์, 2558)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การทำประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรีสามารถสะท้อนให้เห็นการขับเคลื่อนการสร้างความมั่นคงทางอาหารภายในจังหวัดจันทบุรีได้ เนื่องจากสัตว์น้ำที่ได้จากการทำประมงส่วนใหญ่มีจะขายภายในตลาดท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ดังนั้นเพื่อการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารให้คงไว้จึงต้องมีการวางมาตรการเชิงนโยบายสาธารณะท้องถิ่นเพื่อช่วยสร้างความยั่งยืนของประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรี นอกจากการใช้การขับเคลื่อนภายในชุมชนของประมงพื้นบ้านเอง ได้แก่ การจัดทำบ้านปลาธนาคารปูเพื่อเลี้ยงสัตว์น้ำเพิ่มเติม การปลูกป่าชายเลนเพื่อช่วยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ การทำปะการังเทียม เป็นต้น อย่างไรก็ตามควรมีการพัฒนาประมงชายฝั่งขนาดเล็กตามข้อเสนอของกลุ่มประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรีได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เสนอร่างกฎหมายประมงฉบับชาวประมงพื้นบ้านเพื่อปรับปรุงเนื้อหาพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 ให้เกิดการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชนท้องถิ่นโดยร่างกฎหมายดังกล่าวมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นรองประธาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นรองประธาน และกรรมการจากหน่วยงานอื่นจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการประมง รวมถึงตัวแทนประมงชาวประมงพื้นบ้านในสัดส่วนหญิงและชาย รวมทั้งให้มีกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนไม่เกินสิบคน อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการชุดนี้คือ มีอำนาจเกี่ยวกับการกำหนด กำกับ ติดตาม การปฏิบัติ นโยบายการประมงด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรการประมงอย่างยั่งยืน เช่น การประมงทะเล การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อเนื่องด้านการประมง เป็นต้น

2. คณะกรรมการประมงจังหวัด ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานและกรรมการอื่น ๆ จากภาคส่วนอื่น ๆ คือ หน่วยงานจากภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนจากองค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรชุมชนชายฝั่ง ผู้แทนชุมชนชาวประมงน้ำจืด ผู้แทนกำนันผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงกำไร คณะกรรมการประมงจังหวัดจะเป็นผู้เสนอขอเขตพื้นที่การประมง (เฉพาะเขตประมงทะเลชายฝั่งและประมงน้ำจืด) ที่เป็นขอบพื้นที่อำนาจของตนเสนอขอความเห็นชอบจากรัฐมนตรี ตามหลักเกณฑ์ วิธีการที่จะถูกกำหนดขึ้นหากสภาเห็นชอบ

3. จัดตั้ง “องค์กรชุมชนประมง” ขึ้นโดยชุมชนที่อยู่ติดต่อกับเขตการประมงชายฝั่งหรือพื้นที่น้ำจืด สามารถยื่นคำขอจัดตั้งองค์กรชุมชนประมงต่อคณะกรรมการประมงจังหวัดได้ องค์กรชุมชนประมงที่ได้รับการอนุมัติมีสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรการประมงทรัพยากรธรรมชาติ ภายในขอบเขตพื้นที่ กฎกติกาและแผนงานที่ได้รับการอนุมัติ โดยองค์กรประมงนั้นมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงและทรัพยากรธรรมชาติตามแผนงานและกฎกติกา ภายในขอบเขตพื้นที่ซึ่งได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการ

ประมงจังหวัด นอกจากนี้สามารถร่วมกับเจ้าพนักงานสอบสวนในการจัดทำสำนวนคดีความผิดหรือฟ้องคดีเพื่อขอระงับการดำเนินการใด ๆ และขอให้มีการฟื้นฟูเขตประมงเพื่อบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการทำประมงหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และสามารถจับกุมผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัติ ฯ ในกรณีความผิดซึ่งหน้าได้

4. กำหนดให้เขตประมงที่อยู่ในน่านน้ำไทย แบ่งออกเป็นประมงทะเลชายฝั่ง เขตประมงนอกชายฝั่งและเขตประมงน้ำจืด ซึ่งเป็นการแบ่งตามลักษณะของพื้นที่เพื่อประโยชน์ในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการควบคุมการใช้เครื่องมือในการทำประมงในแต่ละเขต ดังนี้

- เขตประมงทะเลชายฝั่ง คือ ที่จับสัตว์น้ำในทะเลที่อยู่ในน่านน้ำไทยนับจากขอบชายฝั่งทะเลออกไป 5 ไมล์ทะเล เว้นแต่บริเวณใดที่มีความจำเป็นสามารถขยายเขตประมงชายฝั่งทะเลเป็น 12 ไมล์ทะเล

- เขตประมงทะเลนอกชายฝั่ง คือ ที่จับสัตว์น้ำในน่านน้ำไทยทั้งหมด นับจากเขตประมงทะเลชายฝั่งออกไปในทะเลจนถึงเขตเศรษฐกิจจำเพาะของประเทศไทย

- เขตประมงน้ำจืด คือ ที่จับสัตว์น้ำในน่านน้ำไทยทั้งหมด ซึ่งไม่ได้อยู่ในเขตประมงทะเลชายฝั่งและเขตประมงทะเลนอกชายฝั่ง

5. สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทยเสนอให้ใช้บทกำหนดโทษซึ่งได้มีกำหนดไว้แล้ว แต่ได้เพิ่มเติมในบางประเด็นให้เหมาะสมสอดคล้องกับปัจจุบัน เช่น เพิ่มโทษการฝ่าฝืนประกาศของรัฐมนตรีหรือผู้ว่าราชการจังหวัด เพิ่มโทษกรณีฝ่าฝืนการกำหนดเขตประมงทะเลชายฝั่งและประมงทะเลนอกชายฝั่ง ปรับปรุงบทลงโทษกรณีเครื่องมือทำการประมง เรือ สัตว์น้ำและสิ่งอื่น ๆ ที่ใช้ในการกระทำความผิดหรือได้มาโดยการกระทำความผิด

2. การทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี

การทำนาข้าวถือว่าเป็นนวัตกรรมใหม่จากท้องถิ่น เนื่องจากเศรษฐกิจของท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรีในปัจจุบันนั้น ไม่ได้ปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก โดยซื้อข้าวจากจังหวัดอื่น เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น แต่ก็เริ่มมีกระแสการฟื้นฟูการทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรีเกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าการทำนาข้าวดังกล่าวจึงเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ควรส่งเสริม เพื่อช่วยพัฒนาระบบความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรีในระยะยาวต่อไป ในพื้นที่จันทบุรีปัจจุบันมีกลุ่มที่ฟื้นฟูหรืออนุรักษ์การทำนาข้าวอยู่ใน 3 ตำบลด้วยกันคือ

1. ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาฉกรรจ์ จันทบุรี
2. ตำบลหนองขี้ม อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
3. ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

1. ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาฉกรรจ์ จันทบุรี

การทำนาข้าวของตำบลตะเคียนทอง ถือเป็นรูปแบบวัฒนธรรมการผลิตข้าวพื้นเมืองที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี ดังนั้น ผู้วิจัยขอเสนอบริบทของตำบลตะเคียนทอง และการทำนาข้าวตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร มีรูปแบบหรือวิถีในการผลิตเบื้องต้นเป็นอย่างไร เพื่อให้เห็น

ภาพเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยได้แบ่งแนวทางการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ ดังนี้

1.1 บริบททางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของ ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

1.2 การทำนาข้าว ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

1.1 บริบททางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของ ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

“ซอง” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์โบราณที่การสันนิษฐานว่าอาจมีการตั้งถิ่นฐานมาแล้วร่วมพันปี ดังจะเห็นได้จากจากข้อเขียนของ มองซิเออร์ เอยโมเบอริ ในหนังสือ “เลอแคมโบซ” ว่ามีบาทหลวง คนหนึ่งได้พบศิลาจารึกอักษรสันสกฤตที่บริเวณเขาสระบาป มีข้อความว่า “จันทบุรีได้ตั้งมาช้านาน ประมาณ 1,000 ปีแล้ว เวลานั้นเรียกว่า ครวนครบุรี” (อเนก รักเงิน, 2551, หน้า 13) ร่องรอยการ เป็นชาติพันธุ์โบราณของซองยังปรากฏในบันทึกของนักการทูตจีนชื่อ โจ้วต้ากวน ที่มาเยือนราชอาณาจักรเขมรในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 ในบันทึกนี้ยังกล่าวถึงชนพื้นเมืองที่เรียกว่า Chuang หรือ จวง ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ตามป่าเขา และถูกจับมาขายเพื่อใช้สอยเป็นทาสในเรือนของชาวเขมร ซึ่ง โจ้วได้ระบุว่าชนชาวป่าของกัมพูชานั้นไม่ได้พูดภาษาเขมรพวกเขาไม่มีบ้าน แต่ทั้งครอบครัวจะ เทียวเร่ร่อนไปตามป่าเขา ทำการล่าสัตว์และแบ่งปันสัตว์ที่ล่ามาได้ในกลุ่มของตนเอง ที่น่าสนใจอีก ประการหนึ่งก็คือ โจ้ว ได้กล่าวด้วยว่าชนพื้นเมืองบางกลุ่มได้เพาะปลูกกระวานและต้นฝ้าย ซึ่งก็ สอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวซองจังหวัดจันทบุรีที่ว่ากระวานนั้นเป็นพืชเครื่องเทศที่สัมพันธ์กับวิถี ชีวิตของชาวซองอย่างยิ่ง (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2550, หน้า 12 – 13)

ร่องรอยของซองในยุคประวัติศาสตร์ของไทยที่มีการบันทึกไว้ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อ ปี พ.ศ. 2349 สุนทรภู่ ได้กล่าวถึงชุมชนซองในตำบลเนินคือ จังหวัดระยองและต่อมาในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เขียนถึงกลุ่มซองไว้ในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาส จันทบุรีในปี พ.ศ. 2419 ว่ากลุ่มซองถูกจัดเป็นไพร่ส่วยในระบบไพร่ โดยเป็นกองส่วยเร็ว ส่วยกระวาน ขึ้นกับเมืองจันทบุรี (อเนก รักเงิน, 2551, หน้า 13 – 14)

พิจารณาจากภาษาจากที่ใช้แล้ว นักภาษาศาสตร์ได้จัดให้ภาษาของซองอยู่ในตระกูล ออสโตร – เอเชียติก (Austro - Asiatic) กลุ่มมอญ – เขมร (Mon - Khmer) แต่เนื่องจากภาษาของซองมีแต่ ภาษาพูดไม่มีตัวอักษรหรือภาษาเขียน ดังนั้นชาวซองจึงไม่บันทึกประวัติศาสตร์และความเป็นมาของ เผ่าพันธุ์ตนเองไว้เลย แต่ใช้วิธีการบอกเล่าและปฏิบัติสืบต่อกันมาเท่านั้น

ในปัจจุบันชาติพันธุ์ของกลายมาเป็นกลุ่มชนที่กระจายตัวแทรกอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัด ในภาคตะวันออก ไม่ว่าจะเป็น จันทบุรี ระยอง ตรารด ปราจีนบุรี สระแก้ว และฉะเชิงเทรา รวมถึง พื้นที่ในเขตชายแดนของไทยและกัมพูชา เราพบว่ามีความเกี่ยวพันกับอัตลักษณ์ของซองอยู่ 2 กระแส คือ

1. วากรรมหลัก มงซองในฐานะที่เป็นคนป่า วากรรมนี้นิยามของอย่างเห็นได้ชัดคือ ในทางกายภาพ ชาวซองจะมีรูปร่างเล็กกว่าคนไทยโดยทั่วไป ผิวเนื้อดำแดง ผมหยิกขดติดหนังศีรษะ มีใบหนารูปสามเหลี่ยม หน้าผากกว้างเอิก จมูกแบนโต ปากหนา ตาโปน และคิ้วดก (กรรณิการ์ เกณี

กานนท์ และคณะ, 2522, หน้า 89) วาทกรรมนี้กดทับอัตลักษณ์ของชองไม่ให้เป็นที่รู้จัก จนชาวชองเองต้องหลบซ่อนฐานะของตนเองว่าเป็นชาวชอง ในขณะที่เดียวกันประชาชนของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ไม่นิยมรับว่าชาวชองเป็นบรรพบุรุษผู้ตั้งถิ่นฐานเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. วาทกรรมทวนกระแส มองว่าชาวชองเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วาทกรรมดังกล่าวมองว่า ชาวชองมีอาณาจักรของตนเองคือมีศูนย์กลางอยู่ที่จันทบุรี ชาวชองได้พัฒนาชุมชนของตนเองจนมีภาษาชองและสร้างเมืองขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์กลางการค้าขายเครื่องเทศและสมุนไพรกับประเทศอินเดียและจีน ตัวอย่างเช่น เมืองเพนียด ซึ่งอยู่ในตำบลทองทั่ว อำเภอมืองจังหวัดจันทบุรี ก็ถูกตีความว่าเป็นเมืองของพระนางกาไวในอดีต นอกจากนี้ประเพณีท้องถิ่นที่ยังคงดำรงอยู่ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบันก็เป็นประเพณีที่เป็นของชาวชองโดยตรง เช่น การทำบุญส่งทุ่ง การไหว้ขวัญข้าว การทำพิธีผีหิ้งผีโรง และท้ายสุดคือสำเนียงพูดซึ่งเป็นที่ยึดกันทั่วประเทศก็มีพื้นฐานมาจากภาษาชอง เช่น อะไรฮี หมดเซ็ด (หมดสั้น) เว็จ (ห้องส้วม) เป็นต้น (พระครูธรรมสรคุณ และธรรม พันธุศิริสวด, 2541)

ในปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ชองยังตั้งถิ่นฐานหลักอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำจันทบุรี ในเขตอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยคนชองรวมกันเป็นกลุ่มตามหมู่บ้านต่าง ๆ ภายในตำบลต่าง ๆ และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ภาษาวัฒนธรรม และพิธีกรรมเฉพาะกลุ่มตน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่ทำให้คนชองแตกต่างจากคนอื่น ชองในเขตเขาคิชฌกูฏก็พบว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนมาเป็นเวลาหลายร้อยปีเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น มีหลักฐานการอนุญาตให้สร้างวัดสุวรรณคีรีรามในตำบลตะเคียนทอง ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนศูนย์กลางของชองคิชฌกูฏ โดยจารึกไว้ที่พัทธสีมาว่าวัดสุวรรณคีรีราม สร้างใน พ.ศ. 2299 (สุทธิวิทย์ จรดล, 2548, หน้า 4)

ชองในเขตอำเภอเขาคิชฌกูฏที่ยังอยู่กันเป็นชุมชนจะมีอยู่ใน 5 ตำบล (ฉิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557) ได้แก่

1. ตำบลพลวง มีคนชองอาศัยอยู่ 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านพลวง บ้านกะทิง บ้านทุ่งตาอิน และบ้านพังกะแลง
2. ตำบลชากไทย มีคนชองอาศัยอยู่ 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทุ่งสะพาน และบ้านชากไทย
3. ตำบลตะเคียนทอง มีคนชองอาศัยอยู่ 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านลำพัง บ้านตะเคียนทองหมู่ 2 บ้านตะเคียนทองหมู่ 3 บ้านตะเคียนทองหมู่ 4 บ้านป่าชากตะเคียนทอง และบ้านชำเคราะห์
4. ตำบลตะเคียนทอง มีคนชองอาศัยอยู่ 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านตะเคียนทองหมู่ 4 บ้านตะเคียนทองหมู่ 5 บ้านน้ำขุนหมู่ 2 บ้านน้ำขุนหมู่ 3 บ้านทุ่งกะบิน บ้านหลังเนิน และบ้านวังยายมุก
5. ตำบลจันทเขลม มีคนชองอาศัยอยู่ 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคลองใหญ่ และบ้านจันทเขลม

1.2 การทำนาข้าว ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ในการกล่าวถึงการทำนาข้าวของตำบลตะเคียนทองนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาโดยสรุปใน 5 ประเด็นหลัก ได้แก่

1.2.1 วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของการผลิตข้าวในเขตตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

1.2.2 วัฒนธรรมของชาวตะเคียนทองกับเกษตรกรรมการทำนาข้าวพื้นเมืองในยุคดั้งเดิม

1.2.3 วัฒนธรรมของชาวตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรีกับ
เกษตรกรรมสมัยใหม่

1.2.4 วัฒนธรรมชุมชนตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรีกับ
เกษตรกรรมทางเลือกในอนาคต

1.2.5 การฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมการทำนาข้าวของตำบลตะเคียนทอง
อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยอาศัยการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่

1.2.1 วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของการผลิตข้าวในเขตตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

อาชีพหลักของชาวตะเคียนทองในสมัยโบราณ คือ การล่องแพนำของป่ามาขายในเมือง
ส่วนหน้าแล้งน้ำแห้งล่องแพไม่ได้จะเดินทางโดยทางเกวียน ซึ่งเดินทางลำบากและใช้เวลาเดินทาง
มากกว่า ฉะนั้นการเดินทางในหน้าแล้งจึงไม่ค่อยนิยมกัน ส่วนสิ่งของที่ชาวบ้านตำบลตะเคียนทองจะ
ซื้อกลับบ้านก็คือ เกลือ หอม กระเทียม น้ำอ้อย ด้าย ยาฉุน ในการไปซื้อขายสิ่งของในเมือง (สุรธา
สุพรรณไพบูรณ์, 2530, หน้า 29 – 30)

คนตะเคียนทองจะมีนิสัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม การทำมาหากินจะเอาแรงกันทำ เช่น เอา
แรงไถนา ทำไร่ แม่แต่งงานเล็กน่อยก็เอาแรงช่วยกัน การปลูกข้าวของชาวตำบลตะเคียนทองจะเป็น
การทำนาปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพียงพอกินเท่านั้นไม่ใช่ทำนาปลูกข้าวเพื่อการขาย ชาว
ตะเคียนทองจะมีการทำนา 2 ประเภท ประเภทแรกเรียกว่านาข้าว ประเภทที่สองเรียก นาไร่
นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรม เช่น นวดข้าว เอาข้าวขึ้นยุ้ง ทำบุญบ้าน แม่แต่งงานยกบ้านที่อยู่ ก็ไม่ได้จ้าง
กันแต่อย่างไร แต่ก็มีการเลี้ยงอาหารกันตลอดสุรธาเมาเป็น ธรรมเนียม (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์,
2557)

การที่เกษตรกรชาวตำบลตะเคียนทองจะทำนาทำไร่จะต้องมีการให้ศาลนาศาลไร่ก่อน
ทุกครั้ง โดยศาลนาจะให้ในเดือน 4 วันพฤหัสบดี ศาลนาทำเป็นอาคารเล็กสี่เสา มุงใบปูกั้นฟาก ขนาด
50 เซนติเมตร สูง 1 เมตร ภายในศาลจะมีไม้ 2 อันมัดด้วยด้ายขาว เรียกว่า เจ้าที่นา เครื่องไหว้ศาล
นา จะต้องนุ่งผ้าโสร่ง ถอกเสื้อผ้าขาวม้าพาดบ่า ของที่ทำให้ศาลนาคือ ไก่ตัวผู้ตาย 1 ตัว พร้อมดับ
เครื่องในอยู่ เหล้า 1 ขวด บายศรีปากชาม ขนมลูกโหนด รูปเทียน ยาฉุน หมากพลูจิบ 2 คำ การให้
ศาลนานั้นจะทำก่อนทำนาและหลังการเกี่ยวอีกครั้ง ศาลไร่จะทำศาลเช่นเดียวกับศาลนาแต่เพียงให้
ครั้งเดียวก่อนใส่ข้าวไร่ จากนั้นเมื่อย้ายที่ทำกินเจ้าของมักแสดงเป็นข้างไปเหยียบทำลายเสื่อ มิฉะนั้น
จะต้องติดตามให้ทุกข์เพราะโยกย้ายที่ทำไร่บ่อย (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

การทำนาก่อนไถจริงจะทำแรกนาขวัญ 3 รอบก่อน พร้อมกับหมากพลูจิบ 1 คำ จุดรูป
บอกขอแม่ธรณีเจ้าที่ทำกินอย่าให้โทษข้าวเสียหาย โดยมากจะแรกนาขวัญเดือนหกวันพฤหัสบดี ขึ้น 9
ค่ำเดือน 6 การปักดำนาจะต้องลงกล้าปักดำวันพฤหัสบดีตามมูนา 5 ต้นหรือ 5 กอก่อน แล้วจึงจะดำทั้ง
วัน ผู้หญิงแม่บ้านจะต้องเอาหมากพลูจิบไปขอแม่พระธรณีก่อนแล้วค่อยเอากล้าปักดำต่อไปจนหมด
วันที่ข้าวกำลังท้องเรียกว่า การปักดาหลิวนา ในเดือนสิบกลางเดือนคือวันสารทไทย คนของจะต้องทำ
ดาหลิวรูปแม่พระโพสพกำลังท้องแก่จะออกรวง เป็นธรรมดาเมื่อเวลาคนท้องมักจะหิวโหย ออกกิน
อ้อย กล้วย ถั่ว งา (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

ดังนั้น จึงเอาเครื่องดังกล่าวมัดใส่ถุงไปแขวนตาหลิว พร้อมหมากพลูจิบ 1 คำ เอาไปปักที่หัวนาและขอบูชาพระแม่โพสพให้รับเป็นเครื่องสังเวย อย่าให้เม็ดข้าวล้มหรือมีหนอนมากล้ากลายเสียหาย ลูกหลานจะได้นำอาหารไปเลี้ยงมนุษย์ตลอดจนถวายแก่พระสงฆ์ เมื่อข้าวสุกดีแล้ว ชาวตะเคียนทองก็จะทำพิธีเกี่ยวอีกเหมือนกัน คือ เกี่ยวข้าวที่มีรวงสมบูรณ์และจะเอาหมากพลูจิบ บุหรี่ มวนไปขอเชิญแม่พระโพสพ (อย่าเสียใจเลย ลูกหลานจะขอเกี่ยวเชิญเอาไปไว้ในยุ้งฉางให้ปลอดภัยจากปากนกปากกาว่าควายทั้งหลาย) (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

จากนั้นผู้หญิงจึงลงมือเกี่ยวข้าว 1 คำก่อน และจะเอาไว้เป็นข้าวแม่พระโพสพในยุ้งใส่กระบุง มีผ้าแดงขาวเอาไว้ทุก ๆ ปีตลอดมา การเอาข้าวขึ้นยุ้งต่อเมื่อทำการนวดเสร็จแล้วทั้งหมด คนตะเคียนทองจะกำหนดวันเอาข้าวขึ้นยุ้งในวันศุกร์หรือวันพฤหัสบดี จะมีเพื่อนมาร่วมกันทำขวัญข้าว ร้องเพลงทำขวัญพระแม่โพสพ สนุกสนานในวันนั้นเป็นประเพณี (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

การนวดข้าวในลานจะใช้ควายมัดเป็นพวงชุดละ 4 – 5 ตัว หรือมากกว่านั้น มีเพื่อนบ้านมาช่วยลงฟาง ร้องเพลงหงส์อ่อน เกี่ยวกับระหว่างชายหญิง มีการนึ่งข้าวเหนียว แกงไก่เลี้ยงแขก อย่างอิมหน้าทุกคน เมื่อเอาข้าวขึ้นยุ้งฉางเสร็จแล้วหมดทุกบ้านจะทำการให้ศาลทุ่ง คือศาลใหญ่ในตำบลหมู่บ้านในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ทุกบ้านจะต้องร่วมกันในศาล และจะมีคนเช่น 1 คน เป็นผู้ทำทุก ๆ ปี แล้วจะต้องยิงปืน 7 นัด เพื่อให้เจ้าเขา เจ้าท้องที่ รับทราบ และมารับเครื่องเสวยพร้อมกันวันนั้น แล้วชาวบ้านก็จะทำการเผาข้าวหลามได้ (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

ดังนั้นจึงเป็นประเพณีการให้ศาลนาศาลไร่ของชาวตะเคียนทอง แต่ปัจจุบันเด็กรุ่นหลังจะไม่รู้เพราะผู้นำทำพิธีนี้ได้ตายไป หรือยังอยู่ก็ไม่ได้ทำการศาลนาอีกแล้ว เพราะความเจริญด้านวัตถุเข้ามามีบทบาทมากมาย (เงิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพและทำมาหากิน คือ ขวานปูลู เป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และประกอบอาชีพของชาวตะเคียนทอง และเครื่องมือในการประกอบอาชีพและทำมาหากินอื่น ๆ เช่น เบ็ด สุ่ม ลอบ ช้อง แห เป็นเครื่องมือในการจับปลามาเป็นอาหาร กระจัง กระจาด มีไว้สำหรับ ฝัดข้าว เครื่องมือที่ใช้ในการล่าสัตว์ จะมีอยู่ 4 ชนิด คือ หน้าไม้ บ่วง แร้ว ทูบ อีตก (สุเรชา สุพรรณไพบูรณ์, 2530, หน้า 31)

ส่วนเรื่องอาวุธอื่น ๆ ที่ใช้ในการต่อสู้กันนั้น ไม่มี เพราะลักษณะนิสัยชาวตะเคียนทองเป็นคนเสียบ ๆ เรื่อย ๆ ไม่ชอบมีเรื่องราวหรือทะเลาะวิวาทกับใคร ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นญาติกัน (สุเรชา สุพรรณไพบูรณ์, 2530, หน้า 34)

การยึดถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน เขาจะใช้แนวเนินดินหรือแนวต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่งเป็นแนวแบ่งเขต ไม่ต้องบอกเขารู้กัน ซึ่งสมัยก่อนปัญหาเรื่องที่ดินไม่มีเลย และเมื่อประมาณ พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา ทางเกวียนได้เปลี่ยนเป็นทางรถบรรทุกซึ่งทำให้การคมนาคมดีกว่าเก่า จึงมีชาวไทยและชาวจีนเข้าไปจับจองที่ดินทำเป็นสวนปลูกผลไม้และยาง ทำให้ชาวตะเคียนทองเริ่มมีปัญหาที่ดินเพราะที่ดินของตนไม่มีโฉนด (สุเรชา สุพรรณไพบูรณ์, 2530, หน้า 35)

1.2.2 วัฒนธรรมของชาวตะเคียนทองกับเกษตรกรรมการทำนาข้าวพื้นเมืองในยุค ดั้งเดิม

วัฒนธรรมชาวตะเคียนทองกับเกษตรกรรมการทำนาข้าวพื้นเมืองในยุคดั้งเดิม ผู้วิจัยจะ
แบ่งหัวข้อการนำเสนอออกเป็น 2 หัวข้อย่อย ได้แก่

- 1) การทำเกษตรกรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของคนในตำบลตะเคียนทอง
- 2) ปัจจัยในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมพื้นบ้านของคนในตำบลตะเคียนทอง

1) การทำเกษตรกรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของคนในตำบลตะเคียนทอง

เป้าหมายการผลิตหรือเป้าหมายการทำเกษตรกรรมพื้นบ้านในยุคดั้งเดิมของคนใน
ตำบลตะเคียนทองนั้นเป็นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก คือ การทำนาเอาไว้กินและหาของป่าเพื่อนำมา
เป็นกับข้าว แต่ละบ้านจะมีที่นาไม่เกิน 10 ไร่ เพราะที่นามีน้อย จึงทำนาไว้กิน ดังคำพูดที่กล่าวว่า
(พืด งามพร้อม, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

“ไฉยไม่มีหรือก ที่นามีน้อยข้าวก็ได้น้อย เอาไว้กินอย่างเดียว”

เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต คือ ควายและอุปกรณ์สำหรับการไถนาที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง
ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น หัวหมู การทำนาของชาวตะเคียนทองจะต้องใช้น้ำฝนเป็นหลัก หรือที่
เรียกว่า “การทำนาปี” คือการทำนาปีละครั้ง ช่วงเวลาการทำนาจะทำไถเดือน 8 ถ้าฝนชุกพวงนา
น้ำก็ถอย การทำนาของชาวตะเคียนทองจะประกอบด้วยนาหลุ่มและนาไร่ การทำนาไร่หรือที่ชาวเรียก
ตะเคียนทองอีกอย่างหนึ่งว่า “นาบก” ถ้าฝนดินนาบกขึ้น กล่าวคือ นาบก จะเป็นนาดอนหรือนาไร่
ขบวนการผลิตจะคล้ายกันกับนาหลุ่มแต่จะไม่ใช้ควายเพราะพื้นที่จะต่างระดับ ควายไม่สามารถไถ
พรวนดินได้ การทำนาไร่จะใช้แรงงานคนเป็นการหยอดข้าวลงหลุม พื้นที่เป็นการถางป่าให้เตียนแล้วก็
เผา จะทำเดือน 5 ก็ใส่ข้าวแล้ว ในท้ายที่สุดของการผลิตนาจะต้องรอน้ำฝน เช่น นาชั้นบันได ถ้าพื้นที่
สูง ๆ จะตะแคงมันเป็นไร่ บางทีปลูกข้าวไม่ได้ก็จะปลูกมัน ส่วนนาหลุ่มจะเสียเปรียบนาบกคือน้ำจะ
ท่วม แต่ถ้านาหลุ่มมีน้ำขังจะไม่สามารถปลูกมันได้ ถ้าปีไหนฝนตกชุก ๆ นาหลุ่มจะมีปัญหา เพราะน้ำจะ
ไหลลงสู่ที่ต่ำจะท่วม ถ้าปีไหนฝนตกชุกนาดอนจะดี นาดอนก็จะมีคั้นน้ำกั้นน้ำ ขณะที่นาหลุ่มเวลาฝน
ตกจะเสียเปรียบทำให้น้ำขังท่วมข้าว

ข้าวพื้นเมืองจะปลูกข้าวสายพันธุ์จำพวก พันธุ์นางเสวย เหลืองทอง ลายลูกปลา นาง
ตลิ่ง ข้าวตาแห้ง คนตะเคียนทองโบราณเขาจะใช้พันธุ์ข้าวในนาบกหรือนาไร่ คือ พันธุ์นางตลิ่ง ถ้านา
น้ำหรือนาหลุ่มมักใช้พันธุ์ลายลูกปลา นางเสวย เหลืองทอง เวลาจะคำนวณในการทำนาให้พอกินจะ
คำนวณ 2 คนต่อนา 2 ไร่ ถึงจะพอกิน สมัยก่อนจะไม่มีร้านขายของเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้น ข้าว 35
ถึง (ข้าวเปลือก) จึงจะพอกิน เมื่อก่อนการทำนาจะต้องไถครั้งหนึ่งแล้วก็คลาดให้ดินแตก แล้วก็ไถแปร
เมื่อก่อนจะใช้ควาย แต่จะมี “ผาน” ที่จะซื้อมาจากตลาด ซึ่งจะต้องเก็บของป่ามาขายแล้วก็หาเงินมา
ซื้อ “ผาน” ที่ต้องซื้อจากตลาดเพราะมันทำด้วยเหล็กไม่สามารถทำเองได้ รูปร่างจะเป็นสามเหลี่ยม
หัวหมูจะสามารถทำเองได้แต่ผานที่ทำด้วยเหล็กจะต้องซื้อจากตลาดเท่านั้น (พืด งามพร้อม,
สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2558)

นอกจากการทำนาเอาไว้กินของชาวตะเคียนทองแล้ว วิธีชีวิตในการทำมาหากินที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ คือ การหาของป่า เช่น กระจวาน น้ำมันยาง ไร่ สัตว์ป่า นำมาเป็นกับข้าว กล่าวคือ ปลุกข้าวเอาไว้กินและหาของป่าเอาไว้เป็นกับข้าว ป่าเปรียบเหมือนร้านค้าที่ชาวตะเคียนทองสามารถเข้าไปหากินได้โดยไม่ต้องใช้เงิน แต่ใช้ภูมิปัญญาในการล่าสัตว์ เช่น หมูป่า เก้ง กวาง รวมถึงปลาที่อยู่ตามแม่น้ำลำธาร นำมาเป็นกับข้าว เก็บของป่า จำพวก ไร่ หอม น้ำมันยาง บ้างก็นำมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่ชาวตะเคียนทองไม่สามารถหาได้ เช่น น้ำมันยางไปแลกกับกะปิ น้ำปลาจากพ่อค้าในเมืองที่เข้ามาในพื้นที่ หาสุนัขไพรมาไว้เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เช่น ของระอา เพื่อนำมาแก้พิษต่าง ๆ ป้องกันกุนไสย เป็นต้น การสร้างบ้านก็จะใช้ผลิตผลจากป่าจำพวกไม้ระกำ ใบกระพ้อ เพื่อนำมามุงหลังคา สร้างเป็นเสาบ้าน ซึ่งบ้านของจะไม่แข็งแรงแต่ก็ไม่จำเป็นต้องใช้เงินในการสร้างแต่จะใช้สิ่งของที่ได้จากป่าที่หาได้ง่าย พังเมื่อไรก็ซ่อมแซมได้เสมอ

พลังในการผลิตโดยมีเป้าหมายเพื่อยังชีพ อันได้แก่ แรงงานที่ใช้ในการทำนาของชาวตะเคียนทองจะเป็นการทำนาเอาแรงกัน การเอาแรงทำนาจะเริ่มมาแต่โบราณ ส่วนใหญ่การทำนาจะเอาไว้กิน การทำนาจะเป็นนาลุ่มทั่วไปแต่นาไร่จะเป็นนาที่ไม่ใช้ควาย การเอาแรงเราอาจจะทำคนเดียวไม่ได้เพราะมันจะล่าช้าหลายวัน การเอาแรงจะเป็นการที่พี่น้องช่วยกัน เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน มักเอาแรงกันทั้งหมด การเอาแรงในสมัยโบราณคิดการเอาแรงแบบ คือ ถ้าเราไปช่วยส่วนหนึ่งก็ต้องกลับมาช่วยคืนส่วนหนึ่งเท่านั้น จะคิดกันเป็นวัน ถ้าเราไป 2 วัน ก็จะต้องใช้คืน 2 วัน ถ้ามีการอุ้งงานในบางคนก็จะมี การตีเตียน บ่นกันในกลุ่มผู้เอาแรง บ้านที่เป็นเจ้าของนาจะต้องเตรียมเลี้ยงข้าว น้ำเอาไว้ให้สำหรับกลุ่มผู้เอาแรง เจ้าของจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหาร ถ้าในกรณีที่เจ้าของเลี้ยงไม่ดี ข้าวปลาอาหาร น้ำไม่ดีก็มีการตีเตียนในกลุ่มผู้เอาแรง ถ้าเจ้าของไม่สนใจในเรื่องนี้ต่อคำตีเตียน ก็จะได้รับ การเอาแรงช่วยกันแค่ครั้งเดียวคนก็จะไม่มาช่วยแล้ว จะมีการพิจารณาในกลุ่มว่าจะไม่เอาแรงบ้านนี้แล้ว กระบวนการเอาแรงจะเอาแรงในเรื่องต่าง ๆ จะเป็นการตกลงกันเพื่อไม่ให้เสียเวลาในการทำงานเป็นการช่วยเหลือกัน แต่ถ้าบ้านไหนจะทำกันเองในครอบครัวก็ได้แต่จะช้า ใช้เวลานาน ฝนอาจจะตกมา ข้าวของเสียหาย หรือไม่ก็ข้าวจะร่วงเสียก่อนที่จะทำการเก็บเกี่ยว กิจกรรมของการเอาแรงกันมีหลายเรื่อง เช่น ในสมัยก่อนการเก็บเงาะก็เป็นการเอาแรง เช่นเดียวกัน กิจกรรมในการทำนาเริ่มตั้งแต่ ขนกล้า เป็นการเพาะชำ เป็นการช่วยกัน คานา เกี่ยวข้าว เข็นข้าวฟ่อน คือข้าวที่เกี่ยวข้องแล้ว เป็นกอง ๆ เอาแรงเพื่อแบกหามไปทุบ เข็นข้าวฟ่อนก็เป็นการเสร็จการเอาแรงทำนากัน (เทียม ฉัตรเงิน, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2558)

ความสัมพันธ์ในการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชาวตะเคียนทองจะเป็นเจ้าของนา สมัยก่อนการแสดงตัวว่าเป็นเจ้าของนานั้น ผู้ที่ออกแรงคือเจ้าของกระบวนการในการเป็นเจ้าของพื้นที่ได้แก่ การทำพื้นที่โดยการถางป่าพอเตียน ใครถางมากก็ได้มากตามที่คนนั้นออกแรง ซึ่งชาวบ้านในบริเวณนั้นจะเป็นที่รู้จักกันถึงแม้ว่าจะไม่มีกรรมสิทธิ์ที่เป็นโฉนดที่ดินเหมือนกับในปัจจุบัน ชาวตะเคียนทองสามารถทำประโยชน์ใช้สอยได้ตามที่ตนต้องการ เช่น การปลูกข้าวไร่ เป็นต้น เมื่อมีครอบครัวมีลูกหลานสามารถแบ่งให้ลูกหลาน ๆ ได้ กล่าวคือใครที่ออกแรงก็ถือว่าที่ตรงนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของตน

2) ปัจจัยในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมพื้นบ้านของคนในตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

การทำเกษตรพื้นบ้านของกลุ่มคนตำบลตะเคียนทองในช่วงก่อนสมัยใหม่ คือ การทำนาเพื่อยังชีพและการหาของป่านั้น ถูกขับเคลื่อนจากปัจจัยที่สำคัญ 4 ปัจจัย คือ

- (1) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางสังคม
- (2) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางสิ่งแวดล้อม
- (3) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางวัฒนธรรม
- (4) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางสัญลักษณ์

(1) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางสังคม

การใช้ทุนทางสังคมของกลุ่มคนตะเคียนทองที่สำคัญที่สุดคือ การใช้ระบบการเอาแรง (Mutual Aid) เพื่อการทำนาและการแสวงหาปัจจัย 4 ในการดำรงชีพ ดังนี้

การทำนาปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพกสิกรรมหลักของชนในภูมิภาคแถบเอเชียอาคเนย์ การปลูกข้าวของชาวตะเคียนทองจะเป็นการทำนาปลูกข้าวเพียงเพื่อพอกินเท่านั้น ไม่ใช่การทำนาปลูกข้าวเพื่อการขาย ดังนั้น จึงทำนามาไม่มากนักและไม่ต้องพิถีพิถันอะไร เพียงให้ในนามีน้ำพอหล่อเลี้ยงต้นข้าวให้เจริญเติบโตและออกรวงก็พอแล้ว การทำนาของชาวตะเคียนทองจะมีการทำนา 2 ประเภท ประเภทแรกเรียกว่า นาหลุ่ม ประเภทที่สอง เรียกว่า นาไร่ นาข้าวเป็นการทำนาเหมือนนาทั่วไปในพื้นที่ราบ (เพราะพื้นที่ที่ชาวตะเคียนทองอาศัยอยู่ คือที่ราบระหว่างภูเขาซึ่งมีสภาพเป็นป่าทึบ) มีน้ำขัง มีการยกคันนา ทำนาเป็นแปลง ๆ มีการไถดำหรือหว่านเช่นนาในพื้นที่ราบ

ส่วนนาไร่นั้นเป็นการทำนาในป่าหรือชายป่าที่พอมีน้ำเลี้ยงต้นข้าวได้ กล่าวคือเมื่อโค่นต้นไม้แล้วเขาก็จะขุดหลุม (โดยใช้เครื่องมือ เช่น มีดปลายแหลมขุดดินลงให้เป็นหลุม เป็นต้น) หยอดเมล็ดข้าวลงไป เมื่อดันข้าวขึ้นก็ดูแลเพียงถอนวัชพืชออกเท่านั้น ไม่ต้องดูแลมาก ถึงเวลาข้าวสุกก็นำเกี่ยวเกี่ยว การเกี่ยวข้าวของชาวตำบลตะเคียนทองใช้อุปกรณ์คือ เคียว (เหมือนเคียวเกี่ยวข้าวของคนไทย แต่มีขนาดเล็กกว่า) และเกี่ยวเฉพาะรวงข้าวที่ยาวขึ้นมาจากกอเท่านั้น ไม่เกี่ยวถึงโคนกอข้าวเหมือนชาวนาแถบภาคกลางและภาคอีสาน (สุเรชา สุพรรณไพบูรณ์, 2530, หน้า 30 – 31)

ในการทำนาโดยเฉพาะนาหลุ่มนั้นจำเป็นจะต้องใช้ระบบการเอาแรงมาเป็นทุนช่วยให้สามารถทำนาได้เพียงพอกินในแต่ละปี กล่าวคือ การทำนาของชาวตะเคียนทองตั้งแต่การไถนา การดำ การเกี่ยว การนวด ชาวทองจะช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เรียกว่า “เอาแรงกัน” โดยที่เวลาจะไถนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว เขาจะใช้ธงแดงเป็นสัญลักษณ์ โดยปักธงแดงไว้ที่นาข้าว หรือกองข้าวของบ้านใครให้มองเห็นเด่นชัด ซึ่งคนทั้งหมดบ้านก็จะทราบว่าจะช่วยกันเกี่ยวกันนวดวิธีการนวดข้าวก็ใช้เท้าเหยียบย่ำไปบนกองข้าว เมล็ดข้าวก็จะหลุดจากรวง แล้วจะใช้ไม้ส่งฟางข้าวออกมา ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าลักษณะสังคมของชาวตะเคียนทองเป็นลักษณะ “สังคมไมตรีสัมพันธ์” ซึ่งเป็นลักษณะสังคมชนบทที่มีการช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่าง ๆ (สุเรชา สุพรรณไพบูรณ์, 2530, หน้า 30 – 31)

นอกจากการทำนาแล้วระบบการเอาแรงยังนำไปใช้ในการแสวงหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เช่น การสร้างบ้านอยู่อาศัย โดยปกติแล้วชาวตะเคียนทองจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม

ประมาณ 20 - 30 ครอบครัว และการสร้างบ้านที่อยู่ก็อยู่ในละแวกใกล้เคียงกันไม่ห่างกันมากนัก เวลาจะปลูกบ้านหรือที่เรียกว่า “ยกบ้าน” ก็ช่วยเหลือกัน ซึ่งลักษณะการสร้างบ้านของชาวตำบลตะเคียนทองจะเป็นเรือนยกพื้นสูงกว่าพื้นดินประมาณ 1.5 - 2 เมตร จะใช้บันได 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น ตัวบ้านจะสร้างเป็น 3 ระดับ ส่วนหน้าของบ้านเรียกว่า ชานบ้าน ใช้เป็นบริเวณพักวางสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ส่วนที่สองเป็นกลางบ้าน เป็นบริเวณที่ใช้พักผ่อน รับแขก ส่วนที่สามเป็นส่วนในของบ้าน ซึ่งจะยกเป็นห้องนอน ส่วนใหญ่จะยกเพียงห้องเดียวใช้ไม้ไผ่สับแตก ๆ ที่เรียกว่า ฟาก เป็นอุปกรณ์กั้นห้อง

นอกจากนี้ระบบการเอาแรงยังขยายไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากการทำนา และการสร้างบ้าน ตัวอย่างเช่น การออกป่าล่าสัตว์ ถ้าเป็นการรวมพลเพื่อกิจการอย่างอื่น ๆ เช่น รวมพลทำงานในนา หรือรวมพลไปเที่ยว รวมพลล่องแพซุง ใช้วิธีนัดกันและบอกต่อ ๆ กัน ส่วนความสัมพันธ์ในด้านอื่น ๆ ก็เป็นเรื่องของการแสดงความจริงใจความมีน้ำใจไมตรีที่มีต่อกัน นอกเหนือจากการช่วยงานกันแล้ว เช่น เมื่อบ้านใดเกิดเจ็บป่วย เขาก็จะไปช่วยดูแล ช่วยหายามาต้มให้กิน ช่วยทำอาหารหรือช่วยงานอื่น ๆ ที่เป็นงานบ้าน หรืองานที่พอจะช่วยกันได้ และเขาจะไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจมิได้ขาดจนกว่าจะค่อยหายจากโรคร้ายและทำงานได้

ในอดีตบ้านตะเคียนทองมีสภาพทางลาดชันและบริเวณตะเคียนทองก็เต็มไปด้วยต้นพลูขึ้นอยู่ทั่วไป แต่เมื่อประชากรบริเวณตะเคียนทองมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจึงมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านตะเคียนทองด้วยวิธีการถางป่ากำหนดเขตแดน หากถางป่าถึงบริเวณใดบริเวณนั้นก็คือพื้นที่ทำกิน แต่ทั้งนี้ชาวบ้านจะถางป่าเพื่อปลูกข้าวและสร้างบ้านเรือน ไม่ถางป่าไกลจากบ้านเรือนมากขึ้น เนื่องจากอันตรายจากสัตว์ป่าและไข้ป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการปลูกข้าวเป็นเงื่อนไขสำคัญของการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากพื้นที่บริเวณตะเคียนทองมีลักษณะเป็นพื้นที่ดอนและที่ราบลุ่มน้ำ มีลำคลองตะเคียนทอง และตะเคียนทองไหลมารวมกันเรียกว่า “คลองกะทอง” จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำ ทำให้พื้นที่นี้ปลูกข้าวได้ทั้ง ข้าวนาลุ่ม และข้าวไร่ ซึ่งชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า “ท้ายทุ่ง” หมายถึง พื้นที่ทุ่งนา ซึ่งพบอยู่ระหว่างรอยต่อของตำบลตะเคียนทองกับตะเคียนทอง

เมื่อหันไปพิจารณาการผลิตข้าวพันธุ์เมืองในอดีตนั้น วิธีการผลิตบ้านตะเคียนทองจะปลูกทั้งข้าวไร่ และข้าวลุ่ม ซึ่งการเลือกชนิดข้าวขึ้นอยู่กับทำเลพื้นที่ตั้ง สำหรับข้าวไร่ จะเลือกปลูกพื้นที่ดอนเชิงเขาตะเคียนทอง ส่วนข้าวลุ่มปลูกในพื้นที่ราบระหว่างเชิงเขา เป็นที่ลุ่มน้ำใกล้แหล่งชุมชน สำหรับข้าวไร่เป็นการทำนาในป่าหรือชายป่าที่พอมีน้ำเลี้ยงต้นข้าวได้ กล่าวคือ เมื่อโค่นต้นไม้แล้วจะขุดหลุมและหยอดข้าวตามหลุม โดยจะใช้ไม้ไผ่ปลายแหลมเจาะดินให้เป็นหลุม แล้วตัดกระบอกไม้ไผ่ยาว ๆ เทข้าวใส่ลงกระบอก แล้วกลบดิน เมื่อต้นข้าวขึ้นก็ดูแลเพียงถอนวัชพืชหรือจนกว่าจะเก็บเกี่ยว พันธุ์ข้าวไร่ที่นิยมปลูก ได้แก่ ข้าวลายลูกกระจ๊อน และข้าวเหลืองทอง เป็นต้น ส่วนการปลูกข้าวลุ่มหรือข้าวนาดำมีการจัดพื้นที่ปลูก โดยยกคันนาเป็นแปลงแล้วใช้ควายไถนา คราดให้ดินแตกละเอียดเป็นเลน หลังจากคาดประมาณ 1 - 2 วัน จึงทำการดำข้าวจากกล้าที่เตรียมไว้ พันธุ์ข้าวที่นิยม ได้แก่ ข้าวนางกะลิง ข้าวขาวพงค์ ข้าวลายลูกปลา และข้าวขาวประแสง เป็นต้น แต่ละครัวเรือนจะปลูกข้าวเพียง 3 - 5 ไร่ มีการช่วยเหลือแรงงานกันในหมู่เครือญาติ จะช่วยเหลือตั้งแต่การไถ การดำ การเกี่ยว และการนวดข้าว จนเสร็จสิ้นทุกบ้าน เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค หากบ้านใดไม่มีพื้นที่ปลูกข้าวก็จะนำผลผลิตจากป่าที่หามาได้แลกเปลี่ยนกับข้าว หรือเป็นแรงงาน

ปลูกข้าวให้กับบ้านอื่น เมื่อได้ผลผลิตข้าวก็จะแบ่งสัดส่วนข้าวตามที่ตกลงกันไว้ ซึ่งการมีข้าวไว้บริโภคเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว

(2) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางสิ่งแวดล้อม

ทุนทางสิ่งแวดล้อมหรือทุนทางนิเวศน์ในที่นี้ หมายถึง ทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งในกรณีของชาวตำบลตะเคียนทองมีทุนทางนิเวศน์ที่สำคัญก็คือป่าเขาลำเนาไพร เราพบว่าก่อนการเข้ามาของนวัตกรรมสมัยใหม่ในชุมชนตะเคียนทองนั้น ชุมชนตะเคียนทองมีทุนทางสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลาย ทั้งในแง่ที่เป็นสัตว์ป่า พืชพรรณ หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ดังนี้

1. ความหลากหลายของสัตว์ป่าจะพบว่า มีชนิดพันธุ์และสายพันธุ์ที่แตกต่างกันในป่าต้นน้ำ ลำธารของเทือกเขาฉะเชิงเทราที่ติดต่อกับเทือกเขาสอยดาวเช่น เสือ หมูป่า กวาง เก้ง ปลาต่าง ๆ กบ แรด หอย กระรอก ตะกวด นมู เต่า เป็นต้น

2. ความหลากหลายของพืชพรรณ พบว่า มีชนิดพันธุ์และสายพันธุ์ของพืชที่แตกต่างกันในป่าเขาลำเนาไพร เช่น เร่วหอม กระวาน หวาย สมุนไพรต่าง ๆ ในป่า เป็นต้น

3. ความหลากหลายของป่าอื่น ๆ เช่น น้ำมันยาง เป็นต้น

ชาวตำบลตะเคียนทองได้อาศัยทุนทางสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ ป่ามาเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ นอกเหนือจากการทำนาข้าวพื้นเมืองเพื่อยังชีพ โดยการใช้ทุนของกลุ่มชนนั้นมีได้มีผลต่อการลดหรือทำลายความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเขาลำเนาไพร เนื่องจาก ระบบเศรษฐกิจมีการเกษตรของตะเคียนทองในยุคก่อนสมัยใหม่นั้นจะมีลักษณะเป็นการผลิตไว้เพื่อบริโภคเป็นหลักหรือเป็นการทำมาหากิน มิใช่การผลิตหรือหาของป่าเพื่อนำไปขายสำหรับการสะสมทุน ดังนั้นกลไกบูรณาการระหว่างการใช้ทุนของชาวตะเคียนทองในอดีตจึงสามารถอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้ คือระบบการผลิตแบบยังชีพโดยมีความเชื่อทางไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาอาคม เป็นกลไกกำกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากป่าให้เกิดความสมดุล กล่าวคือ อาหารหลักของชาวตะเคียนทองคือ ข้าวเจ้า ซึ่งเป็นอาหารประจำทุกมื้อ กับข้าวที่เป็นกับข้าวหลัก คือ น้ำพริก (มีลักษณะเป็นพริกโขลกรวมกับเกลือ) ซึ่งมีรสเผ็ดมาก กินกับผักชนิดต่าง ๆ ที่เก็บได้จากป่า นา หรือปลูกไว้ข้าง ๆ บ้าน เช่น มะเขือ (มะเขือจะกินกับน้ำพริกเป็นอาหารประจำ) ผักบุ้งต้ม หน่อไม้ หรือยอดไม้อ่อน ๆ ที่กินได้ก็เก็บมากินกับน้ำพริก และอาหารประเภทเนื้อสัตว์ก็จะเป็นอาหารปลาเป็นหลัก เพราะปลาเป็นอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่หาได้ง่ายที่สุด ส่วนเนื้อสัตว์อื่น ๆ ก็นาน ๆ ครั้งแล้วแต่จะหาได้ ปลาที่หาได้ก็จะนำมาประกอบเป็นอาหารง่าย ๆ เช่น ปิ้งหรือย่าง หรือนำไปแกง ซึ่งลักษณะแกงของเขา จะไม่ใส่กะทิ และพริกแกงก็จะเป็นเพียงโขลกพริก กระเทียม เกลือ เข้าด้วยกัน แล้วส่งลงไปให้น้ำให้ละลายตั้งไฟให้เดือดจึงใส่ปลาลงไป

การหาของป่านั้น ไม่ได้ทำกันทุกครอบครัว หลายครอบครัวก็ปลูกข้าวเพื่อบริโภคเพียงอย่างเดียว และหาอาหารเพื่อการล่าสัตว์ หรือจับสัตว์น้ำในลำคลองตะเคียนทอง ตะเคียนทอง และคลองกะทอง เป็นอาหาร ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างข้าวกับอาหาร (ผัก ปลา) ข้าวกับของป่า หรือของป่าต่างชนิดกัน และบางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนเพราะเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน เสมือนครอบครัวขนาดใหญ่ที่ต้องช่วยเหลือและค้ำจุนซึ่งกันและกัน เช่น หากบ้านใดเดินทางเข้าป่า หรือเข้าเมืองเป็นเวลาหลายวัน บ้านใกล้เคียงต้องดูแล

บ้านและลูกหลานของบ้านนั้น นอกจากนี้พื้นที่ชุมชนยังถูกปิดล้อมด้วยพื้นที่ป่าที่มีอันตรายต่าง ๆ จึงเป็นการจำกัดความสัมพันธ์กับคนภายนอก

(3) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางวัฒนธรรม

ทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านตะเคียนทอง คือ การนับถือผี การนับถือผีที่มีผลต่อการทำนาเพื่อยังชีพหรือการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพตลอดจนการอยู่ร่วมกันอย่างสงบในชุมชนตะเคียนทองก็คือความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ เนื่องจากผีบรรพบุรุษจะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคมทั้งในด้าน ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความขยันอดทน และความประพฤติด้านต่าง ๆ ถ้าหากบุคคลใดมีความประพฤติไม่ดี ไม่เหมาะสม ผีบรรพบุรุษจะทราบและจะมาว่ากล่าวตักเตือน ถ้าหากว่ากล่าวตักเตือนแล้วยังไม่เชื่อ บุคคลนั้นจะถูกสังคมนิยาม และผู้หลักผู้ใหญ่จะว่ากล่าวเอาได้ดังนั้นการนับถือผีบรรพบุรุษจึงเป็นการช่วยสืบทอดการผลิตซ้ำระบบเครือญาติ ซึ่งเป็นฐานของระบบการเอาแรงในการทำนากการแสวงหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการช่วยเหลือทางสังคมอื่น ๆ ในชุมชนตะเคียนทอง ซึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าวัฒนธรรมการนับถือผีของชาวตำบลตะเคียนทองมีผลต่อรูปแบบการผลิตข้าวอย่างมากของกลุ่มเกษตรกรชาวตำบลตะเคียนทองในอดีตที่ส่งผลมาถึงปัจจุบัน

(4) ปัจจัยด้านการใช้ทุนทางสัญลักษณ์

การใช้ทุนทางสัญลักษณ์ของกลุ่มคนตะเคียนทองที่ชัดเจนที่สุดก็คือ การมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผี พิธีกรรมสำคัญของกลุ่มคนตะเคียนทองที่เกี่ยวกับการนับถือผีซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่พิธีทำบุญส่งทุ่ง เป็นต้น การทำบุญส่งทุ่งของชาวตะเคียนทอง เป็นการทำบุญตอนเช้าในวันแรม 1 ค่ำ 2 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี เป็นการทำบุญเพื่อส่งเคราะห์ในหมู่บ้านฝากไปกับยมทูตทั้ง 4 คน คือ นายนะ นายสะ นายทะ และนายโส ตัวแทนยมบาลคอยดูแลความชั่วของมนุษย์โลก และเป็นผู้ช่วยเหลือคนที่มุ่งทำบุญทำกุศลให้พ้นจากอันตราย ดังนั้นชาวตะเคียนทองจึงถือเรื่องนี้เป็นประเพณีการส่งเคราะห์หรือถ่ายเคราะห์เป็นประเพณีของชาวตะเคียนทองมาแต่โบราณ คือเมื่อถึงเดือนอ้าย ขึ้น 1 ค่ำ ชาวตะเคียนทองจะทำพิธีบุญส่งเคราะห์ โดยตอนกลางคืนจะมีตัวแทนเป็นนายสมุนตัวแทนพระยายมทูต จะมี 4 คน คือ นะ สะ ทะ โส จะเริ่มแต่ 20.00 น. ไปจนถึงรุ่งอรุณทุกคืน จะมีเครื่องเก็บเสบียงอาหารการกิน โดยจะออกเดินทางหัวบ้าน ท้ายบ้านมีกะบุง เหล้า ไช้ไก่ ข้าวสาร 1 ขาม ไปตามบ้านเรียกเจ้าบ้านให้มาถ่ายเคราะห์ร้ายโดยจะขอสิ่งแลกเปลี่ยน เช่น ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา ไก่ไข่ต่าง ๆ ที่พวกเขาทั้ง 4 คนจะไม่อยู่ในหมู่บ้านอีกแล้ว เพื่อจะเอาความเจ็บไข้ของชาวบ้านออกไป

ในตอนเช้าชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ไปทำบุญถวายทานกลางทุ่งท้ายหมู่บ้าน เพื่อจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลที่ทำวันนั้นฝากไปกับตัวแทนยมทูตทั้ง 4 ตน ไปในเมืองนรก แล้วพระสงฆ์ก็จะสวดมนต์ อนุโมทนาทาน นักขัตตะยัก เมื่อเสร็จพิธีก็ก่อพระเจดีย์ทราย ฝากเคราะห์ร้ายอยู่กับพระธรณีนี้ก่อเจดีย์ได้ต่อไป จากนั้นชาวบ้านก็จะเดินทางกลับบ้านกัน แต่วันนี้ขึ้น 2 ค่ำ ก็จะทำบุญทางน้ำอีกครั้งโดยจะทำพิธีเหมือนกันแต่ว่าเปลี่ยนที่ไปทำที่คลอง จะต้องทำเรือจำลองส่งไปกับแม่น้ำพระคงคาอีก 1 เข้า ก็นิมนต์พระสงฆ์ไปทำบุญส่งเคราะห์ทางน้ำอีก 1 ครั้ง แต่การทำบุญส่งทาง

น้ำหนุ่มสาวมักจบโดยเล่นสาดน้ำกันเมื่อเสร็จพิธีแล้ว สรุปว่าการทำบุญส่งเคราะห์กลางทุ่งมี 2 อย่าง คือ ทางบกและทางน้ำ ทางบกก็ฝากเคราะห์กับเจดีย์ทราย ทางน้ำฝากเคราะห์ไปกับเรือ เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวในจิตใจในการทำนา ดังนั้นจึงเป็นประเพณีของชาวตะเคียนทองโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับความเชื่อของกลุ่มเกษตรกรทำนาข้าวชาวตำบลตะเคียนทองตลอดมาจนถึงปัจจุบัน (ฉิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 2557)

1.2.3 วัฒนธรรมของชาวตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรีกับเกษตรกรรมสมัยใหม่

1) การทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ของกลุ่มชาวนาในตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

2) ปัจจัยในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมพื้นบ้านสมัยใหม่ของกลุ่มชาวนาในตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

1) การทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ของกลุ่มชาวนาในตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

การทำเกษตรสมัยใหม่ของกลุ่มชาวนาในตำบลตะเคียนทองในที่นี้ หมายถึง การทำเกษตรที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อขายไม่ว่าจะเป็นการทำนา การทำสวนหรือการทำไร่ โดยกลุ่มคนตะเคียนทองได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการทำนาเพื่อยังชีพและหาของป่ามาเป็นการทำนาเพื่อยังชีพควบคู่ไปกับการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อหารายได้ ไปจนถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจแต่เพียงรูปแบบเดียว การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจในชุมชนตะเคียนทอง สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

การเกษตรสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในชุมชนชนตะเคียนทองหลังจากที่มีการตัดถนนให้รถโดยสารวิ่งระหว่างเมือง และชุมชนตะเคียนทองได้มีการปรับให้เป็นถนนลาดยาง ซึ่งทำให้มีการเดินทางสะดวกขึ้น ผลที่ตามมาคือการเข้ามาของสินค้าจากเมืองที่คนตะเคียนทองต้องหากินมาซื้อมากขึ้น เช่น จาน ชาม เสื้อผ้า น้ำปลา ไม้ขีดไฟ รวมถึงสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น นอกจากนี้ หลังจากที่มีไฟฟ้าเข้ามา ในปี พ.ศ. 2500 ก็ยิ่งทำให้คนต้องหากินซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้ามากขึ้น เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รถหรือมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้คนตะเคียนทองต้องเข้าสู่การผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ดังนั้น กลุ่มคนตะเคียนทองจึงได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการทำนาเพื่อยังชีพผสมผสานกับการหาของป่ามาเป็นการผลิตเพื่อขายในปัจจุบัน ในรูปแบบของการปลูกพืชเศรษฐกิจที่กลุ่มคนตะเคียนทองได้ดำเนินการมาสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การปลูกพืชไร่และการทำสวนผลไม้ (อเนก รักเงิน, 2551, หน้า 66 – 74)

การปลูกพืชไร่ของกลุ่มคนตะเคียนทองนั้นเริ่มเข้ามาก่อนประมาณปี พ.ศ. 2500 เมื่อรัฐมีการเปิดสัมปทานป่าไม้ให้บริษัทเอกชนเข้ามาตัดไม้แบบตัดหมดทั้งแปลงมีทั้ง ไม้มะค่า ไม้แดง และไม้พลู ฯลฯ มีการนำเอาแรงงานจากต่างถิ่นเข้ามาตัด ชักลากไม้ในป่า ขณะเดียวกันคนท้องถิ่นบางคนก็เป็นแรงงานตัดไม้ นำไปขายให้กับกลุ่มนายทุนและบางรายก็ตัดไม้เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน จึงทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวพื้นที่ป่าไม้ทรุดโทรมมาก ขณะเดียวกันก็เริ่มมีคนไทยและคนจีนทั้งจากจันทบุรีและภูมิภาคตะวันออกเข้ามาจับจองพื้นที่เตียนโล่งเพื่อปลูกข้าวไร่และมันสำปะหลัง ที่สำคัญมีนายทุน

เข้ามาจับจองที่ดินเพื่อปลูกสวนยางพาราขนาดใหญ่หลายพันไร่ ในชื่อบริษัท “สวนยางสินแดนไทย” ซึ่งการเข้ามาของคนกลุ่มอื่นก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทย คนจีน กับคนชองมีเพิ่มขึ้น ทั้งการสมรส การเป็นแรงงานรับจ้างและเป็นพนักงานปลูกสวนยางพารา สำหรับคนตะเคียนทองก็ยังดำรงชีวิตด้วยการปลูกข้าวนาลุ่ม บางครอบครัวก็อาศัยพื้นที่โล่งเตียนจากการตัดไม้เข้าไปจับจองเพื่อปลูกข้าวไร่ และยังคงหาของป่า ขึ้นเขาทำไร่กระวาน และเจาะหลุมน้ำมันยาง เนื่องจากต้นยางยังไม่ได้ถูกตัดโค่นลง แต่ทรัพยากรจากป่าลดน้อยลง ตรงกันข้ามกับความต้องการของพ่อค้าที่มีเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ทั้งคนตะเคียนทอง และกลุ่มคนที่หลากหลายเข้ามาแสวงหาทรัพยากรจากป่าเป็นจำนวนมาก

แม้ว่าในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2500 – 2516 จะมีการปลูกพืชไร่กันอย่างกว้างขวางทั้งจากคนตะเคียนทอง คนไทย และกลุ่มนายทุนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกิน และเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวไร่เป็นพื้นที่การปลูกไร่มันสำปะหลังและสวนยางพารา แต่ก็พบว่าพื้นที่บริเวณช่องเขาที่ลุ่มนั้นคนตะเคียนทองภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ยังคงปลูกข้าวนาลุ่มด้วยพันธ์พื้นเมืองเพื่อบริโภคในครัวเรือนและมีการช่วยเหลือทางด้านแรงงานการผลิต และมีการนำรถไถเข้ามาทดแทนแรงงานควายเพื่อทุนกำลังแรงงาน แม้ว่าการผลิตข้าวนาลุ่มจะมีค่าใช้จ่ายในการผลิตเพิ่มสูงขึ้น แต่คนตะเคียนทองก็เต็มใจยอมแลกเปลี่ยนกับผลผลิตข้าวที่ปลูกไว้ เนื่องจากความคิดที่ว่าหากพวกเขาไม่มีเงินทุนผลิตพืชไร่หรือมีหนี้สินเกิดขึ้นก็ยังคงมีข้าวเก็บไว้บริโภคเป็นต้นทุนชีวิต ดังนั้นพื้นที่แถบที่ลุ่มบริเวณท้ายทุ่งจึงเป็นพื้นที่ที่ไม่ถูกขายให้กับคนอื่น ซึ่งเป็นแหล่งของทรัพยากรที่สำคัญของท้องถิ่น และเป็นพื้นที่สืบสานความสัมพันธ์ของสายตระกูลภายในท้องถิ่น

2) ปัจจัยในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมพื้นบ้านสมัยใหม่ของกลุ่มชาวนาในตำบลตะเคียนทอง

ปัจจุบันการทำการเกษตรแบบเอาแรงมีการทำนาที่ตำบลตะเคียนทองเกษตรกรทำนาข้าวในตำบลตะเคียนทองมีอาชีพทำนาข้าวกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ซึ่งมีการทำนาข้าวก็เฉพาะหมู่ 2 3 4 5 และ 6 แต่ละคนจะมีนาไม่เกิน 10 ไร่ ที่ตำบลตะเคียนทองจะมีที่นาคล้าย ๆ กัน แต่จะมีที่นาไม่มาก และจะมีการเอาแรงกันเป็นกลุ่ม ๆ หนึ่งประมาณ 20 – 30 คน ในกลุ่มก็มีฐานจากพี่น้องเป็นหลัก พิธีบุญส่งทุ่งก็ยังมีอยู่บ้างที่หมู่ 2 มีการทำทุกปี การไหว้พระแม่โพสพก็ยังคงมีอยู่ จะเป็นการทำตามปู่ย่าตายาย การทำนาโดยเชื่อตามบรรพบุรุษ ดังคำที่ เทียม ฉัตรเงิน กล่าวไว้ว่า “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่” เชื่อเอาไว้ก่อนไม่เสียหาย ซึ่งบางอย่างเราอาจจะอธิบายไม่ได้มองไม่เห็น การทำนาต้องทำให้ได้พอกินเป็นการทำนาครั้งเดียว เป็นน่าน้ำฝน เช่น ครอบครอบมีอยู่ 5 คน ต้องได้ 35 ถึงต่อคนต่อปี ข้าวจะประมาณ 40 – 50 ถังต่อไร่ แล้วแต่การบำรุงใส่ปุ๋ย สมมติมีคนอยู่ 5 คนก็น่าจะทำอยู่ 4 – 5 ไร่ การแต่งงานกับลูกคนที่เขามีนาก็จะช่วยได้บ้าง

วิธีการทำนาสมัยก่อนจะใช้ควาย ปัจจุบันเริ่มหมดไปจึงมาใช้รถไถเดินตาม ปัจจุบันใช้รถไถนั่งขับซึ่งต้องจ้างคน การซื้อรถไถเดินตามต้องหาเงินจากทางอื่นมาซื้อ การใส่ปุ๋ยก็จะใช้ปุ๋ยเคมีไม่ใส่ปุ๋ยแบบธรรมชาติแบบสมัยก่อนเพราะสะดวกไวกว่า เร็วกว่า การหาเงินมาซื้อรถไถและปุ๋ยเคมีจะได้มาจากการทำไร่หรือสวนผลไม้ ถ้าอย่างราคาไม่ดีจะมีการปรับเปลี่ยนเป็นกล้วย ทุเรียน อาหารการกินจะไม่ได้หาตามป่าเขาลำเนาไพรเหมือนก่อน จะหาซื้อเอาตามตลาดนัด ที่ผ่านมาชาวตะเคียนทอง

สามารถรักษาการทำงานระบบการเอาแรงเอาไว้ได้ เพราะถึงเวลาขาดแคลนไม่มีอะไรกินก็ยังมีข้าวเอาไว้กิน ไม่ต้องไปซื้อ สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของนายเทียม ฉัตรเงิน ที่กล่าวว่าเขายังมีนาที่เหลือในครอบครัว 3 ไร่ ที่นี่น่าจะพัฒนาเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้ อย่างคำที่ในหลวงกล่าวว่าต้องมีเอาไว้กินก่อนแล้วค่อยขาย การทำนาที่นี่จะมีการชุนกล้าเดือน 6 จากนั้นก็จะดำ เดือน 7 เดือน 8 ช่วงน้ำฝนพอดี จะมาเก็บเกี่ยวเอาเดือน 12 ปัจจุบันนาไร่จะไม่มีแล้ว สมัยก่อนนาไร่ที่เขาทำคือเป็นป่าเปิดใหม่ จึงทำนาไร่กัน แต่ปัจจุบันจะไม่มีป่าเปิดใหม่จะเป็นสวนผลไม้ สวนยาง (เทียม ฉัตรเงิน, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2558)

อย่างไรก็ดี บทบาทของทุนทางสังคมที่กำลังลดบทบาทลงแต่ก็ยังคงเหลือระบบการเอาแรงที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะการทำนาเพื่อเอาไว้กิน ถึงแม้ว่าอาชีพหลักจะทำสวนผลไม้ สวนยางพารา แต่ก็ยังคงมีนาเอาไว้ปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก รายได้ส่วนอื่นที่เอามาซื้อรถไถเดินตามและการซื้อปุ๋ยเคมีจะได้มาจากสวนผลไม้และยางพารา สังคมของคนในตำบลตะเคียนทองยังคงซึ่งการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในระบอบการเอาแรงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

1.2.4 วัฒนธรรมชุมชนตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรีกับเกษตรกรรมทางเลือกในอนาคต

เกษตรกรรมทางเลือกในอนาคตที่จะสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรม อัตลักษณ์ของกลุ่มชาวบ้านตำบลตะเคียนทองได้อย่างเหมาะสม ที่สำคัญผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าควรจะไปใช้ในการประยุกต์ใช้หลักการเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากผลการวิจัยจะพบว่า วิถีชีวิตของกลุ่มคนตะเคียนทองที่มีมาในอดีตโดยพื้นฐานนั้น สอดคล้องกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การจัดการเศรษฐกิจของครอบครัวโดยตั้งอยู่บนเป้าหมายเพื่อการมีกินมีใช้ในครัวเรือนก่อนที่จะนำไปสู่การผลิตเพื่อขายในตลาดในขั้นต่อไป ดังจะเห็นได้จากการทำนาของกลุ่มคนตะเคียนทองที่มีมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันเป็นรูปแบบการทำนาเพื่อยังชีพอยู่ (กลุ่มชาวบ้านตะเคียนทอง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2558)

การทำนาของกลุ่มคนตำบลตะเคียนทองตลอดเวลาที่ผ่านมามีจุดมุ่งหมายเอาไว้บริโภคหรือเพื่อการยังชีพเป็นหลักนั้น ถือได้ว่าเป็นวิถีการผลิตของกลุ่มคนตะเคียนทองที่มีมาตั้งแต่อดีตของการตั้งชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวนาลุ่มหรือนาไร่ เนื่องจากกลุ่มตะเคียนทองยังมีความเชื่อพื้นฐานในการใช้ชีวิตซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ฉิน ผันผาย, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2558)

“ยังไงคนเราก็ต้องกินข้าวก่อน”

แนวคิดการทำนาเพื่อยังชีพของกลุ่มคนตำบลตะเคียนทองนั้นถือได้ว่าสอดคล้องกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบัน ในแง่การมีเป้าหมายการผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือนเป็นหลัก ดังนั้น ควรมีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงโดยอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมของคนตำบลตะเคียนทองคือ แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงตามที่คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2549, หน้า 1 – 26) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล

การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำในการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างเครือข่ายเรียนรู้ให้มีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยทุกภาคส่วน วัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาฯ ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และปลูกฝังปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่การปรับแนวทางการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงหลักการเหล่านี้มีผลทางภาคปฏิบัติในแง่ที่ว่ากระตุ้นให้เราคำนึงถึงความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมและชักจูงให้เรามีพฤติกรรมและมีการจัดการที่นำไปสู่ “ความพอเพียงทางนิเวศ” (Eco - sufficiency) ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างเศรษฐกิจพอเพียง

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงบนฐานวัฒนธรรมของตำบลตะเคียนทองนั้น จะต้องคำนึงถึงกิจกรรมทั้งทางด้านการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงและการฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิมของตำบลตะเคียนทอง โดยอาศัยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

1.2.5 การฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมการทำนาข้าวของตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยอาศัยการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่

คุณค่าของเกษตรกรรมดั้งเดิมในปัจจุบันของกลุ่มเกษตรกรในตำบลตะเคียนทองนั้น วัฒนธรรมของคนตะเคียนทองที่ยังดำรงอยู่ในปัจจุบันนั้นแอบแฝงอยู่กับรูปแบบการผลิตทางเศรษฐกิจของชาวตำบลตะเคียนทอง เนื่องจากเรายังพบว่าคนตะเคียนทองจำนวนมากยังคงทำนาอยู่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเอาไว้บริโภคเป็นหลัก และยังใช้พื้นที่ป่าเพื่อเป็นการเสริมเป็นการผลิตเพื่อขาย

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันพบครอบครัวของคนตะเคียนทองที่ยังทำนาเพื่อไว้บริโภคในครอบครัว เป็นคนกลุ่มน้อยของชุมชน ดังนั้นจึงควรมีการส่งเสริมการทำนาที่มีเป้าหมายเพื่อไว้บริโภคเป็นหลัก แต่ควรปรับเทคโนโลยีในการทำนาให้เหมาะสมต่อชุมชน เช่น การใช้รถไถเดินตามแทนควาย โดยต้องทำนาไม่น้อยกว่า 2 ไร่ และอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก เป็นต้น

สำหรับเศรษฐกิจเงินตราในปัจจุบัน เช่น การเข้าไปใช้พื้นที่ป่ามาทำสวนผลไม้ โดยยังคงรักษาทรัพยากรป่าอย่างจริงจังในลักษณะที่เรียกว่า คนอยู่ร่วมกับป่า วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจที่ยังหลงเหลือดังกล่าว สามารถที่จะเป็นพื้นฐานในการฟื้นฟูและเลือกสรรวัฒนธรรมของชุมชนตำบลตะเคียนทอง ที่มีคุณค่าสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

2. ตำบลหนองขี้ อำเภอบางบาล จังหวัดจันทบุรี

การทำนาข้าวของตำบลหนองขี้ถือเป็นรูปแบบวัฒนธรรมการผลิตข้าวพื้นเมืองที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี ดังนั้น ผู้วิจัยขอเสนอบริบทของอำเภอบางบาล เพื่อให้เห็นภาพเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยได้แบ่งแนวทางการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ ดังนี้

2.1 บริบทตำบลหนองขี้ อำเภอบางบาล จังหวัดจันทบุรี

2.2 การทำนาข้าว ตำบลหนองขี้ อำเภอบางบาล จังหวัดจันทบุรี

2.1 บริบทตำบลหนองซิม อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

ตำบลบางหนองซิมมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลสลับเนินเขาเตี้ย ๆ และส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มต่ำ พื้นที่ที่ใช้ในการเกษตรส่วนใหญ่เป็นที่นา มีคันกั้นน้ำเค็มของหน่วยงานชลประทาน ภายในคันน้ำกั้นน้ำเค็ม ราษฎรส่วนใหญ่จึงทำอาชีพทำนาปลูกข้าวเจ้าทั้งหมด และภายนอกเขตของคันกั้นน้ำเค็มราษฎรส่วนใหญ่จึงทำอาชีพประมง เลี้ยงกุ้งกุลาดำ และเลี้ยงกุ้งแชบ๊วยเป็นส่วนใหญ่ ทิศตะวันออกของตำบลมีป่าสงวนแห่งชาติป่าเลนปากน้ำเวฬุ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเป็นบริเวณกว้าง ปัจจุบันเกษตรกรที่ประกอบอาชีพการทำนาได้ปรับเปลี่ยนมาทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเกือบทั้งหมด เนื่องจากดินมีสภาพเป็นดินเค็มจึงไม่เหมาะที่จะประกอบอาชีพปลูกข้าว เพราะให้ผลผลิตต่ำ ไม่คุ้มกับการลงทุน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ขายที่ดินที่ตนเองเป็นเจ้าของแต่เดิมให้กับนายทุนนอกพื้นที่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2540 และได้อพยพย้ายถิ่นไปอาศัยอยู่ต่างอำเภอ ที่ดินส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับนายทุน ซึ่งเป็นน่าน้ำสงเคราะห์ที่นายทุนมาซื้อที่ดินบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก จากการสัมภาษณ์ของผู้นำท้องถิ่น และประชาชนก็น่าจะประกอบกรอุตสาหกรรมบางอย่าง เช่น ทำพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือการผลิตกระแสไฟฟ้าโดยใช้กังหันลม เป็นต้น

ขณะที่แหล่งน้ำที่สำคัญของตำบลหนองซิม มีแหล่งน้ำธรรมชาติหลายสายที่ไหลผ่านพื้นที่ ได้แก่ คลองหนองซิม คลองเปร็ด คลองขุนแผน คลองใหญ่หนองซิม คลองปากคลองใหญ่ คลองทางหลวง คลองตะวันออก และคลองหนองปลาหมอ เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเป็นพื้นที่ขนาดเล็กทำให้การตั้งถิ่นฐานตามลักษณะของพื้นที่ข้างต้น จึงเป็นลักษณะชุมชนชนบท (Rural Area) ประกอบด้วยรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือ 1) การตั้งถิ่นฐานแบบแนวเส้นตรง (Line Settlement) เป็นรูปแบบที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวถนนบริเวณทางหลวงชนบท รย. 4036 (เฉลิมบูรพาชลทิศ) การกระจายตัวตามแนวถนนพบในพื้นที่หมู่ที่ 8 บ้านอิมุย และพื้นที่หมู่ที่ 9 บ้านเขาช่องโกรน สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพประมง แม้ว่าจะเป็นการกระจายตามแนวถนนแต่ก็เป็นกระจายแบบไม่ต่อเนื่องและไม่มีศูนย์กลางชุมชนที่เด่นชัด 2) การกระจายแบบรวมกลุ่ม (Cluster Settlement) โดยทั่วไปการกระจายลักษณะนี้ในชนบทจะมีวัดและโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ บริเวณวัดหนองซิม และวัดสภาพรพัฒนาราม ซึ่งการรวมกลุ่มของตำบลหนองซิมเป็นการรวมกลุ่มกันที่ชัดเจนเกาะกลุ่มกันอยู่ในบริเวณหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ซึ่งเป็นศูนย์รวมการบริการด้านการค้าและบริการ และแบ่งเขตการปกครอง 10 หมู่ ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านท่าหิน หมู่ที่ 2 บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 3 บ้านกลาง หมู่ที่ 4 บ้านกลาง หมู่ที่ 5 บ้านล่าง หมู่ที่ 6 บ้านท้ายเขา หมู่ที่ 7 บ้านเขาน้อย หมู่ที่ 8 บ้านอิมุย หมู่ที่ 9 บ้านเขาน้องโกรน และหมู่ที่ 10 บ้านใหม่พัฒนา ตามลำดับ

2.2 การทำนาข้าว ตำบลหนองซิม อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

การกล่าวถึงวัฒนธรรมการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองของตำบลหนองซิมนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาโดยสรุปใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของการผลิตข้าวในเขตตำบลหนองซิมในยุคดั้งเดิม
- 2) วัฒนธรรมของตำบลหนองซิมกับเกษตรกรรมสมัยใหม่

3) วัฒนธรรมชุมชนตำบลหนองซิมกับเกษตรกรรมทางเลือกในอนาคตและการฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิม โดยอาศัยการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่

1) วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของการผลิตข้าวในเขตตำบลหนองซิมในยุคดั้งเดิม

อาชีพหลักของชาวตำบลหนองซิมในสมัยโบราณนั้น คือ การทำนา (ข้าว) ควบคู่ไปกับการทำนาธรรมชาติ ซึ่งมีระยะเวลาที่ยาวนานนับร้อยปีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยในสมัยนั้นยังเป็นการทำนาแบบพอยังชีพเพียงอย่างเดียว กล่าวคือ ชาวนาบริเวณตำบลหนองซิมจะทำนา และหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวก็จะนำผลผลิตที่ได้เข้าไปไว้ยังยุ้งฉางเพื่อเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม บางครอบครัวจากการสัมภาษณ์ชาวนาอาจมีการนำข้าวไปแลกเปลี่ยนกันบ้าง เช่น แลกเปลี่ยนเป็นเงิน หรือแลกเปลี่ยนเป็นเนื้อสัตว์ เป็นต้น แต่ก็ยังมีอยู่ในปริมาณที่น้อยมาก ซึ่งการทำนาเพื่อขายข้าวอย่างเข้มข้นอย่างในปัจจุบันยังไม่ปรากฏชัดในบริเวณนี้แต่อย่างใด นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมการทำนาข้าวยังเป็นลักษณะของการเอาแรงกัน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียงในการเกี่ยวข้าว นวดข้าว ตลอดจนการเอาข้าวเข้ายุ้งฉาง และยังมีวัฒนธรรมความเชื่อต่าง ๆ นานา เช่น พิธีก่อนการลงนาข้าว การถอนกล้า การไหว้แม่โพสพ การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว การเอาข้าวขึ้นยุ้ง เป็นต้น นอกจากนี้ ข้าวพันธุ์พื้นเมืองของตำบลหนองซิม คือ “ข้าวล้นยุ้งหรือข้าวดอกมะขาม ข้าวพวงเงิน และข้าวขาวประหลาด” ข้าวพันธุ์พื้นเมืองเหล่านี้ มีลักษณะโดยทั่วไป คือ มีเปลือกเมล็ดหนา และมีน้ำหนักมากกว่าพันธุ์ข้าวที่ส่งเสริมในปัจจุบัน ต้นข้าวพันธุ์พื้นเมืองจะสูงกว่า ใช้เวลาในการปลูกนานกว่า (ชนกรณ์ ชาวแกลง, สัมภาษณ์, 2558; บ่อง, สัมภาษณ์, 2558)

“...จำความได้ก็เห็นคันทนา ต้นข้าวแล้ว พ่อแม่ของป้าก็ทำนามาก่อน น่าจะทำกันมาตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยาย”

ขณะที่การทำนาธรรมชาติของชาวหนองซิมนั้นจะนิยมทำกันบริเวณพื้นที่ที่ดินที่อยู่ใกล้กับทะเล มีวิธีการโดยชาวหนองซิมจะขุดคันดินขึ้นมาสูงระดับหนึ่ง (สูงพอที่จะสามารถกั้นปริมาณน้ำทะเลไม่ให้ไหลออกไปได้) ลักษณะนาธรรมชาติจะเป็นสี่เหลี่ยมทั้งสี่ด้านจะมีคันดินสูง โดยคันดินด้านที่ติดกับทะเลชาวหนองซิมจะนำต้นไม้ที่มีโพรงอยู่ภายในขนาดใหญ่มาวางไว้ทำเป็นช่องทางน้ำหรือตาน้ำ โดยให้น้ำทะเลสามารถไหลผ่านโพรงไม้ได้ เมื่อถึงเวลาวางไข่ของสัตว์น้ำและน้ำทะเลหนุนสูงหรือช่วงเวลาน้ำทะเลขึ้น ชาวหนองซิมจะปล่อยให้ น้ำทะเลไหลผ่านโพรงไม้เพื่อให้น้ำทะเลไปซังอยู่ภายในนาธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันน้ำทะเลที่ไหลผ่านไปตามโพรงนั้นก็จะพัดพาลูกสัตว์น้ำทะเลมาด้วย เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น หลังจากนั้นน้ำทะเลไหลผ่านเข้าไปยังนาธรรมชาติได้ปริมาณที่เห็นว่าเพียงพอแล้วชาวหนองซิมก็ทำการปิดปากโพรงไม้ดังกล่าว และจะปล่อยให้ลูกสัตว์น้ำเจริญเติบโตตามธรรมชาติเองอยู่ภายในนาธรรมชาตินั้น หลักจากนั้นไม่นานภาครัฐได้ส่งเสริมการปลูกข้าวมากขึ้น ประกอบกับนาธรรมชาตินั้น ไม่ได้ผลผลิตจำนวนมากอย่างสมัยก่อน ชาวหนองซิมจึงค่อย ๆ เลิกการทำนาธรรมชาติมาเป็นการทำนาข้าวแทน ซึ่งปัจจุบันนาธรรมชาตินั้นในบริเวณดังกล่าวจึงสูญสลายไปตามกระแสของเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม ในอดีตการทำนาข้าวของชาวนาหนองซิมต่างกับปัจจุบันเกือบทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ฤดูกาล วิธีทำ เครื่องมือในการทำนา พันธุ์ข้าว การใช้ปุ๋ย ใช้น้ำ การเก็บข้าว การขายข้าว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีสาเหตุมาจากสภาพของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี สภาพเศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งมีผลทำให้วิถีชีวิตของชาวนาหนองซิมเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ

ปัจจุบันการทำนาข้าวได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก เริ่มจากมีการทำนาข้าวกัน 2 ครั้ง ในบางพื้นที่พันธุ์เมืองซึ่งมีอยู่หลายพันธุ์ โดยเฉพาะข้าวหนักสูญพันธุ์ไปแล้วจากพื้นที่ คงเหลือพันธุ์ข้าวเบาบางพันธุ์ไม่กี่พันธุ์ที่รอวันสูญพันธุ์ ที่ใช้ปลูกกันเป็นพันธุ์ใหม่ที่ทางการส่งเสริม เป็นพันธุ์ที่ใช้เวลาในการปลูกสั้นกว่า ต้นเตี้ยกว่า เปลือกเมล็ดบางกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง ชาวนามีต้นทุนในการทำนาสูงขึ้นนับตั้งแต่การไถ หากใช้เครื่องจักรกลก็ต้องจ่ายค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ในกรณีที่ไถรถไถก็ต้องจ้างในราคาค่อนข้างสูง ในอดีตใช้ควายไถนาไม่ต้องจ่ายค่าแรง ปุ๋ยก็ไม่ต้องใช้ แม้แต่ยาฆ่าแมลงก็ไม่มี แต่ปัจจุบันต้องซื้อยามาใช้มาใส่กัน น้ำที่ใช้ปลูกข้าวส่วนใหญ่ก็ต้องใช้เครื่องสูบน้ำสูบเข้ามา เมื่อเก็บข้าวก็ต้องจ้างเก็บ ในกรณีที่ไถรถเกี่ยวข้าวก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง แต่ต้องรีบทำให้ความชื้นให้ลดลงโดยเร็ว และไม่สามารถเก็บไว้ได้นานในรูปของข้าวเปลือก ชาวนาจึงต้องรีบขายออกไป ยิ่งข้าวของชาวนาที่ยังคงเห็นอยู่บ้างในบางพื้นที่จึงล้วนเป็นที่เก็บสิ่งของเครื่องใช้ไม่ใช่ที่เก็บข้าวอีกต่อไป และชาวนาก็ได้เก็บข้าวไว้แบ่งขายเป็นระยะในรอบปีเช่นอดีต

ขณะที่ก่อนจะทำนาข้าวของชาวนาตำบลหนองซิมจะต้องมีการทำพิธีคือการเช่นศาล โดยศาลหลักของตำบลหนองซิมก็คือ ศาลเจ้าหนองซิมหรือศาลพ่อปู่อายุ จะทำพิธีตรงกับวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 จะต้องมีการเช่นศาลใหญ่ พ่อเช่นศาลใหญ่ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 เสร็จแล้ว ก็จะมีการทำบุญทางตำบลหนองซิมจะทำเช่นศาลอีก 2 แห่ง ได้แก่ ศาลเจ้ากลางเขา และศาลสามแยก พิธีการนี้เป็นจุดเริ่มแรกของการลงนาข้าวในแต่ละปีของตำบลหนองซิม หลังจากนั้นการทํานาก็จะเริ่มต้นขึ้นในเดือน 6 คือ การลงไถตะ ไถแปร ในขณะที่ดินแห้ง ต่อมาก็จะชักน้ำจากคลองใกล้เคียงเข้านาเพื่อให้น้ำขังประมาณหนึ่งแล้วจึงไถลาด หลังจากสิ้นสุดกระบวนการไถแล้ว ขั้นตอนต่อมาชาวนาก็จะเริ่มลงแปลงนาข้าว โดยก่อนลงนาก็จะมีพิธีการแลกนาเสียก่อน เพราะถือว่าพิธีนี้เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมานาน หลังจากนั้น ก็จะหว่านข้าว (ในกรณีทำนาหว่าน) หรือไม่ก็เพาะต้นกล้าข้าวในแปลงหนึ่งแปลงใด เมื่อต้นกล้าสูงได้ที่ ก็นำไปปักดำ (ในกรณีนาดำ) ปลอ่ยน้ำเข้าพอประมาณ ระหว่างเดือน 6 - 7 ขั้นตอนการนี้ชาวนาหนองซิมจะต้องบอกว่าจะเชิญแม่โพสพลงแปลงนา

พอบอกเสร็จก็ทำข้าวหว่าน ความหมายคือการไปถอนหญ้าไปบำรุงต้น ชาวนาหนองซิมเรียกว่า “การทำข้าวหว่าน” ก่อนหว่านก็ต้องไปบอกก่อนว่าเราจะบำรุงแม่โพสพ เมื่อหว่านข้าวในกรณีนาหว่านหรือนาดำเสร็จสิ้นระยะหนึ่งชาวนาก็จะทำการชอมนาโดยการเอาต้นข้าวที่ไม่งอกหรือต้นข้าวขึ้นแน่นเกินไปออก ชอมหรือแต่งให้เรียบร้อย ทำโดยไม่ต้องใส่ปุ๋ย ในนาข้าวบางแปลงก็เลี้ยงปลาไปด้วย แต่โดยธรรมชาติก็มีปลาเล็กปลาน้อยมากับน้ำตอนที่ชักน้ำเข้านาอยู่แล้ว ขณะที่ในเรื่องน้ำที่ใช้ในการปลูกข้าวนั้นไม่ค่อยมีปัญหามากนัก แต่ก็มีบางปีที่เกิดอุทกภัยจนข้าวเสียหาย หรือแล้งฝนส่วนใหญ่ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล

หลังจากนั้น ตอนแม่โพสพตั้งท้องก็ต้องบอก (เหมือนผู้หญิงแพ้ท้องก็ต้องบอก) เรียกว่า “พิธีทำขวัญข้าว” ขั้นตอนต่อไปคือการเกี่ยวข้าว ตอนเกี่ยวก็ต้องบอกว่าเราจะมาเกี่ยวแม่โพสพ เมื่อ

ข้าวในนาสุก ระหว่างเดือนเดือน 10 - 11 ซึ่งข้าวพันธุ์พื้นเมืองโดยทั่วไปแยกเป็น 2 ประเภท ประเภทข้าวเบาจะใช้เวลาปลูกสั้นกว่าประเภทพันธุ์ข้าวหนัก ข้าวเบาจะเก็บกันในเดือน 9 - 10 ข้าวหนักเก็บกันในเดือน 11 - 12 พวกที่เก็บเสร็จก่อนก็จะถูกออกปากช่วยเก็บ และออกปากช่วยหอบ ข้าวมาয়บ้านของเจ้าของนา เจ้าของนาก็จะเลี้ยงอาหารและของหวาน พอเกี่ยวเสร็จก็ต้องขนข้าว ขนข้าวเสร็จลากฟอด ก่อนเอาเข้าลานก็ต้องบอกอีกว่าเชิญแม่โพสพเข้าลาน เชิญแม่เข้าลานเสร็จ ตอนนวดข้าวเราใช้แบบโบราณก็ต้องบอกอีกรอบหนึ่งว่าเราจะเหยียบแม่โพสพ หลังจากนั้นก็จะนำข้าวเปลือกที่ได้เข้ายุ้งฉาง การนำข้าวเปลือกเข้ายุ้งก็ต้องมีพิธีบอกกล่าวว่าจะนำแม่โพสพเข้ายุ้ง และพิธีสุดท้าย คือการทำขวัญข้าว จากนั้นชาวหนองซิมจะไม่นำข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งฉางออกมาภายนอกจนกว่าจะครบ 7 วัน ชาวนาจะขายข้าวในฤดูเก็บเกี่ยวเป็นบางส่วนเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายเป็นบางส่วน แล้วเก็บไว้ค่อย ๆ ขายออกเมื่อคราวจำเป็นที่จะต้องใช้เงิน เก็บไว้กินและไว้ใช้ในงานบุญต่าง ๆ

ขณะที่เกษตรกรที่ดำเนินชีวิตด้วยการเป็นชาวนานั้น สังคมไทยเราจะทราบดีว่าเป็นอาชีพของคนไม่รู้หนังสือ เป็นคนยากจน รวมถึงเป็นกลุ่มคนชายขอบหรือคนในชนบท ยิ่งทำนานับวันก็จะยิ่งจน ราคาข้าวตกต่ำลงทุกที ชาวนามีหนี้สินล้นพ้นตัวไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้ มีหน้าซำจะต้องรอฟ้ารอฝน และภาวนาว่าสภาพอากาศให้เป็นไปตามฤดูกาล รัฐบาลในหลายยุคหลายสมัยพยายามกำหนดแนวนโยบายเพื่อการช่วยเหลือชาวนาในรูปแบบและมาตรการต่าง ๆ มากมาย แต่แนวทางการแก้ปัญหาที่ยังไม่สามารถบรรเทาความทุกข์ยากแสนสาหัสของชาวนาได้ เมื่อปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีได้เป็นไปตามความหวัง ชาวนาจะต้องรับความเสี่ยงเองทั้งหมด และที่สำคัญตนมีอาชีพเป็นชาวนาตั้งบรรพบุรุษจะให้เปลี่ยนอาชีพไปทำอาชีพอื่นก็ไม่สามารถทำได้ ทางออกสุดท้ายก็คือ ชาวนาจำเป็นต้องนำที่ดินไปจำนองกับภาครัฐหรือกลุ่มนายทุนหรือยอมเป็นหนี้นอกระบบ เพื่อจะได้นำเงินมาลงทุนทำนาในฤดูกาลถัดไป ความทุกข์ที่แสนยากเข็นคอยซ้ำเติมเสมอคือการทำนาในแต่ละฤดูกาลก็ยังมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุก ๆ ปี ดังนั้น ความเจ็บปวดที่ได้กล่าวมาทำให้อาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ไม่ค่อยมีผู้คนและกลุ่มหนุ่มสาวถวิลหามากนัก ท้ายที่สุดชาวนาจำนวนมากได้ขายที่นาของตนหรือบางก็ถูกยึดจากกลุ่มนายทุนต่าง ๆ แล้วต้องผันตัวมาเป็นคนเช่านาในผืนนาที่เคยเป็นที่ดินของตัวเอง บ้างก็เปลี่ยนอาชีพด้วยการขายแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม จนบางคนพูดว่าถึงเวลาอวสานของชาวนาไทย สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมานี้ชาวนาตำบลหนองซิมก็ประสบพบเจอเช่นเดียวกัน การทำนาของชาวนาตำบลหนองซิมก็ได้ดำเนินมาเรื่อย ๆ บางก็ประสบปัญหาสภาพอากาศ ราคาข้าวตกต่ำ และปัญหาการไหลซึมของน้ำทะเล แต่ชาวนาก็ยังสู้ทำนามาจนถึงปี พ.ศ. 2531 ซึ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด โดยชาวนาได้เริ่มนำกึ่งน้ำเค็มมาเลี้ยงในที่ดินของตนเอง ดังจากกล่าวในส่วนต่อไป

อย่างไรก็ตาม จะพบว่าบางบ่อก็จะอยู่ดำเนินการเลี้ยงกุ้งตามเดิม บางบ่อเป็นบ่อร้าง เพราะราคากุ้งตกต่ำ ประกอบกับเป็นโรคตายด่วน (EMS) ปัจจุบันชาวบ้านของทั้งสองตำบลได้ปรับตัวโดยการนำปลาทะเลมีเลี้ยงในบ่อกุ้งแทน เช่น ปลากระพง ปลาเก๋า เป็นต้น หรือเลี้ยงควบคู่กับการเลี้ยงกุ้ง โดยปล่อยให้หาอาหารกินเองตามธรรมชาติ พอถึงเวลาจับก็จะจับขายพร้อม ๆ กัน ส่วนชาวบ้านบางส่วนก็ยังได้ปรับปรุงบ่อกุ้งเดิมหันมาเลี้ยงปูแทน โดยการรับซื้อลูกปูตัวเล็ก ๆ จากชาวประมงในราคาตัว 1 - 10 บาท แล้วแต่ขนาดของลูกปู แล้วนำมาปล่อยลงในบ่อ (บ่อกุ้งเดิม) สร้างรายได้

ทดแทนการเลี้ยงกุ้งในอดีต ซึ่งการรับซื้อลูกปูดังกล่าวได้แก้ปัญหาเรื่องหนี้สินและรายรับได้พอสมควร เพราะราคาปูค่อนข้างแพงและได้รับความนิยมสูงในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี การปรับเปลี่ยนจากการเลี้ยงกุ้งมาเป็นการเลี้ยงแบบผสมผสานดังกล่าวข้างต้น หรือการเปลี่ยนจากการเลี้ยงกุ้งมาเป็นการเลี้ยงปูแทนนั้น จะพบได้ทั่วไปในบริเวณของทั้งสองตำบล ซึ่งสังเกตได้จากบ่อใดที่มีกั้งหันอยู่บนพื้นน้ำนั้นแสดงว่าบ่อนั้น ๆ ยังคงทำการเลี้ยงกุ้งอยู่ตามเดิม อาจเป็นฟาร์มเลี้ยงกุ้งขนาดใหญ่ ใช้ระบบการบริหารจัดการเชิงวิชาการในการเลี้ยง เช่น มีบ่ออนุบาลกุ้ง บ่อเลี้ยงกุ้ง บ่อพักน้ำก่อนลงสู่ทะเล เป็นต้น ส่วนบ่อใดไม่มีกั้งหันอยู่บนพื้นน้ำนั้นแสดงว่าบ่อนั้น ๆ มีการเลี้ยงกุ้งแบบผสมผสานกับสัตว์น้ำทะเลอื่น หรือปรับเปลี่ยนเป็นการรับซื้อและเลี้ยงปูแทน

2) วัฒนธรรมของตำบลหนองซิมกับเกษตรกรรมสมัยใหม่

เมื่อการทำนาข้าวไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร ตลอดจนการลงทุนปลูกข้าวไม่คุ้มค่างกับรายรับที่เข้ามาดังที่กล่าวมาแล้ว และราคาข้าวเริ่มตกต่ำลงเรื่อย ๆ และยังประสบปัญหาเรื่องการไหลซึมของน้ำเค็ม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2531 – 2536 ได้มีการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งน้ำเค็ม (กุ้งกุลาดำ และกุ้งแชบ๊วย) โดยระยะเริ่มต้นภาครัฐได้อนุญาตให้ทำการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่ที่มีบริเวณติดกับน้ำเค็มก่อน (บริเวณพื้นที่นอกเขื่อนกั้นน้ำเค็มของกรมชลประทาน) เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นดินเค็มไม่สามารถทำการเพาะปลูกพืชอะไรได้เลย ชาวบ้านที่มีที่ดินรกร้างว่างเปล่าอยู่ในบริเวณดังกล่าวก็เริ่มมีการปรับปรุงที่ดินเพื่อขุดเป็นบ่อเลี้ยงกุ้งและสูบน้ำเค็มจากทะเลใส่ในบ่อกุ้ง หลังจากนั้นเมื่อถึงเวลาขายกุ้ง ชาวบ้านที่ได้เลี้ยงกุ้งได้ขายกุ้ง และได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นกอบเป็นกำจาก “เกษตรกร (ชาวนา) รายได้ต่ำมาเป็นเศรษฐีชั่วข้ามคืน” เนื่องจากรายได้ดีกว่าการทำนาข้าวมาก (สมัยนั้นราคากุ้งอยู่ที่ 200 – 300 บาทต่อกิโลกรัม) ตัวอย่างจากการประสบความสำเร็จของการเลี้ยงกุ้งจากหลาย ๆ บ่อ ทำให้ชาวบ้านที่ทำนาบางส่วนเริ่มสนใจ และหันมาทำการเลี้ยงกุ้งกันบ้าง

ขณะที่คำถามที่สำคัญคือจะทำอย่างไร เมื่อที่ดินของตนเองไม่ได้อยู่ในบริเวณที่ภาครัฐอนุญาตให้เลี้ยงกุ้งน้ำเค็มได้ เพื่อตอบคำถามดังกล่าวอย่างง่าย ๆ ชาวนาค่อย ๆ ลักลอบปรับพื้นที่นาขุดเป็นบ่อเพื่อทำการเลี้ยงกุ้ง โดยเริ่มต้นจากพื้นที่ดินที่อยู่ถัดจากเขื่อนกั้นน้ำเค็มก่อน โดยให้เหตุผลว่าน้ำเค็มที่อยู่นอกเขื่อนนั้นได้ไหลซึมเข้ามาในบริเวณพื้นที่ดินที่เป็นดินจืดที่ตนได้ถือกรรมสิทธิ์ครอบครองอยู่ น้ำเค็มดังกล่าวมีผลทำให้การเพาะปลูกข้าวไม่ได้ผลเท่าที่ควร และเมื่อดินเค็มแล้ว ชาวนาก็ถือโอกาสทำการปรับพื้นที่เพื่อทำการเลี้ยงกุ้งแทน ช่วงแรกอาจมีความขัดแย้งกับพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียง แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับนั้นมหาศาลมากกว่าการลงทุนทำนาข้าว ชาวบ้านจึงหันมาขุดบ่อเพื่อทำการเลี้ยงกุ้งโดยกระจายอยู่ทั่วไป

แต่อย่างไรก็ตาม การลงทุนเลี้ยงกุ้งนั้นก็มิจุดอ่อนอยู่ประการหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือการลงทุนสูง แต่ผลตอบแทนที่กลับมาก็สูงเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านก็พร้อมที่จะเสี่ยงในการลงทุนเลี้ยงกุ้ง ถึงแม้ว่าจะไม่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงกุ้งมาก่อนก็ตาม หวังเพียงว่าในอนาคตเมื่อได้ขายกุ้งแล้วจะได้รับผลกำไรกลับมาเหมือนกับคนอื่น ๆ บ้าง และจะนำพาตนเองและครอบครัวให้หลุดพ้นจากความยากจน หรือพอที่จะลืมตาอ้าปากได้บ้าง ขณะที่กระบวนการเริ่มต้นของการเลี้ยงกุ้ง ชาวนาที่ผันมาเลี้ยงกุ้งจะต้องมีทุนมากพอสมควร แต่จะอย่างไรให้มีทุนสะสมมากพอ ทางเลือก

หนึ่งก็คือ นำที่ดินของตนไปจำนองไว้กับภาครัฐ หรือสถาบันการการเงิน หรือธนาคารเอกชน หรือ นายทุนแล้วแต่กรณี เพื่อที่จะได้นำเงินทุนมาลงทุนเลี้ยงกุ้ง หลังจากนั้นการเลี้ยงกุ้งก็จะดำเนินไปตาม จำนวนของเงิน หรือขนาดของทุน โดยจะมีพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำ เช่น ตัวแทนขายอาหาร และยา กุ้ง หรือเพื่อนบ้านที่ได้เลี้ยงมาก่อนก็จะนำประสบการณ์มาเล่าสู่กันฟัง หรือบริษัทตัวแทนที่ได้ติดต่อ ซึ่งเป็นลักษณะการจ้างเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น เมื่อชายกุ้งคืนกับบริษัทก็ทำการหักกลบหนี้ เหลือเงินเท่าใดก็จะนำเงินมาคืนในรูปของกำไรให้กับผู้เลี้ยงกุ้ง ซึ่งผลประกอบการในส่วนของรายรับเมื่อหักกับ รายจ่ายแล้วชาวบ้านที่เลี้ยงกุ้ง (ชาวนาเดิม) จะได้รับกำไรอย่างเป็นกอบเป็นกำ เนื่องจากขณะนั้น ราคาของกุ้งกุลาดำ กุ้งขาว หรือกุ้งแชบ๊วยมีราคาดีมาก จนมาในระยะหลังเริ่มมีผู้ประกอบการเลี้ยงกุ้ง ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นทำให้ราคาของอุปสงค์น้อยลงราคาของกุ้งสดในตลาดตกต่ำลงมาก ประกอบกับ เกิดโรคภัยของกุ้งชนิดใหม่ที่หลายฝ่ายยังไม่สามารถที่จะหายารักษาได้ ยิ่งเป็นการซ้ำเติมชาวบ้านที่ เลี้ยงกุ้งลงไปอีก

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านต่างพูดตรงกันว่า จะสังเกตได้ว่าช่วงเริ่มต้นในการเลี้ยงกุ้งดู เหมือนว่าจะได้ผลกำไรมากมาย แต่พอระยะต่อ ๆ มาจำนวนกุ้งเลี้ยงภาพรวมทั้งประเทศในตลาดเริ่ม มีปริมาณมากขึ้น มีผลให้ราคากุ้งเลี้ยงตกต่ำลงมาก ไม่คุ้มกับการลงทุน เคราะห์ซ้ำกรรมชด โรคกุ้ง หรือที่ว่า โรคอีเอ็มเอส (EMS) ที่ปัจจุบันยังไม่สามารถผลิตยารักษาโรคดังกล่าวได้ ซึ่งลักษณะโรคนี้จะ สาเหตุหลักที่ทำให้กุ้งตายเป็นผลมาจากตับโดนทำลายเนื่องจากตับมีการติดเชื้อแบคทีเรีย ลักษณะ อาการของโรค ช่วงแรกกุ้งในบ่อจะไม่แสดงอาการผิดปกติอย่างชัดเจนมากนัก ไม่มีการเกยขอบบ่อให้ เห็น แต่จะมีการว่ายน้ำแบบเฉื่อย กินอาหารลดลง เปลือกนึ่ม และมีสีเข้มขึ้น หลังจากนั้นจะเริ่มพบกุ้ง ตายในบ่อ และตายในก้นบ่อ สุดท้ายจะพบซากกุ้งลอยขึ้นมา และทยอยตายมากขึ้น จนกระทั่งตาย เกือบหมดบ่อตามลำดับ

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านที่เลี้ยงกุ้งล้มละลาย ที่ดินที่เป็นบ่อกุ้งจำต้องเปลี่ยน มือจากชาวบ้านไปเป็นผู้รับจำนองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเมื่อรายรับน้อยกว่ารายจ่ายประกอบกับระบบ นิเวศของบ่อกุ้งไม่สามารถปรับเปลี่ยนมาเป็นดินแบบเป็นดินจืดได้อีกต่อไป และจะต้องนำดินมาถมบ่อ อีกทางหนึ่งด้วย ทางเดียวที่จะพอใช้หนี้เงินกู้ได้คือการขายที่ดินทั้งหมด ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่จึง ได้ขายที่ดินดังกล่าวให้กับนายทุน กว่าร้อยละ 70 ของพื้นที่นา (บ่อกุ้ง) ทั้งหมด ชาวบ้านตำบลหนอง ชิมได้ถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพียงร้อยละ 30 เท่านั้น อย่างไรก็ตาม บ่อกุ้งส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังเป็น ของชาวบ้านที่มีจำนวนทุนมากพอที่จะยืนหยัดอยู่ได้ ขณะที่พื้นที่ที่เป็นบ่อกุ้งส่วนใหญ่ที่ยังคงดำเนิน กิจการอยู่จะเป็นของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ รวมถึงบ่อกุ้งที่ยกเลิกกิจการที่เป็นพื้นที่ร้างด้วย ดังคำ กล่าวที่ว่า (อุบล ขอบชน, สัมภาษณ์, 2558)

“...จะให้ผมทำอย่างไรครับจารย์ ราคากุ้งแบบนี้ ก็ต้องสู้กันไป จะให้กลับถมบ่อ กุ้ง แล้วให้ไปทำอย่างอื่น ก็ไม่ได้แล้วเพราะดินมันเค็มหมดแล้ว...”

ขณะที่ผู้บริหารท้องถิ่นให้ข้อมูลเพิ่มเติมที่ค่อนข้างจะตรงข้ามเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ว่า สาเหตุแท้ที่จริงแล้วชาวบ้านที่ขายที่ดินของตนเองนั้น ส่วนใหญ่เกิดมาจากบริเวณตำบลหนองชิม เป็นดินที่ติดกับทะเล ทำให้ดินมีความเค็มถึงระดับที่ไม่สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจของจังหวัดได้ เช่น

ทุเรียน มังคุด เงาะ หรือลองกอง เป็นต้น ผลก็คือทำให้ชาวบ้านจะทำการปลูกพืช หรือทำกิจการผลไม้ อย่างพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดจันทบุรีไม่ได้ตั้งเหตุผลข้างต้นที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ชาวหนองซิมที่เป็นเกษตรกรก็ถูกบังคับด้วยสภาพภูมิศาสตร์ให้ต้องทำนาข้าว อย่างไรก็ตาม การจะทำนาข้าวบริเวณ ตำบลหนองซิม ชาวนาสามารถทำนาได้เพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น หรือถ้าบางปีที่ทำนาได้สองครั้งก็ต้องเป็นเรื่องของน้ำฝนที่เอื้ออำนวยให้ แต่อย่างไรก็ดี สุดท้ายผลผลิตเมื่อเก็บเกี่ยวชาวนาได้ราคาข้าวก็ไม่สูงนัก ไม่คุ้มค่ากับการลงทุนลงแรง ประกอบกับเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างยิ่งที่เกิดขึ้นในตำบลหนองซิมก็คือ ในปี พ.ศ. 2536 – 2540 ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ได้มีนายทุนจำนวนหนึ่งเข้ามาเสนอราคาที่ดิน และได้กว้านซื้อที่ดินของชาวบ้านจำนวนมาก โดยในเวลานั้นนายทุนเหล่านั้นได้ให้ราคาสูงเกินกว่าราคาของกรมที่ดินประเมินไว้มากพอสมควร ซึ่งนายทุนจะนำที่ดินไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ เช่น นำไปเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม หรือเป็นพื้นที่ในการตั้งกังหันลมเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า หรือทำกิจการบ่อกัก รวมถึงการทำพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

ดังนั้น การที่ซื้อขายที่ดินระหว่างชาวบ้านกับนายทุนที่กล่าวไปข้างต้นนั้น น่าจะไม่ใช่ผลของการล้มละลายของบ่อกัก แต่น่าจะมีผลมาจากชาวบ้านขายที่ดินก็เพราะราคาดี ซึ่งคำนวณแล้วจะมีผลประโยชน์มากกว่าที่เก็บที่คืนไว้ เพราะใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนได้ไม่เต็มที่นัก หลังจากขายที่ดินบางครอบครัวก็ย้ายถิ่นฐานไปซื้อที่ดินในต่างอำเภอ เพื่อทำกิจการสวนผลไม้ หรือแบ่งขายที่ดินเพื่อนำเงินไปลงทุนอย่างอื่น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ชนกรณ์ ชาวแกลง, สัมภาษณ์, 2558)

“...ผมว่าไม่น่าจะเกี่ยวกับการทำนาทุ่งของชาวบ้าน ผมว่าน่าจะเป็นเพราะตอนปี 36 – 40 นายทุนเข้ามาซื้อที่ดิน ให้ราคาดี ชาวบ้านก็ขาย เพราะไม่รู้จะเก็บไว้ทำไม...”

ส่วนเรื่องปัญหาการแก้ไขเรื่องน้ำเค็มของกิจการบ่อกักกับพื้นที่ข้างเคียงนั้น เนื่องจากในอดีตชาวบ้านจะขุดบ่อ โดยลักษณะเป็นบ่อเชิงเดี่ยว แล้วจึงสูบน้ำทะเลเข้าบ่อ หลังจากนั้นก็จะดำเนินการเลี้ยงกุ้ง ซึ่งการขุดบ่อเดี่ยวดังกล่าว มีผลทำให้น้ำเค็มจากบ่อกักสามารถซึมผ่านจากบ่อไปยังพื้นที่ใกล้เคียงได้ ทำให้พื้นที่ใกล้เคียงกลายเป็นดินเค็ม หรือการเลี้ยงอีกประเภทหนึ่งคือการใช้แผ่นยางหรือแผ่นพลาสติกขนาดใหญ่รองกันบ่อ เพื่อป้องกันน้ำเค็มซึมผ่าน ซึ่งอย่างหลังนี้ได้ผลมากในการป้องกันน้ำเค็มไหลผ่าน แต่เมื่อจับกุ้งเสร็จ ก็ต้องทำการปล่อยน้ำเค็มออกจากบ่อ ก็เป็นปัญหาเรื่องน้ำเค็มเสียอีก ไม่ว่าจะแผ่นยางหรือแผ่นพลาสติกรองกันบ่อหรือไม่ก็ตาม การเลี้ยงกุ้งจะต้องมีอีกหนึ่งบ่อเพื่อทำการพักน้ำเค็มก่อนปล่อยลงสู่ทะเล ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าปัญหาในอดีตเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริง แต่ขณะที่ในปัจจุบันทางกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้นำองค์ความรู้การขุดสันดินเป็นชั้นที่สองถัดจากขอบบ่อเดิมของบ่อกัก เพื่อดูดซับหรือปิดกั้นน้ำเค็มที่ไหลซึมมาจากบ่อกัก และได้ทำการแนะนำเรื่องการพักน้ำเค็มจากบ่อกักก่อนปล่อยลงสู่ทะเล จึงทำให้ปัญหาน้ำเค็มบริเวณใกล้มีข้อพิพาทกันน้อยมาก เพราะปัญหานี้จบลงไปแล้ว ขณะที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่ากิจการบ่อกักที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันตกอยู่กับชาวบ้านที่มีกำลังทุนทรัพย์พอสมควร และนายทุนขนาดใหญ่ เนื่องจากการเลี้ยงกุ้งในปัจจุบันจะต้องจัดเตรียมบ่อ และที่ดินในเชิงวิชาการ ดังนั้น การเลี้ยงในสมัยใหม่จะต้องใช้พื้นที่ดินจำนวนมาก และจะต้องเตรียมบ่อหลายบ่อ เช่น บ่อเลี้ยง บ่อพักน้ำ เป็นต้น

ซึ่งจะให้ชาวบ้านธรรมดาไปเลี้ยงแบบดังกล่าว คงเป็นเรื่องที่ยากมาก (ธนกรณ์ ชาวแก่ง, สัมภาษณ์, 2558)

จะเห็นได้ว่า การเข้ามาของการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งน้ำเค็มที่ชาวนาเห็นว่าได้ผลประกอบการมากกว่าการทำนาข้าวต่างก็หันมาเลี้ยงกุ้งกันเป็นส่วนใหญ่เมื่อประสบปัญหาข้างต้นมีผลร้ายแรงกว่าการทำนาปกติเสียอีก ขณะที่จะให้กลับไปทำอาชีพเกษตรแบบเดิมก็ไม่สามารถทำได้ เพราะชาวบ้านต้องหาดินมาถมที่และต้องแสวงหาวิถีทางในการทำดินเค็มให้กลับมาเป็นดินจืดเหมือนเดิม ซึ่งในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยากมากและต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานจึงจะเห็นผล ในท่วงทำนองเดียวกันอาจกล่าวได้ว่าการเข้ามาของระบบทุนนิยมคือการเลี้ยงกุ้ง (ที่มุ่งหวังผลกำไรมหาศาล) ทำให้ชาวบ้านเชื่อถือในระบบเงินตรามากกว่ารูปแบบวิถีชีวิตของตนเองที่เคยปฏิบัติกันมา การปรับตัวเพื่อเข้าสู่ระบบทุนที่ตนเองไม่สามารถควบคุมได้ และการไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศในการรองรับการเปลี่ยนแปลงข้างต้น เท่ากับเป็นโศกนาฏกรรมอันใหญ่หลวงของทั้งวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอีกด้วย

3) วัฒนธรรมชุมชนตำบลหนองซิมกับเกษตรกรรมทางเลือกในอนาคตและการฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิมโดยอาศัยการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่

เกษตรกรรมทางเลือกในอนาคตของตำบลหนองซิม ยังคงเป็นเกษตรกรรมแบบการทำนาข้าวเช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนรูปแบบการทำนาข้าวให้เข้ากับสถานการณ์สังคม และเศรษฐกิจ โดยมีผู้ริเริ่มเกษตรกรรมตามแนวนี้ และเป็นผู้ทำนาข้าวตัวอย่าง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองซิม โดยนายกองค้ำการบริหารส่วนตำบลฯ คนปัจจุบัน (นายธนกรณ์ ชาวแก่ง) ได้มีแนวนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนฟื้นฟูการทำนาข้าวตามแนววิถีชุมชนดั้งเดิมของชุมชนหนองซิม โครงการนี้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ เป็นฝ่ายรวบรวมกลุ่มชาวนาได้จำนวน 47 ราย รวมพื้นที่มากกว่าพันไร่จากในอดีตมีกว่าหนึ่งหมื่นไร่ (ปัจจุบันส่วนที่เหลือส่วนใหญ่เป็นของนายทุนไปแล้วดังกล่าวในตอนต้น) ซึ่งการทำนาข้าวตามแนวนี้จะพยายามไม่พึ่งพาสารสังเคราะห์เคมีหรืออาจจะมีการใช้บ้างแต่จะให้น้อยที่สุด และที่สำคัญจะเน้นการมีส่วนร่วมในการทำนาข้าวของทุกภาคส่วน เช่น ประชาชน และเยาวชนในพื้นที่ ตลอดจนภาครัฐในพื้นที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี โรงเรียนบ้านอิมย โรงเรียนวัดหนองซิม และกลุ่มประชาชน โดยให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนร่วมตั้งแต่การร่วมในพิธีการศักดิ์สิทธิ์ก่อนการเพาะปลูก กระบวนการทำนาข้าวระหว่างการเพาะปลูก และการสิ้นสุดของการเก็บเกี่ยวข้าว อาทิ การเพาะต้นกล้า การดำนา การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว และการนำข้าวเข้ายุ้ง เป็นต้น จุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมรูปแบบการผลิตข้าวตั้งแต่เริ่มจนจบกระบวนการทำนา อีกทั้งยังเป็นการสืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษ และที่สำคัญยังเป็นตัวอย่างที่สำคัญให้ประชาชนในพื้นที่ไม่ละทิ้งอาชีพชาวนา และให้เห็นถึงคุณค่าของชาวนา

อย่างไรก็ดี การทำนาข้าวแบบข้างต้นทางองค์การบริหารส่วนตำบลฯ เน้นย้ำว่าจะไม่ทำนาข้าวที่เป็นลักษณะปกติทั่วไปตามประสบการณ์ของบรรพบุรุษในพื้นที่ในอดีตที่ผ่านมาหรือในระดับภาพรวมของประเทศไทย เพราะรังแต่จะทำให้เกิดการขาดทุนและไม่คุ้มค่าในการผลิต การนำนาข้าวแนวนี้จะการทำนาข้าวในเชิงร่วมสมัย โดยนำความสามารถของชุมชนผนวกกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง กล่าวคือ จะไม่ทำนาข้าวโดยการใช้จ่ายเงินมาก ๆ เพราะต้องใช้ทุน

สูงและแรงงานจำนวนมาก ไม่ใช่สารสังเคราะห์เคมี และจะไม่ขายข้าวตรงให้กลุ่มนายทุนโรงสี ตรงกันข้าม จะทำนาข้าวในพื้นที่ที่สามารถควบคุมการผลิตให้มีคุณภาพ รวมถึงทุนและแรงงาน ใช้สารที่ผลิตจากธรรมชาติในการบำรุงรักษาต้นข้าว หลังจากนั้นเมื่อได้ผลผลิตก็จะทำการสีข้าวเอง และขั้นตอนสุดท้ายก็จะทำการขายข้าวเองอีกด้วย (ผลิตและขายข้าวเอง) โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นของตนเอง มีตราสัญลักษณ์ทางการค้า การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การวางแผนธุรกิจ ซึ่งในปีที่ผ่านมา พ.ศ. 2557 โครงการนี้ได้นำร่องโดยองค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้ข้าวเปลือกจำนวนครึ่งเกวียนต่อไร่ และขายข้าว จำนวน 30,000 – 40,000 บาทต่อหนึ่งเกวียน ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับการขายข้าวแบบปกติแล้วจะได้ผลประโยชน์มากกว่า 3 – 4 เท่า และยังใช้พื้นที่นาขนาดเล็กอีกด้วย

ในขณะที่เดียวกันอีกด้านหนึ่ง องค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้ประยุกต์แปลงนาข้าวมาผสมผสานกับการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายใต้โครงการที่ใช้ชื่อว่า “ไอดีน กลิ่นทุ่ง” โดยใช้พื้นที่นาข้าวเป็นฉากหลังของการท่องเที่ยว สร้างบรรยากาศด้วยการประกอบสร้างให้คล้ายกับธรรมชาติของท้องทุ่งนาในอดีต นำกระบือมาเลี้ยง สร้างกองฟาง และประดับประดาด้วยต้นไม้ดอกไม้ให้มีความสวยงามร่มรื่นน่าภิรมย์ ในส่วนของก่อสร้างมีการสร้างขนา (ภาษาถิ่นของจันทบุรี) ที่พัก หรือกระท่อม ให้กับนักท่องเที่ยวเอาไว้พักผ่อนและถ่ายรูปมุมสวย ๆ ของท้องทุ่งนา และพื้นที่อีกส่วนหนึ่งยังเป็นพื้นที่ขายสินค้าท้องถิ่น อาทิ ไอคกริมหลากหลายรสชาติ ซึ่งส่วนหนึ่งมีรสชาติที่ทำจากข้าวของตำบลหนองซิม ข้าวกล้องขาวลันยั้ง และหอมมะลิ สินค้าโอท็อป (OTOP) และของที่ระลึกอื่น ๆ อีกมากมาย เป็นต้น และบริเวณใกล้เคียงกันก็มีการสร้างเป็นร้านขายอาหารที่ใช้วัตถุดิบจากชุมชนอีกด้วย (ธนกรณ์ ชาวแกลง, สัมภาษณ์, 2558)

3. ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

การทำนาข้าวของตำบลบางสระแก้ว ถือเป็นรูปแบบวัฒนธรรมการผลิตข้าวพื้นเมืองที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี ดังนั้น ผู้วิจัยขอนำเสนอบริบทของตำบลบางสระแก้ว และวัฒนธรรมการผลิตข้าวพื้นเมืองเพื่อให้เห็นภาพเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่และง่ายต่อการทำความเข้าใจต่อบริบทของตำบลบางสระแก้ว ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อสำคัญออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

3.1 บริบทของตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

3.2 วัฒนธรรมการผลิตข้าวพื้นเมือง ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัด

จันทบุรี

3.1 บริบทของตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

ตามหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีพอสรุปได้ว่า กลุ่มคนที่น่าจะเข้ามาสร้างถิ่นฐานเป็นชนกลุ่มแรกอาจจะเป็นชนเผ่าชาติพันธุ์ของที่เป็นคนพื้นถิ่นเดิมของจังหวัดจันทบุรี ต่อมาเมื่อระบบคมนาคมทางน้ำ และการติดต่อสื่อสารระหว่างกันถูกพัฒนามากขึ้น ประกอบกับความได้เปรียบทางพื้นที่ภูมิศาสตร์ของตำบลบางสระแก้วที่ติดกับทะเลชายฝั่ง ทำให้กลุ่มชนต่างชาติต่าง ๆ สามารถอาศัยพักแรมระหว่างหลบมรสุม หรือระหว่างการเดินทางน้ำ หรือการเข้ามาตั้งสถานีการค้า ต่อมาเมื่อบริเวณดังกล่าวมีผู้คนรู้จักกันมากขึ้น กลุ่มชนต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อกับค้าขาย เช่น ชาวจีน ชาว

ญวน และคนไทยจากภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อได้ดำรงความสัมพันธ์อยู่ในระยะเวลาที่ยาวนาน ทำให้เกิดความเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น จากที่พักชั่วคราวมาเป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำมาหากินหลัก หรือการตั้งถิ่นฐานถาวรใหม่ จากกลุ่มชนเชื้อชาติเดียวขยายตัวเป็นกลุ่มชนหลายเชื้อชาติมาอยู่ร่วมกันมีทั้งชาวชอง ชาวไทยภาคใต้ ชาวจีน ชาวญวน มีร่องรอยหลักฐานที่สันนิษฐานดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลบางสระเก้า, ออนไลน์, 2558)

1. จากสำเนียงภาษาพูดพื้นบ้านจะมีลักษณะเป็นสำเนียงของผสมกับภาษาพื้นบ้านภาคใต้ ภาษาพูดคำบางคำเป็นภาษากลุ่มภาคใต้ เช่น หน้า (ชะ - หน้า) หมายถึง ที่พักอาศัยชั่วคราว ปลัก หมายถึง หลุมดินที่มีน้ำขังขนาดเล็กถึงขนาดย่อม ถ้าขนาดใหญ่จะเรียกว่า “สระ” ตัวอย่างของปลัก เช่น ปลักควาย เกิดจากควายนอนเล่นจนกลายเป็นแอ่งดินที่มีน้ำขัง เป็นต้น “เฮ้อะ” หมายถึง คำเรียกผู้ให้กำเนิดที่ใช้แทนคำว่า “พ่อ” “แม่” หมายถึง คำเรียกผู้ให้กำเนิดเช่นกันใช้แทนคำว่า “แม่”

2. จากประเพณีพื้นบ้าน เช่น การแต่งงาน จะมีพิธีบอกผี หมายถึง ปู่ ย่า ตา ยาย ของฝ่ายเจ้าสาวที่ได้ตายไปแล้ว จะมีการบอกกล่าว ว่า ลูกหลานได้มีการออกเหย้า ออกเรือน อุประการที่ใช้ประกอบพิธี จะเป็นลูกปัดสีต่าง ๆ ซึ่งชาวชองนิยมใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

3. จากต้นตระกูลของชาวบ้านในปัจจุบัน จะมีเชื้อสายสืบทอดมาจากชาวจีน และชาวญวน พื้นที่ป่าธรรมชาติที่สำคัญอีกหนึ่งของตำบลบางสระเก้าก็คือ “ป่าตะกาดใหญ่” ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผืนป่าแห่งสุดท้ายของตำบลนี้ มีเนื้อที่โดยประมาณกว่า 100 ไร่ จากสภาพป่าชายเลนเสื่อมโทรม เนื่องจากถูกบุกรุกจากการทำนา กุ้ง และการขาดที่ดินทำกินของชาวบ้าน นำไปสู่การฟื้นฟูพื้นที่ป่า การร่วมอนุรักษ์ขลุ่ยแลป่าและพันธุ์สัตว์น้ำ รวมถึงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ระบบนิเวศก่อให้เกิดเป็นเขตป่าชุมชน ชาวบ้านตำบลบางสระเก้าสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่ป่าได้ ต่อมาได้เกิดโครงการ “บ้านปลา - ธนาคารปู” โดยการสร้าง “บ้านปลา” เพื่ออนุบาลพันธุ์ปลาก่อนกลับลงสู่ท้องทะเล การสร้างบ้านปลาเพื่อให้สัตว์น้ำนานาชนิดได้มีที่พึ่งพาอาศัยจะมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบที่ 1 เรียกว่า “เต่ายาง” ยางนอกรถยนต์ มามัดผูกติดกันเป็นสี่เหลี่ยมเต่า เทปูนด้านล่างพื้นเพื่อเป็นฐานถ่วงน้ำหนักไม่ให้ลอยไปในกระแสน้ำ แล้วจึงนำไปวางกองรวมกันในลำคลอง แบบที่ 2 การสร้างปะการังเทียมทิ้งไว้ในลำคลองเช่นกัน (สถิตย์ แสนเสนาะ, สัมภาษณ์, 2558)

นอกจากการทำบ้านปลาดังกล่าวแล้ว “ปูทะเล” ยังเป็นสัตว์น้ำที่สำคัญอีกชนิดของตำบลบางสระเก้า โดยชาวบ้านนิยมนำมาทำเป็นอาหารและยังส่งขายเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีราคาค่อนข้างแพง โดยเฉพาะแม่ปูที่มีไข่แก่เต็มที่อยู่ในกระดองที่เรียกว่า ปูไข่ โดยในช่วงเดือนตุลาคมนั้นจะเป็นช่วงฤดูการวางไข่ของปูทะเล แต่เมื่อชาวบ้านนำมาทำอาหารและส่งขายเป็นจำนวนมากย่อมส่งผลต่อการลดจำนวนลงของปูทะเล ชาวบ้านตำบลบางสระเก้าจึงริเริ่มโครงการ “ธนาคารปู” คือ สถานที่ที่ฝากเลี้ยงแม่ปูไข่เพื่อรอวันที่แม่ปูจะให้กำเนิดลูกปู หลังจากได้ขนาดพวกลูกปูก็จะกลับสู่ธรรมชาติ โดยในกระบวนการจัดการอนุรักษ์อนุบาลพันธุ์ปูนั้นกลุ่มอนุรักษ์พิทักษ์สิ่งแวดล้อม หมู่ 5 ได้ออกแบบธนาคารปู จะมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบที่ 1 การทำเล้าขังปูให้อยู่กับที่โดยวิธีการนำไม้ไผ่มาปักติดกันเป็นรูปคอกสี่เหลี่ยมในบริเวณชายคลองที่มีน้ำทะเลท่วมถึงในเวลาน้ำขึ้น เพราะตามธรรมชาติของปูทะเลนั้นจะอาศัยอยู่ในรูเมื่อเวลาน้ำลด และจะออกมาหาอาหารเมื่อน้ำขึ้นท่วมถึงปากรู หลังจากนั้นก็จะนำแม่ปูมาขังเลี้ยงไว้ เมื่อแม่ปูออกไข่ ไข่ซึ่งมีขนาดเล็กก็จะหลุดลอยไปตามกระแสน้ำเพื่อเจริญเติบโต

ต่อไป และแบบที่ 2 กระซัง จะสร้างไว้ในบริเวณชายฝั่ง หรือในถ้ำ หรือบ่อพักที่สร้างไว้บริเวณชายหาดหน้าหมู่บ้าน เพื่อให้แม่ปูม้าได้วางไข่ก่อนถูกนำไปขายหรือบริโภค (สฤติย์ แสนเสนาะ, สัมภาษณ์, 2558)

ขณะที่ความพิเศษเฉพาะของตำบลนี้ก็ประเด็นก็คือ การปลูกต้นกก เพื่อใช้ถักทอเป็นของใช้ในบ้านเรือน ซึ่งจากการศึกษาเรื่อง “กก” ของสำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี กล่าวว่า กกจันทบุรี (พืชเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น) มีต้นกำเนิดแถบจังหวัดจันทบุรี เชื่อกันว่ามีกกประเภทนี้ขึ้นอยู่ตามคันนาทั่วไปมานานแล้ว เดิมชาวบ้านนิยมตัดมาแล้วผ่าเป็นเส้น ใช้ทำเชือกมัดปู ต่อมาแม่ชีเชื้อสายญวนผู้นับถือศาสนาคริสต์ที่อยู่ในบริเวณอารามฟาติมา วัดคาทอลิก สะพานวัดจันท ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เป็นผู้ริเริ่มการทอเสื่อจากกกจันทบุรีเป็นกลุ่มแรก ชาวจันทบุรีเรียกกลุ่มนี้ว่า พวกญวน และเรียกเสื่อที่ทอได้ว่า เสื่อชี ซึ่งถือว่าเป็นชื่อเดิมของเสื่อกกจันทบุรี ต่อมาชาวญวนได้แนะนำให้ชาวบ้านในจังหวัดจันทบุรีปลูกกกไว้เพื่อแลกเปลี่ยนกับเสื่อ ทำให้ชาวบ้านนิยมปลูกกก ฝักหัดทอเสื่อ และใช้เสื่อกันมากขึ้น จนกลายเป็นสินค้าพื้นเมือง ซึ่งแหล่งที่ปลูกกกมากที่สุดของจังหวัดจันทบุรี คือ อำเภอเมือง (ตำบลบางกะจะ ตำบลหนองบัว และตำบลเกาะขวาง) อำเภอท่าใหม่ (ตำบลตะกาดเจ้า) อำเภอแหลมสิงห์ (ตำบลบางสระแก้ว ตำบลบางกะไชย และตำบลปากน้ำแหลมสิงห์) เป็นต้น

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับอยู่ ณ วังสวนบ้านแก้ว (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี) เมื่อปี พ.ศ. 2493 พระองค์ได้ทรงพัฒนาการทอเสื่อจันทบุรีให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรกิจการการทอเสื่อของแม่ชีที่วัดญวน ทรงพบข้อบกพร่องบางประการ พระองค์ทรงเห็นว่าควรจะได้พัฒนาในเรื่องการย้อมสี การฟอกให้เส้นกกขาว จึงมีพระราชดำริให้ปรับปรุงกรรมวิธีการผลิตใหม่ให้ทันสมัยและมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น เป็นต้นว่าทรงผลิตสีย้อมกกให้มีสีมากขึ้น ใช้กรรมวิธีฟอกกกก่อนย้อมจะได้สีที่เข้มสดใสขึ้น และมีคุณภาพคงทนถาวร ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงงานทอเสื่อที่วังกสวนบ้านแก้ว มีลูกจ้าง 30 คน แบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ คือ แผนกฟอกเส้นกกให้ขาว แผนกย้อมสีกก แผนกทอเป็นผืนเสื่อ แผนกตัดเย็บเสื่อเป็นผืนตามขนาดต่าง ๆ เสื่อที่ผลิตได้ในขณะนั้นชาวบ้านขนานนามว่า “เสื่อจันทบุรีสมเด็จพระเจ้า”

นอกจากนั้นยังนำเสื่อที่ทอแล้วมาประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้อีก เช่น ผลิตเป็นกระเป๋าเอกสาร กระเป๋าถือสตรี ที่รองจาน ที่รองแก้ว กล่องใส่กระดาษเช็ดมือ ฯลฯ และโปรดเกล้าฯ ให้ติดเครื่องหมายการค้าในผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเสื่อเป็นรูปคนหาบกระจาด ใช้ชื่อว่า “อุตสาหกรรมชาวบ้าน” แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงริเริ่มให้เกิดอุตสาหกรรมประจำถิ่น จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ทรงคุณค่าแก่ชาวจันทบุรีและถือเป็นของดีประจำจังหวัดจันทบุรี ตราบนานเท่าทุกวันนี้ จากพระราชดำริให้มีอุตสาหกรรมชาวบ้านดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดศูนย์ฝึกฝนศิลปอาชีพให้ลูกจ้างจำนวนหนึ่ง หลังจากลาออกไปประกอบอาชีพกิจการเป็นของตนเอง ได้นำประสบการณ์ที่ได้จากโรงงานไปดำเนินกิจการจนได้ผลอย่างดี จึงทำให้กิจการค้าด้านนี้แพร่หลายตามครัวเรือนราษฎรมากขึ้น จนกระทั่งปัจจุบันอาชีพการปลูกกกการทอเสื่อจันทบุรีกลายเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของชาวจังหวัดจันทบุรี (สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ออนไลน์, 2558)

เสื่ออก มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามชนิดซึ่งมีอยู่หลายชนิด ถ้าแยกออกตามลักษณะของเนื้อเสื่อและการสืบทอดแถวจังหวัดจันทบุรีและใกล้เคียง ถูกจัดอยู่ใน 3 ชนิด ดังนี้ (สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ออนไลน์, 2558)

1. เสื่อชั้นเดียว เป็นเสื่อสี่เหลี่ยมหรือสลับสี่เหลี่ยมแน่นเพราะวางเส้นเอ็นถี่ นิยมใช้ปูพื้นบ้านหรือบางที่ก็ทอเป็นผืนยาวสำหรับปูลาดใต้อาสนสงฆ์ มีขนาดตั้งแต่ 4 คืบขึ้นไปจนถึง 10 คืบ เสื่อยังมีควมกว้างมาก ๆ เช่น 9 คืบ 10 คืบ ยิ่งหากทอได้ยากราคาจำหน่ายจึงสูงกว่าเสื่อขนาด 5 – 8 คืบ

2. เสื่อสองชั้น เป็นเสื่อสลับสี่ (โดยมากตอนกลางของเสื่อจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเล็ก ๆ สลับสี่) เส้นเอ็นเสื่อจะวางห่างจากเสื่อชั้นเดียว ดังนั้นเนื้อเสื่อจึงไม่แน่นเท่ากับเสื่อชั้นเดียว

3. เสื่อยกดอก อาจจะเป็นเสื่อชั้นเดียวหรือสองชั้นก็ได้ แต่ยกเป็นลวดลายดอกดวง หรือเป็นภาพเป็นตัวอักษรตามแบบที่ต้องการ เสื่อชนิดนี้ทอยาก ใช้เวลาทอนานเพราะการสอดเส้นกจะต้องสอดเข้าไประหว่างเส้นเอ็นที่ยกขึ้นกดลงตามแบบที่กำหนด (ซึ่งภาษาของการทอเรียกเก็บ) และเส้นกที่ใช้ก็ต้องใช้เส้นละเอียดกว่าการทอเสื่อชนิดธรรมดา

ปัจจุบันตำบลบางสระเก้า ประกอบด้วย หมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเนิน หมู่ที่ 2 บ้านกลาง หมู่ที่ 3 บ้านเนินกลาง หมู่ที่ 4 บ้านล่าง และหมู่ที่ 5 บ้านแฉวนา มีประชากรโดยประมาณ 2,172 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2558) สภาพพื้นที่ของตำบลฯ อยู่ใกล้ทะเลมีพื้นที่ป่าชายเลน และมีที่ดอนไม่มากนัก หากแต่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับทำการเกษตร โดยที่ชาวบ้านจะกันคันดินเพื่อกันไม่ให้น้ำเค็มเข้านา มีการทำนาปีละหนึ่งครั้ง เย็บตัดใบจากเพื่อมุงหลังคา ทอเสื่ออกเป็นอาชีพเสริม และซ่อมแซมบ้านเรือน เป็นต้น ทั้งนี้ ชุมชนตำบลบางสระเก้า มีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ใช้ภูมิปัญญาชุมชนในการประกอบอาชีพ ฟังฟังทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนในการดำรงชีวิต มีการสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาชุมชน อย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการเรียนรู้ เรื่องผลิตภัณฑ์ การแปรรูปอาหารทะเล การทำกะปิ งานฝีมือชุมชน อย่างไรก็ตาม ตำบลบางสระเก้าจะมีต้นทุนชีวิตที่สำคัญมากมายในการดำรงชีวิต หากแต่กระแสของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้โฉมหน้าของชุมชนแห่งนี้เปลี่ยนไป ซึ่งจะกล่าวในส่วนต่อไป

3.2 วัฒนธรรมการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมือง ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

การกล่าวถึงวัฒนธรรมการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองของตำบลบางสระเก้านั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาโดยสรุปใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของการผลิตข้าวในเขตตำบลบางสระเก้าในยุคดั้งเดิม
- 2) วัฒนธรรมของตำบลบางสระเก้ากับเกษตรกรรมสมัยใหม่ เกษตรกรรมทางเลือกในอนาคตและการฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิมโดยอาศัยการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่

1) วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของการผลิตข้าวในเขตตำบลบางสระเก้าในยุคดั้งเดิม

การปลูกข้าวในเขตตำบลบางสระเก้าในอดีตที่ผ่านมา ได้ดำเนินการตามแบบแผนวิถีชีวิตซึ่งคล้าย ๆ กับการปลูกข้าวในเขตตำบลหนองซิม (เป็นเขตติดต่อกัน) หรือคล้ายกับการปลูกข้าว

โดยทั่วไปของประเทศ แต่อาจจะแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิศาสตร์ของแต่ละภาค กระบวนการปลูกข้าว และความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันมา อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวของตำบลบางสระเก้าสามารถปลูกข้าวได้ปีละสองครั้ง ทั้งนี้เพราะพื้นที่ของตำบลมีปริมาณน้ำจืดตามธรรมชาติอยู่จำนวนมาก ดังกล่าวไปแล้วในส่วนของบริษัทพื้นที่ (แต่บางครั้งเรืออาจปลูกข้าวเพียงปีละครั้งเท่านั้น) และบริเวณที่เหลือหัวไร่ปลายนาหรือตามคันนาชาวตำบลบางสระเก้ายังปลูกกักไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในการมัดบุหะเลในอดีต และได้ถูกพัฒนาวิธีการถักทอเป็นของใช้ในครัวเรือน ซึ่งการถักครองที่นาข้าวโดยเฉลี่ยประมาณ 20 – 30 ไร่ (ในอดีต) ส่วนพันธุ์พื้นเมือง คือ ข้าวดอกมะขาม ข้าวพวงเงิน ข้าวขาวประหวิน ข้าวตาล่อน เป็นต้น (เช่นเดียวกับตำบลหนองซิม) โดยมีข้อสังเกตจากการลงพื้นที่ พบว่าผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดจะบอกตรงกันว่า พันธุ์ข้าวพื้นเมือง น่าจะเป็นพันธุ์เดียวกัน แต่เมื่อไปปลูกอีกหมู่บ้านหนึ่งก็จะเรียกชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอีกชื่อหนึ่ง เช่น พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ชื่อข้าวล้นยุง อีกชื่อหนึ่งหรืออีกหมู่บ้านหนึ่ง เรียกว่า ข้าวดอกมะขาม แต่อย่างไรก็ตามพันธุ์ข้าวเมืองบริเวณของทั้งสองตำบลจะเป็นพันธุ์ข้าวที่ทนต่อน้ำกร่อย แต่จะให้ผลผลิตได้ไม่มากนัก

ขณะที่การปลูกข้าวของตำบลนี้ในอดีตนั้นก็มุ่งแต่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักเท่านั้น โดยจะเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งฉางและค่อย ๆ ทอยออกจากยุ้งฉางมาสีเพื่อบริโภค หรืออาจมีการแลกเปลี่ยนกันบ้างระหว่างครัวเรือนหรือหมู่บ้านก็เฉพาะในสิ่งที่จำเป็น โดยชาวนาไม่สามารถผลิตเองได้ เช่น นำข้าวแลกเปลี่ยนกับเนื้อสัตว์ แลกเปลี่ยนกับเสื้อผ้า แลกเปลี่ยนกับยารักษาโรค หรือแลกเปลี่ยนกับอาหารประเภทอื่น เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (บ๋อง, สัมภาษณ์, 2558)

“...บางทีก็เอาไปแลกไข่ แลกปลา ที่เขาหามาแลก นาน ๆ จะเอาไปแลกเสื้อที่เขามาขายจ๊ะ...”

“...ส่วนใหญ่ปลูกเอาไว้กิน ไม่ได้เอาไว้ขาย เพราะมีน้อยขายไม่ได้...”

อย่างไรก็ตาม ชาวนาอาจนำข้าวที่เก็บไว้ไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินบ้าง แต่มีจำนวนน้อยมาก เพราะชาวนาในอดีตยังไม่นิยมขายข้าวเปลือกอย่างในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะชาวนาเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งมีคุณ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง “แม่โพสพ” ซึ่งจะสังเกตได้จากความเชื่อในกระบวนการปลูกข้าวตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมพันธุ์ข้าว เตรียมแปลงนา การทำต้นกล้าข้าว การถอนต้นกล้าข้าว การดำนา ระยะเวลาข้าวตั้งท้อง การเก็บเกี่ยวข้าว การนวดข้าว การนำข้าวเปลือกเข้ายุ้ง ตลอดจนการนำข้าวเปลือกออกจากยุ้งฉางเพื่อนำไปสี เป็นต้น ขณะเดียวกันชาวนายังเชื่อต่ออีกว่าข้าวสามารถให้คุณโทษแก่ตนเองและครอบครัวได้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ประธานเกษตรกรเลี้ยงกุ้งหนองซิม, สัมภาษณ์, 2558)

“...จะต้องอะไรต้องบอกแม่ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมพันธุ์ข้าว เตรียมแปลงนา การทำต้นกล้าข้าว การถอนต้นกล้าข้าว การดำนา ระยะเวลาข้าวตั้งท้อง การเก็บเกี่ยวข้าว การนวดข้าว การนำข้าวเปลือกเข้ายุ้ง ตลอดจนการนำข้าวเปลือกออกจากยุ้งฉางเพื่อนำไปสี...”

“...ยกตัวอย่างความเชื่อครับอาจารย์ สมัยผมเด็ก ๆ การนำข้าวออกจากยุ้ง
ฉางยังต้องบอกแม่ (แม่โพสพ) ด้วย เพราะผมเคยเห็นไฟไหม้ยุ้งของเพื่อนบ้านข้าง ๆ
บ้าน ชวนาจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับข้าวมากสมัยก่อนครับ...”

ดังนั้น จากเหตุผลข้างต้นจะสะท้อนให้เห็นได้ว่า “ข้าว” จึงเป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็น
อาหารให้กับชวนาหรือมนุษย์ใช้บริโภคเท่านั้น หากมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าขาย เพื่อสร้างความมั่ง
คั่งให้กับชวนา หรือเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศ

ส่วนกระบวนการทำนาข้าวของตำบลบางสระเก้าในอดีตจะใช้แรงงานสัตว์ (ส่วนใหญ่
เป็นกระบือ) เป็นหลัก ผสมกับแรงงานคนในครัวเรือน และจะขอแรงหรือเอาแรง (ลงแขก) กัน
ระหว่างครัวเรือนและหมู่บ้าน ภายในตำบล ขณะที่การทำนาข้าวของชวนาตำบลบางสระเก้าจะเริ่ม
ประมาณ เดือน 5 – 6 และทำการเก็บเกี่ยวประมาณเดือน 11 – 12 ในปีเดียวกัน โดยจะเริ่มจากการ
เตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การเตรียมแปลงนา การตกกล้าข้าว การดำนา การเก็บเกี่ยว การนวดข้าว และ
การเก็บข้าวเปลือกเข้ายุ้งฉาง

จะเห็นได้ว่าการทำนาข้าวในบริเวณนี้ ก็คล้าย ๆ กับการทำนาข้าวโดยทั่วไปตามภาค
ต่าง ๆ ของประเทศไทย กล่าวคือ จะใช้แรงงานคนเป็นหลัก ผสมกับแรงงานคน มีพิธีความเชื่อตามแต่
บริบทของพื้นที่ มีความสัมพันธ์กัน เช่น การเอาแรงกันเก็บเกี่ยวข้าว และการนวดข้าว เป็นต้น ใน
ขณะเดียวกันชวนาตำบลบางสระเก้ามีการผลิตข้าวในลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ดังนั้น
ข้าวในความหมายดังกล่าว จึงไม่ใช่พืชเศรษฐกิจอย่างในปัจจุบัน ที่มีลักษณะผลิตข้าวเพื่อการค้าขาย
หรือมุ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ชวนาก็ยังมีการแลกเปลี่ยนกันบ้างระหว่าง
ข้าวกับสิ่งของอื่น ๆ แต่ก็ยังอยู่ในรูปแบบของการที่เป็นสิ่งของที่จำเป็นจริง ๆ ที่ชวนาไม่สามารถผลิต
เองได้

แต่เมื่อกระแสของปัจจัยทางเศรษฐกิจมีผลต่อการดำรงชีวิตสมัย การเปลี่ยนแปลง
นโยบายของรัฐ การรูดึบของระบบเงินตราทุนนิยม ที่เน้นการค้าขายและการบริโภคนิยม ซึ่งปรากฏ
ตัวชัดเจน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2529 ภาครัฐได้ส่งเสริมการทำเกษตรโดยการสนับสนุนให้ประชาชน
เลี้ยงกุ้งทะเล เพราะเห็นว่าน้ำกร่อยทำให้พืชผลทางการเกษตรไม่สามารถตอบสนองต่อระบบ
อุตสาหกรรมและการบริโภคที่นับว่าจะเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมหาศาล การทำนาข้าวแต่เดิมที่เน้นเพียง
การบริโภคในครัวเรือนและเน้นแรงงานคนเป็นสำคัญจึงเป็นสิ่งแปลกแยก และไม่สามารถรับรองกับ
กระแสการผลิตขนาดใหญ่ได้ ชวนาบางส่วนได้ใช้การเกษตรสมัยในการทำนาข้าว โดยการพึ่งพา
เทคโนโลยีแทนแรงงานคนเกือบทั้งหมด ประกอบกับการผลิตข้าวได้กลายเป็นสิ่งที่ตอบสนอง
ผลประโยชน์ทางการการค้าเป็นสำคัญ และจากการเป็นชวนापกติกลายมาเป็น “ผู้ประกอบการกิจการ
นา” ชวนาล้วนต้องใช้ทุนสูงขึ้นในการทำนาข้าว ที่สำคัญชวนาไม่ได้ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในการทำ
ข้าวสมัยใหม่อีกต่อไป เพราะผลผลิตไม่ทันต่อการค้าขาย ทำให้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองบริเวณนี้ค่อย ๆ ลบ
เลือนไปจากชุมชนท้องถิ่นในที่สุด

อย่างไรก็ดี ชวนาได้ใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตเร็ว แต่ใช้ทุนค่อนข้างสูงในการทำนาข้าวแต่ละ
ครั้ง เนื่องจากจำเป็นจะต้องพึ่งพาแรงงานจากเทคโนโลยีสมัยใหม่เกือบทุกขั้นตอนในการทำนา
ประกอบกับเมื่อได้ผลิตแล้วก็ไม่สามารถที่จะทำให้ตนเอง และครอบครัวประสบกับความร่ำรวยอย่าง

ที่หวังได้ กลับยังได้เพิ่มหนี้สินส่งผลให้ชาวนาบางส่วนจึงต้องเปลี่ยนวิถีอาชีพของตนเองเป็นคนเลี้ยงกุ้งปรับเปลี่ยนจากท้องนาท้องทุ่งมาเป็นบ่อเลี้ยงกุ้ง เนื่องจากบ่อกุ้งได้ให้ผลตอบแทนจำนวนมาก กุ้งในสมัยนั้นราคาดี อยู่ระหว่าง 400 – 500 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งได้ผลตอบแทนดีกว่าการทำนาข้าวมาก อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการทำนากุ้งจะให้ผลตอบแทนที่สูงแต่ก็มีต้นทุนในการผลิตสูงเช่นกัน ซึ่งได้ผลตอบแทนดีกว่าการทำนาข้าว แต่เมื่อได้เลี้ยงกุ้งแล้วผู้เลี้ยงกุ้งประสบกับสาเหตุสำคัญอีกมากมายซึ่งจะกล่าวในส่วนของรูปแบบ และวัฒนธรรมของตำบลบางสระแก้วกับเกษตรกรรมสมัยใหม่ต่อไป

2) วัฒนธรรมของตำบลบางสระแก้วกับเกษตรกรรมสมัยใหม่ เกษตรกรรมทางเลือก ในอนาคตและการฟื้นฟูเกษตรกรรมดั้งเดิมโดยอาศัยการขับเคลื่อนทฤษฎีใหม่

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาตำบลสระแก้ว ที่เข้าสู่การทำนาข้าวสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ดังกล่าวข้างต้น ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งก็คือกระบวนการทางเทคโนโลยีการผลิตข้าวของชาวนา กล่าวคือ การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวพื้นเมือง มาเป็นพันธุ์ข้าวที่มีลักษณะการให้ผลตอบแทนเร็ว ทำนาข้าวเพียงไม่กี่เดือนก็ได้ผลผลิต ซึ่งในแต่ละวงรอบปีชาวนาสามารถปลูกข้าวได้ 2 – 3 ครั้งต่อปี การเน้นการปลูกข้าวที่ตอบสนองการบริโภคแบบนี้ทำให้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในบริเวณตำบลบางสระแก้วค่อย ๆ สูญหายทีละน้อย ปัจจุบันพันธุ์ข้าวพื้นเมืองได้สูญหายไปโดยสิ้นเชิงหรือการเปลี่ยนแปลงอำนาจในการผลิตจากแรงงานสัตว์และคนมาเป็นเครื่องจักรกล ประกอบกับเมื่อใช้เครื่องจักรกลเข้าแทนที่แล้ว และเพื่อให้คุ้มค่าในการจ้างเครื่องจักรกลเหล่านั้น ชาวนาจึงจำเป็นต้องขยายพื้นที่นาให้มากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น สิ่งที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ก็คือต้นทุนที่ใช้ในการผลิตข้าวก็ต้องสูงตามไปด้วยอย่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อช่วยในการผลิตข้าวให้ทันต่อการขาย และจะต้องได้ผลผลิตจำนวนมาก ๆ ด้วย

ภายใต้อำนาจของการการรุกรานของวัฒนธรรมการผลิตข้าวสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยี และการใช้ระบบการตลาดค้าขาย ได้ส่งผลกระทบต่อระบบความรู้ของชาวนา เช่น องค์ความรู้เรื่องพันธุ์ข้าวพื้นเมือง การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมการผลิตข้าว เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นพบว่าเกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ด้านเศรษฐกิจที่เงินตราเป็นเรื่องสำคัญ การผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนกลับถูกแทนที่ด้วยการผลิตข้าวเพื่อขาย ด้านการเมืองในเชิงนโยบายภาครัฐที่ส่งเสริมสนับสนุนการปลูกข้าวในลักษณะให้ผลผลิตเร็ว ผลผลิตจำนวนมาก และต้องขยายพื้นที่ ดังนั้น การเติบโตของระบบการทำนาข้าวเชิงพาณิชย์ ทำให้ชาวนา ครัวเรือนจำนวนมากเริ่มมีการเช่าที่นา เพื่อขยายพื้นที่ จ้างแรงงานเพิ่ม เริ่มใช้สารเคมี และใช้เครื่องจักรกลผ่านมายาคติหรืออุดมคติของภาครัฐที่ว่า เมื่อชาวนาได้ผลผลิตเร็วและจำนวนมาก ชาวนาก็จะสามารถล้มตาอ้าปากได้ เป็นต้น ตัวอย่างหนึ่งคือปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือการส่งเสริมของภาครัฐที่ให้ชาวนาตำบลบางสระแก้วหันมาปลูกข้าวพันธุ์เศรษฐกิจ เช่น ข้าวหอมมะลิ หรือข้าวขาวประทุม หรือพันธุ์ข้าวที่มีอายุในการเก็บเกี่ยวระยะสั้น เป็นต้น แต่ปรากฏว่ายังไม่สามารถยกระดับมูลค่า หรือเพิ่มผลผลิตตามเป้าที่คาดหวังไว้แต่อย่างใด มีหน้าซ้ำผลตอบแทนจากการค้าข้าวยังไม่สูงเท่าที่ควรเมื่อหักลบกลบหนี้กับต้นทุนที่สูงขึ้น เมื่อภาครัฐไม่เข้าใจในการปลูกข้าวบริเวณน้ำกร่อยทำให้ชาวนาบางคนต้องล้มละลาย บางส่วนได้ขายที่ดินที่เคยใช้อาศัยและทำนาข้าวให้กับนายทุน ที่ดินบริเวณของตำบลนี้ถูกเปลี่ยนมือจากเจ้าของเดิม (ชาวนา) ไปสู่นายทุนเป็นจำนวนมาก เมื่อไม่ได้ผลตอบแทนจากนาข้าว

ราว ๆ ปี พ.ศ. 2529 - 2530 ภาครัฐจึงได้มีนโยบายส่งเสริมให้ชาวนาทำนาแก้งแทนนาข้าว ชาวนาบางส่วนจึงได้ปรับเปลี่ยนที่นาข้าวเป็นบ่อแก้งทะเล หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “นาแก้ง” ในระยะแรกเริ่มผลตอบแทนจากการทำนาแก้งนั้นประสบผลสำเร็จมาก ชาวนาบางคนก็เปลี่ยนอาชีพได้ ลืมตาอ้าปากและเป็นบุคคลที่ร่ำรวยจากการทำนาแก้ง พื้นที่ป่าชายเลน พื้นที่นาข้าว พื้นที่ปลูกกกสวนหนึ่งได้กลายเป็นบ่อเลี้ยงกุ้ง ตัวอย่างนี้เองทำให้ชาวนาอื่น ๆ ได้เปลี่ยนอาชีพโดยการทำตามกันมาเรื่อย ๆ เหตุผลเหล่านี้เองจึงเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต จากการทำนาข้าวกลายเป็นนาแก้ง พื้นที่ที่เคยทำนาข้าวถูกปรับเปลี่ยนเป็นนาแก้ง ผลกระทบสำคัญจากปรากฏการณ์ดังกล่าว คือ ชาวนาที่ต้องการพื้นที่ทำนาแก้งจึงเข้าไปบุกรุกพื้นที่บริเวณป่าชายเลน เพื่อขยายพื้นที่ทำนาแก้ง ในขณะเดียวกัน กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งและชุมชนเองก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดผลกระทบระยะยาวต่อระบบนิเวศป่าชายเลน เนื่องจากการทำนาแก้งในระยะเวลายาวนานนั้นจะทำให้สภาพดินเสื่อมจนไม่สามารถทำการเกษตรใด ๆ ได้อีก (น้ำทะเลทำให้ดินบ่อแก้งเค็ม ไม่สามารถทำการเพาะปลูกพืชได้อีก) ป่าชายเลนก็ถูกทำลายจากการขยายพื้นที่ทำนาแก้งเหล่านั้น เมื่อป่าชายเลนเสื่อมสภาพย่อมทำให้จำนวนสัตว์น้ำลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ และพื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านตามธรรมชาติก็ลดลงด้วย ซึ่งจากผลกระทบทางสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ส่งผลทำให้ต้นทุนการทำนาแก้งสูงขึ้นจากเดิม เพราะบ่อแก้งขาดสารอาหาร เนื่องจากสภาพดินเสื่อมคุณภาพ ทำให้ต้องใช้เงินทุนซื้ออาหารเพื่อเลี้ยงกุ้ง และเกิดค่าใช้จ่ายในการดูแลสภาพแวดล้อมบ่อแก้งมากขึ้น ตรงกันข้ามราคาจับซื้อกุ้งในท้องตลาดยังเท่าเดิม และในบางครั้งราคาก็ยังตกต่ำลงเรื่อย ๆ รวมทั้งการเกิดอุทกภัยทำให้กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งประสบปัญหาล้มละลาย เกิดภาวะหนี้สิน แหล่งอาหารชุมชนถูกทำลาย และไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง

ปัจจุบันจากผลกระทบข้างต้น ประชาชนตำบลบางสระเก้าที่กำลังเผชิญอยู่ ทำให้ฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเริ่มให้ความสนใจที่จะค้นหาสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง นำมาสู่การพูดคุย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก่อเกิดการรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อช่วยกันพยายามค้นหาแนวทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นำไปสู่ข้อสรุปร่วมกันจนเกิดความเข้าใจและตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้ข้อมูลที่เกิดจากการสืบค้นเป็นหนทางในการหาแนวทางแก้ปัญหา พบว่าการแก้ไขปัญหามลพิษทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวนหนี้สิน รวมถึงอาชีพ กล่าวคือ ต้องแก้ไขและเพิ่มโดยใช้ศักยภาพที่มีทุนทางสังคมอยู่เดิม ศักยภาพที่มีทุนทางสังคมอยู่เดิม หมายถึง ต้นทุนทางสังคมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ทุนทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทางมนุษย์ ทุนทางเครือข่าย ทุนทางความรู้ ทุนทางภูมิปัญญา เป็นต้น ทุนต่าง ๆ เหล่านี้ นำมาสู่ข้อสรุปเชิงแนวคิด (Concept) และแนวทางการปฏิบัติ (Practical) ที่จะรื้อฟื้นวิธีการจัดการความรู้ของ “ความเป็นชุมชน” (Communities of Practice) ภูมิปัญญาท้องถิ่น และฟื้นฟู และอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

แนวทางการปฏิบัติดังกล่าว วิธีการจัดการความรู้ของชุมชน เช่น การรื้อฟื้นการทอดแห ซึ่งในอดีตต้นกกเป็นพืชที่ชาวนาจะปลูกตามพื้นที่ว่างในนาข้าวหรือตามหัวไร่ปลายนาดังกล่าวไปแล้วข้างต้น เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมและเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบล ทำให้ทุนในการปลูกกกจึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ ชาวนาจึงไม่ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีของตนมากนัก ปัจจุบันการทอดแหเป็นทั้งวิถีชีวิตของตำบลและเป็นอาชีพเสริม ประชาชนได้รวมกลุ่มกันเพื่อทอดแห เช่น กลุ่มทำแหอกกสุริยาบางสระเก้า และศูนย์เสื้อบางสระเก้า เป็นต้น ถึงแม้จำนวนต้นกก และพื้นที่ปลูกต้นกกจะน้อยลงก็ตาม

เพราะพื้นที่ปลูกต้นกกกลายเป็นนาทุ่ง แต่ชุมชนก็พยายามปลูกต้นกกขึ้นมาทดแทน บางส่วนได้ปลูกต้นกกโดยลดพื้นที่นาข้าวและเพิ่มจำนวนพื้นที่ปลูกต้นกก เหตุผลเพราะผลิตภัณฑ์จากต้นกกเมื่อนำมาทอเป็นของใช้ต่าง ๆ จะได้ราคาดีมาก ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญในการปลูกต้นกกกับการทำนาข้าวพร้อม ๆ กัน ขณะเดียวกันฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญอย่างป่าชายเลน นอกจากเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ และยังเป็นอาชีพประมงที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้แล้ว ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรเหล่านี้ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชน (Community-based Tourism) ซึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนเองมีอยู่เดิม และตนเองสามารถบริหารจัดการได้ ดังนั้น ถึงแม้จะเป็นอาชีพใหม่ของชุมชนแต่ก็เกิดจากฐานเดิมของชุมชน เพียงแค่ชุมชนต้องร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ เพราะถ้าไปทำลายการท่องเที่ยวชุมชนก็จะไร้ผล เนื่องจากการท่องเที่ยวแบบนี้พึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของศูนย์เรียนรู้บ้านปลาธนาคารูป หรือการท่องเที่ยวโดยใช้ป่าตะกาดใหญ่หรือตลาดสดสี่มุมเมรุ หรือการท่องเที่ยวชุมชนในลักษณะโฮมสเตย์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการชวนาตำบลบางสระเก้ามีได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมการทำนาข้าวแบบดั้งเดิม แต่ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับกระแสปัจจุบันขณะบนฐานความสามารถของตนเอง ซึ่งการทำนาข้าวมิได้เน้นเพื่อการค้า ชวนาตำบลบางสระเก้าจะทำการปลูกข้าวเพื่อเก็บไว้บริโภค และจะปลูกต้นกกควบคู่ไปกับการทำนาข้าว บางส่วนก็จะเป็นเจ้าของกิจการการท่องเที่ยวชุมชนโฮมสเตย์อาชีพประมง และบางส่วนก็ยังประกอบกิจการนาทุ่งเช่นเดิม

3. ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี

ความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ในมิติของการนำมาใช้ประโยชน์ (Utilization) ในปัจจุบัน สามารถวิเคราะห์ตีความได้จากข้อมูลความนิยมในการบริโภคผลไม้ของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรี จำแนกตามความนิยมในการบริโภคผลไม้ (n = 400)

ประเภท	$\bar{X}$	S.D.	แปลความหมาย	ลำดับ
ผลไม้				
เงาะ	4.37	.818	มาก	1
มังคุด	4.34	.816	มาก	2
ลองกอง	4.20	.991	มาก	3
สละ	4.13	1.003	มาก	4
ทุเรียน	4.10	1.077	มาก	5
สับปะรด	4.08	.982	มาก	6
ลำไย	4.06	1.019	มาก	7
ลางสาด	3.94	1.152	มาก	8

ประเภท	$\bar{X}$	S.D.	แปลความหมาย	ลำดับ
ระกำ	3.91	1.104	มาก	9
รวม	4.12	0.995	มาก	

ที่มา: กรรณก มาทยา, 2559

จากตารางที่ 8 พบว่าประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรีมีความนิยมในการบริโภคผลไม้ท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ในภาพรวมมาก ($\bar{X} = 4.12$) และเมื่อพิจารณาความนิยมเป็นรายประเภทผลไม้พบว่าประชาชนดังกล่าวมีความนิยมอยู่ในระดับมากเช่นกัน โดยมีจำนวน 9 รายการ ซึ่งสามารถอธิบายโดยการเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ เงาะ ($\bar{X} = 4.37$) รองลงมาเป็น มังคุด ($\bar{X} = 4.34$) และลองกอง ($\bar{X} = 4.20$) ตามลำดับ

นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาในเชิงคุณภาพในประเด็นที่คนจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมในการเลือกบริโภคผลไม้ประเภทเงาะ มีข้อค้นพบว่าประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรีมีระดับความนิยมอยู่ในลำดับแรก อย่างไรก็ตามผลการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เงาะลิ้มมีข้อค้นพบว่าที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมบริโภคเงาะมาเป็นอันดับหนึ่ง เพราะเงาะเป็นผลไม้ที่หารับประทานง่ายตามท้องตลาดทั่วไป เป็นผลไม้ที่มีรสชาติอร่อยถูกปากมากกว่าผลไม้ชนิดอื่น (กิตติมา สารเกศ, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 8 เงาะ

ส่วนผลไม้ที่รองลงมาจากเงาะคือมังคุด เนื่องจาก มังคุดเป็นผลไม้ที่มีผลดีต่อสุขภาพ ช่วยป้องกันโรค เพราะมังคุดเป็นผลไม้ที่มีฤทธิ์เย็น ทำให้ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมบริโภคมังคุด (ลำไย สารเกศ, สัมภาษณ์ 2559)

ภาพที่ 9 มังคุด

รองลงมาคือลองกอง เพราะลองกองเป็นผลไม้ที่มีรสชาติติดปาก เป็นยารักษาโรคกระเพาะ สามารถใช้เป็นยาไต้ยุง หรือไวน์ลองกองได้ ดังนั้นจึงทำให้ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีนิยมรับประทาน (ลำไย สารเกษตร, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 10 ลองกอง

ผลการศึกษาในเชิงคุณภาพในประเด็นที่คนจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมในการเลือกบริโภคผลไม้ประเภททุเรียนเป็นอันดับ 5 ทั้งที่ความน่าจะเป็นแล้วหากมองจากสังคมภายนอกน่าจะเป็นการเลือกบริโภคทุเรียนเป็นอันดับ 1 ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากความมีชื่อเสียงของประเภทผลไม้ จากผลการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกมีข้อค้นพบว่า ที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมในการบริโภคทุเรียนเป็นอันดับ 5 เพราะประชาชนในยุคปัจจุบันหันมาดูแลสุขภาพมากขึ้น เนื่องจากทุเรียนมีรสชาติหวานมันและส่งผลเสียต่อสุขภาพของประชาชนวัยกลางคน ทำให้ประชาชนนิยมบริโภคทุเรียนน้อยลงกว่าในอดีต

ภาพที่ 11 ทูเรียน

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรีนั้นสะท้อนได้จากผล การศึกษาการสำรวจความนิยมการบริโภคผลไม้ของประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรีที่ยังคงเป็นที่นิยมใน ภาพรวมในระดับมาก และส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอาหารเกี่ยวกับผลไม้มาจนถึงปัจจุบัน หาก วิเคราะห์ถึงรูปแบบการผลิตทางการเกษตร กล่าวคือ การเกษตรที่ใช้สารเคมีจะมีผลให้เกิดความไม่ มั่นคงของอาหารในอนาคต จากปัญหาผลกระทบที่สำคัญคือ (ทองพูน กองจินดา, 2556)

1. ความอุดมสมบูรณ์ลดลง
2. ต้องใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นทุกปีจึงจะได้รับผลผลิตเท่าเดิม
3. เกิดปัญหาโรคและแมลงระบาดทำให้เกิดความยุ่งยากในการป้องกันและกำจัด
4. แม่น้ำและทะเลสาบปนเปื้อนด้วยสารเคมีและความเสื่อมโทรมของดิน
5. พบสารเคมีปนเปื้อนในผลผลิตเกินปริมาณที่กำหนด ทำให้เกิดพิษภัยต่อผู้บริโภค
6. สภาพแวดล้อมถูกทำลายเสียหายจนยากที่จะเยียวยาให้กลับคืนมาดังเดิม

ในขณะที่รูปแบบเกษตรอินทรีย์จะก่อให้เกิดความมั่นคงในลักษณะของการพัฒนาการ เกษตรที่ยั่งยืนเกี่ยวกับประโยชน์ของเกษตรอินทรีย์ไว้ดังนี้ (หทัย ศรีสิงห์, 2551, หน้า 42 - 43)

1. อนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้อุดมสมบูรณ์ ทำให้ห่วงโซ่อาหารที่ ถูกทำลายไปโดยสารเคมีกลับฟื้นคืนดี ทำให้ประชาชนมีอาหารที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด แยม นก ฯลฯ
2. ลดต้นทุนการผลิตทำให้เกษตรกรได้กำไรมากขึ้น เกษตรกรที่ยากจนสามารถปลดปล่อย หนี้สินให้ลดลงและหมดไปได้
3. ผลผลิตขายได้ราคาสูงกว่าผลผลิตจากการผลิตโดยใช้สารเคมีทั้งในตลาดต่างประเทศ และในประเทศประมาณ 10 - 30%
4. ประสิทธิภาพการผลิตต่อพื้นที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นระยะยาวเพราะดินได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง
5. ผลผลิตปลอดภัยต่อผู้บริโภคทำให้อัตราการป่วยไข้และเสียชีวิตของประชาชนทั้ง ประเทศลดจำนวนลงและประชาชนมีสุขภาพพลานามัยดีขึ้น ทำให้รัฐสามารถประหยัดเงิน งบประมาณในการรักษาพยาบาลลงได้มาก

6. ประเทศไทยสามารถลดการนำเข้าปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชลงได้คิดเป็นมูลค่าไม่ต่ำกว่าปีละ 50,000 ล้านบาท ประหยัดเงินตราต่างประเทศและสามารถสร้างงานและรายได้ในส่วนนี้ให้กับคนไทยที่ผลิตปุ๋ยชีวภาพและสารธรรมชาติกำจัดศัตรูพืชขึ้นทดแทนได้อีกด้วย

7. แก้ไขปัญหาการส่งออกสินค้าการเกษตรที่มีสารเคมีที่เป็นพิษเจือปนและถูกประเทศผู้นำเข้าตั้งข้อรังเกียจที่จะนำเข้าสินค้าการเกษตรจากประเทศไทย หากปรับเปลี่ยนมาใช้ในการผลิตโดยวิธีเกษตรอินทรีย์จะทำให้ประเทศไทยส่งออกสินค้าการเกษตรได้มากขึ้นทั้งปริมาณและมูลค่า

8. ลดภาระงบประมาณของรัฐในการดำเนินการควบคุมตามกฎหมายและการตรวจวิเคราะห์สารพิษตกค้างในผลผลิตการเกษตรลงได้ คิดเป็นมูลค่าปีละหลายพันล้านบาท

การพัฒนาความมั่นคงของผลไม้ของจังหวัดจันทบุรี ในที่นี้จะนำเสนอกรณีศึกษาสวนผลไม้แบบเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรายย่อย กรณีตัวอย่างที่สะท้อนถึงความพยายามดังกล่าว ได้แก่ เกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีพื้นที่สวนไม่เกิน 10 ไร่ในเขตตำบลคมบาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เนื่องจากการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ตำบลคมบางนั้น ถือได้ว่า ตำบลคมบางเป็นพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมดและทำเกษตรกรรมมาเป็นเวลาร้อย ๆ ปี เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศและสภาพทางภูมิศาสตร์เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นสภาพดินฟ้าอากาศที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก พื้นดินที่มีความสมบูรณ์ อุดมไปด้วยแร่ธาตุ แหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการเกษตร การคมนาคมขนส่งต่าง ๆ เหล่านี้ การทำเกษตรกรรมในตำบลคมบางนั้น พัฒนาจากเดิมที่เน้นการทำนาเพื่อยังชีพ หากผลผลิตมากเกินกว่าความต้องการในครัวเรือน ส่วนที่เหลือก็จะนำไปแลกหรือขายเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการดำรงชีพอื่น ๆ การทำเกษตรใช้กระบวนการผลิตโดยใช้เกษตรอินทรีย์เป็นหลัก (จาย วิสารวุฒิ, สัมภาษณ์, 2555)

ต่อมาเมื่อเกิดการขยายตัวทางสังคม เศรษฐกิจ ทำให้ความต้องการในการบริโภคในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น รวมถึงความต้องการในการผลิตเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน เกษตรกรจึงหันมาทำสวนผลไม้แทนการทำนาเพราะได้ราคาผลผลิตที่สูงกว่าการทำสวนผลไม้ ส่งผลให้ภาพรวมเศรษฐกิจของตำบลดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลังจากที่เศรษฐกิจเงินตราในตำบลคมบางขยายตัวเกษตรกรจึงเน้นหนักเพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรมีปริมาณมาก คุณภาพดี ขายได้ราคา เกษตรเคมีก็เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตในระยะนี้พบว่า หลังจากที่ใช้เกษตรเคมีในตำบลคมบางมาเป็นเวลากว่า 40 ปี พบว่า เกษตรกรในตำบลคมบางต้องประสบปัญหาจากการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีเพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณที่มาก เช่น สภาพของดินตายคือ ดินมีสภาพแข็งไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก การเจริญเติบโตของต้นไม้ไม่ค่อยดีจนปริมาณผลผลิตลดลงอย่างเห็นได้ชัด โรคและแมลงระบาดอย่างหนัก คุณภาพของผลผลิตไม่ตรงตามความต้องการของตลาด ปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นสิ่งเหล่านี้นำไปสู่ปัญหาหนี้สินและปัญหาด้านสุขภาพของเกษตรกรที่เกิดจากการใช้สารเคมีเพื่อทำการเกษตร จากผลกระทบของเกษตรเคมีที่มีต่อเกษตรกรในตำบลคมบางดังกล่าว ทางองค์การบริหารส่วนตำบลคมบางได้ตระหนักถึงผลกระทบดังกล่าวและได้ริเริ่มนำเสนอเกษตรอินทรีย์ผ่านโครงการ SML ในปี พ.ศ. 2550 (จาย วิสารวุฒิ, สัมภาษณ์ 2555)

หากพิจารณาถึงบริบทพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของตำบลคมบาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรีนั้นจะพบว่าตำบลคมบางมีประวัติความเป็นมา แต่เดิมนั้นในตำบลจะมีหมู่บ้านหนึ่งขึ้นเป็นจำนวนมาก เรียกว่า “หมู่บ้านคมบาง” ซึ่งหมู่บ้านคมบางเป็นพืชล้มลุกจำพวกกก มีเหง้าใต้ดิน ลำต้นเป็น

สามเหลี่ยม สูง 60 - 150 ซม. ใบเป็นใบเดี่ยว แตกจากโคนกอ ตรงกลางเป็นร่อง รูปขอบขนานแคบ ยาวเรียว ขอบใบคมจักเป็นซี่ละเอียด ดอกสีเขียวอ่อนออกเป็นช่อ มีแขนงมาก ผลสีแดงเข้ม ทรงกลม ปลายยอดแหลม เรียงแน่นบนแกนช่อดอก ขึ้นปกคลุมกระจายทั่วไปโดยรอบพื้นที่ของตำบลจึงเป็นที่มาของชื่อตำบลคมบาง

อย่างไรก็ดี ตำบลคมบาง เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอเมืองจันทบุรี ประกอบไปด้วย 10 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านแฉะ หมู่ 2 บ้านคมบาง หมู่ 3 บ้านคมบาง หมู่ที่ 4 บ้านดอน หมู่ที่ 5 บ้านคมบางล่าง หมู่ที่ 6 บ้านหนองซอน หมู่ที่ 7 บ้านหนองซอน หมู่ที่ 8 บ้านเขาน้อย หมู่ที่ 9 บ้านแฉะคลอง และหมู่ที่ 10 บ้านแฉะคลอง เป็นตำบลที่อยู่ใกล้ตัวเมืองจังหวัดจันทบุรี ด้วยสภาพพื้นที่ที่อำนวยทำให้อาชีพส่วนใหญ่ของคนตำบลคมบางแต่เดิมล้วนเป็นอาชีพจากการพึ่งพิงทรัพยากร เช่น การเพาะปลูก ประมง การเก็บของป่า ทำสวนผลไม้ ซึ่งไม่ใช่เพียงการตัดทวงนำมาใช้ แต่ยังแฝงความภูมิใจในพื้นที่ของตนที่นำพาความอุดมสมบูรณ์มาให้ด้วย

ปัจจุบันตำบลคมบางจะขึ้นชื่อเรื่องการผลิตผลไม้ พื้นที่ทางการเกษตรที่เป็นสวนผลไม้ของชาวสวนผลไม้ในตำบลคมบางนั้นมีความเฉพาะตัวของพื้นที่ซึ่งแตกต่างกันออกไปจากชาวสวนในภาคอื่นเพราะมีความชื้นที่พอเหมาะและมีดินที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้จะเป็นจังหวัดที่มีพื้นดินเป็นดินดำ (ดินสีแดงเข้ม) เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยคนรุ่นก่อนกล่าวว่าเป็นดินภูเขาไฟแล้วยังมีพื้นที่ติดทะเลทำให้มีภูมิอากาศร้อนชื้นตลอดทั้งปี ในอดีตรูปแบบการเกษตรซึ่งเป็นพื้นฐานของการเพาะปลูกที่ไม่ใช่เพื่อการค้า แต่เพื่อการบริโภคจึงเน้นการปลูกไม้ผลที่ขึ้นง่าย อย่างไรก็ตามผลไม้ที่พบเหล่านี้กว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ล้วนเป็นสวนผลไม้ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน พื้นที่ศึกษาเป็นตำบลที่ห่างจากตัวตลาดของอำเภอเมืองไม่มากนัก ประมาณ 8 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งในจังหวัดจันทบุรี เพราะอยู่ใกล้เชิงเขาสระบาป (ยอดเขาหนึ่งของเทือกเขาบรรทัด) จึงมีทั้งพื้นดินที่สมบูรณ์ และน้ำดี ในอดีตสามารถใช้น้ำที่ไหลมาจากภูเขาในการทำการเกษตรด้วย ไม้ผลของที่นี่จึงมีความสูงมากกว่าที่อื่นเพราะปลูกมานาน ลำต้นผลไม้มีความสมบูรณ์

นอกจากนี้ ความผูกพันต่อพื้นที่ในฐานะแผ่นดินของบรรพบุรุษ เดิมทีตามคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ในพื้นที่ก่อนหน้านี้นี้ราวสองชั่วอายุคน พื้นที่ทางการเกษตรในจังหวัดจันทบุรีไม่ใช่พื้นที่สวนผลไม้ประเภทผลไม้ฤดูร้อนที่จัดแบ่งอย่างเป็นระบบตามการจัดรูปแบบการผลิตแบบเกษตรเชิงเดี่ยว แต่ประกอบด้วย นาข้าว และสวนป่า คือ สวนที่มีพืชผลตามธรรมชาติขึ้นอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นกล้วย ป่า พริกไทย เร่วหอม พืชสมุนไพรต่าง ๆ กล้วยไม้ป่า ไม้ตะเคียน ไม้แดง เป็นต้น และการจับจองที่ดินทางธรรมชาติเหล่านี้เป็นไปแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย คือ เลือกรับจองพื้นที่กันเองในหมู่ชาวบ้านก่อนการจัดสรรที่ดินโดยรัฐจะเกิดขึ้น และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่เป็นไปในสมัยก่อนก็พึ่งพิงธรรมชาติอย่างเต็มรูปแบบใช้พื้นที่ของตนปลูกพืชและประกอบอาหารจากพืชผักผลไม้ที่มีในพื้นที่

อย่างไรก็ตามภายในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนกันทั้งอาหารและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำงานเกษตรต่าง ๆ ที่เกินกำลังของคนในครอบครัว เช่น การทำนาในขั้นตอนการดำนา และการเก็บเกี่ยวที่จะมีการเวียนกันช่วย “ลงแขก” โดยคนในหมู่บ้านผลัดกันไปช่วยลงนาของแต่ละบ้านตามลำดับก่อนหลังของเวลาที่ข้าวจะสุก เพราะนาข้าวแต่ละแห่งนั้นจะมีระยะเวลาใกล้สุดไม่พร้อมกัน โดยช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าว และช่วยกันนวดข้าวตอนเย็นจนถึงเช้าของอีกวัน พร้อมกับร้องรำทำเพลงเป็นการสร้างความบันเทิงในช่วงเวลาทำงานไปด้วย และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้กับคนทุกรุ่น

ตั้งแต่ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน คนวัยทำงาน จนกระทั่งถึงเด็ก ๆ ลูกหลาน ก็ได้มีส่วนร่วมในงานชุมชนที่เป็นกิจกรรมทางการเกษตรเหล่านี้และเติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ในช่วงรุ่นพ่อแม่ในปัจจุบันที่มีอายุระหว่าง 40 - 60 ปีซึ่งเป็นวัยของกรณีศึกษาส่วนใหญ่ที่สัมภาษณ์

ต่อมาราว พ.ศ. 2504 การเกษตรเชิงเดี่ยวก็เริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทย โดยการส่งเสริมอย่างจริงจังจากภาครัฐ การเกษตรเชิงเดี่ยว หมายถึง การทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ เลี้ยงปลุกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ประเภทเดียวหรือชนิดเดียว ซึ่งแตกต่างจากการเกษตรผสมผสาน คือ การเกษตรที่มีการทำการเกษตรหลาย ๆ อย่างอยู่ด้วยกัน เช่น การเลี้ยงไก่ ควบคู่ไปกับการปลูกข้าว ผลไม้ และ การเลี้ยงปลา เป็นต้น และการเกษตรเชิงเดี่ยวนั้นหากมีโรคหรือแมลงเข้าทำลายก็จะทำให้เกิดความสูญเสียไปทั้งหมด (ประดิษฐ์ แก้วทรัพย์, สัมภาษณ์, 2556)

การเข้ามาของเกษตรเชิงเดี่ยว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงต่อรูปแบบการเกษตรของเกษตรกรทั่วประเทศ สำหรับในจังหวัดจันทบุรีที่มีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศใกล้เคียงกับภาคใต้คือเป็นเขตร้อนชื้น ดินดีและมีปริมาณน้ำฝนมาก ทำให้ได้รับการส่งเสริมโดยรัฐให้ปลูกไม้ผลเขตร้อน ได้แก่ทุเรียน เงาะ มังคุด และลองกอง กลายเป็นผลผลิตหลักทางการเกษตรของภาคตะวันออก เกษตรกรหรือชาวบ้านผู้ปลูกพืชเพื่อการเลี้ยงชีพและรับพื้นที่ทางการเกษตรสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางการเกษตรของตนเป็นพื้นที่ปลูกผลไม้เพื่อสร้างรายได้จากการขายผลผลิตเข้าสู่ตลาด นำมาสู่การใช้สารเคมีเพื่อควบคุมผลผลิต และใช้สารเคมีเพื่อปรับผลผลิตให้พร้อมกับการแข่งขัน

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมความผูกพันต่อพื้นที่และแนวทางการทำงานเกษตรของบรรพบุรุษยังคงอยู่ในจิตใจชาวสวนผลไม้จังหวัดจันทบุรี เพราะสวนผลไม้ที่ถูกแปรสภาพมานั้นล้วนเป็นพื้นที่ทำมาหากินมาช้านานของปู่ ย่า ตา ยาย ตั้งในคำบอกเล่าของกรณีศึกษานั้นพบว่า หากมีการขายพื้นที่หรือที่ดินเกิดขึ้นในครอบครัวใดนั้นมักเกิดจากความคิดของลูกเขย หรือ ลูกสะใภ้ ที่แต่งงานเข้ามาและมีส่วนในการจัดการพื้นที่ในภายหลังโดยไม่ได้เห็นความเป็นมาเป็นไปของพื้นที่หรือไม่เห็นความยากลำบากในการจัดการพื้นที่ของบรรพบุรุษในสมัยก่อน ทำให้ไม่มีความผูกพันกับชุมชนมาตั้งแต่แรก ประกอบกับการทำเกษตรเชิงเดี่ยวทำให้เกิดการแข่งขันกันเองในหมู่ชาวสวนผลไม้ และมีปัญหาราคาสินค้าตกต่ำเป็นแรงผลักดัน แต่สำหรับเจ้าของสวนที่เป็นลูกหลานของคนในพื้นที่โดยตรงจะพยายามไม่ให้มีการขายสวน แต่จะเก็บสวนไว้เป็นที่ดินมรดกให้ลูกหลานต่อไป

รูปแบบการทำงานของชาวสวนผลไม้หรือชุดทำงานของชาวสวนผลไม้ นั้น ปกติเวลาเข้าสวนชาวสวนทั้งหลายจะมีชุดที่มีรูปแบบคล้าย ๆ กัน คือ “เสื้อเชิ้ตแขนยาว - กางเกงขายาวสีเข้ม” และ “รองเท้าบูตสีดำ” หรือมีสีอื่นบ้างตามชอบและ “หมวกปีกกว้าง” เพราะเป็นลักษณะของชุดที่ทำงานได้สะดวก เนื่องจากงานสวนจะต้องอยู่กับแดดและมีรูปแบบการทำงานที่เปียกสลับแห้ง คือ มีการรดน้ำ ปล่อยน้ำ ที่เรียกว่า “ให้น้ำของ” หรือทำงานกลางแดดจนตัวแห้ง สลับกันไปมา ดังนั้นเมื่อชาวสวนออกจากบ้านเพื่อที่จะไปสวน คนในพื้นที่ก็จะทราบได้ในทันทีว่ากำลังจะออกไปทำงานด้วยชุดที่เปรียบเสมือน “ชุดยูนิฟอร์ม” ซึ่งตรงกับลักษณะการแต่งกายที่ควรจะเป็นในรูปแบบของชุดที่เกษตรกร ควรสวมใส่เมื่อทำการฉีดพ่นสารเคมี แต่การสวม “ถุงมือ” นั้น ไม่ได้ใส่ทุกคน บางคนไปใส่ที่สวนหรือใส่เฉพาะการทำงานที่มีการสัมผัสสารเคมี หรือ บางคนในขณะผสมสารเคมีใส่ถุงผสมจะใช้กิ่งไม้ยาวในการกวนผสมสารเคมีแต่ไม่ใส่ถุงมือ

ในส่วนของอุปกรณ์ที่สำคัญ คือ “หน้ากากพองน้ำ” เพราะทุกคนสวมใส่ โดยเชื่อว่าป้องกัน กลิ่นเหม็นและละอองสารเคมีได้ไม่ให้เข้าจมูก โดยบางบ้านหรือบางสวนเลือกใส่ “หมวกกันน็อก” ที่ใช้ในการขับขี่มอเตอร์ไซด์ เป็นอีกหนึ่งอุปกรณ์ป้องกันละอองสารเคมีไม่ให้สัมผัสศีรษะและใบหน้า ขณะฉีดพ่น แต่มักจะหยุดการพ่นเป็นระยะ ๆ คือ พักถี่กว่าคนที่ใส่หน้ากากพองน้ำ เพราะกรณีศึกษา กล่าวว่ามันทำให้ร้อนหัว

เมื่อพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำสวนผลไม้ของเกษตรกรในจังหวัดจันทบุรี สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. กลุ่มผู้นำในหมู่บ้านด้านการเกษตร
2. ร้านขายสารเคมีทางการเกษตร
3. แรงงานเกษตรในสวนผลไม้

1. กลุ่มผู้นำในหมู่บ้านด้านการเกษตร

การจัดกลุ่มทางการเกษตรในหมู่บ้านนั้นส่วนใหญ่จะเกิดจากผู้นำหมู่บ้าน คือ กลุ่มผู้ใหญ่บ้านและกำนัน โดยมักเป็นกลุ่มอำนาจเก่าของพื้นที่ ทำให้รูปแบบการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์ของกลุ่มพวกพ้อง มากกว่าที่จะมีการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์จากโครงการไปสู่ลูกบ้านอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามในการศึกษาและสัมภาษณ์ในครั้งนี้พบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วเงินกองทุนหมู่บ้านหรือเงินที่เป็นงบจัดสรรจากรัฐบาลจะมาถึงมือเกษตรกร หรือกรณีศึกษามากที่สุดก็มาจาก โครงการเงินกองทุน SML หรือโครงการจัดการเพื่อความเจริญของหมู่บ้าน โดยการจัดสรรเงินเป็นไปตามความต้องการของหมู่บ้านซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเหมือนกันในแต่ละหมู่บ้าน สำหรับในหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรีซึ่งเป็นเมืองผลไม้ นั้น โดยมากแล้วจัดเป็นการซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาไว้ที่กองกลางของหมู่บ้าน และแต่ละปีจะมีการเรียกประชุมลูกบ้าน ประมาณ 1 - 3 ครั้ง เพื่อแบ่งวัตถุดิบหลักสองอย่างนี้ให้ในรูปของสินค้าเงินเชื่อ ให้ลูกบ้านในแต่ละสวนหรือแต่ละบ้านนำไปใช้กัน โดยส่วนใหญ่จะได้ปุ๋ยกับยาฆ่าแมลงและสารเคมีทางการเกษตรต่อปี ซึ่งจำนวนนี้แน่นอนว่าไม่พอสำหรับการผลิตในสวน และชาวสวนผลไม้ต้องไปแสวงหาจากแหล่งอื่นคือ ร้านเคมีเกษตร ทั้งหลายในจังหวัด

2. ร้านขายสารเคมีทางการเกษตร

ร้านขายสารเคมีทางการเกษตรมีความสำคัญในการทำเกษตรของชาวสวนผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี คือ ร้านขายสารเคมีทางการเกษตร หรือ ในพื้นที่เรียกว่า “ร้านขายปุ๋ยขายยา (ยาฆ่าแมลง)” เพราะสำหรับเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ในระบบเกษตรเชิงเดี่ยวมานานนั้น สารเคมีทางการเกษตรหรือปุ๋ยและยาฆ่าแมลงนั้นเป็นอุปกรณ์การผลิตที่สำคัญในการสร้างมาตรฐานให้กับผลผลิตเพื่อเข้าสู่การแข่งขันของระบบตลาด และมีอิทธิพลในการสร้างความรู้ความเข้าใจทั้งต่อการใช้สารเคมี และความเข้าใจในอันตรายเกี่ยวกับสารเคมี รวมทั้งสามารถสร้างความผูกพันโดยการให้เชื่อสินค้าไปใช้ก่อน กับ การสมนาคุณที่ทำให้ชาวสวนหลายรายกลายเป็นลูกค้าประจำได้ ในจังหวัดจันทบุรีเมืองผลไม้ซึ่งมีสวนผลไม้อยู่ทั่วทั้งจังหวัดนั้น จะสามารถพบเห็นร้านขายสารเคมีทางการเกษตรที่กระจายสาขาอยู่ทั่วทุกอำเภอของจังหวัดด้วย โดยเฉพาะถนนเส้นที่มีสวนผลไม้หนาแน่นกับร้านขายเคมีเกษตรทั้งเล็กและ

ใหญ่ ด้วยขายสารเคมีทางการเกษตรเหล่านี้มียาวนาน และสามารถผูกขาดการเป็นตัวแทนจำหน่ายสารเคมีจากบริษัทใหญ่ของต่างประเทศด้วย และที่สำคัญได้แรงสนับสนุนอย่างดีจากรูปแบบเกษตรเชิงเดี่ยวที่มีมานานกว่า 50 ปีของชาวสวนผลไม้ในจังหวัด ทำให้ธุรกิจการขายสารเคมีในจังหวัดจันทบุรีซึ่งเป็นจังหวัดที่มีสวนผลไม้มากเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วยเพราะเกษตรเชิงเดี่ยวนั้นมีสารเคมีทางการเกษตรเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิต ชาวสวนผลไม้ไม่เพียงคุ้นเคยกับการใช้สารเคมีในการทำงานเกษตร แม้แต่ต้นผลไม้ก็น่าคุ้นเคยกับการถูกกระตุ้นให้ออกลูกด้วยปุ๋ย ฮอริโมน และคุ้นเคยกับการควบคุมแมลงและวัชพืชด้วย กลุ่มยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหญ้า ประชากรมากกว่าครึ่งหนึ่งของจังหวัดจากทุกอำเภอจึงเป็นกลุ่มลูกค้าของร้านขายสารเคมีทางการเกษตรเหล่านี้ทั้งขาประจำและขาจร ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ประดิษฐ์ แก้วทรัพย์, สัมภาษณ์, 2556)

“นอกจากการขายสารเคมีทางการเกษตรอย่างเป็นล่ำเป็นสันแล้ว ร้านเคมีเกษตร ก็ยังมีการสำรองทางเลือกให้กับตนเองโดยมีผลิตภัณฑ์จำพวกชีวภาพไว้จำหน่ายด้วย “ที่นี่ก็มีชีวภาพขาย บาซิลลัสทูเอนซิส” เป็นตัวชีวภาพที่ร้านขายอยู่ เพื่อบางคนอยากได้ใช้ผสม ๆ กัน เพราะชีวภาพอย่างเดียวมันเอาไม่อยู่หรอก แล้วระยะเวลาที่ยามันจะหมดก็มี ชาวสวนเขาจะฉีดทิ้งไว้หนึ่งเดือนก่อนขายอยู่แล้ว จริง ๆ แล้วยามันหมดฤทธิ์ภายใน 15 วัน ด้วยซ้ำ ไม่มีผลต่อการขายนะเพราะเราก็มีให้เขาทั้งสองอย่าง มีเหมือนกันลูกค้าที่เปลี่ยนไปทำชีวภาพแล้วก็กลับมา เพราะมันออกแต่ใบชีวภาพมันจะมีไนโตรเจนเยอะ ทำให้ใบออกมาเยอะ มันจะไปเลี้ยงลำต้นมากกว่าต้นมันจะสมบูรณ์แต่ดอกไม่ออก” และทราบสภาพชีวิตของชาวสวนผลไม้ผู้เป็นลูกค้าดี ทั้งในเรื่องชีวิตครอบครัว”

“การจัดการสุขภาพบางส่วน ส่วนใหญ่ชาวสวนเขาจะทำกับข้าวกินกันเอง ไม่กินข้าวนอกบ้าน ลูก ๆ ก็ส่งเรียนในเมือง ใครไม่เรียนก็มาทำสวนต่อจากพ่อแม่ พุดจาก็พุดกันง่าย ๆ ภาษาชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นหนี้กันเยอะ (ชาวสวน) ใครไม่มีหนี้ก็หายาก หนี้แบงค์เยอะ รองมาก็หนี้เรานี้แหละ รายย่อยก็ 60,000 - 100,000 บาท บางคนเครียดมีกินยาฆ่าตัวตายก็มี กินกรรมมีออกโซนล้างออกไม่ได้ หรืออ้วกออกมาก็ไม่ได้เพราะจะไหม้ (อวัยวะที่สารเคมีผ่าน) ต้องกินดินให้มันไปดูดพิษ แลนเนตนี่แค้ใช้ธรรมดาที่มีคนแพ้ยเยอะมากอยู่ (ในหมู่ชาวสวนเอง) หรือพวกสมุนไพรแก้พิษที่เขากินกันก็มีกินว่านรางจืดล้างพิษ”

นอกจากนี้ เทคนิคการขายอย่างหนึ่งที่สำคัญมากสำหรับลูกค้าผู้เป็นชาวสวนผลไม้ที่ไม่ได้มีรายได้มากตลอดทั้งปีคือการผ่อนผันการชำระหนี้ที่จะให้จ่ายในช่วง 8 - 10 เดือนหลังนำสินค้าสารเคมีและปุ๋ยไปใช้ก่อน โดยร้านเคมีเกษตรเหล่านี้จะทราบปริมาณการใช้สารเคมีจากพื้นที่ทางการเกษตรของแต่ละสวนหรือแต่ละครอบครัวและรายได้คร่าว ๆ ของชาวสวนผลไม้อยู่แล้ว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ประดิษฐ์ แก้วทรัพย์, สัมภาษณ์, 2556)

“ส่วนใหญ่จะเป็นปุ๋ยที่ซื้อกันมาก ปีหนึ่งจะหมดค่าปุ๋ยมากกว่า ค่ายาน้อย ถ้าเป็นสวน 10 ไร่ น่าจะตกอยู่ที่ประมาณ ปุ๋ย 60,000 บาท ยาประมาณ 40,000 บาท ต่อปี ปล่อยให้เราปล่อยให้ไม่ไหวทั้งปี ที่ร้านจะปล่อยให้แค่ 8 เดือน (ต.ค. - พ.ค.) แต่ขนาดปล่อยให้แบบนี้ก็ยังหนี้สูญไปประมาณ 2 ล้านแล้วตั้งแต่ขายมา 10 กว่าปี เราปล่อยให้หมดตลอดปีไม่ได้เพราะต้องมีสำรองไว้จ่ายบริษัทด้วย เพราะเราก็เชื่อมาจากบริษัทเหมือนกัน แต่ปุ๋ยเราจะไม่ให้ซื้อเชื่อ ขายเงินสดเท่านั้น เพราะเราซื้อเงินสดมาเหมือนกัน และเพราะชาวสวนจะจ่ายเงินได้แค่ปีละครั้ง ถ้าเราสำรองจ่ายตลอดปี เขาจะไม่มีเงินมาคืนเรา ที่ร้านจะจดไว้หมด ข้อมูลลูกค้ามีละเอียด”

อย่างไรก็ดี ด้วยเพราะความละเอียดของข้อมูลที่มีนี้ทำให้ร้านขายยาหรือร้านขายสารเคมีทางการเกษตรเหล่านี้เป็นที่นิยมมากในจังหวัด เนื่องจากเมื่อมีข้อมูลที่ละเอียดของลูกค้าก็จะทำให้จดจำลูกค้าได้ดีตั้งแต่ หน้าตา ชื่อ ประวัติส่วนตัว ครอบครัว ฐานะ ชนิด ยี่ห้อของสารเคมีทางการเกษตรที่ใช้บ่อย ที่อยู่ มีสวนอยู่ที่ไหนบ้าง และสามารถเพิ่มเข้าไปเป็นส่วนประกอบของเทคนิคการขายที่สำคัญคือการเอาใจลูกค้า นอกจากจะสามารถเรียกชื่อลูกค้าได้อย่างถูกต้องในครั้งที่สองที่ลูกค้าหรือชาวสวนผลไม้มานซื้อสารเคมีที่ร้านแล้ว ทุกช่วงปีใหม่ยังมีการสมนาคุณลูกค้าโดยการทำเค้ก แจกบ้านละ 2 ปอนด์ 2 - 3 ชิ้น ต่อปี รวมไปถึงเทศกาลอื่นด้วย รวมตลอดทั้งปีก็ 1,000 กว่าชิ้นสำหรับลูกค้าประจำ และงานสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ของครอบครัวลูกค้าทางร้านก็จะส่งของขวัญให้หรือไปร่วมงานด้วยเช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ รวมไปถึงขั้นตอนแรกในการขาย คือ การพูดคุยและแนะนำสินค้าที่ต้องแสดงความเป็นกันเอง มีอัธยาศัยดีด้วย นอกจากนี้การกำหนดราคาขายก็เป็นไปตามประเภทของลูกค้า ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ประดิษฐ์ แก้วทรัพย์, สัมภาษณ์, 2556)

“เราขายดีเพราะเรารู้จักลูกค้า อย่างเขาเคยซื้อแล้วเดินเข้ามาอีกเนีย เราจำหน้าได้ เราก็จะเรียกชื่อเขาเลย เขาก็จะประทับใจ แล้วก็ของเรามีคุณภาพ เรานัดขายพืชสวน (สารเคมีทางการเกษตรที่เกี่ยวกับสวนผลไม้) แนะนำลูกค้าตามอาการ ไม่มีผิด ถ้าเครดิตลูกค้าดีเราก็ให้เขาเชื่อ คนมาขอผ่อนผันก็มีมาก เราก็คุยด้วย เราอาศัยการรอมชอม เราก็อยู่ได้ ถึงจะมีหนี้สูญเยอะเหมือนกันอย่างที่บอก แล้วอย่างเค้กนี่ก็แจกทุกปี เราทำเอง แม่ (ผู้ก่อตั้งร้านรุ่นแรก) จะทำเองทำหน้าที่เค้กเองเป็นมะเขือเทศ แซ่ฉิม หน้าแยมต่าง ๆ เราทำเองได้เราก็จะทำแจกลูกค้า ช่วงปีใหม่เดือนธันวาคมก็จะทำวันอาทิตย์ทุกอาทิตย์ทั้งวัน วันหนึ่ง 180 ก้อนส่งให้ด้วยถึงบ้านลูกค้าเลย ให้ทันทุกบ้านก่อนหมดช่วงปีใหม่”

“การคิดราคาขายสินค้าให้กับชาวสวนลูกค้าประจำจะคิดพิเศษ คือ คิดในราคาส่งซึ่งถูกกว่าลูกค้าทั่วไปหรือชาวจร แต่สำหรับลูกค้าที่ซื้อเชื่อก็จะคิดราคาปลีก แต่บางคนก็ให้เครดิตคือเป็นลูกค้าประจำแต่ขอซื้อเงินเชื่อในบางปีที่ขายผลผลิตได้ไม่ดีก็จะจ่ายของให้ก่อนแต่คิดราคาส่ง หรือลูกค้าบางคนเรามีประวัติอยู่บ้าง (ประวัติการจ่ายเงินไม่ค่อยดี) ถึงจะขอเชื่อก็ไม่ให้ หรือบางครั้งลูกค้าซื้อสดแล้วซื้อเชื่อมากและดูท่าทาง

จะเป็นลูกค้าประจำได้ เราก็จะขายราคาส่งให้ ส่วนใหญ่ลูกค้าเก่าเราก็คิดราคาเดิมให้ คือพิจารณาตามกรณีแล้วแต่ลักษณะของลูกค้าแต่ละคน โดยพิจารณาตามประวัติที่เรา มีด้วย แต่เราจะไม่ให้เชื่อปุ๋ย ให้เชื่อเฉพาะยา เพราะปุ๋ยเราซื้อเงินสด มาเหมือนกัน บริษัทยาให้เครดิตเราเอามาขายก่อนอยู่แล้ว”

นอกจากนี้ ร้านขายสารเคมีทางการเกษตรมีวิธีการทวงหนี้สารพัดวิธี โดยอาศัยทั้งความ สนิทคุ้นเคย และความเชื่อต่าง ๆ แต่ยังไม่ถึงกับใช้วิธีทางกฎหมาย ซึ่งทั้งหมดอยู่ในนิยามที่ผู้ขาย เรียกว่าต้องรู้จักยอมยอมให้ลูกค้าเราถึงจะอยู่ได้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (ประดิษฐ์ แก้วทรัพย์, สัมภาษณ์, 2556)

“วิธีการทวงหนี้บางที่เราก็ใช้วิธีให้หมอบูไปทวง เป็นหมอบูที่เค้ารู้จักอยู่ แล้ว หรือไม่ก็ถือบิลไปแล้วไปนั่งคุยดี ๆ ช่วงที่เขาขายผลผลิตได้แล้วช่วงหน้าผลไม้ ก็ไป คุยกับเขาว่าตอนนี้ก็ขายของได้แล้วนะน่าจะมีเงินแล้ว (ขายผลไม้ได้แล้ว)... อะไรว่าง นี้เขาก็จะยอมจ่าย”

ผลตอบแทนที่ร้านค้าเคมีภัณฑ์เหล่านี้ได้ ไม่เพียงเป็นรายได้มากมายที่ก่อให้เกิดความ ร่ำรวยจากการขายยาฆ่าแมลง ปุ๋ยฮอร์โมน และสารเคมีทางการเกษตรต่าง ๆ จากลูกค้าคือเหล่า ชาวสวนผลไม้เท่านั้น ถ้าทางร้านสามารถทำยอดการจำหน่ายระดับสูง บริษัทผู้ผลิตสารเคมี ต่างประเทศยังให้เที่ยวต่างประเทศฟรี ปีละครั้งถึงสองครั้งทั้งครอบครัว และในโอกาสพิเศษของ ครอบครัว บริษัทผู้ผลิตสารเคมีต่างประเทศก็จะร่วมแสดงความยินดีด้วยการให้เที่ยว ต่างประเทศเป็นของขวัญแต่งงาน เช่น ฮันนีมูนที่ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ หรือ เกาะมัลดีฟ ยังไม่รวม ของขวัญเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ร้านตัวแทนจำหน่ายหรือร้านผูกขาดการเป็นตัวแทนจำหน่ายแต่เพียงผู้เดียว เหล่านี้ได้รับ เช่น ทอง และเสื้อโปโลนับไม่ถ้วน ดังในตอนหนึ่งที่ผู้ศึกษากำลังพูดคุยอยู่กับผู้ขายถึง ประเภทของยาฆ่าแมลงที่ขายได้บ่อยว่ามาจากบริษัทไหนบ้าง ผู้ขายก็พูดคุย ตอบคำถามผู้ศึกษาไป ด้วยพร้อมกับการแบ่งสมาธิอีกส่วนไปกับการเลือกเสื้อ โปโลสีต่าง ๆ และไซส์ที่หลากหลายที่บริษัทยา เพิ่งส่งมาให้

อย่างไรก็ตามจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าร้านเคมีเกษตรเหล่านี้มีอิทธิพลมากต่อการทำการเกษตร แบบใช้สารเคมีของชาวสวนผลไม้โดยเฉพาะในจังหวัดบุรีรัมย์ เพราะนอกจากเป็นแหล่งวัตถุดิบแล้วก็ยังมี ความสนิทสนม และอยู่ในความคุ้นเคยในวิถีชีวิตของชาวสวนผลไม้ รู้จักครอบครัวของลูกค้าชาวสวน ผลไม้เป็นอย่างดี และพร้อมให้คำปรึกษาทางการเกษตรด้วยอัธยาศัย ใจคอที่ดีเยี่ยมมีการผ่อนผัน รอมยอมเรื่องการจ่ายค่าสารเคมีที่เป็นจำนวนเงินที่มากให้ชาวสวนผลไม้ที่เป็นลูกค้าประจำอยู่เสมอ เหล่านี้ทำให้ชาวสวนผลไม้รู้สึกถึงความผูกพันกับร้านเคมีเกษตรเหล่านี้ที่อยู่ในอาชีพของพวกเขาใน ขณะที่ร้านขายสารเคมีทางการเกษตรเองก็ได้รับผลตอบแทนมหาศาล โดยเฉพาะร้านที่เป็นตัวแทน จำหน่ายสารเคมีทางการเกษตรจากบริษัทยาของต่างประเทศโดยตรง ยิ่งได้รับสิทธิการผูกขาดการ ขายและได้รับการผลตอบแทนจากบริษัทยามากมาย เช่น การได้ท่องเที่ยวต่างประเทศฟรีปีละหลาย ครั้งทั้งครอบครัว การได้รับผลตอบแทนเป็นผลกำไรสูงจากยอดการขายแต่ละปี ร้านขายสารเคมีทาง

การเกษตรเหล่านี้จึงเป็นอีกแรงส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการใช้สารเคมีทางการเกษตรในเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นสำคัญและคงอยู่ ยากที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นเกษตรปลอดภัยหรือเกษตรเชิงเดี่ยวได้

3. แรงงานเกษตรในสวนผลไม้

แรงงานในหมู่การจ้างงานของชาวสวนผลไม้ที่โน้นโดยทั่วไปแล้วเป็นแรงงานเก็บผลไม้ซึ่งจะจ้างเฉพาะหน้าผลไม้ซึ่งมีงานมากเท่านั้น กับแรงงานฉีดพ่นสารเคมีซึ่งมักเป็นคนในกลุ่มชาวสวนผลไม้ด้วยกันที่ “รับพ่นยา” ให้กับสวนผลไม้คนอื่นด้วย ซึ่งอยู่ในการรับจ้างทั่วไป แต่โดยมากแล้วหากไม่มีความจำเป็นเกษตรกรชาวสวนผลไม้โดยเฉพาะในกรณีศึกษาของงานนี้มักไม่ค่อยมีการจ้างแรงงานทางการเกษตรเนื่องจากการเพิ่มค่าใช้จ่ายที่ถือว่าสูงมากทีเดียวสำหรับเกษตรกรรายย่อย แต่เลือกที่จะทำเองเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย สำหรับค่าจ้างพ่นสารเคมีกันแมลงหรือค่าพ่นยาฆ่าแมลง คิดค่าจ้างพ่น วันละ 300 บาท/ คน/ การทำงานฉีดพ่นสารเคมีทั้งวัน ซึ่งคิดเป็น 1 ครั้ง และต้องมีคนลากสายพ่นซึ่งมีความจำเป็นในขั้นตอนฉีดพ่นสารเคมีที่ต้องเคลื่อนไหวต่อเนื่อง คิดค่าจ้างลากสายวันละ 200 บาท รวม ค่าจ้าง 500 บาท/ 1 ครั้ง/ 1 วัน และตลอดทั้งปีต้องมีการพ่นสารเคมีเหล่านี้ เป็นช่วง ๆ ตลอด เพื่อป้องกันแมลงทำลายลูก หรือป้องกันเพลี้ย ป้องกันราดำ ป้องกันหนอน หากจะมีการจ้างแรงงานช่วยงาน หรือพ่นยาฆ่าแมลง ตลอดทั้งปีนั้นถือเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงมาก เป็นหลักหมื่น ซึ่งมากกว่าค่าเช่าสวนขนาด 1 - 2 ไร่ต่อปี เสียอีก เหล่านี้เป็นค่าใช้จ่ายที่ชาวสวนผลไม้ต้องเลือกจ่าย ชาวสวนผลไม้รายย่อยผู้เป็นเจ้าของสวนจึงมักเลือกที่จะใช้กำลังกายของตนเอง เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย เพราะรายได้จากการขายผลผลิตนั้นได้มาอย่างยากลำบากจากการขายผลผลิตที่ราคามักขึ้น ๆ ลง ๆ และไม่คุ้มกับรายจ่าย

อย่างไรก็ดี ในมุมมองชาวสวนผลไม้รายย่อยผู้เป็นเจ้าของสวน แรงงานเกษตร จึงไม่เพียงไม่ช่วยแบ่งเบาภาระการทำงาน หรือเป็นผู้ถูกผลักภาระความเสี่ยงจากอันตรายเกี่ยวกับสารเคมีไปให้ แต่มีส่วนทำให้ผลผลิตเสียหายมากบ้างน้อยบ้างจากความรับผิดชอบที่แตกต่างกันไปของแรงงานแต่ละคน แต่ครั้งจะไม่มีมีการจ้างแรงงานเลยงานสวนผลไม้หรืองานเกษตรทั่วไปนั้นเป็นงานที่หนัก และต้องใช้ร่างกายหรือกำลังกายของตนในการทำงาน กรณีศึกษาหรือชาวสวนผลไม้รายย่อยผู้เป็นเจ้าของสวนจึงต้องมีการจ้างแรงงานมาช่วยงานตามความจำเป็น เช่น หน้าผลไม้ที่ผลไม้ออกมากเกินกำลังที่จะเก็บคนเดียวหรือสองคน ตามแรงงานของครอบครัวกรณีศึกษาที่มีอยู่ก็จะต้องมีการจ้างแรงงานมาช่วยหรือการฉีดพ่นสารเคมีที่หากมีการพ่นสารเคมีติดต่อกันหลายวันก็จะต้องมีการจ้างแรงงานมาแบ่งวันทำงานการพ่นยานั้นออกไปบ้าง เพราะหากชาวสวนผลไม้พ่นเองติดต่อกันจะรู้สึกไม่ค่อยสบาย จึงต้องทำงานสลับกับคนงาน

ในบริบทนี้ให้เห็นถึงสภาพการทำงานของชาวสวนผลไม้และบริบทแวดล้อม ทั้งทางพื้นที่ ภายภาพ และบุคคล เริ่มจากบริบทพื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นว่าตำบลคอบางที่มีภูมิประเทศเหมาะสมแก่การปลูกไม้ผล และทำกันมาแต่ดั้งเดิม พื้นที่ทางกายภาพไม่เพียงทำให้ไม้ผลเติบโตได้ดี แต่ปลูกความผูกพันกับผลไม้ กับบรรยากาศตลาดผลไม้ที่มีการต่อรองแข่งขัน กำหนดรูปแบบ ขนาดของผลไม้ อีกทั้งทำให้ชาวสวนต้องมีการสร้างความเชื่อมั่นด้วยการรับประกัน รูปแบบไม้ให้ร้านรับซื้อเจ้าประจำ แต่ชาวสวนไม่สามารถกำหนดราคาด้วยตนเองได้เลย กับกลุ่มผู้นำในหมู่บ้านที่เป็นทั้งผู้นำชุมชน เป็นเพื่อนบ้าน และเป็นเพื่อนเกษตรกรชาวสวนด้วยกัน ซึ่งมีผลต่อแนวทางการเกษตร เป็นแหล่งพึ่งพา

ทางวัตถุประสงค์การเกษตรคือ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ร้านเคมีเกษตรแหล่งที่ปรึกษาด้านการเกษตร แหล่งวัตถุประสงค์การเกษตรหลัก และแรงงานเกษตรที่อาจไม่ได้อยู่ในมุมมองที่เป็นผู้ถูกผลกระทบความเสี่ยงจากสารเคมีไปให้ดังเช่นมุมมองทั่วไป แต่เป็นอีกต้นทุนการผลิตที่แพงและต้องพิจารณาการทำงานและค่าจ้างให้ดี สำหรับเกษตรกร เจ้าของสวนรายย่อยมีที่ดินไม่เกิน 10 ไร่

อย่างไรก็ตาม บริบทเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิต นอกจากครอบครัวของชาวสวนเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมรอบตัวที่สร้างความคุ้นเคย มีผลต่อความรู้สึกนึกคิด การกระทำ การเลือกแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เพราะไม่ได้มีผลเพียงการทำงานการทำสวนเท่านั้น แต่บริบทเหล่านี้อยู่ในวิถีชีวิตทั่วไปของเขาด้วย เพราะบริบทเหล่านี้คือ สังคม หรือ ชุมชนขนาดใหญ่ของพวกเขาเอง

หลังจากที่ได้ทำเกษตรเคมีมาเป็นเวลานานอาจจะเกิดผลกระทบดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เกษตรกรรายย่อยของตำบลคมบางจึงได้หันมาใช้เกษตรอินทรีย์ในปัจจุบันตั้งแต่ พ.ศ. 2550 โดยการนำขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง การนำเกษตรอินทรีย์มาใช้ที่ผ่านมามีปรากฏได้รับการยอมรับจากเกษตรกรคมบางอย่างเห็นได้ชัดตามตารางที่ 9 - 12

ตารางที่ 9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามด้านการยอมรับ

ด้าน	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. แนวความคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์	4.58	ยอมรับมากที่สุด	1
2. สิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์	4.54	ยอมรับมากที่สุด	2
3. รูปแบบการปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์	4.36	ยอมรับมาก	3
รวม	4.49	ยอมรับมาก	

ที่มา: ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 9 แสดงกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีการยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.49$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่ายอมรับมากที่สุด 2 ด้าน คือ ลำดับที่หนึ่ง ได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ลำดับที่สอง ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ และยอมรับมากที่สุดลำดับที่สาม คือรูปแบบการปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า การที่กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรคมบางยอมรับแนวความคิดและสิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์มากกว่าการปฏิบัตินั้น สะท้อนถึงการยอมรับเกษตรอินทรีย์ในระดับแนวความคิดและสิ่งประดิษฐ์ที่ได้ทำมาแล้วมากกว่าการลงมือทำเกษตรอินทรีย์จริง ที่เป็นเช่นนี้อาจมีสาเหตุมาจากความเคยชินของชาวบ้านในการใช้เกษตรเคมีที่เป็นความสะดวกในการปฏิบัติ เมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรอินทรีย์นั้น ในการลงมือทำจะมีกรรมวิธีหลายขั้นตอนและต้องใช้เวลา เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ เมื่อทำเสร็จแล้วต้องใช้เวลาในการหมักทิ้งไว้เป็นเวลา อย่างน้อย 3 เดือนเป็นอย่างน้อย จึงจะสามารถนำมาใช้ได้ เป็นต้น

ตารางที่ 10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามแนวคิดเกษตรอินทรีย์

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. เกษตรอินทรีย์เน้นการป้องกันปัญหามากกว่า การแก้ไข	4.57	ยอมรับมากที่สุด	5
2. การทำเกษตรอินทรีย์เพื่อความปลอดภัยของชีวิตและ สุขภาพ	4.85	ยอมรับมากที่สุด	1
3. เกษตรอินทรีย์เน้นคุณภาพของผลผลิตมากกว่า ปริมาณของผลผลิต	4.50	ยอมรับมากที่สุด	7
4. เกษตรอินทรีย์มุ่งฟื้นฟูสภาพดินและสิ่งแวดล้อม	4.82	ยอมรับมากที่สุด	2
5. การทำการเกษตรอินทรีย์ต้องเป็นเกษตรแบบ ผสมผสาน	4.66	ยอมรับมากที่สุด	4
6. เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญต่อหลักธรรมชาติ	4.81	ยอมรับมากที่สุด	3
7. เกษตรอินทรีย์ไม่เน้นความสวยงามของผลผลิต	3.91	ยอมรับมาก	8
8. การทำเกษตรอินทรีย์ต้องหวังผลระยะยาวมากกว่า ระยะสั้น	4.55	ยอมรับมากที่สุด	6
รวม	4.58	ยอมรับมากที่สุด	

ที่มา : ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 10 แสดงกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอมะนัง จังหวัดจันทบุรี มีการยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์จำแนกตามแนวคิดเกษตรอินทรีย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.58$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ายอมรับมากที่สุด 7 ข้อ คือ ลำดับที่หนึ่ง การทำเกษตรอินทรีย์เพื่อความปลอดภัยของชีวิตและสุขภาพ ลำดับที่สอง เกษตรอินทรีย์มุ่งฟื้นฟูสภาพดินและสิ่งแวดล้อม ลำดับที่สาม เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญต่อหลักธรรมชาติ ลำดับที่สี่ การทำการเกษตรอินทรีย์ต้องเป็นเกษตรแบบผสมผสาน ลำดับที่ห้า เกษตรอินทรีย์เน้นการป้องกันปัญหามากกว่าการแก้ไข ลำดับที่หก การทำเกษตรอินทรีย์ต้องหวังผลระยะยาวมากกว่าระยะสั้น และลำดับสุดท้ายยอมรับมาก คือ เกษตรอินทรีย์ไม่เน้นความสวยงามของผลผลิต

การที่กลุ่มตัวอย่างยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์มากที่สุดแต่จะยอมรับเรื่องการไม่เน้นความสวยงามของผลผลิตน้อยกว่าเรื่องอื่นนั้น จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพพบว่าการที่เป็นเช่นนี้อาจเกิดจากการที่กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรดังกล่าวต้องการความสวยงามของผลผลิต เนื่องจากมีผลต่อราคาขายที่สูงและเป็นที่ยอมรับของตลาดส่งออกซึ่งถือเป็นตลาดหลักของผลไม้ในชุมชนคมบาง ในการผลิตให้ได้ผลผลิตที่มีความสวยงามนั้นถ้าใช้เกษตรอินทรีย์เพียงอย่างเดียวจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีร่วมกับเกษตรอินทรีย์ เช่น มังคุดเมื่อเริ่มเป็นผลจะมีเปลือกไฟเข้าทำลายผิวที่ยัง

อ่อน จะต้องใช้ยาฉีดฆ่าซึ่งต้องใช้สารเคมีเพราะใช้เกษตรอินทรีย์จะทำลายไม่ได้ จะทำให้ผิวเสียไม่สวย ขายไม่ได้ราคา เป็นต้น

ตารางที่ 11 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามสิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. น้ำส้มควันไม้	4.66	ยอมรับมากที่สุด	2
2. ปุ๋ยหมัก	4.77	ยอมรับมากที่สุด	1
3. ปลาหมัก	4.59	ยอมรับมากที่สุด	4
4. น้ำกรดชีวภาพ	4.05	ยอมรับมาก	5
5. น้ำหมัก	4.62	ยอมรับมากที่สุด	3
รวม	4.54	ยอมรับมากที่สุด	

ที่มา : ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 11 แสดงกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี มีการยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์ จำแนกตามสิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.54$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ายอมรับมากที่สุด 4 ข้อ คือ ลำดับที่หนึ่ง ปุ๋ยหมัก ลำดับที่สอง น้ำส้มควันไม้ ลำดับที่สาม น้ำหมัก ลำดับที่สี่ ปลาหมัก และลำดับที่ห้าที่ยอมรับมากที่สุดคือน้ำกรดชีวภาพ

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพพบว่ากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรรายย่อยยอมรับน้ำกรดชีวภาพน้อยกว่าสิ่งประดิษฐ์ของเกษตรอินทรีย์อื่น ๆ เช่น ปุ๋ยหมัก ก็อาจเนื่องมาจากน้ำกรด ชีวภาพยังไม่เป็นที่รู้จักในตำบลคมบางเท่าใดนัก ทำให้อาจจะตีความว่า “น้ำกรด” เป็นสิ่งที่จะเป็นอันตราย จึงยอมรับน้อยกว่าเรื่องอื่น

ตารางที่ 12 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามรูปแบบการปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. การต้องทำปุ๋ยเอง	4.56	ยอมรับมากที่สุด	3
2. การไม่ใช้สารเคมีในการปรับปรุงดิน	4.58	ยอมรับมากที่สุด	2
3. การไม่ใช้สารเคมีในการควบคุมศัตรูพืช	4.47	ยอมรับมาก	4
4. การดูแลสวนต้องปฏิบัติสม่ำเสมอ	4.70	ยอมรับมากที่สุด	1

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
5. การทำเกษตรได้ในพื้นที่เล็ก ๆ	3.86	ยอมรับมาก	6
6. การกำจัดวัชพืชโดยการตัดตกแต่ง	3.97	ยอมรับมาก	5
รวม	4.36	ยอมรับมาก	

ที่มา: ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 12 แสดงกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีการยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์ จำแนกตามรูปแบบการปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.36$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ายอมรับมากที่สุด 3 ข้อ คือ ลำดับที่หนึ่ง การดูแลสวนต้องปฏิบัติสม่ำเสมอ ลำดับที่สอง การไม่ใช้สารเคมีในการปรับปรุงดิน ลำดับที่สาม การต้องทำปุ๋ยเอง และยอมรับมาก คือ ลำดับที่สี่ การไม่ใช้สารเคมีในการควบคุมศัตรูพืช ลำดับที่ห้า การกำจัดวัชพืชโดยการตัดตกแต่ง และลำดับที่หก การทำเกษตรได้ในพื้นที่เล็ก ๆ

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพพบว่าเกษตรกรรายย่อยคมบางยอมรับการต้องเข้าดูแลสวนอย่างสม่ำเสมอ การบำรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี การทำปุ๋ยเองมากกว่าการควบคุมศัตรูพืชและการกำจัดวัชพืชโดยวิธีของเกษตรอินทรีย์ รวมถึงการทำเกษตรในพื้นที่ไม่ใหญ่นักที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากในการควบคุมศัตรูพืชและการกำจัดวัชพืชนั้น การใช้วิธีการของเกษตรอินทรีย์เช่นน้ำส้มควันไม้มีประสิทธิภาพต่ำกว่า “เอาไม่อยู่” การใช้วิธีการของเกษตรเคมี ตัวอย่างเช่นเมื่อมีเพลี้ยไฟเข้าเกาะผิวมังคุดตอนผลยังเล็กอยู่ ผิวจะอ่อนทำให้ผิวเสีย มีผลต่อราคาขายในอนาคต ในการที่จะจัดการเพลี้ยไฟให้ได้ผลนั้น ถ้าใช้น้ำส้มควันไม้ต้องใช้อย่างสม่ำเสมอ ทุก 7 วันต่อ 1 ครั้ง แต่ถ้าใช้สารเคมีโปรวาโดร จะสามารถใช้ 15 วันต่อ 1 ครั้ง เป็นต้น

การยอมรับเกษตรอินทรีย์ของชาวสวนคมบาง เนื่องจากการใช้เกษตรอินทรีย์จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของผลไม้อินจังหวัดจันทบุรี ดังจะเห็นได้จากข้อมูลในตารางที่ 13 – 16

ตารางที่ 13 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประโยชน์เชิงสัมพัทธ์ของเกษตรอินทรีย์

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. เกษตรอินทรีย์ช่วยบำรุงดินมากกว่า เกษตรเคมี	4.74	มีผลมากที่สุด	1
2. การทำเกษตรอินทรีย์ทำให้ประชาชนสุขภาพดีกว่า เกษตรเคมี	4.72	มีผลมากที่สุด	2
3. เกษตรอินทรีย์ถูกกว่าเกษตรเคมี	4.59	มีผลมากที่สุด	3
4. ค่าใช้จ่ายยากำจัดศัตรูพืชของเกษตรอินทรีย์ถูกกว่า เกษตรเคมี	4.51	มีผลมากที่สุด	4

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
5. ราคาขายต่อหน่วยของผลผลิตเกษตรกรอินทรีย์สูงกว่าเกษตรกรเคมี	3.69	มีผลมาก	6
6. การทำเกษตรอินทรีย์ทำให้การระบายน้ำดีขึ้นกว่าเกษตรกรเคมี	4.08	มีผลมาก	5
รวม	4.39	มีผลมาก	

ที่มา : ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 13 แสดงกลุ่มตัวอย่างของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี เห็นว่าปัจจัยด้านประโยชน์เชิงสัมพัทธ์มีผลมากต่อการยอมรับเกษตรกรอินทรีย์ ($\bar{X} = 4.39$) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีความแตกต่างกันรายข้อได้แก่ ข้อที่มีผลมากที่สุด 4 ข้อ คือ ลำดับที่หนึ่ง เกษตรอินทรีย์ช่วยบำรุงดินมากกว่าเกษตรกรเคมี ลำดับที่สอง การทำเกษตรอินทรีย์ทำให้ประชาชนสุขภาพดีกว่าเกษตรกรเคมี ลำดับที่สาม เกษตรอินทรีย์ถูกกว่าเกษตรกรเคมี ลำดับที่สี่ ค่าใช้จ่ายยากำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรอินทรีย์ถูกกว่าเกษตรกรเคมี ส่วนข้อที่มีผลมาก 2 ข้อ ได้แก่ ลำดับที่ห้า การทำเกษตรอินทรีย์ทำให้การระบายน้ำดีขึ้นกว่าเกษตรกรเคมี ลำดับที่หก ราคาขายต่อหน่วยของผลผลิตเกษตรกรอินทรีย์สูงกว่าเกษตรกรเคมี

การที่กลุ่มตัวอย่างยอมรับเกษตรกรอินทรีย์จากปัจจัย 2 กลุ่ม แตกต่างกันก็อาจเนื่องมาจากกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรให้ความสำคัญของความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยวิถีทางธรรมชาติ ปฏิเสธการใช้สารเคมี จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเกษตรกรประสบปัญหาในด้านสุขภาพ ประกอบกับต้องลงทุนสูงในการซื้อสารเคมี แต่ผลผลิตที่ได้มีความไม่แน่นอนจะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้สารเคมีที่ใช้ยังไปทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นผลให้ระบบนิเวศน์เกิดความไม่สมดุลอีกด้วย

ตารางที่ 14 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความเข้ากันได้ของเกษตรกรอินทรีย์

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. การทำเกษตรอินทรีย์สามารถใช้วัสดุเหลือใช้จากสวนตัวเองได้ เช่น ใบไม้	4.84	มีผลมากที่สุด	1
2. พื้นที่เมืองจันทบุรีส่วนใหญ่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรอินทรีย์	4.46	มีผลมาก	2
3. ความสอดคล้องของเกษตรกรรายย่อยในการเน้นใช้แรงงานในครอบครัว	4.46	มีผลมาก	2
4. การใช้เกษตรกรเคมีควบคู่กับเกษตรกรอินทรีย์ได้	4.39	มีผลมาก	3
รวม	4.54	มีผลมากที่สุด	

ที่มา : ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 14 แสดงกลุ่มตัวอย่างในทัศนะของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี ปัจจัยที่ผลต่อการยอมรับเกษตรกรอินทรีย์ จำแนกตามความเข้ากันได้ของเกษตรกรอินทรีย์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.54$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามียผลมากที่สุด คือ การทำเกษตรกรอินทรีย์สามารถใช้วัสดุเหลือใช้จากสวนตัวเองได้ เช่น ใบไม้ ส่วนปัจจัยความเข้ากันได้ของเกษตรกรอินทรีย์ที่มีผลต่อการยอมรับมากที่สุด คือ พื้นที่เมืองจันทบุรีส่วนใหญ่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรอินทรีย์ ความสอดคล้องของเกษตรกรรายย่อยในการเน้นใช้แรงงานในครอบครัว และการใช้เกษตรกรเคมีควบคู่กับเกษตรกรอินทรีย์ได้

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพพบว่า การที่เกษตรกรรายย่อยเห็นว่า การทำเกษตรกรอินทรีย์สามารถใช้วัสดุที่เหลือจากสวนได้ เป็นปัจจัยในการยอมรับเกษตรกรอินทรีย์ก็เนื่องจากการช่วยให้ชาวสวนประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก กล่าวคือ ในการทำสวนที่คมบางนั้นจะมีวัสดุที่เหลือใช้จากสวนมาก เช่น ใบไม้ กิ่งไม้ หญ้า ที่ตัดทิ้ง เป็นต้น วัสดุดังกล่าวสามารถนำมาเป็นวัตถุดิบในการทำปุ๋ยอินทรีย์ได้ จึงลดค่าใช้จ่ายในการต้องไปซื้อวัตถุดิบ

ตารางที่ 15 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความซับซ้อนของเกษตรกรอินทรีย์

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. เกษตรอินทรีย์มีความยุ่งยากในการทำปุ๋ย	3.61	มีผลมาก	2
2. การกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรอินทรีย์ไม่สามารถเจาะจงได้	3.61	มีผลมาก	2
3. การทำเกษตรกรอินทรีย์ต้องดูแลบ่อยครั้งมาก	3.74	มีผลมาก	1
4. การทำเกษตรกรอินทรีย์ไม่สะดวกในการหาปุ๋ย	3.43	มีผลปานกลาง	3
รวม	3.60	มีผลมาก	

ที่มา : ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 15 แสดงกลุ่มตัวอย่างในทัศนะของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี ปัจจัยที่ผลต่อการยอมรับเกษตรกรอินทรีย์ จำแนกตามความซับซ้อนของเกษตรกรอินทรีย์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 3.60$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามียผลมากที่สุด 3 ข้อ คือ การทำเกษตรกรอินทรีย์ต้องดูแลบ่อยครั้งมาก เกษตรอินทรีย์มีความยุ่งยากในการทำปุ๋ยและการกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรอินทรีย์ไม่สามารถเจาะจงได้ และมีผลปานกลาง คือ การทำเกษตรกรอินทรีย์ไม่สะดวกในการหาปุ๋ย

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า การที่ความไม่สะดวกในการหาปุ๋ยอินทรีย์เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับเกษตรกรอินทรีย์น้อยกว่าการทำเกษตรกรอินทรีย์ต้องดูแลบ่อยครั้งมาก ความยุ่งยากในการหาปุ๋ยอินทรีย์และปัญหาในการกำจัดศัตรูพืชเนื่องจากตลาดการขายปุ๋ยอินทรีย์ยังอยู่ในวงจำกัด

มาก คือชาวบ้านหาแหล่งซื้อปุ๋ยอินทรีย์ลำบาก นอกจากนี้ปุ๋ยอินทรีย์ยังไม่ได้รับการควบคุมมาตรฐาน คุณภาพปุ๋ยอย่างเป็นทางการ ดังนั้นถ้าชาวบ้านไปซื้อปุ๋ยก็มีโอกาสที่จะได้ปุ๋ยที่มีคุณภาพต่ำ

ตารางที่ 16 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามความสามารถทดลองได้

เรื่อง/ ประเด็น	$\bar{X}$	การตีความ	ลำดับที่
1. การทำเกษตรอินทรีย์จะเลิกเมื่อไรก็ได้	4.56	มีผลมากที่สุด	1
2. การทำเกษตรอินทรีย์สามารถลองทำได้โดยไม่ต้องเสีย ค่าใช้จ่ายมาก	4.52	มีผลมากที่สุด	2
รวม	4.54	มีผลมากที่สุด	

ที่มา : ทองพูน กองจินดา, 2556

จากตารางที่ 16 แสดงกลุ่มตัวอย่างในทัศนะของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่การปกครองของ องค์การบริหารส่วนตำบลคมบาง อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี ปัจจัยที่ผลต่อการยอมรับเกษตรอินทรีย์ จำแนกตามความสามารถทดลองได้โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.54$) เมื่อพิจารณาเป็น รายข้อพบว่า มีผลมากที่สุดทุกข้อ คือ ลำดับที่หนึ่ง การทำเกษตรอินทรีย์จะเลิกเมื่อไรก็ได้ ลำดับที่สอง การทำเกษตรอินทรีย์สามารถลองทำได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า การที่เกษตรกรอินทรีย์เป็นเรื่องเมื่อใช้แล้วจะเลิกใช้ เมื่อไรก็ได้และถ้าจะลองใช้ก็ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากนักนั้นเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับเกษตร อินทรีย์อย่างมาก เนื่องมาจากการทำเกษตรในเขตคมบางปัจจุบันนั้นต้องลงทุนเสียค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ ปุ๋ยยาสารเคมีมาก ดังนั้นหากจะเปลี่ยนมาใช้เกษตรอินทรีย์แนวโน้มนเกษตรกรรมบางจึงชอบที่จะ ทดลองใช้เกษตรอินทรีย์โดยเสียค่าใช้จ่ายไม่มากนัก นอกจากนี้การทำเกษตรในเขต อบต. คมบางนั้น ได้มีการทำสวนผลไม้มาเป็นเวลานานบางส่วนร่วมร้อยปี ดังนั้น การนำเกษตรอินทรีย์มาใช้แล้วเลิกได้ ทันที ถ้าเกิดผลเสียก็เป็นการไม่เสี่ยงเกินไป ที่จะทำความเสียหายให้กับสวนผลไม้ที่มีอยู่เดิม

กล่าวโดยสรุป หากวิเคราะห์จากการสำรวจการยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์เพื่อสร้าง ความยั่งยืนทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี พบว่าเกษตรกรในตำบลคมบางมีการยอมรับมาก แต่ยังคงขาด แรงจูงใจในการทำให้เกษตรกรดังกล่าวนำแนวคิดเกษตรอินทรีย์มาปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังนั้นผู้วิจัยจึง เสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้านผลไม้ในจังหวัด จันทบุรีดังนี้

1. การจัดทำโครงการนำร่องเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์เพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นศูนย์เรียนรู้ใน ชุมชนให้ประชาชนในตำบล สามารถมาสัมผัสและเกิดแรงบันดาลใจในการทำเกษตรอินทรีย์
2. จัดเปิดตลาดสีเขียวของสินค้า ที่เป็นผลิตผลจากเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากในสถานการณ์ ของจังหวัดจันทบุรีปัจจุบัน สาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางในเมืองต้องการบริโภคผลผลิต เกษตรอินทรีย์เพื่อสุขภาพอนามัยที่ดี ในขณะที่เกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ก็ยังมีช่องทาง

ในการขายเพื่อทดแทนการทำเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีตลาดสีเขียว เพื่อซื้อขายมาพบกันได้อย่างสะดวกและเป็นประจำ

4. อาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี

ความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีเป็นความมั่นคงในมิติของการนำมาใช้ประโยชน์ (Utilization) ศักยภาพในการพัฒนาความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นของจังหวัดจันทบุรีในปัจจุบัน สามารถวิเคราะห์ตีความได้จากข้อมูลความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นที่ยังคงมีอยู่ในหมู่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรี ดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรี จำแนกตามความนิยมการบริโภคอาหารคาว (n = 400)

ประเภท	$\bar{X}$	S.D.	แปล ความหมาย	ลำดับ
อาหารคาว				
ก๋วยเตี๋ยวหมู/ เนื้อเลี้ยง	4.00	1.050	มาก	1
หมูสะเต๊ะ	3.94	1.126	มาก	2
หมูป่าผัดพริกไทยอ่อน	3.91	1.095	มาก	3
หอยจ๋า/ ปูจ๋า	3.88	1.049	มาก	4
น้ำพริกปูไข่	3.85	.981	มาก	5
ก๋วยเตี๋ยวผัดปู	3.84	1.162	มาก	6
ปลากระบอกต้มระกำ	3.80	1.040	มาก	7
แกงส้มไข่ปลาเรียวเขียว	3.79	1.068	มาก	8
หมูต้มชะมวง	3.77	1.074	มาก	9
ผัดเผ็ดเนื้อเปิดใส่ลูกกล้วย	3.74	1.119	มาก	10
ต้มกะทิสายบัว	3.61	1.110	มาก	11
ขนมจีนซาวน้ำ	3.56	1.160	มาก	12
น้ำพริกมะขาม	3.43	1.142	ปานกลาง	13
ยำมะอึก	3.42	1.209	ปานกลาง	14
แกงใบแต้ว	3.41	1.281	ปานกลาง	15
แกงกะทิหน่อไม้กับปู	3.38	1.167	ปานกลาง	16
แกงเห็ดเสม็ด	3.35	1.186	ปานกลาง	17
แกงเนื้อหน่อสับปรด	3.26	1.151	ปานกลาง	18
รวม	3.66	1.120	มาก	

ที่มา : กรรณก มาทยา, 2560

จากตารางที่ 17 พบว่าประชาชนอำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรีนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ในภาพรวมมาก ($\bar{X} = 3.66$) และเมื่อพิจารณาความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีออกเป็นรายประเภทอาหารคาว พบว่าประชาชนดังกล่าวมีความนิยมมาก มีจำนวน 12 รายการ และอยู่ในระดับปานกลางมีจำนวน 6 รายการ ซึ่งสามารถอธิบายโดยการเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ก๋วยเตี๋ยวหมู/ เนื้อเลี้ยง ($\bar{X} = 4.00$) รองลงมาเป็น หมูสะเต๊ะ ($\bar{X} = 3.94$) และหมูป่าผัดพริกไทยอ่อน ($\bar{X} = 3.91$)

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบเกี่ยวกับความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่น อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ น้ำพริกมะขาม ($\bar{X} = 3.43$) รองลงมาเป็น ยำมะอึก ($\bar{X} = 3.42$) และ แกงใบแต้ว ($\bar{X} = 3.41$) ตามลำดับ

นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาในเชิงคุณภาพ ในประเด็นที่คนจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมในการเลือกบริโภคอาหารประเภทก๋วยเตี๋ยวหมู/ เนื้อเลี้ยง ทั้งที่ความน่าจะเป็นแล้วหากมองจากสังคมภายนอกน่าจะเป็นการเลือกบริโภคหมูต้มชะมวงมากกว่า ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากความมีชื่อเสียงของประเภทอาหาร อย่างไรก็ตามผลการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เจาะลึกมีข้อค้นพบว่าที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีส่วนใหญ่ให้ความนิยมบริโภคหมูต้มชะมวงน้อยกว่าก๋วยเตี๋ยวหมู/ เนื้อเลี้ยง เพราะคนจันทบุรีส่วนใหญ่ที่ให้ความนิยมบริโภคหมูต้มชะมวงอยู่นั้นมีอายุอยู่ในระดับกลางคนที่ต้องดูแลสุขภาพมากเป็นพิเศษ เนื่องจากการทำหมูต้มชะมวงนั้นใช้วัตถุดิบที่เป็นหมูสามชั้นที่อาจจะส่งผลต่อสุขภาพ ทำให้ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมบริโภคหมูต้มชะมวงน้อยลงมากกว่าสมัยก่อน แต่หมูต้มชะมวงที่เป็นอาหารประจำจังหวัดของจังหวัดจันทบุรียังเป็นที่ยอมรับอยู่มากของคนต่างจังหวัด

ภาพที่ 12 หมูต้มใบชะมวง

วิธีทำหมูต้มชะมวง : เครื่องพริกแกง

1. หอมแดง
2. กระเทียม 20 กรัม
3. ข่าซอย
4. ตะไคร้ซอย 20 กรัม
5. พริกแห้งเม็ดใหญ่เอาเม็ดออก
6. กะปิ
7. เกลือ

เครื่องปรุงการหมักหมู

1. หมูเนื้อสัน	2. น้ำตาลปีบ
3. ซีอิ้วดำหวาน	4. เกลือ

เครื่องปรุงหมูชะมวง

1. หมูที่ผ่านการหมักแล้ว	2. ใบชะมวง
3. น้ำซุพหรือน้ำสะอาด	4. น้ำมันพืช
5. น้ำตาลปีบ	6. ซีอิ้วขาว

วิธีทำ

- นำหมูไปล้างให้สะอาดแล้วใส่เครื่องปรุง น้ำตาลปีบ ซีอิ้วดำหวาน และเกลือคลุกเคล้าให้เข้ากันหมักทิ้งไว้ 1 ชั่วโมง
- จากนั้นมาเตรียมเครื่องแกง พริกแช่น้ำไว้ นำ ข่า ตะไคร้ หัวหอมกระเทียมไปคั่วหรืออบจนหอมเอาไปตำ และใส่เกลือและกะปิแล้วตำให้แหลก เสร็จแล้วพักไว้
- ใบชะมวงให้เด็ดคล้ายใบมะกรูด เอาแกนกลางออก
- เอาน้ำมันใส่กระทะแล้วตามด้วยพริกแกง ผัดเข้ากันจนหอม ใส่หมูที่หมักลงไป ผัดให้หมูสุกแล้วเติมน้ำซุปลงไป ปรุงรสด้วยน้ำตาลปีบ และซีอิ้วขาว รอจนส่วนผสมเข้ากันดี
- จากนั้นใส่ใบชะมวง รอใบชะมวงเริ่มเปลี่ยนสี เคี่ยวต่อไปเรื่อย จนน้ำงวด (หมูชะมวงยิ่งเคี่ยวยิ่งอร่อยนะ) ไว้ค้ำคินยิ่งอร่อย

ในส่วนของแกงกะทิหน่อไม้กับปู ที่ได้รับความนิยมอยู่ในอันดับท้ายด้วยนั้นมาจากปัจจุบันไม่ค่อยมีร้านอาหารนิยมทำ เนื่องจากร้านอาหารในปัจจุบันประยุกต์เปลี่ยนจากเนื้อปูที่ทำยากใช้เวลานานและต้นทุนสูง มาเป็นเนื้อไก่หรือเนื้อหมูมากกว่า ที่จะนิยมแกงกะทิหน่อไม้กับปู (ลำไย สารเทศ, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 13 แกงกะทิหน่อไม้กับปู

วิธีทำแกงกะทิหน่อไม้กับปู : เครื่องปรุง

1. น้ำปลา	2. น้ำตาล
3. ใบโหระพา	4. กะทิ
5. หน่อไม้ดอง	6. ปูทะเล

วิธีทำ

1. เอน้ำกะทิใส่หม้อตั้งไฟ ใส่พริกแกงลงไป คนให้ละลาย จากนั้นรอให้เดือดจึงใส่หน่อไม้ดอง
2. เมื่อเดือดแล้วก็ปรุงรส ใส่น้ำปลา ใส่น้ำตาล
3. รอให้เดือดอีกทีก็ใส่ปู (ใส่แล้วห้ามคน กันคาว ปิดฝาหม้อ)
4. เดือดอีกทีปิดไฟ ใส่โหระพา

ในส่วนของแกงเห็ดเสม็ดที่เป็นอาหารขึ้นชื่อของจังหวัดจันทบุรี แต่ได้รับความนิยมอยู่ในลำดับท้ายเช่นเดียวกับแกงเนื้อหน่อสับประรดนั้น เป็นเพราะสาเหตุที่ว่าเห็ดเสม็ดจะเกิดขึ้นตามฤดูกาล และมีรสชาติขม ทำให้แกงเห็ดเสม็ดเป็นที่นิยมในคนหมู่มาก (ลำไย สารเกษตร, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 14 แกงเห็ดเสม็ด

วิธีทำแกงเห็ดเสม็ด : เครื่องปรุง

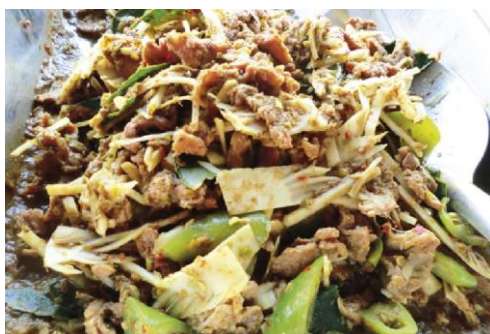
1. เห็ดเสม็ด	2. น้ำพริกแกงกะทิ
3. น้ำกะทิ	4. กุ้ง
5. เครื่องปรุงรส	

วิธีทำ

1. ก่อนจะทำแกงก็ต้องตัดตรงโคนที่มีดินติดอยู่ทิ้ง ล้างให้สะอาด แล้วแช่น้ำปูนใส (ปูนกินหมากละลายน้ำ)
2. แล้วก็ลวกน้ำร้อน 1 ครั้งเพื่อให้เมือกของเห็ดน้อยลง
3. แล้วคั่วน้ำพริกแกงด้วยหัวกะทิจนหอม ใส่กุ้งสดพอสุกแล้วจึงใส่เห็ดและน้ำกะทิที่เหลือตาม
4. ปรุงรสด้วยเกลือ น้ำปลา และน้ำตาลเล็กน้อย

จากการศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพ โดยยกเอากรณีของคนจังหวัดจันทบุรีที่มีความนิยมในการบริโภคแกงเนื้อหน่อสับประรด ซึ่งเป็นความนิยมที่อยู่ลำดับ 18 ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า ที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมในการบริโภคแกงเนื้อหน่อสับประรดเป็นอันดับสุดท้าย เนื่องจากประชาชนในจังหวัดจันทบุรีส่วนใหญ่ไม่นิยมรับประทานเนื้อวัว เพราะบางท่านมีความเชื่อ

เกี่ยวกับการนับถือเจ้าแม่กวนอิม ไม่รับประทานสัตว์ใหญ่ ทำให้ส่งผลถึงการบริโภคแกงเนื้อหน่อ
สับปะรดที่ลดลงมาด้วย (ลำไย สารเกษตร, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 15 แกงเนื้อหน่อสับปะรด

วิธีทำแกงเนื้อหน่อสับปะรด : เครื่องปรุง เครื่องพริกแกงเผ็ด

1. พริกแห้งเม็ดใหญ่	2. ตะไคร้
3. ผีวมะกรูด	4. ข่า
5. หัวหอม	6. กระเทียม
7. กระชาย	8. รากผักชี
9. กะปิ	10. ขมิ้นเล็กน้อย (เพิ่มสีของพริกแกง)
11. พริกชี้ฟ้าสีเขียวแดงหั่นยาว	12. ใบมะกรูดฉีก
13. พริกตุ้มหรือพริกหวานหั่นครึ่ง	

วิธีทำ

- ตั้งกระทะ ใส่น้ำมันพอเดือดใส่เครื่องแกงลงผัดกับหมู
- ตามด้วยด้วยหน่อสับปะรด ผัดคลุกเคล้าให้เข้ากัน
- เติมน้ำลงไปผัดครู่ใหญ่ให้เดือดพอลานจนน้ำแห้งเหลือพอชุกชกลึก
- ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำตาลเล็กน้อย ใส่พริกตุ้ม พริกชี้ฟ้า และใบมะกรูด
- ผัดคลุกเคล้าให้เข้ากันถึงรสถึงเครื่อง

ความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นนอกจากจะพิจารณาถึงอาหารคาวดังกล่าวข้างต้นแล้ว อาจ
ต้องพิจารณาถึงอาหารหวาน ซึ่งเป็นที่นิยมในการบริโภค ดังปรากฏในตาราง 18

ตารางที่ 18 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของประชาชนในอำเภอเมืองจันทบุรี จำแนกตามความนิยมการบริโภคอาหารหวาน (n = 400)

ประเภท	$\bar{X}$	S.D.	แปลความหมาย	ลำดับ
อาหารหวาน				
ปาต่องโก๋น้ำจิ้ม	3.81	1.030	มาก	1
ทุเรียนทอด	3.79	1.131	มาก	2
ทุเรียนกวน	3.68	1.107	มาก	3
ทองม้วนอ่อน	3.66	1.088	มาก	4
เต้าหู้ทอดน้ำจิ้ม	3.63	1.080	มาก	5
ข้าวเกรียบอ่อนน้ำจิ้ม	3.63	1.214	มาก	5
ข้าวตังหน้าตั้ง	3.57	1.074	มาก	6
ขนมปังทอดหน้าหมู	3.53	.991	มาก	7
ข้าวเหนียวหัวหงอก	3.41	1.275	ปานกลาง	8
ขนมปังคูก	3.23	1.256	ปานกลาง	9
รวม	3.95	1.124	มาก	

ที่มา : กรรณก มาทยา, 2560

จากตารางที่ 18 พบว่าประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรีมีความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ในภาพรวมมาก ($\bar{X} = 3.95$) และเมื่อพิจารณาความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีออกเป็นรายประเภทอาหารหวาน พบว่าประชาชนดังกล่าวมีความนิยมอยู่ในระดับมากมีจำนวน 8 รายการ และ ระดับปานกลางจำนวน 2 รายการ ซึ่งสามารถอธิบายโดยการเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ปาต่องโก๋น้ำจิ้ม ($\bar{X} = 3.81$) รองลงมาเป็น ทุเรียนทอด ($\bar{X} = 3.79$) และ ทุเรียนกวน ($\bar{X} = 3.68$) อย่างไรก็ตามผลการศึกษาคั้งนี้มีข้อค้นพบเกี่ยวกับความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้าวเหนียวหัวหงอก ($\bar{X} = 3.41$) และ ขนมปังคูก ($\bar{X} = 3.23$) ตามลำดับ

นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาในเชิงคุณภาพในประเด็นที่คนจังหวัดจันทบุรีให้ความนิยมในการเลือกบริโภคอาหารหวานประเภทปาต่องโก๋น้ำจิ้ม ซึ่งผลการศึกษามีข้อค้นพบที่ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีระดับความนิยมอยู่ในลำดับแรก อย่างไรก็ตามผลการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เจาะลึกมีข้อค้นพบที่ปาต่องโก๋น้ำจิ้มมีแห่งเดียวในจังหวัดจันทบุรี และได้รับความนิยมมากของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี เพราะประชาชนในจังหวัดจันทบุรีส่วนใหญ่ชอบทานกาแฟ และขนมที่สามารถรับประทานกับกาแฟได้รสชาติดีก็คือปาต่องโก๋น้ำจิ้ม แต่ในปัจจุบันสามารถประยุกต์ปาต่องโก๋รับประทานคู่กับน้ำจิ้มสังขยาหรือกาแฟก็ได้ (ลำไย สารเทศ, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 16 ปาท่องโก๋น้ำจิ้ม

วิธีการทำน้ำจิ้มปาท่องโก๋ : ส่วนผสม

1. น้ำส้มสายชูหมัก
2. น้ำตาล
3. น้ำเปล่า
4. พริกแห้ง
5. กระเทียมละเอียด

วิธีทำ

1. ตั้งน้ำส้มสายชูไฟอ่อน ๆ
2. ใส่ น้ำตาล กระเทียม พริก
3. เติมน้ำเปล่า คนจนน้ำตาลละลาย

จากการศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพโดยยกเอากรณีของคนจังหวัดจันทบุรีที่มีความนิยมในการบริโภคขนมเปียกปูนขาว (ขนมบ้าบุดุก) ซึ่งเป็นความนิยมที่อยู่ลำดับที่ 9 ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่าขนมบ้าบุดุกที่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรีเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ขนมเปียกปูนขาว ปัจจุบันที่ขนมบ้าบุดุกหรือขนมเปียกปูนขาวได้รับความนิยมลดลงเป็นเพราะเด็กยุคปัจจุบันไม่ค่อยได้รู้จัก และไม่ยอมรับประทานเนื่องจากเป็นขนมโบราณที่หารับประทานได้เฉพาะที่ ส่วนใหญ่ที่ยังนิยมรับประทานขนมบ้าบุดุกอยู่น้อยจะอยู่ในช่วยอายุวัยกลางคน (จิ้มลิ้ม ศิริการ, สัมภาษณ์, 2559)

ภาพที่ 17 ขนมเปียกปูนขาว (ขนมบ้าบุดุก)

วิธีทำขนมเปียกปูนขาว (ขนมบัณฑิต) : เครื่องปรุง

1. ข้าวเจ้า
2. น้ำต่าง (ใช้เถาไม้โก่งทางผสมน้ำ) หรือน้ำปูนใสที่ตักตะกอนแล้ว
3. ใบเตย

วิธีทำ

1. นำข้าวเจ้าแช่กับน้ำต่าง หรือน้ำปูนใสให้พอง ประมาณ 1 คืนและล้างออกด้วยน้ำสะอาด 2 ครั้ง
2. นำข้าวไปโม่ให้ละเอียด กรองด้วยผ้าขาวบาง 1 ครั้ง
3. นำแป้งใส่กระทะทองเหลือง ใช้ไฟกลาง คนด้วยไม้พายไปทางเดียวกัน จนแป้งใสเหนียว จึงยกลง
4. เทแป้งกวนแล้วใส่ถาด ทิ้งไว้จนเย็น
5. เวลาเสิร์ฟ ตัดเป็นชิ้น ๆ ตามขนาดที่ต้องการ จัดใส่ถ้วย ราดด้วยน้ำเชื่อม โรยถั่วลิสงคั่วปน (บางท้องถิ่นใช้น้ำกะทิสดราดด้วย)

ส่วนผสมน้ำเชื่อม

1. น้ำตาลอ้อย หรือน้ำตาลทราย
2. น้ำสะอาด

วิธีทำ

1. นำน้ำตาล 3 ส่วนและน้ำสะอาด 1 ส่วน ใส่หม้อ
2. ตั้งไฟเคี่ยวให้เหนียว
3. กรองน้ำเชื่อมด้วยผ้าขาวบาง

หากจะพัฒนาความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรีจะต้องสร้างความนิยมในการบริโภคให้มากขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยขอเสนอปัจจัยที่มีผลต่อความนิยมดังกล่าว และนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารต่อไป ดังนี้

1. การสร้างความเคยชินในการบริโภคอาหารท้องถิ่น

อาหารท้องถิ่นคือ อาหารที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณซึ่งเป็นอาหารที่มีมาตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ รุ่นย่า ซึ่งการบริโภคอาหารท้องถิ่นปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นประชาชนที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยกลางคน คืออายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป จึงทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารท้องถิ่นในปัจจุบันยังคงเคยชินกับอาหารท้องถิ่น เมื่อเปรียบเทียบกับกรบริโภคอาหารในสมัยใหม่ยังทำให้คนจันทบุรียังคงคุ้นเคยกับอาหารดั้งเดิม จึงทำให้ยังคงเคยชินกับการบริโภคอาหารในสมัยโบราณเช่นเดิม (กิตติมา สารเกศ, สัมภาษณ์, 2559)

ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่บริโภคอาหารท้องถิ่นจนมีความเคยชิน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้จักอาหารท้องถิ่นเท่าที่ควรเนื่องจากเศรษฐกิจมีการพัฒนาเพิ่มขึ้น จึงส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคแปรเปลี่ยนไปตามสมัย การดำรงชีวิตของเด็กรุ่นใหม่จึงเปลี่ยนไปและหันไปนิยมบริโภคอาหารสมัยใหม่นิยมรับประทานอาหารจานด่วน เช่น ผัดกระเพรา ข้าวผัด โดยมีกหาทานได้ง่ายตามร้านอาหารหรือสถานที่ต่าง ๆ (กิตติมา สารเกศ, สัมภาษณ์, 2559)

2. การใช้ประโยชน์จากความพร้อมของแหล่งอาหารท้องถิ่น

จันทบุรีมีความพร้อมของแหล่งอาหารท้องถิ่น เนื่องจากวัตถุดิบที่ใช้ในการทำหาได้ง่าย จะทำให้เมนูอาหารน่าทำเพราะมีความสะดวก ไม่เสียเวลาในการหาวัตถุดิบ และการหาซื้ออาหารท้องถิ่น ได้ง่ายช่วยทำให้ไม่เสียเวลาและไม่ยุ่งยากในการหาซื้ออาหารท้องถิ่นทาน มีความสะดวก รวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับคนสมัยใหม่ที่เน้นความสะดวกสบาย รวดเร็ว อาหารอะไรที่หาซื้อทานได้ง่าย ก็จะนิยมทาน (พิทยา ปานนิล, สัมภาษณ์, 2559)

3. การส่งเสริมอนุรักษ์อาหารท้องถิ่น

อาหารท้องถิ่นเป็นอาหารที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์รักษาไว้ให้คงอยู่ ไม่เพียงแต่คำนึงถึงเรื่องรสชาติที่อร่อยกลมกล่อม แต่ควรคำนึงว่าอาหารท้องถิ่นเป็นอาหารที่ได้สมดุลทางโภชนาการ ผสมผสานลงตัว ไม่ว่าจะเป็นการปรุงอาหารแบบการต้ม แกง ยำ ต้ม มีการปรุงที่เรียบง่าย พิถีพิถัน ใช้น้ำมันในการปรุงอาหารน้อย นอกจากนี้อาหารท้องถิ่นยังเน้นในเรื่องของสมุนไพรไทยจากธรรมชาติ ที่สำคัญยังช่วยให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงอีกด้วย (จิมลิม ศิริการ, สัมภาษณ์, 2559)

4. การเผยแพร่รสชาติของอาหารท้องถิ่น

รสชาติของอาหารท้องถิ่นถือว่าเป็นปัจจัยอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี การที่เป็นเช่นนี้จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เจาะลึก ผู้วิจัยพบว่าอาหารท้องถิ่นของจังหวัดจันทบุรีนั้นมีรสชาติที่ก่อให้เกิดความนิยมในการบริโภค คือ เป็นอาหารที่มีรสชาติจัดจ้านทั้ง เผ็ด เปรี้ยว หวาน เค็ม ในเวลาเดียวกัน ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบอาหารท้องถิ่นของจันทบุรีกับอาหารสมัยใหม่ เช่น พิซซา จะพบว่าอาหารสมัยใหม่ดังกล่าวนั้นค่อนข้างไปในทางที่มันทำให้หลายคนรู้สึกเลี่ยนและเอือม ตัวอย่างของอาหารท้องถิ่นจันทบุรี เช่น แกง มักนิยมแกงที่ใช้กะทิเป็นส่วนประกอบหลัก ซึ่งสามารถแยกแกงที่ใส่กะทิได้เป็น 2 ประเภท คือ แกงกะทิประเภทที่ใช้น้ำพริกแกง เช่น แกงกะทิหน่อไม้กับปู ที่มีรสชาติเผ็ดเค็มเปรี้ยว แบบจัดจ้าน เพื่อเพิ่มความเข้มข้นของกะทิ แกงกะทิประเภทที่ไม่ใช้น้ำพริกแกง เช่น ต้มกะทิสายบัว ต้มซ่าไก่ ที่มีรสชาติเปรี้ยว เค็มนำ ส่วนแกงที่ใช้น้ำพริกแกงแต่ไม่ใส่กะทิ เช่น แกงป่า แกงส้ม ที่มีการใส่พริกลงไป เพื่อให้มีรสเผ็ดร่วมด้วย เป็นต้น

แกงทั้งสามประเภทของจันทบุรีนี้ ไม่ว่าจะเป็นแบบไหนก็ตามล้วนมีรสชาติจัดจ้านในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นจึงนำมาสู่ความนิยมในการบริโภคของประชาชนในจังหวัดจันทบุรีอยู่ ดังนั้น จึงควรเผยแพร่การบริโภคอาหารท้องถิ่นให้กว้างขวางขึ้น (ลำไย สารเทศ, สัมภาษณ์, 2559)

5. การสร้างภาพพจน์ที่ดีของอาหารท้องถิ่น

การสร้างภาพพจน์ที่ดีของอาหารท้องถิ่นจันทบุรีนั้นควรชี้ให้เห็นถึงความสวยงาม ความอ่อนช้อย ความละเอียด พิถีพิถัน ความประณีต และความเป็นเอกลักษณ์ในหน้าตาอาหารท้องถิ่นจันทบุรี ไม่ว่าจะเป็นรสชาติอาหาร วัตถุดิบในการปรุงแต่งอาหารในแต่ละจาน คุณค่าทางอาหารของแต่ละจาน อาหารท้องถิ่นยังช่วยในเรื่องการรักษาสุขภาพร่างกายและปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ (จิมลิม ศิริการ, สัมภาษณ์, 2559)

6. การชี้ให้เห็นคติความเชื่อเกี่ยวกับอาหารท้องถิ่น

อาหารท้องถิ่นนั้นมีมิติของความเชื่อดำรงอยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน ความเชื่อส่วนใหญ่ของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี เป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางประวัติศาสตร์เพราะจังหวัดจันทบุรีเป็นเมือง

ประวัติศาสตร์ของไทย ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับอาหารท้องถิ่นของประชาชนในจังหวัดจันทบุรีนั้นส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าแม่กวนอิม คือการไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์ใหญ่ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับอาหารท้องถิ่นในแง่มุมต่าง ๆ ให้มากขึ้น และเผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์ เนื่องจากจังหวัดจันทบุรีนั้นมีหลากหลายศาสนาและชาติพันธุ์ เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม อันนัม นิกาย ความเชื่อระบบผีบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของ จีน ญวน แขก ไทยใหญ่ อัฟริกัน เป็นต้น (ลำไย สารเทศ, สัมภาษณ์, 2559)

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะและผลผลิต

ในการนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 4 ของโครงการวิจัยการทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยจะแบ่งหัวข้อนำเสนอออกเป็น 4 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. ข้อค้นพบจากการวิจัย
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอในการวิจัยต่อไปในอนาคต
4. ผลผลิตของโครงการ (Output)

1. ข้อค้นพบจากการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การศึกษาที่สำคัญ 3 ข้อด้วยกัน คือ

1. เพื่อประเมินทบทวนการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในจังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทในการตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก
3. เพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี

ข้อค้นพบจากการประเมินทบทวนการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามาในจังหวัดจันทบุรี พบว่าจังหวัดจันทบุรีมีการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบโรงงานเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมเกษตรเป็นหลัก เช่น โรงงานน้ำตาล โรงงานปลาป่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความพยายามที่จะพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมการผลิต (Manufacturing) เช่น โรงงานอาหารกระป๋องขนาดเล็กหรือขนาดกลาง (SMEs) โรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับการต่อต้านจากประชาชนภายในจังหวัดที่ผ่านมาโดยตลอดก็จะเป็นโรงงานที่จะก่อมลพิษ (Dirty Industry) กรณีการต่อต้านที่เด่นชัดครั้งแรกก็คือ การต่อต้านโรงงานโซดาไฟในเขตอำเภอแหลมสิงห์จังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นก็ได้มีการต่อต้านโรงงานในรูปแบบนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่พยายามจะเข้ามาจัดตั้งในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมี 2 กรณีด้วยกันคือ นิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดจันทบุรี อ้างว่าเป็นโครงการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกรในการผลิตและยกระดับคุณภาพสินค้าเกษตร และเพื่อรองรับวัตถุดิบทางการเกษตรของจังหวัดจันทบุรี จึงเป็นการพยายามเข้ามาของอุตสาหกรรมในพื้นที่ในรูปแบบของโครงการขนาดใหญ่ครั้งแรก โดยโครงการดังกล่าวการนิคมแห่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญในการดำเนินการ

อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาต่อมาก็มีความพยายามเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี โดยสถาบันเหล็กและเหล็กกล้าแห่ง

ประเทศไทยให้ความสนใจ เนื่องจากเมื่อพิจารณาถึงสภาพของพื้นที่สองแห่งที่จะใช้ในการจัดตั้ง คือ พื้นที่บริเวณอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี จะพบว่าพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมเป็นอันดับแรกในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึก ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีความพร้อมในด้านสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดหาแหล่งน้ำและความได้เปรียบในด้านการขนส่งผลิตภัณฑ์ไปยังกลุ่มผู้ใช้ในประเทศ ประกอบกับอยู่ใกล้แหล่งอุตสาหกรรมที่ปัจจุบันกระจุกตัวอยู่ในภาคตะวันออก ขณะที่พื้นที่อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ไม่มีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่เอื้ออำนวยและไม่มีนิคมอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์บทบาทในการตอบโต้ของประชาสังคมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก พบว่ากรณีการพยายามเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร มีการตอบโต้ของประชาสังคมจังหวัดจันทบุรี โดยเริ่มต้นจากความรู้สึกวิตกกังวลของประชาชนในพื้นที่จากผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นการสร้างนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จากฐานความรู้สึกวิตกกังวลของประชาชนในพื้นที่ของตำบลรำพันและตำบลวังโดนด จึงได้มีการก่อรูปของฝ่ายต่อต้านซึ่งประกอบด้วยชาวบ้านตำบลรำพันและตำบลวังโดนด นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบลรำพัน และกำนันผู้ใหญ่บ้าน ร่วมกับอาจารย์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ซึ่งฝ่ายต่อต้านได้เสนอหลักการและเหตุผลต่อต้านนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในจังหวัดจันทบุรี

อย่างไรก็ตาม โครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมในรูปนิคมการเกษตรในจังหวัดจันทบุรี จึงถูกล้มเลิกไปจากการต่อต้านของคนส่วนใหญ่ ในจังหวัดจันทบุรีอันเนื่องมาจากความกังวลต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากโรงงานในนิคมฯนั่นเอง

ในส่วนกรณีการพยายามเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าและท่าเรือน้ำลึกอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี พบว่ามีการตอบโต้ของประชาสังคมจังหวัดจันทบุรี โดยมีการต่อต้านจากประชาสังคมในจังหวัดจันทบุรีเช่นเดียวกับนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร เนื่องจากความกังวลที่มีต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการดังกล่าว ซึ่งเราจะเห็นได้จากแม้แต่บริษัทที่ปรึกษาเองก็ยังสามารถศึกษาเห็นผลกระทบที่จะตามมาของโครงการทั้งในช่วงระหว่างการก่อสร้างและช่วงการดำเนินการ ทั้ง 3 ตัวแบบ ได้แก่ ตัวแบบที่หนึ่ง การพัฒนาอุตสาหกรรมท่าเรือน้ำลึกและย่านอุตสาหกรรมอยู่บนชายฝั่งทั้งหมด ตัวแบบที่สอง การพัฒนาอุตสาหกรรมท่าเรือน้ำลึกและย่านอุตสาหกรรมอยู่ในทะเลทั้งหมด และตัวแบบที่สาม ย่านอุตสาหกรรมต้นน้ำอยู่บนเกาะถมใหม่ในทะเล/ อุตสาหกรรมปลายน้ำอยู่บนฝั่ง

อย่างไรก็ตาม ข้อยุติในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เกิดขึ้นเมื่อมีการเคลื่อนไหวมาถึงวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2553 ภาคประชาชนในนามของสมัชชาสภาองค์กรชุมชนจังหวัดจันทบุรีและเครือข่ายได้ร่วมกันจัดเวทีสาธารณะอีกครั้งภายใต้ชื่อ “ร่วมดับไฟร้อน ก่อนไฟโรงงานเผาเมืองจันท” ผลจากการจัดเวทีในครั้งนั้นได้นำไปสู่การลงนามยุติการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีในที่สุด

ข้อค้นพบจากการนำเสนอการพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรี พบว่าจากการต่อต้านการเข้ามาของอุตสาหกรรมหนักที่ก่อมลพิษ (Dirty Industry) ของกลุ่มประชาสังคมในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตรและนิคมอุตสาหกรรม

เหล็กและท่าเรือน้ำลึก มีคำถามที่ตามมาคือจังหวัดจันทบุรีจะนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาจังหวัดต่อไปในอนาคตอย่างไร แทนที่การพัฒนาในรูปแบบอุตสาหกรรมหนักดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าจังหวัดจันทบุรีควรมีการปรับตัวเพื่อรักษาความเป็นแหล่งอาหารของจังหวัด การพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร ดังนี้

1. ประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี เมื่อพิจารณาการพัฒนาในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดจันทบุรีนั้น การทำประมงชายฝั่งถือว่าเป็นหนึ่งในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรี เนื่องด้วยชายฝั่งทะเลของจังหวัดจันทบุรีมี 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอขลุง และอำเภอท่าใหม่ ซึ่งมีการทำประมงในลักษณะทำการผลิตเพื่อขายในตลาดท้องถิ่นเท่านั้น มิได้ส่งออกไปยังต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ ดังนั้นเพื่อการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารให้คงไว้จึงต้องมีการวางมาตรการเชิงนโยบายสาธารณะท้องถิ่นเพื่อช่วยสร้างความยั่งยืนของประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรี นอกจากการใช้การขับเคลื่อนภายในชุมชนของประมงพื้นบ้านเอง ได้แก่ การจัดทำบ้านปลาธนาคารปู เพื่อเลี้ยงสัตว์น้ำเพิ่มเติม การปลูกป่าชายเลนเพื่อช่วยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ การทำปะการังเทียม เป็นต้น และควรมีการพัฒนาประมงชายฝั่งขนาดเล็กตามข้อเสนอของกลุ่มประมงพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย เสนอร่างกฎหมายประมงฉบับชาวประมงพื้นบ้านโดยร่างกฎหมายดังกล่าวมีสาระสำคัญ คือ ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติ การจัดตั้งคณะกรรมการประมงจังหวัด การจัดตั้งองค์กรชุมชนประมง การกำหนดให้เขตประมงที่อยู่ในน่านน้ำไทย และเสนอให้ใช้บทกำหนดโทษให้เหมาะสมสอดคล้องกับปัจจุบัน เป็นต้น

2. การทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี การทำนาข้าวถือว่าเป็นนวัตกรรมใหม่จากท้องถิ่น เนื่องจากเศรษฐกิจของท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรีในปัจจุบันนั้นไม่ได้ปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก โดยซื้อข้าวจากจังหวัดอื่น เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น แต่ก็เริ่มมีกระแสการฟื้นฟูการทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรีเกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าการทำนาข้าวดังกล่าวจึงเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ควรส่งเสริมเพื่อช่วยพัฒนาระบบความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดจันทบุรีในระยะยาวต่อไป ในพื้นที่จันทบุรีปัจจุบันมีกลุ่มที่ฟื้นฟูหรืออนุรักษ์การทำนาข้าวอยู่ใน 3 ตำบลด้วยกันคือ ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาฉกรรจ์ จันทบุรี การทำนาข้าวของตำบลตะเคียนทองถือเป็นรูปแบบวัฒนธรรมการผลิตข้าวพื้นเมืองที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี ตำบลหนองขี้ อำเภอลแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี และตำบลบางสระแก้ว อำเภอลแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

3. ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี ความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีในมิติของการนำมาใช้ประโยชน์ (Utilization) ในปัจจุบันสามารถวิเคราะห์ตีความได้จากข้อมูลของ กรรณก มาหยา (2559) ซึ่งได้ทำการศึกษานิยมในการบริโภคผลไม้ของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี พบว่าประชาชนอำเภอเมืองจันทบุรีมีความนิยมในการบริโภคผลไม้ท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ในภาพรวมมาก ซึ่งสามารถอธิบายโดยการเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ เงาะ รองลงมาเป็น มังคุด และลองกอง ตามลำดับ หากวิเคราะห์ถึงรูปแบบการผลิตทางการเกษตร กล่าวคือ การเกษตรที่ใช้สารเคมีจะมีผลให้เกิดความไม่มั่นคงของอาหารในอนาคต ในขณะที่รูปแบบเกษตรอินทรีย์จะก่อให้เกิดความมั่นคงในลักษณะของการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาความมั่นคงของผลไม้ของจังหวัดจันทบุรี ในที่นี้ ผู้วิจัยจึงเสนอกรณีศึกษาสวนผลไม้แบบเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรายย่อย กรณี

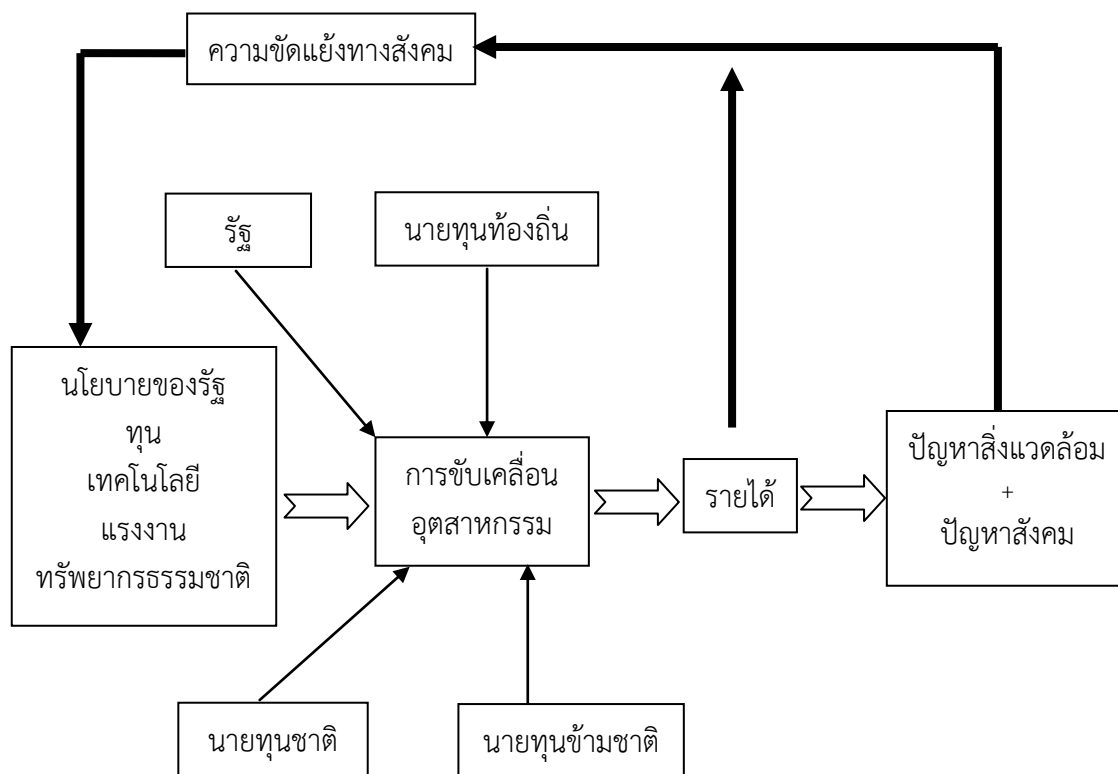
ตัวอย่างที่สะท้อนถึงความพยายามดังกล่าว ได้แก่ เกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีพื้นที่สวนไม่เกิน 10 ไร่ ในเขตตำบลคมบาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้านผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี คือ การจัดทำโครงการนำร่องเกี่ยวกับเกษตรกรอินทรีย์เพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นศูนย์เรียนรู้ในชุมชน และการจัดเปิดตลาดสีเขียวของสินค้าที่เป็นผลผลิตจากเกษตรกรอินทรีย์ เป็นต้น

4. อาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี ความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีเป็นความมั่นคงในมิติของการนำมาใช้ประโยชน์ (Utilization) ศักยภาพในการพัฒนาความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นในปัจจุบัน สามารถวิเคราะห์ตีความได้จากข้อมูลของ กรรณก มาทยา (2559) ซึ่งได้ทำการศึกษาความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นที่ยังคงมีอยู่ในหมู่ประชาชนในจังหวัดจันทบุรี พบว่า ประชาชนอำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรีนิยมในการบริโภคอาหารคาวในภาพรวมมาก ซึ่งสามารถอธิบายโดยการเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ กว๊ายเตี้ยหมู/ เนื้อเลี้ยง รองลงมาเป็น หมูสะเต๊ะ และหมูป่าผัดพริกไทยอ่อน เป็นต้น ความมั่นคงของอาหารท้องถิ่นนอกจากจะพิจารณาถึงอาหารคาวดังกล่าวข้างต้นแล้ว อาจต้องพิจารณาถึงอาหารหวาน ซึ่งเป็นที่นิยมในการบริโภคในภาพรวมมากเช่นกัน ซึ่งสามารถอธิบายโดยการเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ปาท่องโก๋น้ำจิ้ม รองลงมาเป็น ทุเรียนทอด และทุเรียนกวน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยขอเสนอปัจจัยที่มีผลต่อความนิยมดังกล่าว และนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารต่อไป ได้แก่ การสร้างความเคยชินในการบริโภคอาหารท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากความพร้อมของแหล่งอาหารท้องถิ่น การส่งเสริมอนุรักษ์อาหารท้องถิ่น การเผยแพร่รสชาติของอาหารท้องถิ่น การสร้างภาพพจน์ที่ดีของอาหารท้องถิ่น และการชี้ให้เห็นคติความเชื่อเกี่ยวกับอาหารท้องถิ่น เป็นต้น

2. อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 ดังนี้

เมื่อวิเคราะห์พบว่าผลการศึกษางานวิจัยโครงการวิจัยการทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดจันทบุรี : ทางเลือกจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักสู่การสร้างระบบความมั่นคงทางอาหาร พบว่างานวิจัยนี้ได้เสนอทางเลือกนโยบายใหม่ในการพัฒนาภาคตะวันออก คือการสร้างความมั่นคงทางอาหารเมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักในภาคตะวันออก ที่รู้จักกันในชื่อตัวแบบมาตาพุดโมเดล ดังรูป

ภาพที่ 18 การพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบผีเสื้อ

จากรูปภาพ เราอาจสรุปตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมของจังหวัดระยองโดยใช้การวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมกระแสหลักที่เป็นอยู่นั้นเป็นกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ทฤษฎีการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงก่อให้เกิดผลออกมาเป็นข้อสรุปที่สำคัญ คือ “การพัฒนาอุตสาหกรรมในระยองช่วยสร้างรายได้แต่กระจุกตัว สิ่งแวดล้อมมีปัญหา และปัญหาสังคมขยายตัว” กล่าวในรายละเอียดแล้วจะพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดผลดีในรูปของการสร้างรายได้ โดยรายได้จะตกแก่กลุ่มชนชั้นนำ ซึ่งได้แก่ ทุนต่างชาติ รัฐ และทุนเอกชนในประเทศ ดังนั้น การจัดสรรรายได้จึงไปกระจุกอยู่ที่ชนชั้นนำ ทั้งสามกลุ่มดังกล่าว ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่าผลเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคมขยายตัวมากขึ้นในจังหวัดระยองกลับเป็นสิ่งที่ภาคประชาชนต้องรับภาระ สถานการณ์ทางสังคมในจังหวัดระยองจึงอยู่ในภาวะที่เรียกว่า สถานการณ์ที่มีทั้งผู้แพ้และผู้ชนะ (ZERO-SUM GAME) ผลที่ตามก็คือ ในจังหวัดระยองนั้นเราจึงพบปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มสูงขึ้นไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระดับจังหวัดหรือความขัดแย้งในชุมชน เช่น การจัดสร้างโรงงานกำจัดกากพิษอุตสาหกรรมของเจเนอิก การขโมยคูตทรายในที่สาธารณะ การระเบิดภูเขาเพื่อทำโรงโม่หิน การบุกรุกป่าชายเลน การตั้งโรงงานไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหิน การย้ายโรงเรียนเพื่อหนีโรงงาน ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ปัญหาการแย่งชิงน้ำของอุตสาหกรรม ปัญหาการถูกข่มขู่และเสียชีวิตของผู้นำชาวบ้าน การแย่งชิงพื้นที่ระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับชุมชน เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550)

ส่วนข้อค้นพบที่เป็นทางเลือกใหม่ในพัฒนาการสร้างความมั่นคงทางอาหารของภาคตะวันออกเฉียงใต้คือการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาความเพียงพอทางอาหาร (Food Sufficiency) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้น จึงควรให้ความสำคัญสำหรับการพัฒนาการเกษตรมากกว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ทันสมัย เช่น ประมงชายฝั่งขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี การทำนาข้าวในจังหวัดจันทบุรี ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี และอาหารท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

นอกจากนี้ ในการพัฒนาการเกษตรเพื่อความมั่นคงทางอาหารดังกล่าว ควรจะส่งเสริมการผลิตของเกษตรกรรายย่อยในชนบท เนื่องจาก ประสบการณ์เมื่อเกิดวิกฤตทางการเงินที่เรียกว่า วิกฤตต้มยำกุ้ง ซึ่งมีผลให้เศรษฐกิจในเมืองทรุดลง แต่ประเทศไทยก็สามารถผ่านวิกฤตดังกล่าวไปได้จาก ความมีฐานความมั่นคงทางอาหารในชนบท ซึ่งเท่ากับเกษตรกรรายย่อยในชนบทได้เป็นตัวพยุงระบบเศรษฐกิจของประเทศเอาไว้ได้ การที่เกษตรกรรายย่อยในชนบทเป็นฐานในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เนื่องจาก เกษตรกรดังกล่าวยังเน้นการผลิตเพื่อใช้เป็นเพียงหารายได้เป็นตัวเงิน แต่ยังเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพและการผลิตเพื่อยังชีพควบคู่กันไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันควรเสริมความเข้มแข็งของเกษตรกรรายย่อยให้มีความสามารถในการเข้าถึงสินค้าปัจจัยการผลิตที่สำคัญ การบูรณะพัฒนาชนบท พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การเพิ่มประสิทธิภาพของวงจรอุปทานอาหาร รวมถึงการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรให้สามารถขับเคลื่อนได้

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยขั้นต่อไป

1. ควรขยายพื้นที่ในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและการสร้างความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดที่มีภาคเกษตรกรรมที่สามารถนำมาสร้างความมั่นคงทางอาหารในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งภาคใต้ ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคตะวันตก
2. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับภาคเกษตรกรรมแบบทุนนิยมกับความมั่นคงทางอาหารว่ามีผลกระทบต่อกันอย่างไร และควรมียุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างไร
3. ควรศึกษาเพิ่มเติมการสำรวจในเชิงปริมาณเกี่ยวกับความรู้ ทักษะคิดและการทำกิจกรรมเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร เพื่อวิเคราะห์ถึงการขับเคลื่อนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารต่อไปในอนาคต

4. ผลผลิตของโครงการ (Output)

- 4.1 ด้านนโยบาย ทางจังหวัดจันทบุรีสามารถนำผลงานวิจัยมากำหนดเป็นนโยบายส่งเสริมระบบความมั่นคงทางอาหารของจังหวัดได้
- 4.2 ด้านเศรษฐกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรชุมชน สามารถนำผลวิจัยมาดำเนินการพัฒนาระบบความมั่นคงทางอาหารทางด้านการเกษตรซึ่งมีผลให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น
- 4.3 ด้านสังคมและชุมชน การเกิดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนในการสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารที่บูรณาการเป็นเอกภาพและแบ่งงานกันทำอย่างเหมาะสม

บรรณานุกรม

- กรรณก มาทยา. (2559). *ความนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นของประชาชนในจังหวัดจันทบุรี*.
 ภาคนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการปกครองท้องถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย,
 มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- กรรณิการ์ เกณิกานนท์ และคณะ. (2522). *ชอง*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- กระทรวงอุตสาหกรรม. (2553). *การเพื่อชี้แจงข้อเท็จจริงโครงการศึกษาความเป็นไปได้ตามนโยบาย
 ส่งเสริมการลงทุน การผลิตเหล็กขั้นต้นเพื่อผลิตเหล็กคุณภาพสูง*. ที่ ออก0201/2418.
- การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. (2550). *โครงการศึกษาความเหมาะสมการจัดตั้งนิคม
 อุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร จังหวัดจันทบุรี*. กรุงเทพฯ: บริษัท ปัญญา คอนซัลแตนท์
 จำกัด.
- การเสวนากลุ่มย่อยภาคประชาชนในอำเภอแหลมสิงห์, 21 เมษายน 2554.
- กลุ่มชาวบ้านตะเคียนทอง. สัมภาษณ์, วันที่ 28 เมษายน 2558.
- กิตติมา สารเทศ. สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2559.
- คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 53/ 2559 เรื่อง การแก้ไขปัญหาการทำการประมงผิด
 กฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม เพิ่มเติมครั้งที่ 3
- ครรชิต ปิ่นเจริญ. นักรุกกิจ. สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2548.
- โฆษิต รินทรานุรักษ์. สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2555.
- จาย วิสารวุดดี. สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2555.
- จิมลิ้ม ศิริการ. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2559.
- จิระพันธ์ ปรีชาวิทย์. อุตสาหกรรมจังหวัดสระแก้ว. สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2548.
- เจริญ ปิตารมณ. สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555.
- ฉิน ผันผาย. สัมภาษณ์, 2557.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2533). *เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการวางแผนครอบครัว*. วิทยานิพนธ์
 รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาบริหารรัฐศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2542). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการปฏิวัติทางครอบครัวในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ:
 ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- _____. (2550). *รายงานสถานการณ์มลพิษในเขตมาบตาพุดและศักยภาพในการป้องกันและ
 แก้ไขปัญหา*. สนับสนุนโดยกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ.
- _____. (2555). *รายงานการวิจัยโครงการวิจัยปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนนโยบาย*.
- _____. (2559). *ตำราปฏิบัติการวิจัยทางสังคม*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,
 มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ทองพูน กองจินดา. (2556). *การยอมรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์ในทัศนะของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่
 การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลบาง อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี*.
 ภาคนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการปกครองท้องถิ่น, คณะมนุษยศาสตร์
 และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

- เทียม ฉัตรเงิน. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2557.
- ไทยพับลิก้า. (2558 ก). 1 ปี 8 เดือนปัญหาประมง IUU – กรมเจ้าท่าหักดิบลดจำนวนเรือ 1 ปี ผ่านม.44 ถอนรวด 1.7 หมื่นลำ ยัง Over Fishing. วันที่ค้นข้อมูล 1 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://thaipublica.org/2017/01/iuu2560-1>
- _____. (2558 ข). ประเมินผลการดำเนินการและมาตรการการแก้ไขปัญหาการประมงผิดกฎหมาย (IUU Fishing) ของประเทศไทย ในรอบ 5 เดือน (พ.ค.- ก.ย.2558). วันที่ค้นข้อมูล 1 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <https://thaipublica.org/2015/10/wichan-iuu-6>
- ธงชัย จิรวินวัฒน์. นักวิชาการท้องถิ่นอิสระ. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2548.
- ธนกรณ์ ชาวแกลง. สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2558.
- ธนันชัย มุ่งจิต, บำเพ็ญ เขียวหวาน และเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. (2555). *แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2. ระหว่างวันที่ 4 - 5 กันยายน 2555.
- ธนศร จริญญาเมือง. (2551). *ทฤษฎีและแนวคิด : การปกครองท้องถิ่นและการบริหารจัดการท้องถิ่นภาคแรก*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ธรรม พันธุ์ศิริสด. (2544). *พระนางกาไว*. ม.ป.ท.
- ธวัช ปุณโณทก. (2547). “การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับผลกระทบต่อประชาคมท้องถิ่น”. เอกสารประกอบการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชุมชน, รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา. (เอกสารโรเนียว)
- ธีรวัลย์ ศิลารัตน์. (2550). *การจัดการความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชน อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี*. จันทบุรี: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- บริษัทอิมเมจ พลัส คอมมิวนิเคชั่น จำกัด. 2553. *หนังสือขอเชิญประชุมเชิงปฏิบัติการ*. ที่ จท. พิเศษ 2/2553.
- บ๋อง. สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2558.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2555. *เศรษฐกิจสีเขียวของชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ : กรณีศึกษาชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออก*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประดิษฐ์ แก้วทรัพย์. สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2556.
- ประธานเกษตรกรเลี้ยงกุ้งหนองซิม. สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2558.
- ประธานหอการค้าจังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2548.
- ประภาส อัมพรรัตน์. *อุตสาหกรรมจังหวัดสมุทรปราการ*. สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2548.
- ประสิทธิ์ ธนพัฒนากุล. (2544). *เรียงเรียงบรรยายสรุปเมืองจันทบุรี*. (อัดสำเนา).
- ประเสริฐ เนินริมหนอง. สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2557.
- ประเสริฐ โสภิตพัฒน์พงศ์. รองประธานหอการค้าจังหวัดสระแก้ว, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2548.
- ปราโมทย์ สุขุม. *กรมการหอการค้าแห่งประเทศไทย*. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

- ผลการศึกษา (ร่างสุดท้าย) โครงการศึกษารูปแบบและความเหมาะสมในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้าอย่างยั่งยืน: นำเสนอต่อที่ประชุมสาธารณะพื้นที่ศึกษาอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา 27 - 28 ตุลาคม 2553.
- พระครูธรรมสรคุณ และ ธรรม พันธุศิริสด. (2541). *อารยธรรมของ จันทบุรี อาณาจักรจันทบูรเมืองเพนียด*. กรุงเทพฯ: ไทยรายวัน.
- พริมา อัครยุทธ. (2558). *สหภาพยุโรปแจกใบเหลืองเตือนไทยแก้ปม IUU Fishing*. (2560). วันที่ค้นข้อมูล 1 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <https://www.scbeic.com/th/detail/product/1436>
- พดุมิชาติ เชื้อไทย. สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2548.
- พัต งามพร้อม. สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2557.
- พิทยา ปานนิล. สัมภาษณ์, 2559.
- เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร मुखสุวรรณ. (2546). *รายงานการศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง*. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เดชรรัตน์ สุขกำเนิด และพิชญา อันนันตวงศ์. *ชีพจรภาพตะวันออก*. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. ม.ป.ป. (อัตสำเนา).
- ระพีพัฒน์ ภาสบุตร. (2537). *เศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทีทีเอ็นเพรส.
- ลำไย สารเกศ. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2559.
- เลนิน. (2527). *สองยุทธวิธี*. แปลโดย สมบุญญ์ ชัยคีต. กรุงเทพฯ: แผ่นดิน.
- วันชัย อย่างเฮีย. สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2548.
- วันชัย ชีโนกุล. อุตสาหกรรมจังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์, 27 ตุลาคม 2548.
- วิวัฒน์ อิงตระกูล. ประธานหอการค้าจังหวัดนครนายก. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2548.
- วีระ หวังสัจจะโชค. (2557). *รายงานการวิจัย เรื่อง ความมั่นคงทางอาหารในอาเซียน : บทสำรวจร่วมสมัย*. เสนอต่อมูลนิธิเกษตรยั่งยืน. ณ ห้องเอื้องหลวง. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน. 30 สิงหาคม 2557.
- ศูนย์การจัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา. (ม.ป.ป.). *ยุทธศาสตร์ภาคตะวันออกด้านอุตสาหกรรมกับระบบสุขภาพ*. สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- สถาบันเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย. (2553 ก). รายงานข้อเท็จจริงโครงการศึกษาความเป็นไปได้ อุตสาหกรรมเหล็กขั้นต้นตามนโยบายส่งเสริมการลงทุนการผลิตเหล็กคุณภาพสูง. เอกสารถ่ายสำเนา.
- _____. (2553 ข). *โครงการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการจัดตั้งอุตสาหกรรมเหล็กขั้นต้น*. ร่างรายงานฉบับสุดท้าย (Draft Final Report). เอกสารถ่ายสำเนา.
- _____. (2553 ค). *โครงการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการจัดตั้งอุตสาหกรรมเหล็กขั้นต้น*. รายงานแผนปฏิบัติการ (Inception Report). เอกสารถ่ายสำเนา.

- สถาบันเหล็กกล้าแห่งประเทศไทย. (2553 ง). *โครงการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการจัดตั้งอุตสาหกรรมเหล็กข้างต้น*. การศึกษาส่วนที่ 1 เล่มที่ 3 การวิเคราะห์และประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ รายงานแผนปฏิบัติการ (Inception Report). เอกสารถ่ายสำเนา.
- _____. (2553 จ). *โครงการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการจัดตั้งอุตสาหกรรมเหล็กข้างต้น : การศึกษาส่วนที่ 3 ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจและให้การยอมรับโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กแบบยั่งยืน*. ร่างรายงานฉบับสุดท้าย (Draft Final Report). เอกสารถ่ายสำเนา.
- _____. (2553 ฉ). *การศึกษาส่วนที่ 2 การปรับปรุงคุณภาพชีวิตชุมชนและการพัฒนาเมืองใหม่เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กแบบยั่งยืน*. ร่างรายงานฉบับสุดท้าย. เอกสารถ่ายสำเนา.
- สถิตย์ แสนเสนาะ. สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2558.
- สมชาย จากศรี. สัมภาษณ์, 2546.
- สมัชชาสภาองค์กรชุมชน จังหวัดจันทบุรี. (2553). *ขอรับทราบความคิดเห็นในการดำเนินการส่งหนังสือ “ขอคัดค้านแผนการก่อสร้างและดำเนินการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมหนักทุกชนิดในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี”*. ที่พิเศษ 49/2553.
- สมัย สุทธิธรรม. (2541). *สารคดีชุดท้องถิ่นของไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2526). *รายงานความก้าวหน้าการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 2*.
- สำนักงานคลังจังหวัดจันทบุรี. (2560). *รายงานประมาณการเศรษฐกิจจังหวัดจันทบุรี ปี พ.ศ. 2560 ไตรมาสที่ 3/2560* กันยายน 2560. วันที่ค้นข้อมูล 4 มิถุนายน 2561, เข้าถึงได้จาก http://www.fahchaiyo.com/article_detail.php?id=8
- สำนักงานพรรคประชาธิปัตย์ จังหวัดจันทบุรี. (2553). *เรื่องขอคัดค้านการศึกษาการก่อสร้างโรงงานถลุงเหล็ก*. ที่ ปชป.จบ 104/2553
- สำนักงานพัฒนาพื้นที่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *รายงานความก้าวหน้าการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 2*.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544*. วันที่ค้นข้อมูล 1 มีนาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid90>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง. (2556). *ข้อมูลประชากรจังหวัดจันทบุรี*. วันที่ค้นข้อมูล 7 มีนาคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.bora.dopa.go.th/index.php/th/plan-sot>

- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก. (2556). *ระบบฐานข้อมูลกลุ่มจังหวัด*. วันที่ค้นข้อมูล 25 มีนาคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.castosm.com>
- สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. (2558). *สื่อจันทบุรี*. วันที่ค้นข้อมูล 15 กุมภาพันธ์ 2558, เข้าถึงได้จาก www.arts.rbru.ac.th
- สินาท ชัมภรัตน์. *อุตสาหกรรมจังหวัดปราจีนบุรี*. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2548.
- สุทธิวิทย์ จรดล. (2548). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวชองในจังหวัดจันทบุรี: กรณีศึกษาเฉพาะชาวชองในตำบลตะเคียนทอง กิ่งอำเภอบางพลาย จังหวัดจันทบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการปกครองท้องถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- สุเทพ พลัวคามผล. *หัวหน้าฝ่ายโรงแรมอุตสาหกรรมจังหวัดนครนายก*. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2548.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2560). ความมั่นคงทางอาหาร: สิ่งบ่งชี้ต่างวัฒนธรรมในสังคมไทย. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 57(1/2560) : 200 - 223
- สุรพงษ์ ภูติภัทร์, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดตราดและกรรมการสภาอุตสาหกรรมจังหวัดตราด. สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2548.
- สุรเชา สุพรรณไพบูรณ์. (2530). *การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. (2550). *ประสบการณ์การฟื้นฟูภาษาในประเทศไทยกรณีภาษาของจังหวัดจันทบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสนาะ อุนากุล. (2526). แผนรุกในแผน 5. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*. 20(2).
- เสรี สมัครสมาน. สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2557.
- หทัย ศรีสิงห์. (2551). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับการปลูกข้าวอินทรีย์ของชาวนาตามโครงการเกษตรอินทรีย์ อำเภอบางพลาย จังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพัฒนศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หนังสือสมัชชาสภาองค์การชุมชนจังหวัดจันทบุรี. (2553). *การคัดค้านการก่อสร้างโรงงานเหล็กและเหล็กกล้า*. ที่ พิเศษ1/2553.
- หนังสือพิมพ์ ASTV ผู้จัดการ. (2553). *คนตะวันออกผีนกตำหนักจันทบุรี จี้รัฐยกเลิกโครงการก่อนร้องศาลปกครอง*. 12 กรกฎาคม 2553. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th>
- องค์การบริหารส่วนตำบลบางสระเก้า. (2558). *ข้อมูลพื้นฐานตำบลบางสระเก้า*. วันที่ค้นข้อมูล 13 สิงหาคม 2558, เข้าถึงได้จาก www.bangsarakao.go.th/default.php?modules
- อนันต์ พันธุ์จอก. สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2548.
- อภิชัย พันธเสน และคณะ. (2549). *สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรวรรณ ไจกล้ำ. (2542). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองจันทบุรี*. ภาควิชาประวัติศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- อาคม ภูติภัทร. สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548.

- อุบล ชอบชน. สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2558.
- เอนก นาคะบุตร. กรรมการที่ปรึกษาโครงการรักษป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง. สัมภาษณ์, 29 กันยายน 2554.
- เอนก รักเงิน. (2551). *ชาติพันธุ์สัมพันธ์กับการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของในจังหวัดจันทบุรี*. ศึกษานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาโทศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- AESEN Development Bank. (2013). *Food security in Asia and the pacific*. Mandaluyong City, Philippines: AESEN Development bank.
- Gyawali, Shreedhar. (2551). *Food security assessment of Tharu Ethnic communities in Dang district, Nepal = การประเมินความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเผ่าทาร์ูในเขตอำเภอตั้ง ประเทศเนปาล*. Thesis Master of Science (Agriculture), Agricultural Systems, Chiang Mai University.
- Neuman, W.L. (2006). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (6th Ed.). Toronto: Pearson.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). California: Newbury Park.
- Shimomura Yasutami. (n.d.). *The vicissitudes of Eastern Seaboard Development plan of Thailand and their Significance*. National Graduate Institute for Policy studies, Saitama University.
- Wield David. (1988). Industry and industrialization. In: Crow, Ben; Thorpe, Mary and Wield, David eds. *Survival and Change in the Third World*. Oxford University Press, pp. 187–215.
- World Food Summit. (1996). *Food Security*. Policy Brief June 2006 Issue 2.
- WHO. (n.d.). *ASEAN integrated food security (AIFS) framework and strategic plan of action on food security in the ASEAN region (SPA-Fs) 2015-1020*.